




TARTU ÜLIKOOL
raamatukogu

Tartu Ülikooli raamatukogu
AASTARAAMAT
2010–2021



Suures pildis ja pikemas vaates on raamatukogudel oma eriline koht. Koht, mis ei saa tühjaks jääda ning mida ei suuda miski muu täita. Sest raamatukogu on korraga nii üks elu pidepunkte kui ka tunnistus aina kiiremini ja ootamatult pöörlevast maailmast: miljonid raamatud 17. või nüüd juba ka 21. sajandist võivad kokkuvõttes kinnitada, et päris uut on päikese all vähe. Igal hetkel uuenev uudisvoog osutab, et isegi sellele, mis näis igavesti jääv, on uus tiir peale tehtud ning kõik vana on jälle uus.

Raamatukogus on vana ja uus kõrvuti ja koos, igast vanast võib siin kooruda midagi, mis on kellelegi uus.

Krista Aru

Tartu Ülikooli raamatukogu
aastaraamat 2010–2021



TARTU ÜLIKOOL
raamatukogu

Toimetus: Kristhel Haak, Kaspar Kolk, Janika Päll, Tiiu Tarkpea, Marianne Marlene Tiik,
Anneli Sepp (peatoimetaja)

Keeletoimetaja: Ilona Runnel
Tõlkija: Marika Liivamägi
Kujundaja ja küljendaja: Lilian Mengel

Illustratsioonides on kasutatud detaile teosest: Rembert Dodoens. [Frvmentorvm, Legvminvm, Palvstrivm
Et Aqvatilivm Herbarvm, Ac Eorvm, Qvae Eo Pertinent, Historia](#) (Antverpiæ: Ex officina Christophori
Plantini, 1566).

Kui ei ole märgitud teisiti, siis on fotod pärit Tartu Ülikooli raamatukogu fotoarhiivist.

ISSN 1406-0892 (trükis)
ISSN 1736-9363 (võrguväljaanne)

Trükk Greif OÜ
Tartu, 2022

Sisukord

Eessõna <i>Toomas Asser</i>	5
Meie raamatukogu ja meie aastaraamat <i>Krista Aru</i>	7
Tartu Ülikooli raamatukogu strateegilised eesmärgid 2021–2025	12
Raamatukogu struktuur 2010–2021	13
Inimeseks saamine <i>Ilmar Vene</i>	14
Raamatukogu uues kuues: koht, ruum, tehnoloogia, inimene <i>Olga Einasto</i>	19
Remondikümnend raamatukogus <i>Kristina Pai, Liisi Lembinen, Kristhel Haak, Kertu Uri</i>	29
Muudatusi ja arenguid Tartu Ülikooli raamatukogu kogude arenduse valdkonnas aastatel 2010–2021 <i>Kristhel Haak, Kertu Uri</i>	37
Tartu Ülikooli raamatukogu – avatud teaduse lipulaev <i>Liisi Lembinen, Tiiu Tarkpea</i>	47
Raamatukogu teadlaste teenistuses. Erialainfotalituse areng ja töötajad <i>Lilian Neerut, Vilve Seiler, Tiiu Tarkpea</i>	59
E-varamu projekti kaudu jõuavad mäluasutuste kogud Eesti teaduskaardile <i>Liisi Lembinen</i>	64
TÜ raamatukogu digiteerimistegevus <i>Piret Zettur</i>	66
Mingem üles mägedele. Tartu ja Tallinna ESTERi liitmine ja Sierra kasutuselevõtt <i>Anneli Sepp</i>	71
Ülikooli raamatukoguvõrk aastatel 2010–2021 <i>Lilia Külv</i>	79
UURIMUSI	
Ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteet ja „töötav kasutaja“: kontseptuaalne mudel <i>Olga Einasto</i>	84
Pilk ajalehemeediumi elukäigule esikülgede kaudu <i>Roosmarii Kurvits</i>	97
Teadusprojektid raamatukogus 2010–2021	111

KAUNID KUNSTID	
Tartu Ülikooli raamatukogu seinakalendrid 2002–2022 <i>Ave Teesalu</i>	130
Karl Morgensterni aasta 2020 <i>Moonika Teemus</i>	144
Näituste taastulemisest <i>Marianne Marlene Tiik</i>	149
Näitusi 2010–2021	151
Kui tõrvatungalt tuleleek sind rabab. Jaan Tooming 75 <i>Marianne Marlene Tiik</i>	160
Tartu Ülikooli raamatukogu kunagise bibliotekaari Emil Andersi mälestused <i>Malle Ermel</i>	162
UTLIB teater hoiab raamatukogu teatritraditsiooni elus <i>Anneli Sepp</i>	164
Prima Vista ellujäämise kunst <i>Berk Vaher</i>	173
RAAMATUKOGU TÄNAB JA TUNNUSTAB	
Tunnustamine aastatel 2010–2021	178
Friedrich Puksoo auhind 2011–2021	183
MEIE INIMESI	
Ilmar Vene 70	188
Kadri Tammur 70	189
Avo Kartul 70	191
Lilia Külv 70	192
Külli Moont 60	193
Kertu Uri 60	195
Marju Butlers 60	196
Tiina Tensing 60	196
Piret Zettur 50	198
Kaspar Kolk 50	199
<i>In memoriam</i>	201
PUBLIKATSIOONID JA ETTEKANDED	203
RAAMATUKOGU ARVUDES 2010–2021	215
Summaries	220



Voice
Theater
21.10.2020

BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS TARTUENSIS

Akadeemiline raamatukogu on olnud Tartu Ülikooli teadus- ja õppetöö lahutamatu osa juba 220 aastat. Sama kaua on raamatukogu suunanud ja mõjutanud Tartu ja kogu Eesti kultuuri- ja vaimuelu. Raamatukogu mõju ülikooli tegevusele võttis kõnekalt kokku keiserliku Tartu Ülikooli esimene raamatukoguhoidja ja kunstimuseumi rajaja professor Karl Simon Morgenstern. Ta tõdes, et üksnes professorina ei saa ta ülikoolis nii palju ära teha, kuid raamatukoguhoidjana on tal võimalik komplekteerida kirjandust kõikidele erialadele ja niiviisi toetada õppe- ja teadustegevust.

Nii ongi teadusraamatukogu klassikaline ülesanne olnud teadlaste ja üliõpilaste varustamine mitmekülgse erialase kirjandusega, andes võimaluse ammutada teadmisi oma erialast kaugemalt. Teisalt on raamatukogust saanud järjest jõulisemalt koht, kus kõikidel inimestel, sõltumata east, haridustasemest, varalisest seisust, on ligipääs teadmistele ja võimalus õppida. Need võimalused avarduvad veelgi kogude digiteerimise ning publikatsioonide ja teadusandmete kõigile kättesaadavaks tegemisega.

Neljakümne aasta eest, kui tähistati Tartu Ülikooli 350. aastapäeva, sai seni toomkirikus tegutsenud raamatukogu endale tolle ajastu ühe kaasaegseima raamatukogumaja. Struve tänava hoone loomuliku kulumise järel on ülikooli raamatukogu nüüdseks läbinud põhjaliku uuenduskuuri ja leiab ajaga kaasas käies üha uusi viise raamatukogu rolli avardamiseks. Olgu selleks professionaalne tugi teadustöötajatele ja üliõpilastele andmehalduse või uurimistöö jaoks, hea õpikeskkond koos eksamisessiooniahäälse ööraamatukoguga üliõpilastele või ka kiire kohanemine koroonapandeemia ajal lukku läinud maailmas. Nii on raamatukogu ülikooli ja ühiskonna kindel tugisammas, mis hoiab hoolega olnud ja aitab kaasas käia kõige uuema teadmisega ning kohaneda tundmatuga. Ja kui ka maailm koos kõige ümbritsevaga muutub, jääb raamatukogu aastasadade järel ikka raamatukoguks.

Elagu, kasvagu, õitsegu!



Krista Aru Karl Morgensterni 250. sünniaastapäeval
Toomemäel Area Morgensterniana's 28.08.2020.
Foto: Alar Madisson

Meie raamatukogu ja meie aastaraamat

Krista Aru
Tartu Ülikooli raamatukogu
direktor

Teie käes on Tartu Ülikooli raamatukogu aasta-
raamat. Ühtaegu uus ja vana, sest ülikooli raamatu-
kogu esimene aastaraamat ilmus juba 1996. aastal,
sisaldades ülevaateid ja kokkuvõtteid raamatu-
kogu tegemistest 1995. aastal. 2005. aastal ilmus
aastaraamat veel paberväljaandena, kuid seejärel
tegemine katkes. 2010. aastal katsetati elektroo-
nilise aastaraamatuga, kus võeti kokku raamatu-
kogu areng ja saavutused perioodil 2006–2009
ning vaadati lootusrikkalt raamatukogu tulevikku,
kuid selle ilmumise järel väljaande tegemine
peatus. Tulid teised ajad ja teised tegemised
ning ilmselt mingil hetkel näis, et aastaraamatut
ei vaja enam keegi. Ei vaja need, kes majas
töötavad, ega need, kes raamatukogus käivad.
Aastaraamatust loobuti vaikselt, see jäi lihtsalt
ilmumata.

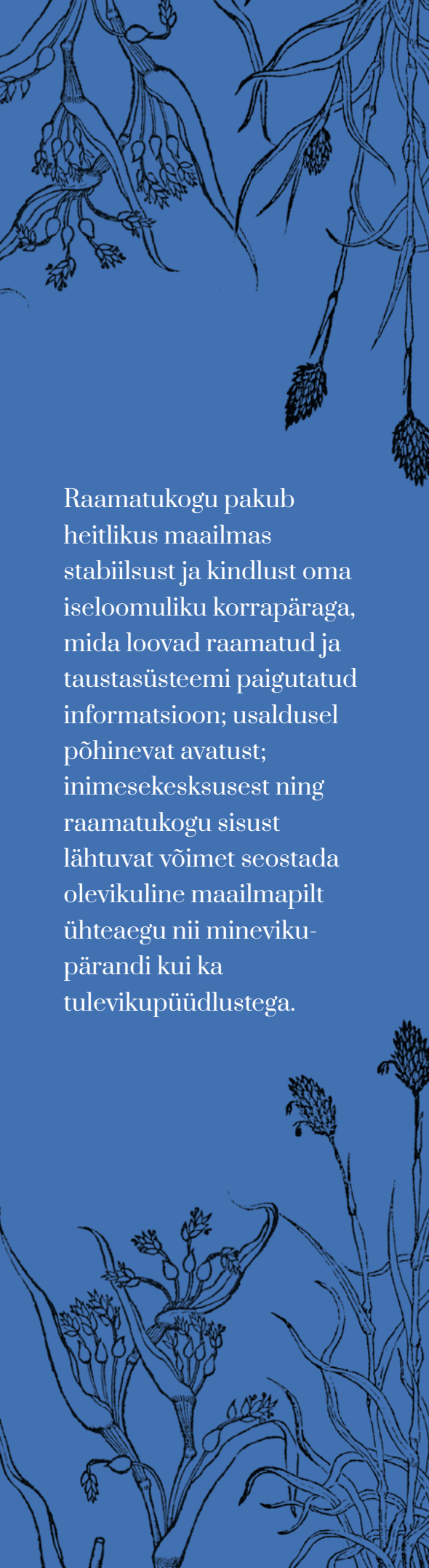
Nii ongi sel aastal ilmunud väljaanne oma sisu
poolest ühtaegu uus ja vana, sest siin ei käsitleta
raamatukogu ühte-kahte viimast aastat, vaid kõiki
neid muudatusi ja protsesse, valikuid ja otsuseid,
mis on kujundanud raamatukogu kaasaegseks,
sõbralikuks ja avatud keskkonnaks rohkem kui
kümne aasta jooksul.

Miks taas paberil trükitud aasta- raamat ja miks just aastal 2022?

2022. aasta on raamatukogul juubeliaasta: kaks-
sada kaksikümmend aastat tagasi, 1802. aasta
23. juunil (vkj 11. juunil), tehti raamatukogu laenutus-
päevikusse esimene sissekanne ja raamatukogu
alustas oma tegevust valgustusideede vaimus

üleüldist kasu teeniva tarberaamatukoguna.
Raamatukogu esimene direktor, Saksamaalt
kõnekunsti, klassikalise filoloogia, kirjandus-
ja kunstiajaloo professoriks kutsutud Johann
Karl Simon Morgenstern (1770–1852, direktor
1802–1839) tunnistas raamatukogu loomise
oma elutööks, kirjutades: „Ülikooli esimese
raamatukoguhoidjana lõin ma talle kõigil aladel
valitud raamatukogu, mõjutasin raamatute
valikuga osaliselt selle paiga kultuuri, kus ma
elasin.“ Selle lausega osutas K. Morgenstern
raamatukogu esmapilgul tabamatule, kuid
samas ajast aega kehtima jäänud mõjule –
juba ainuüksi raamatukogu olemasolu kujundab
selle asupaiga kultuuri.

Raamatukogu, mis on sajandeid järjepidevalt
tegutsenud kõikide ideede ja teadmiste kannul
liikuvate inimeste heaks, muutudes ning koha-
nedes olude ja vajadustega ning seejuures säili-
tanud oma põhiolemuse, peab ise hoolitsema,
et tema lugu kestaks, et oleks võimalik aasta-
kümneid hiljem mõista raamatukogu püüdlusi
ja argipäeva. Oma loo mõtestamiseks pole aga
paremat võimalust kui aastaraamat, mis võtab
kokku olnu ja milles avaldatud tekstidest ning
fotodest kumab alati läbi asutuse meeoleolu,
väärtusbaas ja püüdlumine tasakaalu järele tradit-
sioonilise ja uuemeelse vahel. Ülikooli raamatu-
kogu jaoks pole aastaraamatu taastamiseks pare-
mat aastat kui just 2022, mis sunnib rohkem kui
ükski teine aasta ühtaegu vaatama minevikku
ning tulevikku. Vaatama tagasi, et osata sellest
endaga kaasa võtta kõik kestev ja hea ning
vaatama kaugele ette, et osata õigel ajal ja



Raamatukogu pakub heitlikus maailmas stabiilsust ja kindlust oma iseloomuliku korrapäraga, mida loovad raamatud ja taustasüsteemi paigutatud informatsioon; usaldusel põhinevat avatust; inimesekesksusest ning raamatukogu sisust lähtuvat võimet seostada olevikuline maailmapilt ühteaegu nii mineviku-pärandi kui ka tulevikupüüdlustega.

õiges suunas muuta ja muutuda. Pealegi on aasta 2022 raamatukogule juubeliaasta veel teiseski tähenduses: 22. veebruaril 1982. aastal avati suure pidulikkusega raamatukoguhuone Struve tänaval. 27 500 m² suurune maja, mis oli avamisaastal moodsa-maid terves Nõukogude Liidus, võimaldab ka nelikümmend aastat hiljem paindlikku ja kaasaegset kasutajakeskkonda.

Lisaks kahele nimetatud ümmargusele tähtpäevale ülikooli raamatukogus on sel aastal Eestis esmakordselt raamatukogude aasta. Üleriigiline raamatukogude aasta peaks raamatukogud kuuldavaks tegema, näitama raamatukogu vajalikkust ja tähtsust ühiskonna eneseteadvuse kandmisel.

Loomulik on aastaraamatu ilmumine just trükitud kujul. Raamatukogu on loodud koguma, säilitama ja edasi andma talletatud kultuurimälu, olgu see siis fakti, emotsiooni või lihtsa kirjeldusena, olgu see väljendatud paberile trükitult või digitaalsena. Raamatukogus, mille fondides on neli miljonit teavikut, vanimad neist sajandite kauguselt, püsib usk trükitud sõnasse ja selle säilimisse. Kõik digitaalne, mille arendamisega iga päev aktiivselt ja järjepidevalt tegeleme, omab siin majas suurt praktilist väärtust, kummutamata sellega usku paberil trükitud raamatusse. Sest kui me ei usu raamatu püsimisse siis, kui raamatu kõrvale tuleb aina uusi infokandjaid, on raske, kui mitte võimatu südamega raamatukogus töötada. Aga raamatukogus töötatakse südamega, sest teisiti siin ei saagi.

Aastaraamatul on veel üks tähendus, mis ajas ilmselt ei muutu: selle tegemine kasvatab asutuse identiteeti ja ühtekuuluvustunnet, seda silmale märkamatu niidistikku, millest aga kokkuvõttes sõltub igale raamatukogu küllastajalegi tajutav üldine õhustik ja meeleolu.

Raamatukogu on avatud kõigile

Ajal, mil aina kiiremini keerlev igapäev muudab sündmusi, tähendusi ja inimesi, vajab raamatukogu kui institutsioon pidevalt ümbermõtestamist, ülesannete täpsustamist, vahel uuesti sõnastamist, et olla vajalik. Just nimelt vajalik, sest üldjuhul tullakse raamatukokku, kui seda on vaja.

Küllastaja toob raamatukokku vajadus õppida, vajadus uurida, vajadus raamatut lugeda ja viimasel ajal üha rohkem vajadus intelligentselt aega veeta. Iga küllastaja tuleb raamatukokku iseenda pärast. Raamatukogu võtab iga üksiku inimese vastu just sellisena, nagu ta tuleb – oma tahtmiste ja soovidega, ka siis, kui tullakse

kellegagi koos. Raamatukogu ei paku midagi, isegi ei kõneta, kui külastaja seda ei soovi. Sellel, miks keegi raamatukokku tuleb, millist allikat või raamatut siit otsib ja vajab, on alati isiklik põhjus. Ja just seepärast, et need isiklikud vajadused ja ootused on täpselt nii erinevad, nagu on iga inimene, peab hea raamatukogu olema võimalikult täiuslik ja mitmekesine.

Hea raamatukogu ja veelgi enam – hea raamatukogutöötaja – peab suutma vastata iga külastaja tahtmisele. Ennekõike muidugi siit otsitava ja soovitava teose osas. Teatavasti pole see alati võimalik. Väga lihtsal põhjusel: raamatukogudel pole kunagi nii palju raha, et osta kokku kõike ilmuvat kogustes, mis kõiki rahuldaks. Ikka on, et keegi jääb vahel soovitust ilma, sest seda kas pole üldse või on keegi teine laenutamise ees jõudnud. Et vahekord raamatuturgudel ilmuvate ja raamatukokku jõudvate ühikute vahel läheb üha suuremaks, seda just raamatukogu kahjuks, kasvab üha olulisemaks raamatukogutöötaja roll. Tema peab vajadusel täitma lõhe külastaja soovitu ja kindlal ajahetkel olemasoleva vahel. Ta peab teadma ja oskama pakkuda puuduvale asendusvõimalusi, kas digitaalseid või sisult sarnaseid. Ta peab seejuures olema mõistev, kannatlik ja vastutulelik (peab parimal moel aitama ka siis, kui külastajal on paha tuju ja meel mõru), erudeeritud ja haritud (peab suutma suhelda mitmes keeles, sisukalt vastama küsimustele nii geograafiast, inimloomusest, keeltest kui kõigest muust siin päikese all). Aga isegi sellest enam ei piisa. Üha rohkem ja sagedamini peab raamatukogutöötaja olema hingehoidja, oskama külastajat toetada tema sotsiaalses nõutuses, mis on aegadest ja oludest tulenevalt pigem kasvamas kui kahanemas.

Viimasel ajal vajatakse aga aina enam raamatukogu kui keskkonda. Kusjuures soojast ja puhtast ruumist keskkonnana enam ei piisa, oodatakse, et raamatukogus oleks hea ja kiire internetiühendus, et kõik huvipakkuv oleks hõlpsasti kättesaadav, et siit saaks mobiililaadijat, arvutit, peavalurohtu ja kosutavat teed või kohvi. Raamatukogu pingutab küll lugejate mugavuse nimel, aga mugavus

on raamatukogu tähenduses eelkõige kõikide lugemishuvi pakkuvate materjalide kättesaadavus, ülejäänud on lisanduv, kuid siiski pigem kõrvaline. Loodetavasti see nii jääbki ja raamatukogu ei hakka kunagi konkureerima meelelahutuskeskustega ega lähedase kaaslase – muuseumiga.

Kooskõlas aja vaimuga

Ülikooli raamatukogu puhul on raamatukogule esitatavate ootuste-vajaduste peamiseks sõnastajaks akadeemiline seltskond ja nendega seotud teadusmaailm, aga akadeemilise maailma ootuste ja vajaduste järgi toimiva raamatukogu kasutajaks ja kasusaajaks kogu avalikkus. Ehk raamatukogu kaudu peab jõudma ka kõige spetsiifilisem ja ainulaadsem akadeemiline teadmine iga külastajani, kui ta seda soovib. Ülikooli raamatukogu peab parimaid teadmisi pakkuma kõikidest suurtest ja hõlmavatest, aga samuti väga spetsiifilistest teadusvaldkondadest, alates geenitehnoloogiast, ressursside väärindamisest, geomeetriast ja kliinilisest psühholoogiast suurte ja väikeste keelteni. Siin peavad leiduma iga teadusala tüvitekstid nende esimestest seisukohtadest kuni kaasaja saavutuste ja tulevikuideedeni. Ülikooli raamatukogu kogude moodustamisel on seega põhiprintsiip teaduseülene klassikaline universaalsus. On selge, et raamatukogutöötaja, kui tark ja püüdlik iseõppija ta ka poleks, ei oskaks info- ja teabeküllases maailmas iga teadusvaldkonna jaoks teaduslikus mõttes kõige täpsemat ja pädevamat valikut teha. Ei ajakirjade-artiklite andmebaaside ega isegi mitte trükitud raamatute osas. See saab sündida ainult teadlaste endi abil, see saab teoks vaid raamatukogu dialoogis ja koostöös akadeemilise kogukonna esindajatega. Raamatukogutöötaja peamine oskus on siinjuures olla avatud, empaatiline, piisavalt nutikas ja teadlik kõikidest kaasaegse infomaailma võimalustest. Raamatukogutöötaja peab olema vikipeedialik kõikiteadja, paindlik ja avatud meelega kuulaja, kel on selge arusaam teadusraamatukogu vastutusest teenida kogu teadust. Seega ei kujunda teadusraamatukogu spetsiifikat enam mitte ainult kogude unikaal-

sus ega siit kättesaadava infomaailma mitmekülsus, vaid sellega võrdväärselt raamatukogu oskus ja teadlikkus hoida ja kasvatada kompetentse, mis suudavad vajaliku kiiruse ja täpsusega otsida ja leida, orienteeruda ja valida, kaasa rääkida ja otsustada.

Kogude üha suurem kättesaadavus ühes aina isikukeskemaks kujunevate arvamustega, millal ja miks on kellelgi hea raamatukogus olla, tingib raamatukogu paindlikkuse. Teisalt suureneb aga ka teadusmaastiku nõudlikkus ja erialane täpsus, mis vahel võib viia isegi selleni, et raamatukokku saabuvadki raamatud, ajakirjad või andmebaasid, mida vajab ja kasutab vaid mõni üksik lugeja. Üsna loomulikult järgneb siit küsimus, kas spetsialiseerumise jätkudes ja individuaalsete hoiakute kasvades suudab teadusraamatukogu lähemas tulevikus enam täita raamatukogu asutamisaegade suurt ülesannet – kujundada oma olemasolu ja raamatute valikuga keskkonda enda ümber?

Ma ei kahtle selles, et suudab. Seda küll vaid teistsugusel kujul ja teiste vahenditega. Digiajastu, mil kultuurimälu ja teadustekstide talletamine digitaalsel kujul on muutnud need kergemini ja kiiremini kättesaadavaks kõigile huvilistele, on raamatukogu teatud mõttes vabastanud. Vabastanud vähemalt osast neist ülesannetest, mis kord kuulusid raamatukogu igapäevaellu.

Kultuurimälu talletamine on muutunud raamatukogus lihtsamaks, uuendusmeelsemaks ja ajakohasemaks, kuid selle eesmärk tagada põlvkondadeülene, ajast, oludest ja indiviididest sõltumatu stabiilsus ja ligipääsetavus teadmiste – olgu need tekstide või visuaalide kujul – on ju jäänud samaks. Uued vahendid ja võimalused on tunduvalt suurendanud raamatukogu tegevusvabadust ja laiendanud tegevusraadiust ning samas kasvatanud raamatukogu vastutust ühiskonna ees.

Anda inimestele loomeks ja väljenduseks sobivaim keel ja vahendid

2018. aasta novembris, kui pärast pikka ja kõigile asjaosalistele valulist remonti avas raamatukogu taas oma ukсед, oli kõik väga lootusrikas. Raamatukogu oli saanud uueks ja kaasaegseks õpi- ja töökeskonnaks. Siin on õhku ja avarust, võimalusi töötada üksi ja sõpruskonnaga, oma arvutiga või raamatukogu vahenditega. Miljoni teavikuga avahoidlas võib ilma kõrvalise abita leida endale ise vajaliku raamatu, muusikasaalis nautida helitöid või spordisaalis keha virgutada. Uuenenud konverentsikeskus ootas kasutajaid ning kaasajastatud ventilatsioonisüsteem tagas puhtama õhu ning sobivaima mikrokliima nii külastajatele kui miljonitele teavikutele. Tee raamatukogusse leidsid üles paljud lugejad: need, kes olid raamatukogu remondi lõppemist ja taasavamist kannatamatult oodanud, ja need, kes olid alles ülikooli jõudnud ning nüüd tõttasid raamatukogu avastama.

Kuid siis tuli pandeemia, mis sundis peale oma nõuded ja reeglid, ettevaatusabinõud ning piirangud. Raamatukogu 2021. aastal valminud ja vastu võetud uus arengukava pole ilmselt seetõttu ülearu ambitsioonikas, vaid on realistlik ning sätestab arenemist suundades, kus raamatukogu ei ole sõltuv muutuvatest maailmatuultest ning on vajalik ülikoolile ja kogu Eestile.

Raamatukogu jääb kõigi ülikooliga seotud inimeste: nii tudengite, õppejõudude kui ka teadlaste igapäevatöö tugisüsteemiks. Avatus uutele ideedele, suutlikkus ette aimata aina kiiremini muutuva ja mitmeti problemaatilisse järku jõudnud maailma vajadusi, uudishimu ja tahtmine katsetada – kõik see viib teadust edasi. Et olla hea tugisüsteem, peab raamatukogu ise olema võimalikult paindlik ja dialoogidele vastuvõtlik. Selles vaimus püsimeks osaleb raamatukogu paljudes rahvusvahelistes koostöövõrgustikes ja -projektides. Neist olulisemad koonduvad sõnapaari – avatud teadus – alla ning

ulatuvad digitaalselt arhiveeritud ja kättesaadavate teadusandmete säilitamisest kodaniku-teadust edendavate arendusteni.

Oskust ja suutlikkust endale digimaailmast vajalikku leida, hinnatakse üha enam. Kõike on ju vaja kätte saada kiiresti ning raamatukogu püüab siin toimida põhimõttel, et pakume igale külastajale õnge, millega ta saab ise kala püüda. Ehk teisiti: raamatukogu pakub infopädevuskoolitusi, nõustamist, õpetust andmebaaside kasutamiseks nii ülikooli magistrantidele kui doktorantidele, aga üha rohkem ka gümnaasiumiõpilastele kui raamatukogu tulevastele kasutajatele. Raamatukogu on ju loodud kandma Eesti ühiskonna vaimset selgroogu – püüdu hariduse ja harituse poole. Nii nagu ammustel aegadel seisis raamatukogu selle eest, et õpetada rahvast kiiremini ja paremini lugema, teeb ta seda nüüdki. Ikka selleks, et teadmised ja õpetused oleksid kättesaadavad, et iga inimene tuleks oma eluga paremini toime. Tänapäeval ei õpeta raamatukogu kirjatähti, vaid digitaalset kirja- ja lugemisoskust. Vahendid on muutunud, kuid kirjaoskuse õpetamise eesmärk on jäänud samaks – anda inimestele loomeks ja väljenduseks sobivaim keel ja selleks vajalikud oskused.

Raamatukogu tähendab stabiilsust ja kindlust

Ülikooli raamatukogu kahesaja kahekümnes aastas on olnud paremaid ja halvemaid aegu, kergemaid ja raskemaid valikuid, kuid raamatukogu on nende kõikidega alati toime tulnud. Raamatukogu on ju loodud kaitsma ja levitama haridust ja teadmisi, ning isegi siis, kui riigivõim püüab raamatukogu oma tahtmise ja kontrolli alla painutada, suudab raamatukogu varem või hiljem end uuesti sirgu ajada. Asjata ju ei kinnitata, et teadmised on võim, ning kõik, mis püsib teadmiste võimu teenistuses, on suurem poliitilise süsteemi seatud reeglitest.

Vaadates ülikooli raamatukogu tulevikku, oleme selle püsimises kindlad. Info paljusus ja kirevus nõuavad orienteerumiseks korrastatust ja süstematiseeritust. Raamatukogu pakub heitlikus maailmas stabiilsust ja kindlust oma iseloomuliku korrapäraga, mida loovad raamatud ja taustasüsteemi paigutatud informatsioon; usaldusel põhinevat avatust; inimesekesksusest ning raamatukogu sisust lähtuvat võimet seostada olevikuline maailmapilt ühteaegu nii minevikupärandi kui ka tuleviku-püüdlustega. Just raamatukogu tagab, et mälu oleks kõigile kättesaadav, oleks põlvkondade-ülene, sõltumatult kestav ja läbi uute tõlgenduste, muutuvate rõhuasetuste alati uuenev.

Enne kui kirjatükile punkti panin, muutus maailm eriti barbaarsel moel: 24. veebruari varahommikul tungis Venemaa Föderatsioon oma sõjajõududega kallale Ukrainale. Juhtus see, millest küll räägiti, kuid mida keegi ei suutnud ega tahtnud uskuda.

Võime nüüd küsida, mis kasu on kogu maailma tarkusest, teadmistest ja raamatukogudestki, kui selle võib üks rahvusvahelistest lepetest ja inimeludest mitte hooliv riigijuht hetkega hävitada? Arvan, et me ei tohi kogu olukorra koledusest hoolimata üldse nii mõelda ega küsida. Me peame vaid kinnitama oma tahet ja usku teadmiste jõusse ning teadma, et raamatukogu on seisnud, seisab ja jääb alati seisma kõige inimliku, ühendava ning kestva eest.

Tartu Ülikooli raamatukogu strateegilised eesmärgid 2021–2025

Tartu Ülikooli arengukava (2021–2025) toetavad strateegilised eesmärgid.

Me püüdleme selge ja avatud kommunikatsiooni, sihtrühmade kaasamise, uuenduslikkuse, väärtuspõhisuse, usaldusväarsuse ja eesmärgipärase tulemuslikkuse poole.

Missioon

Tartu Ülikooli raamatukogu on ülikooli põhiväärtusi ja eesmärgi kandev Eesti juhtiv teadusraamatukogu, mis tagab kõigile kasutajatele Eesti ja maailma kultuuripärandi ning infoallikate kättesaadavuse targa ja teadmispõhise ühiskonna arenguks.

Visioon

Tartu Ülikooli raamatukogu on akadeemilist kogukonda toetav, kultuuri- ja teaduspärandit väärtustav, ühiskonna vajadusi arvestav, uuendusmeelne ja rahvusvaheliselt tunnustatud Eesti juhtiv teadusraamatukogu.

Raamatukogu ...

**Ülikooli õppetöö
toetamine ja rikastamine**

arendab kaasaegseid teenuseid ja kursusi, et suurendada ülikooli õppetöö tulemuslikkust, edendada üliõpilaste tulevikuoskusi ning pakkuda üliõpilastele terviklikku ülikoolikogemust;

**Teadus- ja arendustegevuse
partner ja keskkond**

panustab aktiivselt Eesti ja ülikooli teaduspoliitika arendamisse ning edendab teadustaristut, pakkudes teadlaskonnale vajalikke tugi-teenuseid ja aidates kaasa ülikooli teadustulemuste levitamisele;

**Kultuuri- ja teaduspärandi
arendamine ja avamine**

arendab kogusid, kogudes Eesti ja ülikooli kultuuri- ning teaduspärandit, avades neid kasutajatele kaasaegsete vahendite ja meetoditega;

**Hinnatud ja usaldusväärne
koostööpartner**

on valmis aktiivseks koostööks kõikide oluliste partneritega ning on hinnatud ja usaldusväärne koostööpartner tegevus- ja arendusvaldkonnas;

**Kaasav, innustav ja uuendus-
meelne organisatsioon**

toetab töötajate tulevikuoskuste arengut ning panustab kaasava ning inspireeriva töökeskkonna loomisse;

**Ühiskonna kultuuriteadlikkuse
suunaja ja teaduspõhise
ühiskonna kujundaja**

toetab teadmuspõhise ühiskonna arengut ning suurendab avalikkuse kultuuriteadlikkust, alustades diskussiooni ning kaasates oma tegevustesse erinevaid sihtrühmi.

Väärtused: professionaalsus, avatus, koostöö

Tartu Ülikooli raamatukogu struktuur

Muudatused 2010–2021



Inimeseks saamine

Ilmar Vene
raamatukoguhoidja

Kirjatäht tapab, vaim elustab – need neli apostel Pauluselt pärinevat sõna võtavad inimsuse arengu- loo kokku kõige reljeefsemalt. Ütlus on üldtuntud, kuid seda kasutades me ei vaevu mõtlema isegi sellest, et tavapärase vastandamine heaks ja halvaks, mis peab tagama suurema mõju, pole antud juhul enam kui ühe ja sama nähtuse tinglik kahestamine; ainult oletusi suudaksime teha selle kohta, kui palju läks vaja elustavat vaimu, et lõpetuseks jõuda kirjatähe loomiseni. Kirjatähe surnuks tardumiseni kulub aega tunduvalt vähem, kuid muidugi tuli pärast kurvastava tõdemuseni jõudmist elutut uuendada, see tähendab elustavalt vaimult abi otsida. Arengulugu saab väljenduse järjepidevas uuenemises, tardunud kirjatähe elustamises.

Kõnealune nähtus selgitab ka raamatukogu seisundi kahesust. Pole usutav, et inimene, kelle töökohana nimetatakse raamatukogu, tekitaks aukartust. Pigem vastupidi, silmapaistvat tõlkijat silmas pidades küsiti ajalehes aastaid tagasi retooriliselt: on raamatukogu ikka sobiv töökoht inimesele, kes uurib eesti kultuurilugu? Miks ka mitte, kuulub ju uurimine sedavõrd kõrgete tegevuste hulka, et kujutleda see raamatukogusse tundub enam kui kummaline.

Vaashoitud suhtumisel peaks olema kaks peapõhjust. Esiteks: raamatukogus töötav inimene ei saa muutuda „edukaks“; ja teiseks: raamatukogu on asutus, seega siis ebaisikuline. Kuid selles suhtes ei muuda midagi ka isikulisus; varasematel



Ilmar Vene sedelkataloogide ruumis (2013). Foto: Alar Madisson

aegadel võisid tähtsate suurnike raamatukogusid hooldada väga tuntud inimesed, kuid mõistagi pole neile kuulsust toonud töökoht. Kes hooliks praegu sellest, et Gottfried Wilhelm Leibniz ja Gotthold Ephraim Lessing olid raamatukoguhoidjad? Anatole France'i puhul mainitakse tõsiasja eelkõige selleks, et lugeja mõistaks, mida pidada kõnealuse autori ulatusliku raamatutarkuse põhjuseks.

Tegelikult on raamatukogu kui sellise tähendus kaugelt kõrgem tavapärasest mainest ja teadjad inimesed pole seda ka mainimata jätnud; Juri Lotman näiteks, kes mõnegi „vestluse vene kultuurist“ on pidanud Tartu Ülikooli raamatukogus, pidas vestluse pidamise kohta vääriliseks. Juhul aga, kui küsimusele läheneda kõige üldisemas plaanis, selgub otsekohe, et raamatukogust sobib kõnelda isegi naiivsuseni pateetilisel toonil; ei oleks selles mingit liialdust, kui ütelda – raamatukogusse tulles saadakse inimeseks. Kes siis ei teaks, mille poolest erineb inimene loomast ennekõike? Olgu sedapuhku nimetatud kolm peamist eristajat: keel, mõtlemisvõime ja huvi surmajärgsete olude suhtes.

Küsimus eristajatest muutub keeruliseks seetõttu, et kolm nimetatut ei esine üksteisest lahus, vaid kuuluvad lahutamatu ühte; keele rikastumine oleneb nii väga mõtlemisvõime rakendamisest, et neid nagu lahutada ei saagi. Ja üsna enesekindlalt võib mainida sõltuvust: mida täiuslikumaks on arenenud keel ja mõtlemisvõime, seda subtiilsematele küsimustele üritatakse vastata.

Kirjasõna ilmumist tuleb võtta ennekõike tõendina, et eelmainitud eristajad on läbi teinud väga pika arengu. Mõtlemisvõime näitab, et jäädavaks kujutletud surm võtab tähenduse kõikidelt muudelt asjadelt ja seepärast „preestrid“, põrmlastest kõige teadjamad, asuvad hauajärgse elu saladuste selgitamisele. Ja on mingi selgus kõige raskemates küsimustes saavutatud, siis peab see osaks saama ka hilisematele järelpõlvedele. Ilmub kirjasõna, inimesoo esindajate saavutustest ülim. Pole välisatatud, et nii lapidaarne üldistus mõjub mõnelegi lugejale häirivalt, kuid kõhkluste korral kõlbaks meenutada, kui väga me oleme soovinud kauge-

matest aegadest pärinevaid kirjamälestisi. On ilmunud raamat pealkirjaga „Aafrika on alles avastamata“: mismoodi kujutleda kõnealune avastus võimalikuks, kui kirjalikud talletised puuduvad? Lektüür, mille ajendajaks arheoloogilised leiud, mõjub ilmetult.

Sedalaadi tõsiasjade juurest jääb ainult tilluke samm teha raamatukogude tegeliku tähenduse äratundmiseni. Kirjasõna, mille loomisega lihtsurelikud hakkama saanud, tõendab loojate täisväärtuslikkust. Raamatukogu aga on ümberlökkamatu tõend sellest, et kirjasõnas nähakse väärtust. Peaks olema endastmõistetav, et säärase saavutuseni jõutakse väga pikaldase, sageli määratlematult pika eelloo hinnaga.

Umbmäärasusega tuleb leppida juba sellepärast, et keegi ei suuda piiritleda, mida pidada raamatukoguks; üksnes väga kandva tähendusega nähtused on muutunud nii tuntuks, et nendega seostuv teave pretendeerib suuremale usaldusväärsusele. Sageli tuleb leppida sellegagi, et suurnähtustest saadakse teadlikuks alles aastatuhandeid hiljem. Ei teadnud üheksateistkümnendal sajandil keegi, et vanim indoeuroopa keelkonda kuuluv kirjasõna pärineb hattidelt. Alles mainitud sajandi keskpaiku saadi teadlikuks suurimast kiilkirjalisest raamatukogust, mis oli kunagi olnud kuningas Aššurbanipali kasutuses. Veelgi usaldusväärsemalt on tuntud Aleksandria grammatikute tegevus; sealsete filoloogide redaktsioonis käibivad tänini Homerose lugulaulud, õhtumaise vaimuloo aluspõhi. Peeaegu lähinaabrusest, olgugi teave rohkem pärimuslikku laadi, pärineb Septuaginta, Vana Testamendi tõlge kreeka keelde – teine suurteos, mis tähenduselt ei jää alla Homerose lugulauludele.

Kestvust vajatakse; kui isegi mõistusetu loomad, nagu tavatseti ütelda antiikajal, teevad oma elu säilitamiseks kõik endast oleneva, siis mida arvata eneseteadvusele virgunud inimesest? Sest kuidas suudaks iseenda olemisest teadlik inimolend leppida mõttega, et olemise kannul tuleb igavene olematus; selle taustal ju olemine muutub absurdseks. Tõsi muidugi, et esineb inimesi, kes ennist



Jäänuks Paul I kägistamata, siis ülikool ei oleks Tartusse ilmunud; paraku pandi kuri-tegu toime ning selle arvutute kaasnähtuste hulka kuulub ka käesolev, Tartu Ülikooli raamatukogu tutvustav aasta-raamat. Mida kõike oleks siin maailmas võinud olla või olematuks jääda? Kuid olgu õnneks või õnnetuseks – tingivat kõneviisi ajalugu ei tunnista.



esitatud paratamatusega leppimises ei näe midagi erakordset; juba rohkem kui kaks aastatuhandet tagasi tegi Epikuros selgeks, et just nõnda peabki olema. Kuid veelgi kõnekam kui see selgitamistöö on õpetuse edasine käekäik; Epikuros nimelt kujunes ainukeseks antiikaja mõtlejaks, kelle tarkustest antiikset mõttetööd sünteesiv uusplatonism ei võtnud kübekestki. Ja mida kaugemale ajas jõuti, seda halvema maine kõnealune mõtleja omandas: tasapisi muutus epikuurlus sünonüümseks ateismiga, see tähendab nähtusega, millest kaugemate aegade inimeste meelest polnud miski koledam.

Väljapääsu loodeti mõtlemisvõimest; just see, mis oli näidanud inimhinge põrmlikku pärisosa, pidi õnnetusest üle aitama. Juba antiikajal läks käibelev kujutus: „Kreeklased hävitasid Trooja, kuid mälestuse Troojast säilitas luuletaja Homeros.“ See oli küll ainult mälestus, mitte Trooja ise, kuid vähemasti hävinud linna asukoht oli usaldusväärset tuntuks; teati isegi seda, et Make-doonia Aleksander oli käinud Achilleuse haul. Igavene vaim pidi võitma põrmliku kaduviku. Aristokraatsuse, paremuse muude lihtsurelike suhtes, sai inimesele annetada ainult vaim; kaemusele pühendunud filosoofil, arvas Aristoteles, on sarnasust jumalusega kõige rohkem. Niisiis pidi tõeliselt inimväärne elu seisnema vaimu täiustamises, kirjasõna kasvatamises. Sellega on põhiline öeldud ka raamatute ning raamatukogude kohta.

Oleks ülekohtune arvata, et sedalaadi tõekspidamised jäid ainult deklaratiivsuse tasandile; kirjasõna määratuks kasvanud mahtu tõendab kõige veenvamalt see, et hilisantiiksel ajal ilmus üha rohkem koguteoseid: ju siis kogu kirjasõna pidev paljundamine käis üle jõu ja leppida tuli kokkuvõtetega. Ühendust esiajaga ei kaotatud kunagi, seda tõendab iseäranis eelkäijate tsiteerimine. Ka praegu hinnatakse õpetlaste tähendust selle järgi, kui sageli teda tsiteeritakse; aastatuhandeid tagasi nii subtiilseid põhimõtteid ei järgitud, kuid seda lihtsam on tollast tsiteerimise sagedust tuvastada tagantjärele. Kõige väljendusrikkamalt mõjub kõnealus suhtes Homeros, kelle lugulauludest olevat tsitaatide kujul leitavad kõik värssid. Igatahes võib kirjanduses kohata väidet – kui kujutleda eeposte tekst kadunuks, siis tsitaatide järgi oleks see tervenisti taastatav.

Tohime seega tõdeda, et vaimsuse täiustamisest varasematel aegadel tõepoolest hooliti. See aga tõstatab küsimuse: mispärast on tollasest vaimutööst alal hoidunud nii vähe? Põhjust tuleb näha inimloomuse kahesuses; vaimsuse täiustumist taotleva vähemuse tegevus jääb vaidlusest väljapoole, kuid niisama kaheldamatut tõesust märgib enamus, kes on täiust näinud vägistamises,

tapmises ja purjutamises. Ennist toodud ütlusel lasub misantroopia varjund, kuid tõesuse kaalu see ei kahanda; muidugi on ajavoolul lagundav toime ka aktiivse kaasaaitamise puududes, kuid sellegipoolest on alust oletada, et mineviku väärtused oleksid alal hoidunud palju suuremal määral, kui seda poleks teinud võimatuks sihiteadlik hävitamistöö. Määratu sfinks Egiptuse püramiidi kõrval on üldiselt tuntud; pilti vaadates ei tuleks unustada, et graniidist kaju purustatud nina on niisama esinduslik, nagu artefakt tervikuna. Ühed teostasid end kaju luues, teised aga ihkasid selle purustamist, kuigi jõuvarude kasinus ei lasknud sihti saavutada. Kuid sfinks märgib sedapuhku erandit; taieste enamus on piisavalt habras, et nendest vasaraga jagu saada. Väärtustest aga, mida saab põletada, pole mõtet rääkidagi. Aleksandria raamatukogu, millesse oli koondatud sajandeid jätkunud vaimutöö tulemused, põles tuhaks väga lühikese ajaga.

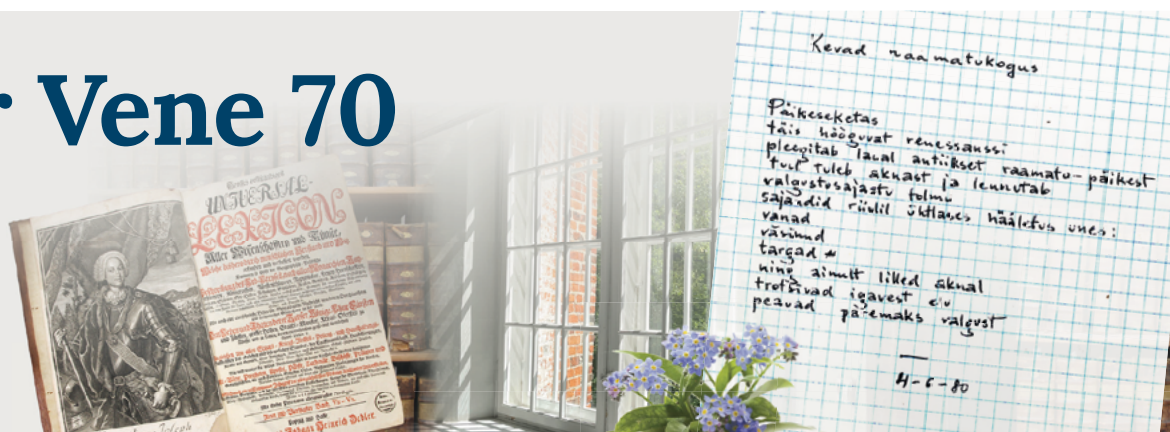
Mis eriti oluline – hävitajaid jääb alatiselt pärgama nimetu surematus; puudub igasugune võimalus konkretiseerida ja seepärast on nad kiitusele või hukkamõistule ühtmoodi kättesaamatud. Kloostrielanikke, kelle tegevuse tõttu mingid riismed minevikust siiski pääsesid, saab kujutleda hõlpsamini ja seepärast nad tehakse antiikse pärandi hukkumise

eest vastutavaks. Kuid midagi ebaloomulikku ei tohiks selles olla; pretendeerib keegi inimsuse edendaja rollile, siis tal tuleb leppida ka selle eest nõutava lunarahaga.


Ka vaimsuse edendamises, sarnaselt muude sfääridega, ei kulge areng alati otsejoones; külluses on esinenud juhtumeid, mispuhul ülimalt soovitava tulemuse on muutnud võimalikuks kõike muud kui kiiduväärt tegu. Jäänuks Paul I kägistamata, siis ülikool ei oleks Tartusse ilmunud; paraku pandi kuritegu toime ning selle arvatute kaasnähtuste hulka kuulub ka käesolev, Tartu Ülikooli raamatukogu tutvustav aastaraamat. Mida kõike oleks siin maailmas võinud olla või olematuks jääda? Kuid olgu õnneks või õnnetuseks – tingivat kõneviisi ajalugu ei tunnista.

Ilmar Vene 70

Näitus
TÜ raamatukogu
3. korrusel
24.08–10.10.2021



Näituse järjekohdija. Kujundaja: Lilian Mengel



Viimastel aastatel on raamatukoguhoidjad eemaldumas raamatukogu kui ruumi kontseptsioonist ja hakanud käsitlema raamatukogu ruumi teenusena. Raamatukogunduse sügav sisemine eesmärk on astuda veel samm edasi ja jõuda teenuse pakkumiselt tõelise partnerluseni. Selline uut tüüpi partnerlus näitab raamatukogu püüdu leida uudseid viise meie organisatsiooni pidevalt muutuvate vajadustega kaasas käimiseks ja nende rahuldamiseks.

Holly M. Ricco

Raamatukogu uues kuues: koht, ruum, tehnoloogia, inimene

Olga Einasto

teenindusosakonna juhataja

Raamatukogu maja renoveerimine oli meie lugejateeninduse jaoks kindlasti viimase kümnendi suurimaks sündmuseks ja kõige tähtsamaks märksõnaks. Kavandades maja renoveerimist, lähtusime arusaamast, et kaasaegne ülikooliraamatukogu peab vastama tänapäeva akadeemilistele vajadustele ning peegeldama nii enda kui ka oma ülikooli väärtusi, missioone ja eesmärke; lisaks sellele sisaldama uut teavet ja tehnoloogiat ning viise, kuidas neid kasutada. Suure värskendamise tulemusel ei uuenenud ainult hoone. Renoveerimine ei piirunud üksnes ruumide kujundamise, uute riulite, parketi ja mööbli paigaldamisega, vaid kogu protsess muutis mõneti ka meie teenindustöö lähtekohti ja raamatukogu-lugeja kommunikatsiooni. Minu kirjutis on püüe muutusi filosoofiliselt mõtestada ja seostada neid nii lugejate uue põlvkonna vajadustega kui infoühiskonna nähtustega.

Kui meenutada, siis alates valgustusajast, mis oli ühtlasi Euroopa ülikoolide õitseae, on ülikooliraamatukogu olnud iga ülikooli südameks nii sümbolises kui ka füüsilises tähenduses. Raamatukogu kui koht oli juba tol ajal küllaltki sakraalse tähendusega, mis peegeldus juba välis- ja sisearhitektuuris ning viitas metafooridele: *teadmiste tempel* ja *informatsiooni kants*. Toredad ja uhked metafoorid, millel pole kahjuks midagi ühist kultuuri demokraatiseerimisega ega lugeja iseseisvusega; metafoorid, mis kutsuvad esile eelkõige aukartust, alluvust, korrapidamist, kuid mitte sõnumit: „Oled teretunud, astu sisse, oleme sinu teenistuses!“.

Paljud meie pika ajalooga raamatukoguhooned on täna vananemas. Vahel kõlavad jutud, et raamatukogu kui koht pole enam akadeemilise institutsiooni kriitilise tähtsusega komponent, kuna õppeprotsessid ja akadeemiline kommunikatsioon toimuvad üha rohkem küberruumis. Raamatukogu, mis on tänapäeval traditsioonide (trükikollektsioonid) ja innovatsiooni (uus infotehnoloogia) kombinatsioon, peab saama vaadelda uutmoodi lähtekohtadele toetudes ja vastates põhimõtteliste küsimustele, nt filosoofilisele küsimusele: kas me käsitleme oma raamatukogu koha või ruumina?

Erinevus ruumi ja koha vahel on sama mis maja ja kodu vahel, kus maja on seotud rohkem materiaalsed asjadega, aga kodu on rohkem tunnetuslik. On olemas selline sotsiaalne nähtus nagu kohatunne, kohatunnetus (*sense of place*). Paikades, kus kohatunne on tugevam, on ka tugev identiteet – seda tajuvad külastajad väga sügavalt ja sama sügavalt tunnetavad nad selle kadumist. Kohatunnetusega on seotud veel üks huvitav mõiste: koha vaim (*spirit of place*), mingi koha ainulaadne olemus. Kõik me oleme kuulnud Tartu vaimust. Ja kõik me oleme kuulnud kunagi toomkirikus paiknenud raamatukogus töötanud vanematelt kolleegidelt, et seal elas Morgensterni vaim – meie raamatukogu *genius loci*, kaitsevaim.

Meie raamatukogu on alati olnud identiteediga koht. Ja kui eriline on raamatukogu koha vaim ja identiteet, sõltub alati meist, kes me siin töötame ja teeme oma vaimsuse ja tegevustega ruumist koha. Meie raamatukogu vaim on kombinatsioon



Teise korruse suur lugemissaal. Foto: Andres Tennus

kultuurist, füüsilistest aspektidest ja kommunikatsioonist. Ja meile oli väga tähtis, et me seda remondi ajal ei kaotaks.

Teadlased räägivad, et ruumil pole teist omadust ja eesmärki kui olla täidetud. Raamatukogu ruum on info- ja kommunikatsiooniruum, see on täidetud inimeste sõnumite ja informatsiooniga. See on ka avatud sotsiaalne ruum, kus toimuvad sotsiaalsed praktikad. Meid huvitab raamatukogu ruum eelkõige kui sotsiaalne ruum, kus leiab aset inimeste dialoog, koostöö, teenindus. Prantsuse filosoofi Michel de Certeau (2006) sõnul on koht ruum, mis on mingil viisil korraldatud inimeste vajaduste rahuldamiseks. Ehk kui ruumis toimub teatud sotsiaalne praktika, hakkavad inimesed suhtuma sellesse kui kohta.

Oluline, et see avalik koht oleks turvaline ja isegi kodune, kui võrdleme seda sarnaste paikadega nagu klubid, lennujaamad, tänavad, ühiselamud, mis võivad olla mürarikkad ja ei ole piisavalt mõnusad ja mugavad. Lugejateeninduse seisukohalt pidi renoveeritud raamatukogu ideaalis vastama tuntud kontseptsioonile, mille autoriks linnasotsioloog Ray Oldenburg. Tegemist on nn kolmanda koha kontseptsiooniga (*the third place, the great good place*), vastavalt millele on koht see, mis jääb töö ja kodu vahele, või asub nende järel (Oldenburg 2014).

Oldenburgi (*ibid.*) järgi seame me kõik *esimesele kohale* oma kodu, kus veedame kõige rohkem aega ja tunneme end vabalt ja turvaliselt. *Teisel kohal* on reeglina töökoht, tudengil ülikool, kus samuti veede-



Esimene lugemissaal (Realia et Naturalia. Medicina) kolmandal korrusel (2021). Foto: Gabriela Urm

takse päris palju aega. Kuid tavaliselt on inimestel veel kohti, kus soovitakse viibida – need võivad olla lihtsasti ligipääsetavad, vabad kogunemiskohad, kuhu võib minna ilma kindla eesmärgita. Oldenburg (*ibid.*) arvab, et igale inimesele on vajalik teatud koht, kus kasvõi mõni minut päevas saab olla eemal perekonnast, ülemustest, ülesannetest, ja mis on veel oluline, sellistes kohtades on kõik olijad sotsiaalselt võrdsed. Seal on igas vanuses inimestel meeldiv olla, see koht on reeglina stiilne, kaasaegne ja funktsionaalne, seal peab olema mugav suhelda ja vabadus teha, mis sulle meeldib.

Raamatukogu on tudengile *kolmanda kohana* kindlasti vajalik. Mõtisklemine, unistamine, lugemine ja niisama olek on inimese elu olulised aspektid, mida saab toetada raamatukogu kui

ruum. See on koht, kuhu võib minna näiteks tudeng, kes ei otsi kõrtside ega klubide melu, vaid rahu ja vaikust; kus keset akadeemilist tormilist elu on paik, kus saab kogeda seda vaikset avaliku pühakoja tunnet; kus saab keskenduda ja mitte tähele panna, kui kiiresti jookseb aeg, kui tormiline on elu. Ärme ka unustame, et tehnoloogia ja kaugjuurdepääs on inimesed mingil määral eraldanud, samas kui füüsiline raamatukogu ühendab neid.

Mida see tähendab praktikas? Seda, et renoveeritud raamatukogu terve füüsiline ruum on muutunud õpikeskkonnaks. Kui kunagi oli teisel korrusel hästi suur kataloogisaal, siis nüüd on see lihtsalt suur saal, kuhu mahub vabalt üle 200 inimese. Muuseas, selline ühise õppimisalaga lugemissaalide traditsioon on saanud alguse juba renessansiajal ja

on nähtav peaaegu kõigi ülikooliraamatukogude sisearhitektuuris, ka meie renoveeritud hoone kolmanda korruse valdkonnasaalides. Seevastu teine korrus koos 13 grupitööruumiga, mida saab veebis broneerida, on juba postmodernne või õigemini digimodernne lähenemine raamatukogu ruumile ja kohale.

Võib öelda, et peale remonti on õpi-, töö- ja kommunikatiivne keskkond saanud meie raamatukogu põhiteenuseks, samamoodi nagu laenusus või lugejate nõustamine. Kui me räägime ruumist kui teenusest, siis peab see rahuldama inimeste vajadusi, alates elementaarsetest füsioloogilistest kuni kõrgemateni. Seetõttu muutub eriti oluliseks küsimus, kes on need inimesed, kelle jaoks me raamatukogu renoveerisime? Kui õppejõud, teadlased ja üliõpilased saavad teavet mis tahes vormis ja pääsevad teabele ligi oma arvuti ja isegi telefoni abil otse auditooriumist, kodust või ühiselamust, siis kas raamatukogu kui füüsiline koht mängib enam olulist rolli ülikooli ja tudengite elus? Milliste vajadustega nad meie juurde tulevad ja kuidas nende vajadustest lähtuvalt tagada õiget kohta ja ruumi?

Pole saladus, et ülikooliraamatukogu põhikülastaja on üliõpilane ja meie maja pole selles osas erand. Külastusstatistika järgi on ligi 70% raamatukogus viibivatest inimestest tudengid. Kui meie 1982. aastal ehitatud hoone oli kujundatud eelmise põlvkonna lugejate järgi, siis täna peaksime lähtuma juba uue põlvkonna omapärast, kuna lugejate vajadused on muutunud. Tuleb arvestada uue ja unikaalse olukorraga ülikoolides – kõik üliõpilased, kes praegu õpivad ja kasutavad raamatukogu, on sündinud põhiosas 1990. aastatel ehk juba infoühiskonnas. Sotsioloogid nimetavad neid *digital natives, born with the chip*, rõhutades, et see põlvkond mõjutab sügavalt meie raamatukogu teenuseid ning meie elukutse kultuuri ja filosoofiat (vt Abram, Luther 2004; Prensky 2001; Carstens, Beck 2005).

Kui vanem põlvkond on uue tehnoloogia kasutamist hilisemas eas õppinud, siis 1990. aastatel sündinud kasutavad arvuteid, nutitelefone, interneti jm juba lasteaiast ning võtavad tehnoloogilisi vahendeid kui oma elu ja olemise loomulikku osa. Seetõttu on neil ka avaram ja huvitavam maailmavaade, omadused ning oskused, millega peaksime lugejateeninduses ja kommunikatsioonis täna arvestama.

Lugeja eile

Infotöötlemine: järjestikune
Reeglipärane läbimõeldud strateegia
Taju: tekstiline
Teadmised, eruditsioon
Tehnoloogia: pigem keeruline
Austus reeglite vastu
Tarbitakse seda, mida pakutakse
Suhted: subordinatsioon
Leplik, keskmiste ootustega
Otsib mõttekaaslast
Kannatlik

Lugeja täna

Infotöötlemine: paralleelne
Juhuslike juurdepääsuteede katsetamine
Taju: audiovisuaalne
Oskused, tehnoloogia
Tehnoloogia: elementaarne, sõbralik
Reeglite paindlikkus
Valiku õigus, personifitseerimine
Võrdne ja aus kohtlemine, partnerlus
Nõudlik, kõrgete ootustega
Otsib emotsioone, elamusi
Kiirustav

Uus lugejate põlvkond hindab väga kõrgelt informeeritust. Nad ei ole harjunud saama teavet üksnes teksti kujul, vaid koos teksti täiendava videoga. Nad tunnevad ennast mugavalt ruumis, kus on palju pilte, suuri ekraane. Uue põlvkonna inimestel on suurepärase ruumiline ja visuaalne tajus. Just neile mõeldes pole me piirdunud üksnes infotahvlite ja posteritega, vaid oleme paigutanud raamatukokku suuri ekraane, millel tutvustame maja teenu-seid ja kus vaheldub info oluliste sündmuste kohta.

Partnerluste ja koostöö ajastul muutub raamatukogu üha enam demokraatlikuks ja avatuks, vastates USA kolleegi R. David Lankeesi (2010) tuntud soovitusel: „focus on connection management instead of collection management“. See väljakutse nõuab mõningate põhihoiakute muutmist suhtluses kasutajatega. Noored lugejad on vaatamata noorusele veteranid – tehnoloogiaveteranid. Nad on enesekindlad ega soovi näha raamatukoguhoidjas veel üht õpetajat, vaid hindavad suhetes partnerlust ja usaldust.

Arvan, et suurim usalduse märk, mida raamatukogu lugejate uuele põlvkonnale võiks kinkida, on see, kui raamatukogu annab oma võimu osaliselt neile. Tänapäeva ülikooliraamatukogude teenuste üks oluline tunnusjoon on see, et kasutaja ei ole enam ainult infotarbija. Meie renoveeritud raamatukogu eeldab, et kasutaja ise osaleb aktiivselt teenuse protsessis ning sellega saab ta mõjutada teenuse tulemust. See on üks põhjusi, miks me viimasel kümnendil aktiivselt mõtlesime, kuidas saaksime lugejaid kaasates iseteeninduse võimalusi ja tehnoloogiat kõige efektiivsemalt rakendada ja mida raamatukogu seeläbi saavutab.

Usalduse näitamine võib olla väljendatud ligipääsu avamises. Hea meel on tõdeda, et lisaks ööpäevaringsele e-infoallikatele juurdepääsule meie virtuaalses raamatukogus saab peale remonti kasutada avatud juurdepääsu ligi miljonile raamatule.

Avasime lugejatele ligipääsu ka meie pühakotta ehk raamatuhoidlasse, kuhu polnud varem lubatud minna isegi kõikidel meie maja töötajatel. See julge otsus

oli üks kardinaalsetest muutustest meie teenindusfilosoofias, mille üle pidime palju diskuteerima. Kui 40 aastat tagasi, maja ehitamise ajal, oleks keegi öelnud, et me lubame ühel päeval lugejad oma hoidlasse, siis enamus kolleegidest ega raamatukogu külastajatest poleks kindlasti seda uskunud.

Avatud hoidla kujundamisel pidasime mees sedagi, et uuele põlvkonnale meeldib katsetada ja avastada. Nad kasutavad peamiselt induktiivset mõtlemist (mõtlevad konkreetset üldisele, mitte vastupidi, nagu raamatukoguloogikale omane). Nad õpivad ja omandavad teadmisi paremini, kui jõuavad infoni iseseisvalt, nad on orienteeritud (nagu arvutimängudes) avastustele, salakäikudele, nad tahaksid saada huvitavaid kogemusi ja emotsioone – see kõik on garanteeritud meie avatud A-korruse hoidlas, kus tudengeid ootab põnev seiklusmäng ja jalutuskäik labürintis, mis viib lõpuks välja vajaliku raamatuni.

Kui enne remonti oli meil kaks laenutusautomaati, siis peale renoveerimist on lugejate kasutuses neli laenutusautomaati, ööpäevaringne tagastusautomaat ja järjekordade haldamiseks fuajees asuv laenutuskapp (tark kapp). Raamatukogu külastajad saavad nüüd ise ja ilma raamatukoguhoidja vahenduseta broneerida rühmatöörume, printida, paljundada ja kasutada pealtvalgustusscannerit, suudavad iseseisvalt leida e-kataloogist ja avahoidlast raamatuid ja neid koju vormistada.

Kuuluvustunne on veel üks lugejate vajadustega seotud oluline tunne. Meie raamatukogu lugejad räägivad, et ülikooliraamatukogus käimine on nende jaoks sümbolise tähendusega. Et kui tudeng siseneb raamatukokku, tunneb ta end kohe kogukonna osana ehk osana akadeemilisest perest. Nagu ütles enne remonti üks üliõpilasest lugeja: „Tunnen end ülikooliraamatukogus alati suuremana kui tegelikult olen.“ Kuuluvustunne on eriti tugev muidugi eksamisesioonidel Ööraamatukogus, mil tudengid saavad majas kauem õppida ja neile pööratakse erilisemalt tähelepanu. Et kuuluvuse vajadust täielikult rahuldada, muutsime pärast remonti maja sissepääsupoliitikat ja lubasime ilma

autentimiseta majja kõik soovijad, nii registreeritud lugejaid kui ka lihtsalt külalised, sest igaüks peaks saama kasutada raamatukogu keskkonda ja tundma end meie koha vaimu osana.

Üliõpilastele on ülikooliraamatukogu kasutamine kindlasti eneseidentifitseerimise, ühtekuuluvuse üheks tunnuseks, samuti nagu teadlastele on see koht oluline oma sotsiaalse staatuse väljendamiseks ja kinnituseks. Raamatukogu on tõepoolest koht, mis aitab inimesel rahuldada oma suurimaid sotsiaalseid ja intellektuaalseid vajadusi: eneseteostust, enesearendust, loominguilisust. Meie ühiskonnas pole ju kuigi palju sotsiaalseid institutsioone, mis rahuldaksid inimese eneseteostuse vajadust. Ülikooliraamatukogu on kindlasti sellise potentsiaaliga paik. Ja kuna inimesed tegelevad raamatukogus teadus-, õppe- ja loovtööga erinevat moodi, peavad raamatukogu ruumid olema eri vajadustest lähtuvalt piisavalt mitmekesised.

Arvestasime oma renoveerimiskavas ka sellega, et raamatukogu poleks ainult mälu-, info- ja teenindusasutus, vaid eelkõige kommunikatsioonikeskus. Raamatukogu on unikaalne koht, kus rakenduvad väga erinevad ja samas eneseteostuseks väga vajalikud kommunikatsiooni liigid. Nendeks on: kommunikatsioon raamatukoguhoidja ja lugeja vahel, lugejate vahel, lugeja ja teksti autori vahel, ja eneseteostuse jaoks kõige olulisem kommunikatsioon, mida Juri Lotman nimetas autokommunikatsiooniks – kui inimene mõtiskleb, genereerib uusi ideid ja reflektseerib¹.

Raamatukogu peaks ruumina soodustama kõiki neid kommunikatsiooniliike. Seda tagabki meie praegune ruumide tsoneerimine: meil on vaikuse ja suhtlemise ala, meil on puhkeala, meil on rühmatööruumid ja 56 individuaaltööruumi. On olemas kott-toolid lesimiseks ja vahendid sülearvutite ergonoomiliseks kasutamiseks. Meil on nüüd ka peretuba, kus tudengid emad ja -isad saavad oma laste kõrval õppida ja tänu sellele võimaldab raamatukogu pere omavahelist kommunikatsiooni.

Raamatukogu renoveerimisel pole muidugi unustatud põhivajadusi – meil on nüüd õdus kohvik ja mõnus söögituba. Vaimsest tööst väsinutele on sisustatud väike spordisaal, mis tänapäeva raamatukogudes on veel päris haruldane nähtus, mis samuti toetab kolmanda koha tunnet.

Nagu näeme, tagab uuenenud raamatukogu üsna edukalt lugejate, eelkõige uue põlvkonna lugejate, infovajadused ehk on täitnud oma põhifunktsiooni. Samas mõtleb renoveerimisjärgne raamatukogu kõigi küllastajate vajaduste peale.

Meil on keskkond, kus on ühendatud uus tehnoloogia ja traditsiooniline raamatumaailm, kus väärtustatakse ja toetatakse õppimist ja teadustööd.

Usun, et meie raamatukokku ei tulda ainult info ja raamatute pärast. Lugeja tajub siin erilist ja korrasstatud kultuuriruumi, kus võib tekkida eriline suhe tekstiga ja kus võivad sündida väärt mõtted.

See on ideaalne ühiskondlik ruum kohtumisteks, uute ideede arutamiseks ja dialoogiks – teisisõnu, kodanikuühiskonna arenguks. Raamatukogu on ainulaadne juba seetõttu, et siin saavad koos eksisteerida inimkonna olulised kommunikatsioonimudelid: suuline, kirjalik, trükisõnal ja elektroonilisel meedial põhinev.

Meie raamatukogus leidub küllastajale kõike: nii intellektuaalset kui ka sotsiaalset, nii raamatuid kui ka tehnoloogilisi vahendeid. Mida võiks tudeng veel vajada? Kui hästi mõelda, siis tänapäeva noored soovivad, et elu oleks lõbus, et õppimiste vahel saaks teha toredaid pause. Meie ülikooli professorid rääkisid juba 200 aastat tagasi: „Otiūm reficit vires!“. Kui mõtlen, mida võiks veel raamatukogus pakkuda, siis võib-olla oleksid need kohad, mis panevad tudengi ja professori naeratama ja kus avaldub akadeemiline huumorimeel. Usun, et seegi idee on täiesti teostatav. Sest kõik need lisaväärtused loovad raamatukogu erilise vaimse ja kordumatu koha ja ruumi, kuhu igaüks tahab uuesti tulla.

1 Säilitatud autori keelekasutus.

Raamatukogu ja teeninduse kujundamise olulised lähtekohad ja põhimõtted

- Raamat ja tehnoloogia pole kõige tähtsamad. Nad on küll äärmiselt olulisel kohal, kuid kõige tähtsamad on inimesed ja kommunikatsioon.
- Raamatukogu ruumide kujundus peab võimaldama kommunikatsiooni erinevaid vorme, toetama valdkondadevahelist suhtlemist ja ideede vahetust, teretunud on klaasseinad jm läbipaistvus.
- Kiire ja mugav juurdepääs pole ainult ülikiire internet ja vaba juurdepääs kogudele, vaid see tähendab ka ligipääsu joogiveele, toidule ja kindlasti kohvile – ärme unustame põhivajadusi.
- Kiire ja mugava ligipääsu peab tagama ka hästi kujundatud ja läbi mõeldud iseteenindus. Tuleb arvestada, et lugejate uus põlvkond on tundlik ja eeldab, et tehnika töötab laitmatult ja iseteenindus ei võta liialt aega.
- Optimeeritud teenindusprotsess: raamatukogu teeninduspunktid peavad tänapäeval töötama põhimõttel, et me ei jooksuta lugejat (*one-stop-shop*).
- Teenindusprotsessis kerkib esile lugejateenindajate polüfunktsionaalsus ja roteerumisvõime.
- Praktilisus ja funktsionaalsus: planeerimine peab põhinema lugejate reaalsel vajadusel. Kes on meie kasutajad? Mis on nende vajadused ja ootused?
- Kommunikatsioon peab olema sama tähtsal kohal kui informatsioon.
- Paindlikkus ja demokraatlikkus: peab arvestama erinevate vajaduste ja soovidega, siia kuulub ka vajadus nt kerge ja mitmesuguse mööbli järgi.
- Mõtestatud kujundus: ülikooliraamatukogu ruum peab aitama kaasa akadeemilise kogukonna tunde loomisele.
- Ergonoomilisus ja mugavus. Renoveerimise möödapanekud: pistikupesad pole ergonoomilised, esimese saali laudad on liiga madalad ja ebamugavad, mõnede teeninduspunktide kujundus on ebaõnnestunud, fuajee pole sõbralik ja vajab arendamist.
- Loomingulisus – tudengid hindavad seda eriti kõrgelt. Loominguliselt on kujundatud nii ruume (nt konverentsisaal) kui mööblit.

Bibliograafia

Abram, S.; Luther, J. (2004). Born with the Chip: The next Generation Will Profoundly Impact Both Library Service and the Culture within the Profession. – *Library Journal*, 129 (8), 34–37.

Brown, C. (2016). [The changing library service: from physical to online](#). www.vable.com/blog/the-changing-library-from-a-physical-space-to-a-service.

Buckingham, D.; Willett, R. (2006). Digital generations: children, young people, and new media. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Carstens, A., Beck, J. (2005). Get Ready for the Gamer Generation. – *Tech Trends*, 49 (3), 22–25. <https://doi.org/10.1007/BF02763643>

Certeau, Michel de (2006). [Igapäevased praktikad. Tegemiskunstid](#). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Davis, C. (2008). Librarianship in the 21st Century – Crisis or Transformation? – *Public Library Quarterly*, 27 (1), 57–82. <https://doi.org/10.1080/01616840802122401>

Einasto, O. (2006). [Mida lugeja tegelikult raamatukoguhoidjalt ootab?](#) – *Raamatukogu*, 2006 (6), 9–14.

Garton, C.; Wegryn, K. (2006). *Managing without walls*. Lewisville, Tex.: MC Press.

Lankes, R. D. (2010). You must focus on connection management instead of collection management. Participatory Librarianship. davidlankes.org/you-must-focus-on-connection-management-instead-of-collection-management/.

Oldenburg, R. (2014) = Ольденбург, Р. Третье место: кафе, кофейни, книжные магазины, бары, салоны красоты и другие места «тусовок» как фундамент сообщества (пер. с англ. А. Широкановой). Москва: Новое литературное обозрение.

Prensky, M. (2001). [Do They Really Think Differently?](#) www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part2.pdf.



Viimase kümnendi märkimisväärsed sündmused lugejateeninduses

- 2010. a sügisel avati lugejatele esmakordselt grupitööruumid, mida sai broneerida telefoni teel.
- Valdkonnasaalide lugejakohtadesse hakati paigaldama sülearvutite ühendamiseks kontakte, 2010. aasta lõpus oli 565 kohast 225 pistikupesadega varustatud.
- Kuna TÜ arengukavas püstitatud eesmärk oli muuta ülikool rahvusvaheliseks, muudeti 2010. aastast raamatukogu väliskommunikatsiooni ja kogu lugejale suunatud info (koduleht, avakoguriilite jm sildid, teated) kakskeelseks (eesti ja inglise keel).
- 2011. aastal mindi üle eurole ja sel puhul võeti infopunktis kasutusele uus kassasüsteem NOOM.
- Lastetuba Nimmik-Nummik sai annetuse rahvusvaheliselt naisorganisatsioonilt Soroptimistid, tänu sellele sai lastetuba juurde arendavaid mänguasju ja raamatuid.
- 2011. aasta suurima arendustöö tulemusel hakati e-kataloogi ESTER otsivõimalusena kasutama avakogujuhti. Avakogujuhi aluseks võeti raamatukogu saalide topograafilised plaanid.
- 2012. aasta lõpus jõuti niikaugemale, et infopunktis saab maksta pangakaardiga.
- 2012. aasta sügisel paigutati meediasaali vaegnägijatest tudengitele punktkirja printer.
- 2013. aastal saavutas raamatukogu 1. koha IFLA International Marketing Award 2013 konkursil projektide „Rääkivad õpikud“ ja „Seinteta raamatukogu“ eest. „Rääkivad õpikud“ projekti raames (SA Archimedes PRIMUS programmi finantseerimine) salvestati vaegnägijatest tudengitele 65 audioraamatut ja digiteeriti (vaegnägijate erivajadustele vastava töötlusel) 31 õpikut.
- 2013. aasta alguses võeti lugejateeninduses kasutusele uued mugavad isekopeeruvad soovisedelid.
- 2014. aasta suurim tehnoloogiline muudatus teeninduses oli seotud e-kataloogide ESTER Tartu ja ESTER Tallinn ühendamise ja infosüsteemi uue versiooni Sierra kasutuselevõtmisega.
- Suurim funktsionaalne muudatus tehti teeninduses 2014. aastal, kui lõpetati konsultanditeenus. Konsultantidena kasutati seni eri osakondade raamatukoguhoidjaid, kuid nüüd hakkas kahe raamatukogu põhiteenuse (teavikute laenus ja infoteenindus) eest vastutama teenindusosakond, süvapäringutele vastamine jäi erialareferentide vastutusalaaks.
- 2015. aasta sügisel loodi erialainfotalituses eestikeelsetele e-õpikutele 223 QR-koodi.
- Aastatel 2016–2018 oli teeninduse põhiliseks märksõnaks remont. Esmakursuslaste registreerimine toimus e-kirjast alla laaditava registreerimiskaardi alusel. Infopunkt töötas neil aastatel augustis ja septembris TÜ peahoones.
- 2016/2017. õppeaasta alguses pikendati erialaraamatukogude lahtiolekuaega kella 20ni, teenindajatena kasutati raamatukogu kõigi osakondade töötajaid.
- 2016. aastal käivitati uus suhtlemiskanal – raamatukogu chat. Lugejatega suhtlesid teenindusosakond, erialareferentid, KHO ja fonoteek. Kasutasime chat'i umbes kaks aastat ja remondi lõpul see suleti, kuna põhiliseks suhtlemiskanaliks osutus hoopis telefon.
- 2016. ja 2017. aastal panime kogudele RFID-turvaribasid.



- 2016. aastal algas kõige suurema kasuteguriga ettevõtmine KHOs: digitaalkogude arendamine ja varasematel aastakümnetel korrastatud arhiivifondide retrokonversioon. Praeguse seisuga on pea 90% käsikirjakogudest elektrooniliselt kirjeldatud, mistõttu neid saab tellida analoogselt raamatutega e-kataloogi ESTER vahendusel Rara saali.
- 2016. aasta oktoobrist kuni 2017. aasta juunini tegutses lugejateenindus ajutises raamatukogus Liivi tänaval, endises Rahvusarhiivi hoones. Juulis 2017 vabastasime maja TÜ majandusteaduskonna jaoks.
- 2017. aasta augustis võeti kasutusele lugejate registreerimise ja autentimise infosüsteem KRAS.
- Augustist 2017 kuni aprillini 2018 viidi ajutine raamatukogu aadressile Veski 32, endisesse ERMi, kus lugejate kasutada oli 3 lugemissaali, 7 grupitööruumi, infopunkt, arvutiklass ja puhke- ja söögiruum, multifunktsionaalsed koopiamasinad, arvutid andmebaaside ja standardite kasutamiseks, autoriseeritud töökoht, ainepaketid.
- 2018. aasta alguses toimus tellitud raamatute laenutamine, tagastamine ja infopunkti töö nii peamajas asuvas ajutises teeninduspunktis (kabiin 13) kui ka ajutises raamatukogus (Veski 32).
- Raamatukogu avati osaliselt 2018. aasta 25. aprillil. Lugejaid sai nüüd teenindada peamaja infopunktis ja teise korruse teenindusletis, kuid teavikuid lugemissaalide avakogust tuli tellida.
- 2018. aasta 1. novembril avati kolmanda korruse lugemissaalid ja avahoidla, tänu sellele said lugejad kirjandust avakogust ise võtta ja laenutada.
- 2018. aastal rakendus lugejateeninduses tänapäeva maailma ülikooliraamatukogude trendikas *one-stop-shop* põhimõte: lugejatel on võimalik igas teeninduspunktis, olenemata selle asukohast, saada kõiki teenuseid ja teha kõiki laenutusega seotud toiminguid: laenutada, tagastada, pikendada, konsulteerida, pikendada lugejakaardi kehtivusaega, uuendada lugejandmeid, maksta viiviste ja muude tasuliste teenuste eest. Varem oli võimalik osa teenuseid saada vaid infopunktist või kojulaenutusest/lugemissaalist.
- 2018. aasta sügisel avati uues asukohas kolmandal korrusel fonoteek, mille kõik kogud on nüüd avariilistel. Teemaatilise paigutuse jaoks kohaviidastati ümber üle 20 000 CD ja DVD. Lugejate kasutada on kvaliteetne kuulamis-tehnika ja Yamaha elektriklaver. Uusi võimalusi ürituste läbiviimiseks annab vaheseinaga eraldatud esinemisala.
- Kogu remondi perioodil (2016–2019) tehti traditsioonilist Ööraamatukogu ilma tudengite kaasabit ja avati see ka nädalavahetustel (varasem formaat oli E–N). Koostöö TÜÜEga taastati 2019. aasta lõpus.
- Erialainfotalituse referendid on järjepidevalt läbi viinud kasutajakoolitusi.
- Erialainfotalitus on digiressursside kasutamiseks vormistanud detailsed juhendmaterjalid.
- 2018. aasta aprillist on lugejateeninduses uute tehnoloogiliste vahenditena kasutusele võetud laenutuskapp (tark kapp) ja raamatukogu peakuse kõrval ööpäevaringselt töötav tagastusautomaat. Laenutusprotsess põhineb nüüd RFID tehnoloogial.



Remondi- kümnen raamatukogus

Kristina Pai

kogude direktor 20.01.2002–1.08.2017

Liisi Lembinen

arendusdirektor
direktori kt 1.01.2013–12.06.2016 ja
29.08.2018–14.08.2019

Kristhel Haak

kogude arenduse osakonna juhataja
alates 1.09.2020

Kertu Uri

kogude arenduse osakonna juhataja
kuni 31.08.2020

Ettevalmistused

Raamatukogu, mille avamisest 2022. aasta 22. veebruaril möödus 40 aastat, tegutses pikki aastaid kapitaalremondi ootuses. Ajal, mil ehitati Tartu linna kõige suuremat hoonet, oli üsna tavaline, et kõik ehitusmaterjalid ei jõudnudki ehitusobjektile. Seetõttu sai nii mõnestki raamatukogu seinast sõrme läbi torgata – segust oli seina jõudnud peamiselt liiv, sest tsement viidi kodusele ehitustandril. Remonti oodates olid paljud põrandaaugud halli, nn MacGyveri-teibiga kinnitatud, et keegi narmendava reliini taha ei komistaks (ja kui teip kulus, vahetati see välja uue teibiriba vastu). Lugemissaalide põrand oli katusest läbi jooksva vihmavee tõttu kummis, aknad ei pidanud tuult, ventilatsioon oli olematu jne. Eriti halb oli olukord hoidlate turvalisusega – automaatne tulekustutussüsteem tuli välja lülitada, sest selles kasutatav freoon kuulutati keelatud aineks. Sama hull seis oli lugejate ja töötajate turvalisusega ja kogu raamatukogu tuleohutusega – hoones puudusid nõuetele vastavad tuletõkketsoonid ja -uksed. Tuleohtlikkuse ja päästeameti korduvate ettekirjutuste tõttu otsustati lõpuks remondi kasuks.

Lisaks maja kehvale tehnilisele seisukorrale viitas remondivajadusele ka toimunud põhimõtteline muutus kasutajate käitumises ja vajadustes. Vahepeal olid tulnud internet ja e-kogud, kasvanud

oli rühmatöö tegemise vajadus ning raamatukogu kasutajad soovisid sotsiaalse suhtlemise ala. Lugejad ootasid, et raamatukogus saaks töötada ööpäev läbi. Kauaoodatud remont võimaldas uuendada kogu raamatukogu teenindus-kontseptsiooni, mille märksõnadeks said avatus ja kasutajakesksus.

Esimene suuremahulisem remont raamatukogus viidi läbi 2012. aastal, mil uuendati CO₂ heitme-kvoodi projekti raames raamatukogu ventilatsiooni, vahetati välja hoone aknad ning soojustati katus ja fassaad.

2013. aastal remonditi sotsiaal- ja humanitaarteaduste lugemissaalid ja raamatukokku paigaldati lift. See aitas liikumispuudega lugejatel kogudele paremini ligi pääseda (seni selline võimalus praktiliselt puudus). Remonditi ka Akadeemia tänava poolne sissepääs ja välistrepid ning Akadeemia tänava poolses tiivas ruumid TÜ kirjastuse jaoks. Renoveeritud lugemissaalid said uue mööbli.

2014. aastal algas massneutraliseerimiskeskuse rajamiseks esimese korruse ruumide remont. E-varamu projekti toel hangiti 2015. aastal massneutraliseerimisseade BookSaver ja kogude massneutraliseerimine sai alata.

Kõik need remondid ja ehitustööd olid aga vaid eelmäng kauaoodatud kogu hoone renoveerimisele. Tööde planeerimisel peeti alati silmas kaugemat eesmärki – uue kontseptsiooniga raamatukogu. Mitme aasta jooksul valmistuti kogu maja renoveerimiseks, kavandati kogude paigutust, ruumide asetust ja planeeriti kõigi eeltööde teostamise ajagraafikuid.

Kuna tegu on Eesti ühe suurima raamatukoguga, siis eeltööd kogudega olid mahukad. Tuli otsustada, mida säilitada, mida anda üle Eesti Hoiu- raamatukogule, mida digiteerida ja kuidas paigutada allesjääv, teades, et üks hoidlakorrus avatakse lugejatele.

Alustati kahekorruselise endise õppehoidla tühjendamisest – juba aastaid varem oli otsustatud, et eraldi õpikute kogu hoidmine ei ole vajalik, aga raamatud olid hoidlas alles. Seejärel töötati läbi mikrofilmide ja mikrofišside kogu, mille kasutus oli uue tehnika tulekuga marginaliseerunud. Järgnes mitmete kogude kolimine koos samaaegse korrastamisega: ajalehtede kogu kolimine B-korrusele (seni A-, B- ja teisel korrusel), kaardikogu kolimine teisel korrusel osaliselt teistesse ruumidesse. Väga suur töö oli terve hoidlaboksi suuruse reserv- ja vahetuskogu ning varukogu läbitöötamine C-korrusel. Reservkogu näol oli tegu aastaid läbitöötamist ootava nõukogude võimu poolt rekvireeritud varaga. Paljud väljaanded õnnestus tagastada endistele omanikele.

2013. aastal alanud ja vahepeal ajutiselt katkenud süstemaatiline töö reserv- ja vahetuskoguga C-korrusel jätkus 2015. aastal. Eelnevalt täpsustati nende kogude läbitöötamise põhimõtted, mis fikseeriti vastavas juhendis. 2015. aasta lõpuks oli reservkogu läbi töötatud. Vahetuskogu läbitöötamist alustati 2015. aasta sügisel ja töö jätkus ka 2016. aastal. Nende kogude läbitöötamise käigus leiti üllatuslikult palju väljaandeid, mis tuli TÜ raamatukogu kogudesse vastu võtta (eelkõige Estonica). Võõraste omanikumärkidega raamatuid pakuti omanikele tagasi. Eesti Rahva Muuseum näiteks oli väga huvitatud Liphartite perekonna

raamatukokku kuulunud raamatutest. Enim raamatuid tagastati korporatsioonidele Fraternitas Livienis ja Rotalia ning Eesti Juudi kogukonnale, Eesti Maaülikooli raamatukogule ja karskusliidule AVE. Raamatuid jagati ka väga paljudele asutustele ja organisatsioonidele (näiteks Tartu vanglale, Tartu Ülikooli instituutide raamatukogudele, Eesti Sõjamuuseumile jpt). Endisest reservfondist tagastati endistele omanikele või nende õigusjärglastele kokku 10 490 eksemplari.

Planeeritud suure remondi otseste ettevalmistustega alustati 2015. aasta sügisel. Tempot dikteeris teadmine, et ülikool soovis raamatukogu remonti alustada 2016. aasta suvel. 2015. aasta oktoobris algasid iganädalased remondikoosolekud.

Enne remonti tuli kokku pakkida:

- kolmel põhihoidla korrusel paiknevad väljaanded (igal korrusel 5 boksi pindalaga ca 700 m², arvestuslikult mahtus boksitäis raamatuid 8600 kasti ja see moodustas 344 euroalust);
- KHO hoidla väljaanded (4 boksi suurusega ca 400 m², mis paigutati keldris asuvasse varjendisse);
- kaardikogu;
- ajalehtede kogu (B-korruse hoidlas);
- mitmed veel läbi töötamist ootavad annetused;
- e-raamatupoe raamatud.

A-korruse avamise soovi silmas pidades hoogustus sügisel retrokataloogimine – avariiväljaanded pidid olema e-kataloogist leitavad. Enne remondi algust tuli hoonest kindlasti välja viia väljaanded, mis olid sisult vananenud või katkised. Läbi tuli mõelda, missugused kaartkataloogid tuleb säilitada ja millest võib loobuda, otsustada ajalehe Postimees kartoteegi saatus (anti üle ajakirjanduse õppetoolile). Enne remonti ja kogude pakkimist tuli lõpule viia mitmed mahukad tööd: ajalehtede kogu korrastamine, inventuur A-korrusel, Eesti trükise parima eksemplari väljavalimine ja vormistamine arhiivkogusse. Neisse töödesse panustasid lisaks teenindus- ja kogude arenduse osakonnale ka teised raamatukogu osakonnad. KHO hoidla remondiks oli vaja tühjendada nii õppehoidla kui

ka varjend, kus hoiti vana mööblit ja annetusi, sest varjendis plaaniti remondi ajal hoida KHO kogusid. Laopindadena kasutusel olevates ruumides alustati pakkimist 2016. aasta kevadel. Tööd alustati varjendist, kust liiguti edasi teistesse ruumidesse. Juuni lõpuks oli pakitud 96 euroalust seni vastu võtmata annetuste ja e-raamatupoes müümiseks mõeldud väljaannetega. Valmistuti kaardikogu kolimiseks ja paralleelselt kogu eelpool nimetatuga käis kogu aeg tegevus C-korrusel. Toimus kõige pakkimine ja samaaegselt vaadati, mida saata puhastusse, mida tuleb üle kontrollida, mida suunata e-raamatupoodi müügiks ja mida saata Eesti Hoiuraamatukokku. 2016. aasta kevadel saadeti Eesti Hoiuraamatukokku kokku 30 euroalust.

Ja hakkaski peale ...

Raamatukogu suleti lugejatele 2016. aasta 23. juunil. Mõnda aega kulus veel maja tühjendamiseks mööblit ja euroalustest ning remont võiski alata.

Remondi läbiviimiseks oli koostöös ülikooli kinnisvaraosakonnaga tehtud hulgaliselt riigihankeid: lisaks remontija leidmisele korraldati hanked ka kolimisfirma valimiseks ja mööbli, tehnika ning RFID-põhise turvasüsteemi jm vajaliku ostmiseks. Peale ehitusfirma selgumist (hanke võitis AS YIT Ehitus) algasid üksikasjalikud läbirääkimised, kuidas remonti läbi viia. Lepingu kohaselt tuli hoones välja ehitada tuletõkkesoonid ja evakuaatsiooniväljapääsud, paigaldada mitmed liftid, rekonstrueerida tugev- ja nõrkvoolu- ning tehnosüsteemid, ehitada välja hoidlate gaaskustutusüsteem ning teostada kogu majas üldised ehitus- ja viimistlustööd. Lisaks tuli värskendada ka hoone ümbrust. Ehitustööd jaotati etappideks ning loodeti, et kogu hoone saab vastavalt lepingule renoveeritud 2017. aasta sügiseks.

Kuna raamatukogu puhul on tegu viiekorruselise 26 600 m² suuruse hoonega, ei olnud ülesanne sugugi lihtsate killast. Kergemaks ei teinud olukorda ka see, et hoonet oli varem aeg-ajalt remonditud: igal remontijal oli paraku oma käekiri ja dokumen-

tatsioon varasemate tööde kohta ei olnud täielik. Ehitaja soov oli korraga kätte saada maksimaalselt suur ruum, et alustada töid võimalikult mitmes kohas korraga. Raamatukogu peamine soov oli avada maja lugejatele võimalikult kiiresti. Tahtsime jätta remondi ajaks töötajad majja ning jätkata igapäevast tööd (komplekteerimine, kataloogimine, infoteenindus, konserveerimine-restaureerimine, digiteerimine, töö e-kogudega, RFID-turvaribade kleepimine umbes miljonile raamatule jm).

Arutati mitmeid variante. Esmalt oli plaan jätta suur osa kogudest ja mööblit majja, teha remonti etappiisilisel ja lõpetada kõik tööd umbes pooleteise aastaga. Siis räägiti kahe korruse peaaegu täielikust tühjendamisest, et ehitaja saaks korraga kätte suure ruumi, tähtajaks endiselt ligi poolteist aastat. See variant läkski töösse.

Otsustasime, et kõik töötajad jäävad majja, kuid osa kogusid ja mööblit viiakse majast välja. Samaaegselt alustati nii kogude pakkimist hoidlates kui ka töötajate järkjärgulist kolimist ühe korruse võrra kõrgemale ja mööbli transportimist nii maja sees kui majast välja. Korraga pidid tühjaks saama nii üks hoidlakorrus kui ka korrus, kus paiknes suurem osa tööruume. Töötajate uued töökohad sisustati kolmanda korruse individuaaltöökabiinidesse ja lugemissaalidesse, seejuures tuli tagada arvutivõrk jm vajalik. Olime veendunud, et kolimine on lühiajaline. Suur osa mööblit viidi ülikooli hoiupinnale, väärtuslikum jäi majja ja toimetati lugemissaalide korrusele, osa mööblit utiliseeriti. Sel ajahetkel oli veel ebaselge, kas uue mööbli ostmiseks jätkub raha või ei.

A-korruse hoidla kogud pakiti kastidesse ja koliti osaliselt kolmandale korrusele (alustasime RFID-turvasüsteemi juurutamist), umbes pool miljonit raamatut paigutati renditud üüripinnale linna servas. Vähem kui kuu ajaga saime raamatukogu kaks korrust tühjaks tehtud ja ehitajatele õigeks tähtajaks (juuli 2016) üle antud. Kogusid pakkis kolimisfirma AVA-Ekspress. Enne, kui viimased kastid hoidlaist euroalustel välja said, alustasid ehitajad juba pörandakatete ülesvõtmist ja säde-



meid pilduva ketaslõikuriga torude eemaldamist. Tundus, et töö läheb suure hooga käima. Tegevus oli planeeritud kolmes etapis: 2016. aasta suvekuudega pidid korda saama esimesed kaks korrust (nn suure saali korrus ja hoidla ülemine ehk A-korrus) ja sügisest pidi see osa avatama lugejatele. Sügisest kevadeni pidid tööd jätkuma ülejäänud hoidlates ja järgmisel suvel, s.o 2017. aastal, oli kavas remontida viimane, lugemissaalide korrus. Nii oleksid lugejad kannatanud kõige vähem – majja ei oleks nad pääsenud vaid kahel suvel. Tõsi, paljud kogud pidid paratamatult jääma pakituks pikemaks ajaks, sest hoidlate remont ja kogude lahti pakkimine ning tagasi paigutamine on väga ajamahukad. Remondi ajal said lugejad kasutada vaid 1/16 raamatukogu kogudest – lugemissaalide raamatuid ja neid, mis deponeeriti kasutajate vajadusi silmas pidades enne remonti erialaraamatukogudesse.

Kui remont algas, tehti esialgu kõike suure kiiruga ja igas nurgas. Siis aga, suve edenedes, jäi elu aina vaiksemaks. Kohati midagi nagu toimus, vähemalt

tolmu ja müra oli mõnel päeval päris korralikult. Raamatukogurahvas tegi oma igapäevast tööd edasi, graafiku alusel kleebiti lugemissaali raamatutele RFID-elemente. Kuigi remondi tõttu oli ventilatsioon välja lülitatud ja töötingimused seetõttu väga rasked, töö edenes. Kolimisfirma pakkis järgmistel hoidlakorrustel kogusid, et vabastada ehitajale uusi pindu. B- ja C-korruse kogud pidid remondi ajaks majja jääma ja vastavalt remondi edenemisele oli plaan neid hoidlabokside kaupa edasi-tagasi nihutada – remontimata ruumidest remonditud ruumidesse.

2016. aasta suve lõpupoole hakkasid remonditööd viibima ja ilmselgelt ei olnud ehitaja oma töödega graafikus. Üüratu liftiauk laiutas juba mitu kuud läbi viie korruse. See kõik tähendas meie ja lugejate jaoks kaotatud aega. Hakkasime aru saada, et loodetud ajal me raamatukogu avada ei saa – selleks ei anta lihtsalt luba, sest keskkond ei ole ohutu. Järjest hakkas ilmne erinevaid probleeme – küll oli põrand valatud valesti (vale segu, praod sees), küll oli majaesine plats vale kaldega jne. Ühel päeval



avastasime, et ülemise korruse hoidla põrandat valades lasti osal segust voolata alumisse hoidlasse, milles raamatud alles ootasid pakkimist. Põrandas oli auk, mille ehitaja oli enne segu valamist sinna ise teinud. Vaid imekombel ei saanud ükski raamat värske seguga kahjustatud.

Kätte jõudis 2016. aasta sügis ja lugejad ootasid maja avamist. Lepingujärgselt oleksid 3. oktoobriks pidanud valmima lugemissaalid, konverentsisaal, avahoidla ja fuajee. Tegelikult oli tehtud lubatud töödest alla poole ja mõistagi raamatukogu lugejatele avada ei saanud.

Avamise tähtaeg lükkus mõned korrad edasi. Olime veel lootusrikkad ... Peagi sai aga selgeks, et niipea remont valmis ei saa. Oodati, loodeti, kuni 2017. aasta jaanuaris leping lõpuks üles öeldi. Algas pikk seisak, mis ehitusfirma ja ülikooli vaheliste vaidluste tõttu möödus kohati turva-meeste valve all. Kujunenud veidras situatsioonis heitsime tragikoomilise olukorra üle nalja oma jõulupeoks UTLIB teatri trupiga tehtud filmis

„Me ehitame maja“. Filmi avalikustamine oli teatud perioodil probleemne, sest see oleks võinud mõjutada ülikooli ja ehitusfirma kohtulahendit, kus mängus olid suured summad. Nii tekkis remondi jooksul mõistetavatel põhjustel ka tsensuurikaasus.

Kujunenud olukorras tuli kohaneda uue olukorraga. RFID-turvaribade kleepimine pidi jätkuma, sest sellega tuli igal juhul valmis saada enne remondi lõppu. Avahoidla valmimisel oli oluline, et saaksime kogud võimalikult kiiresti sisse tuua. Nii hakkasime kaste ümber kolima – töömeeste laost juurde autotäite kaupade kaste uute, ilma turvaribadeta raamatutega. Selleks, et maksimaalselt raamatukaste ära mahutada ja et töö jätkuks, kolisime uuesti ka majja jäänud mööblit – seekord majast välja ajutisele hoiupinnale. Kokkuvõttvalt: kui remont tõi kaasa palju tööd, siis remondi venimine tõi omakorda vajaduse tehtust paljugi ümber teha – tuli uuesti liigutada suures osas mööblit ja kogusid. Paljusid raamatukaste olime pidanud juba teist korda hoiupinnale vedama – enne remondi eest varjule, siis tagasi raamatukokku RFID-ribade kleepimiseks

ja siis uuesti hoiupinnale, et veel töötlemata raamatutele ruumi teha.

RFID töövoole lisandus alates 2016. aasta 3. oktoobrist kõigi osakondade jaoks ka töö lugejateeninduses, et hoida pikemalt lahti mitmeid erialaraamatukogusid.

Kogu remondi vältel jätkus mitme osakonna igapäevatöö: komplekteerimine, kataloogimine, liigitamine, lagunenud raamatute restaureerimine, ülikooli töötajate nõustamine, töö e-kogudega, digiteerimine jms. Kõik töötajad tegelesid ka RFID-elementide kleepimisega, mida tehti graafikute alusel kolmes kohas – raamatukogus Struve tänaval, Tartust seitsme kilomeetri kaugusel asuval hoiupinnal ja Rahvusarhiivi endises hoones asuvas ajutises lugemissaalis. Kui 2016. aasta suvega said RFID-elementid kleebitud kõigi lugemissaalide raamatutele, mida oli kokku umbes 200 000, siis 2017. aasta suve lõpuks lootsime valmis saada ülejäänud ligi miljoni raamatuga, mille tulevaseks asukohaks oli kavandatud lugejatele avatud avahoidla – Eesti suurte raamatukogude puhul unikaalne lahendus. RFID-elementide kleepimise käigus korrastati ka kirjeid ja parandati andmebaasi.

Kuigi lugejad raamatukokku lugema ei pääsenud, oli neil tagaukse kaudu võimalik kätte saada tellitud raamatuid ja neid tagastada. Lugemiseks olid avatud ajutised lugemissaalid. 2016. aasta 10. oktoobrist loodi Liivi tänaval endises Rahvusarhiivi hoones ja 2017. aasta 31. juulist Veski tänaval endises ERMi majas lugejatele võimalus kasutada arvuteid, printer-koopiamasinaid, autoriseeritud töökohta säilituseksemplaride lugemiseks, töötada rühmatööruumides ning kasutada ainepakkides olevaid väljaandeid. Seal korraldati ka Ööraamatukogu üritusi.

Raamatud, mida seni sai kasutada vaid lugemissaalides, muudeti kojulaenutatavateks. Kuna raamatukogu oli suletud, siis otsis saalist soovitud raamatu välja töötaja. Selle lahendusega olid inimesed väga rahul. Laenutatud väljaandeid sai

pikendada rohkem kordi kui varem, tellida sai ka e-posti või telefoni teel. Remondi ajaks kastidesse pakitud nimetusi sai tasuta tellida teistest raamatukogudest raamatukogudevahelise laenutuse kaudu. Et kasutajatega mitte sidet kaotada, püüdsime hoida kodulehel ajakohast infot remondi edenemise kohta ja tutvustada oma e-kogusid. Hakati koostama videopäevikuid, kus räägiti remondist, võimalustest peale remonti ning ka sellest, millega töötajad remondi ajal tegelevad, samuti RVList, teenustest, avaandmetest jm. Remondi venimisel tundsi rõõmu, et kogude hoiustamiseks sai valitud korralik uus hea ventilatsiooni ja küttega hoiupind, kus niiskus ja temperatuur olid reguleeritavad. Kui algselt plaaniti ruume rentida vaid mõneks kuuks, siis tegelikkuses olid kogud rendipinnal peaaegu kaks aastat. Niiskete ilmade ajal paigutasime hoiupinnale ka niiskusimuri, mille regulaarne tühjendamine oli taas üks lisatöid.

Peale kuudepikkusi vaidlusi (leping ehitusfirmaga AS YIT Ehitus öeldi ülikooli poolt üles jaanuari alguses, uus hange kuulutati välja mais) jõuti juristide vahendusel lõpuks mõlemaid pooli rahuldavale lahendusele. Eksperdid fikseerisid olukorra ja välja kuulutati uus riigihange. See oli edukas ja uue ehitajaga (hanke võitis ASi Ehitustrust ja OÜ Tallinna Ehitustrust ühispakkumus) algas töö 2017. aasta 14. augustil. Viivituse tõttu ehitustöödel tuli korraldada ka uus kolimishange, sest eelmine hankeleping lõppes. Õnneks võitis hanke sama firma (AVA-Ekspress), kes oli raamatukogu partneriks kogude pakkimise ja maja tühjendamise esimeses etapis.

Lepingu järgi oli hoone kõigi ehitustööde lõpp-tähtaeg 2019. aasta 9. jaanuar. Tööd ei alanud aga mitte ehitamise, vaid lammutamisega. Esmalt tuli likvideerida kogu senine praak: lõhkuda põrand hoidlast välja ja valada uus. Ka mujal oli hulgaliselt vaegtöid. Remont toimus mitmes etapis. Kõigepealt püüti valmis saada alad, mis olid lugejate majja pääsemiseks esmatähtsad: fuajee, esimene korrus koos avahoidlaga, teine korrus lugemis-

saalidega, trepikojad ja liftid ning majaesine plats. Nende tööde lõpptähtajaks prognoositi 2018. aasta jaanuari.

Ehitaja püsis graafikus ja avahoidla kogude lahti pakkimine algas õigeaegselt. Ligi miljoni raamatu kastidest väljavõtmine ja õigesti riulisse paigutamine oli ülisuur töö. Järjekorra hoidmine ligi 15 000 kasti puhul (mida on tulnud RFID-turvaribade kleepimiseks avada ja uuesti sulgeda ning eri kohtade vahel korduvalt transportida) oli keeruline. Kastidest välja tõstetud miljon raamatut tuli kõigepealt remonditolmust puhastada ja seejärel paigutada õiges järjestuses oma kohale.

Valmis!

Lugejatele avati maja 2018. aasta 25. aprillil esialgu osaliselt. 2018. aastal pääsesid külastajad vabalt fuajeesse ja kohvikusse ning raamatukogu teisele korrusele, kus olid valminud grupitööruumid, arvuti-klass, vanaraamatu ja käsikirjade lugemisaal ning konverentsikeskus.

Ehitaja lõpetas tööd 2018. aasta 31. augustil, neli kuud tähtajast varem. Maja pidulik avamine koos tänuüritusega toimus 2018. aasta 1. novembril. Kuna remondiga seotult tehti kogude paigutamisel mitmeid põhimõttelisi muudatusi, tuli kastikuhjade haldamisel kogu aeg silmas pidada uut paigutust. Näiteks liikusid seni A-korrusel asunud, enne 1945. aastat ilmunud raamatud C-korrusele, sund-eksemplarina saabunud nn A-eksemplarid, mis seni olid paiknenud eestikeelse kirjanduse kogu sees, viidi samuti C-korrusele, eestikeelsed ajakirjad paigutati peale remonti B-korrusele jne.

Kõigi osakondade kõiki 2018. aasta tegevusi mõju-tasid raamatukogu remont, kolimised ja kogude tagasi paigutamine. Viimane toimus muu töö kõrvalt (iga töötaja panustas umbes kaks tundi päevas). Kogude puhastamisel A-hoidlas osalesid kõik töötajad, kelle tervis seda vähegi võimaldas. Jätkati B- ja C-korruse kogude kohale panekuga.

Kaardikogu kapid olid remondi käigus kannatada saanud – pealt mõlgitud ja sahtlid kinni kiilunud. Taotlesime nende asendamist uutega. Uued kapid, mille kulud kattis kinnisvaraosakond, jõudsid raamatukokku alles 2019. aasta 30. jaanuaril. Head lahendust ei tekkinud seinakaartide jaoks. C-korruse kaardikogu tarbeks olid küll tellitud uued laiad riulid, aga see ei lahendanud suuremõõtmeliste rulli keeratud kaartide hoiustamise probleemi.

Vanade kaart- ja sedelkataloogide tagasikolimise oli samuti suur ja spetsiifiline tööloik enne maja täies ulatuses avamist. Ka kataloogikapid olid mõnevõrra kannatada saanud. Tuli otsustada, millised kataloogid jäävad lugejatesooni ja mida säilitatakse endises varjendis.

Kogude lahtipakkimine ja tagasipaigutamine lõppes 9. mail 2019. Usutavasti tundis iga raamatukogu töötaja ühtaegu nii rõõmu, väsimust kui põnevust uue alguse ees. Remont sai läbi – hakkama saime!

Ühel konverentsil ütles keegi kirjandusteadlane, et TÜ raamatukogu remont on võrreldav humanitaar-katastroofiga. Ja ta ei eksinud – oli üliõpilasi, kes olid sunnitud lõpetama ülikooli, ilma et neil oleks olnud võimalus raamatukogus käia.

Remonditud raamatukogus on lugejatel kasutada 3500 m² suurune avahoidla, palju rühmatööruume, hubasem söögituba, õdusam puhkeala, lastetuba, RFID-põhine turvasüsteem, ööpäevaringne välja-annete tagastamise võimalus, mugavamad töötingimused, värske ja kena interjäär jpm. Ühesõnaga – tänaste lugejate poolt oodatud, kaas- aegne ja mugav keskkond. Kahjuks jäi realiseerimata ööpäevaringselt avatud ala loomise mõte, aga loodetavasti leitakse lähiaastatel vahendid ka selle idee elluviimiseks.



Muudatusi ja arenguid Tartu Ülikooli raamatukogu kogude arenduse valdkonnas aastatel 2010–2021

Kristhel Haak

kogude arenduse osakonna juhataja
alates 1.09.2020

Kertu Uri

kogude arenduse osakonna juhataja
kuni 31.08.2020

Kogude arenduse valdkonna tegevust mõjutab esmajoones raamatuostusumma suurus. Summa suurus või väiksus määrab mänguruumi ja mahud, mille piires tuleb tegutseda. Kogud, olgu siis elektroonilised või paberkandjal, on raamatukogu tegevuse aluseks. Järjepidevalt ning läbimõeldult komplekteeritud kogudele toetub ülikooli õppe- ja teadustöö, raamatukogu lugejateenindus ja nende põhjal on võimalik läbi viia mahukaid digiteerimisprojekte.

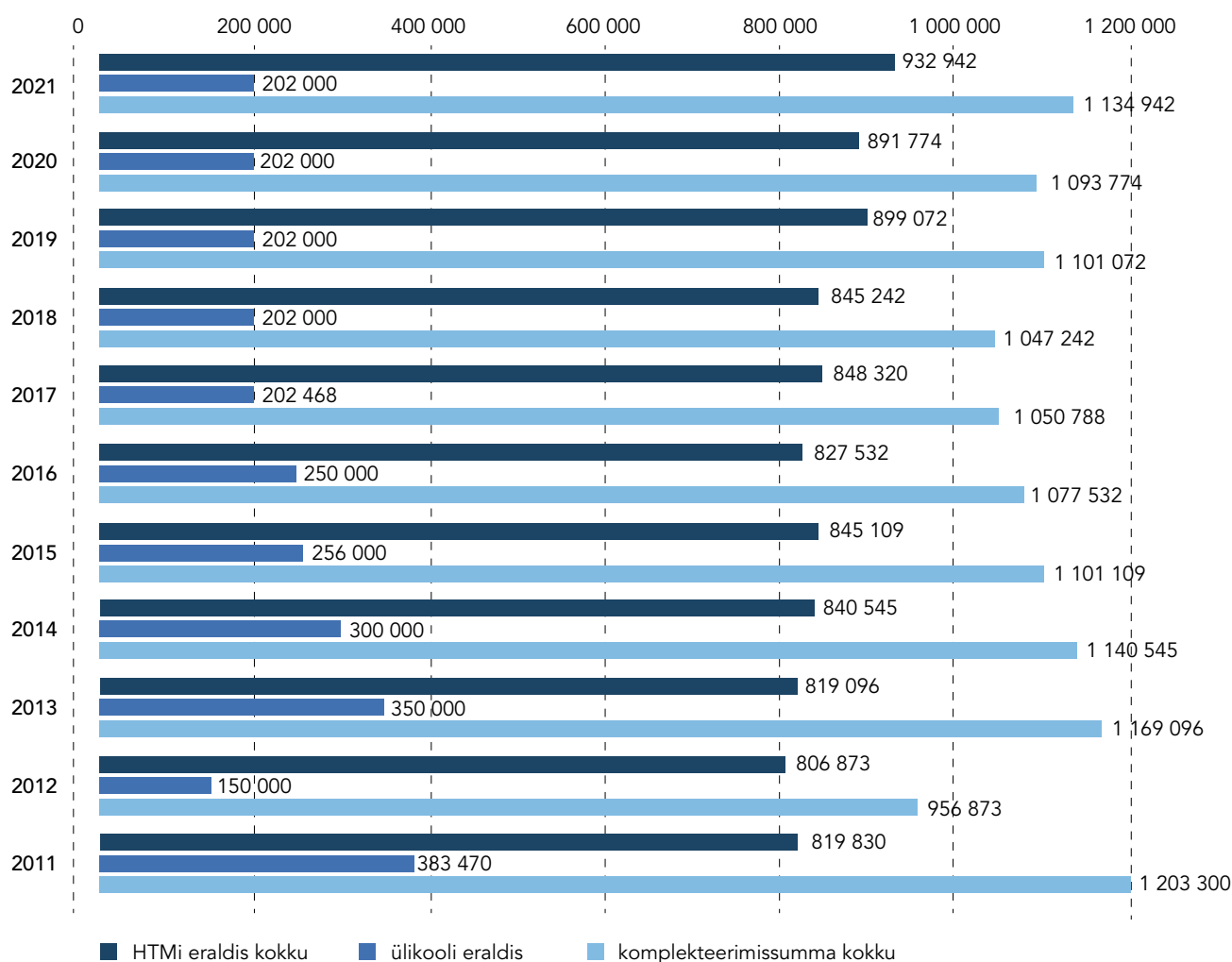
Raamatuostusumma dünaamika

Uute erialade lisandumine, ingliskeelsete õppekavade avamine, rahvusvahelistumine ja uued teadusteemad vajaksid raamatuostusummat, mille dünaamika oleks ajas tõusvas joones. Paraku see nii ei ole olnud (vt tabel lk 38). Nagu numbritest näha, on Haridus- ja Teadusministeeriumi panus olnud stabiilne ja pisut tõusujoones. Seda ei saa aga kahjuks öelda ülikoolipoolse panuse kohta.

Summa on olnud languses ja ei ole 2021. aastaks jõudnud 2011. aasta tasemele. Samas on toimunud väljaannete pidev kallinemine, andmebaasidele ja teistele e-väljaannetele on lisandunud käibemaks, oma mõju on jätnud inflatsioon. Seetõttu on raamatukogu olukorras, kus teadus- ja õppetöö läbiviimiseks vajalikke väljaandeid saab järjest vähem osta. Vaadeldava perioodi jooksul on tulnud loobuda mitmete teadusajakirjade ja andmebaaside tellimisest (e-raamatute andmebaasist Oxford Scholarship Online, juurdepääsu tellimisest andmebaasile Encyclopaedia Britannica).

Aga on ka teistsuguseid näiteid. 2010. aastal toimus TÜ raamatupoe omanikuvahetus (TÜ raamatupood ja kaubamärk müüdi raamatukauplusele Krisostomus). Selle protsessi raames sai raamatukogu sihtsuunitlusega lisarahastuse, mis võimaldas osta 500 000 krooni väärtuses raamatuid. 2012. aastal sai raamatukogu esmakordselt ja ootamatult raha testamendi alusel. Evi Riihelä testamendi järgi anti TÜ raamatukogule arstiteaduslike raamatute

Raamatuostusummad 2010–2021



Parema ülevaate saamiseks on tabelis esitatud komplekteerimissummad eurodes.

ostmiseks 70 000 eurot. Raamatud said tänutäheks annetaja nimelise templi ja raamatukogu tänuseinale pandi raamatukogu poolt annetaja auks tahvel. Koostööleping raamatukauplusega Krisostomus ja läbirääkimised kirjastuse Ilmamaa ja Rahva Raamatuga on taganud raamatukogule soodsad hankimistingimused. Pingelise eelarve juures on sellised asjad olulised.

2016. aasta 1. jaanuarist muutus ülikooli struktuur ja see tähendas, et regionaalsed kolledžid liikusid valdkondade alla. Seni tellisid kolledžid kõik vajaminevad ajakirjad (v.a need e-väljaanded, mis olid TÜ arvutivõrgus kättesaadavad) ja raamatud ise

oma vahenditest. See lisas raamatuostusummale täiendava koormuse.

Muutunud struktuuri ja rahanappuse tõttu analüüsiti 2016. aastal nii tellitava teadusinformatsiooni (andmebaasid, teadusajakirjad) kasutamist kui ka rahade jagamise põhimõtteid. Raamatukogu raamatuostusumma jagamise põhimõtteid arutas ka rektoraat. Ja peeti otstarbekaks, et valdkondadele komplekteerimisettepanekute tegemiseks eraldatava raha jagamise osakaal arvestatakse edaspidi vastavalt valdkonna panusele üldfondi (seni lähtuti teaduskonna eelarve osakaalust ülikooli eelarves). Rektoraat aktsepteeris raamatukogu

poolt seni kasutatud praktikat ja raamatuostussumma jaotamispõhimõtteid. Juba enne analüüsi oli selge, et ega jaotuspõhimõtete muutmine raha juurde anna, küll aga loobuti kasutusstatistikat arvestades taas mitmetest teadusajakirjadest.

Ülikooli rahandusosakond täpsustas 2019. aasta jaanuaris käibemaksuseadust ja seal kasutatavat määratlust „muud teavikud“. Küsimuse all oli, kas nn „muude teavikute“ alla kuuluvad e-raamatud, e-ajakirjad, andmebaasid, mille tähtajalisel soetamisel on ülikoolile tagatud elektrooniline ligipääs infole, ent millega ei kaasne füüsilist andmekandjat. Varasemad pöördumised olid andnud vastuse, et kuuluvad, nüüd aga oli Maksu- ja Tolliameti seisukoht, et ligipääs väljaandele või andmebaasile on intellektuaalse omandi kasutada andmine, mis on käsitletav teenusena, mille soetamisel tuleb käibemaksu maksta. Seaduse tõlgenduse muutus tõi raamatukogule kaasa uued ja planeerimata kulud, sest 20% käibemaksu kõigile e-väljaannetele arvestati ka tagasiulatuvalt raamatu-kogu poolt 2018. aasta detsembris esitatud arvetelt.

Võimalusest ja vajadusest ühtlustada paber- ja e-väljaannete käibemaksu teavitati Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Kultuuriministeeriumi ja 2020. aasta 1. maist muutusid käibemaksu arvestamise põhimõtted – e-ajakirjad ja e-raamatud maksustati edaspidi 9% käibemaksuga ja andmebaasid 20% käibemaksuga. Arvestades seda, et detsembrist 2018 rakendati 20% käibemaksu kõigile e-väljaannetele, tõi see seadusemuudatus kaasa mõningase leevenduse raamatuostusummale, sest e-ajakirjade ja e-raamatute tellimismaht ja summad, mis selleks kulutatakse, on suured. Aga loomulikult ei lahenda see olukorda. Õppe- ja teadustöö vajadustest lähtuvalt oleks vajalik raamatuostusumma stabiilne ja oluline tõus. Erinevate hankimisviiside rakendamine (nt palved kinkida raamatukogule raamatud) ja tellitavate väljaannete arvu vähendamine (seda just Eesti trükise osas) on ammendunud ja rohkem kokku tõmmata ei ole võimalik.

E-väljaannete eelistamine teadusinformatsiooni ostmisel

2010. aastal suurenes TÜ liikmeskonna huvi e-väljaannete kasutamise vastu. Seetõttu laiendati ülikooli soovil e-raamatute valikut. Osteti juurdepääs Oxford Scholarship Online'i tervele (seni oli ostetud juurdepääs mõne üksiku valdkonna e-raamatutele) kolleksioonile ja Ebrary e-raamatute kolleksioonile. 2011. aastal oli e-väljaannete maht juba nii palju kasvanud, et oli tekkinud vajadus ühisotsingu portaali järele, mis võimaldaks kasutajatel ostetud informatsiooni paremini leida. 2011. ja 2012. aastal analüüsisid erialainfospetsialistid koos andmebaaside peaspetsialisti Marika Meltsasega erinevate ühisotsingu portaalide võimalusi ning nende plusse ja miinuseid. Valik langes EBSCO Discovery ühisotsingu portaali kasuks, mis on 2012. aasta oktoobrist kasutajatele kättesaadav. Tõsiselt kaaluti ka e-kataloogi ESTER lisamist ühisotsinguportaali, aga see jäi esialgu ära. Põhjuseks võimaliku informüra teke ja kasutajate ootused.

Vaadeldaval perioodil otsustati ka mitmete e-raamatute pakettide kirjete (Oxford Scholarship Online, Access Medicine) laadimine e-kataloogi. Päriseks ostetud üksikud e-raamatud kataloogitakse alati e-kataloogis.

E-väljaannete eelistamine teadusinformatsiooni hankimisel on hoogustunud just vaadeldava perioodi vältel. Kui esmalt hindasid e-väljaandeid eelkõige loodus-, reaal- ja meditsiini valdkonna esindajad, siis aja edenedes jõudsid selleni ka sotsiaal- ja humanitaarteadlased. Seda mõjutas muidugi ka objektiivne aspekt – e-kujule jõudis kõigepealt just loodus- ja reaalteaduste- ja meditsiinialane teadusinformatsioon. Informatsiooni kiire kättesaamine on neis valdkondades hästi oluline ja seetõttu oli üleminek e-versioonile ja loobumine paberkandjast lihtne. Humanitaar- ja sotsiaalteadustes raskendas otsustamist ka ajakirjade e-arhiivide puudumine. Ajakirjade arhiivide ostmise on aastaid rahaliste võimaluste piiratus

tõttu probleemiks olnud. Juurdepääs on ostetud valikuliselt mõnele JSTORi e-ajakirjade arhiivi kollektsioonile.

E-ressursside puhul on raamatukogu eelistanud IP-põhist juurdepääsu ja vältinud võimalusel salasõnapõhiseid lahendusi. Et lihtsustada paroolidega e-ajakirjade kasutamist teeninduses, loodi 2014. aastal siseveebi keskkond paroolide hoidmiseks (Anne Kliimask koostöös IT-osakonnaga).

E-raamatute ostmine on ülalmainitud perioodi jooksul muutunud järjest olulisemaks ja õnneks on selles osas turg ka pisut muutunud. Kui varem pakkusid kirjastajad peamiselt e-raamatute pakette, siis praeguseks on võimalik paljude kirjastuste raamatuid osta ka ühekaupa (Cambridge University Press, Oxford University Press, Taylor & Francis). E-õpikuid on aga endiselt raske hankida.

Eesti e-väljaannete turg on turu väiksuse tõttu orienteeritud eelkõige eratarbijale ja raamatukogudel ei ole õnnestunud häid kokkuleppeid sõlmida. ELNET Konsortsiumi raames moodustati kirjastajatega läbirääkimisteks 2011. aastal e-raamatu töögrupp. Läbirääkimised Postimehe ja TEA kirjastusega andsid tulemusi ja alates 2011. aasta septembrist sai võimalikuks Postimehe lugemine TÜ arvutivõrgus ja detsembri lõpust avanes meie lugejatele ka TEA entsüklopeedia. 2019. aastal peeti ELNET Konsortsiumi eestvõttel Postimehega uusi läbirääkimisi, aga kahjuks ei viinud need läbirääkimised juurdepääsu ostmiseni ja seetõttu TÜ arvutivõrgus Postimeest enam lugeda ei saa. Põhjusteks eelkõige kõrge hind, kasutusstatistika puudumine ja Postimehe selge orienteeritus eratarbijatele. Üldistades iseloomustab sarnane lähenemine kõiki Eesti sisupakkujaid.

Riiklik käibemaksupoliitika (e-väljaannete 20% käibemaks) viis 2019. aastal selleni, et pragmaatilistel põhjustel hakati tellimisel eelistama pigem odavamat paber kandjat. Nii vähenes vahepeal e-teavikute osakaal hoolimata kasutusmugavusest ja raamatukogu poolt seatud sihtidest.

Kuivõrd rahalised võimalused e-väljaannete ostmiseks on olnud alati piiratud, on TÜ raamatukogu tegelenud aktiivselt ka avatud juurdepääsuga väljaannete teemaga. 2010. aasta 19. oktoobril avati avatud juurdepääsu veebivärv (Merit Burenkov), kuhu olid koondatud nii avatud juurdepääsu teemaga seotud regulatsioonid kui ka erinevad vabalt kättesaadavad infoallikad. Veebivärv avati avatud juurdepääsu nädala raames, millest TÜ raamatukogu võttis osa esimest korda. Järgnevatel aastatel kasvas avatud juurdepääsu teema kogude arenduse valdkonnast välja. TÜ raamatukogu spetsialistide koordineerimisel on TÜ raamatukogust saanud antud teema eestkõneleja Eestis ja partner Haridus- ja Teadusministeeriumile. Sooviga toetada avatud juurdepääsu poliitikat, osales TÜ raamatukogu 2014. aastal e-raamatute avatud juurdepääsu toetavas projektis „Knowledge Unlatched“. Projektis osales ligi 300 raamatukogu 24 riigist. Peale teistkordset osalemist otsustati finantsilistel põhjustel loobuda projektis osalemisest.

E-dissertatsioonide kogu suurendamiseks on pöördutud inimeste poole, kes on kaitsnud oma töö enne 2004. aastat, et publitseerida nende tööd Tartu Ülikooli DSpace'is. Nii näiteks andis 2014. aastal nõusoleku enda dissertatsiooni avaldamiseks DSpace'is 96 inimest (pöörduti 214 inimese poole). Õiguste küsimisega elektrooniliseks publitseerimiseks tegeleb raamatukogu pidevalt.

Arhiivkogu ja uus säilitus-eksemplari seadus

Eesti trükised on olnud TÜ raamatukogule olulised läbi aegade. Selleks, et erinevates kogudes olevaid trükiseid paremini hoida, hakati mõtlema arhiivkogu loomise peale. Esimeste praktiliste sammudena otsustati 2010. aastal, et arhiiv-eksemplare enam uudiskirjanduse näitusele välja ei panda ja trükiste paremaks hoidmiseks soetati teenindusosakonda lukustatav kapp. Võrguväljaannete sundeksemplaride lugemiseks teadustöö ja kunstiloome eesmärgil seati sisse autoriseeritud töökoht Rara lugemissaalis.

2011. aastal võeti vastu otsus (direktori korraldus 11.08.2011 nr 11RT) luua Eesti rahvusteaviku arhiivkogu. Üleminek dokumendis fikseeritud põhimõtetele toimus alates 2012. aasta 1. jaanuarist. Uue korra kohaselt suunati esimene raamatukokku saabunud eksemplar alati arhiivkogusse (varem oli esimene majja saabunud eksemplar kohalkasutus-eksemplar). Sellise töökorralduse eesmärk oli tagada Eesti trükise maksimaalselt täielik kogu. Uus säilituseksemplari seadus tõi kaasa vajaduse uuendada arhiivkogu põhimõtete dokumenti (direktori korraldus 30.03.2020, 4-1.6/RT/5). Töötati välja ka arhiiveksemplaride vormistamise ja eksponeerimise juhiseid. Kogu arhiiveksemplare puudutav töövoog korrastati ning alates 1. veebruarist 2020 seati sisse arhiivkogu kuraatori ametikoht.

2014. aastal kerkis tõsisemalt päevakorda sund-eksemplari seaduse muutmise teema. TÜ raamatukogu esindajaks seaduse väljatöötamise töögrupis oli kogude direktor Kristina Pai. Kultuuriministeerium oli moodustanud seaduse väljatöötamiseks töögrupi, aga tegelikult toetus kogu seaduse väljatöötamine Eesti Rahvusraamatukogu ettepanekutele ja analüüsidele. Teistelt raamatukogudelt küsiti küll arvamusi seaduse kohta, aga see oli täiesti formaalne protsess. Sisulist arutelu seaduse üle ei toimunud ja kogu protsess oli kallutatud. TÜ raamatukogu koostas kultuuriministeeriumile mitmeid kirju (aasta jooksul sai neid kokku kolm) ning 14. mail toimus uut seadust käsitlev kohtumine TÜ õppeprorektori, kultuuriministeeriumi (raamatukogunõunik ja asekanstler) ja raamatukogu esindajate osavõtul, mis lõppes ministeeriumi ametnike kinnitusega, et sügisel toimub seaduse arutelu ja sellesse kaasatakse ka raamatukogud. Seda aga ei toimunud. 2015. aasta lõpul esitati seaduseelnõu Riigikogule, see võeti vastu ja uus seadus jõustus 1. jaanuaril 2017.

Uus seadus tõi kaasa säilituseksemplaride arvu vähenemise, mis tähendas meie raamatukogule edaspidi üht säilituseksemplari senise kahe asemel. Eesti Rahvusraamatukokku loodi säilituseksemplaride jaotuskeskus ja trükikodade ning kirjastajatega hakkas suhtlema vaid rahvusraamatukogu.

Uus tsentraliseeritud kord surus ülejäänud kolm säilituseksemplari saavat raamatukogu trükiste vastuvõtjate ja säilitajate passiivsesse rolli ning tõi paradoksaalselt kaasa olukorra, kus kogu Lõuna-Eesti trükikodade toodang sõidutatakse Tallinna ja siis kullerfirma vahendusel tagasi, mis rohepööret arvestades on väga kummaline lahendus. Viis aastat peale seaduse rakendumist võib öelda, et digifailide loovutamise protsess on käivitunud aeglaselt ja liiga sagedased on juhud, mil kirjastused eelistavad trükifaili loovutamise asemel saata pigem kaks pabereksemplari.

Probleemiks on osutunud, et teistel säilituseksemplari saavatel raamatukogudel puudub juurdepääs tiraažide puudutavale infole (seda õigust soovis TÜ raamatukogu endale ka seaduse muutmise protsessis). Nii tuleb iga nimetuse puhul kirjutada Eesti Rahvusraamatukogule, et välja selgitada, kas me pole säilituseksemplari saanud või ehk ei kuulu puuduv väljaanne, mida on võib-olla trükitud alla 50 eksemplari, säilituseksemplarina saatmisele. Niisuguste väljaannete maht on suhteliselt suur ja kuna ka vastused ei laeku alati kohe, siis võtab väljaselgitamine palju aega ja nõuab pidevat kirjavahetust, aga väikeses tiraažis ilmunud trükis võib selleks ajaks juba läbi müüdnud olla. On kahju, et seaduseandja ei arvestanud seadust tehes TÜ raamatukogu ettepanekuga, et trükiarvu puudutav info võiks kõigile säilituseksemplari raamatukogudele kättesaadav olla. Säilituseksemplaride jaotuskeskus ei ole kahjuks tegutsenud kõigi säilituseksemplare saavate raamatukogude huvides. Pidev kirjavahetus ja puuduvate eksemplaride nõutamine ei ole TÜ raamatukogu töömahtu vähendanud, nagu seaduse ettevalmistusfaasis prognoositi.

Seadusemuudatustest hoolimata käsitleme me oma arhiivkogu hoopis laiemana kui pelgalt riiklike alaliseks säilituseks mõeldud eksemplaride kogumit. Toetamiseks rahvusüliskoolis tehtavat teadustööd ostetakse vajadusel eksemplare ka arhiivkogusse. Peaaegu lõpule on jõunud juba varem raamatukogus arvele võetud raamatute hulgast ühe kõige paremini säilinud eksemplari eraldamine arhiivkogu tarbeks. Nii moodustub võimalikult täielik ja kõigile

uurijatele kohapeal kasutamiseks mõeldud terviklik rahvustrükiste arhiivkogu.

2020. aasta sügisel alustas tööd säilituseksemplari nõukoda. TÜ raamatukogu esindab nõukojas kogude arenduse osakonna juhataja Kristhel Haak.

(Välis)vahetus kui ülikooli teaduse tutvustamine

Välisvahetuse roll on olnud Tartu Ülikooli teaduse tutvustamine ja teiste ülikoolide väljaannete hankimine. E-väljaannete eelistamine, paberväljaannete kallinemine, postikulude pidev hinnatõus ja ka teiste raamatukogude kokkuhoiupoliitika on tinginud muutused selleski valdkonnas. 2012. aasta 10. märtsist lõpetati ära Eesti-sisene vahetus ja 2013. aasta 1. jaanuarist avatud juurdepääsuga väljaannete saatmine paber kandjal. Vahetuse kui ülikooli teaduse tutvustamise teema räägiti 2016. aastal läbi ka TÜ rektoraadiga. Hoolimata raamatuostusumma nappusest peeti seda tööloiku ülikooli poolt vajalikuks ja nii on välisvahetus jätkunud, kuigi vahetuspartnerite arv on vaadeldava perioodi ajal oluliselt vähenenud, ulatudes praegu 100 erineva teadusasutuse ja raamatukoguni üle maailma.

Kogude kirjeldamine

2013. aasta septembris leidis Haridus- ja Teadusministeerium võimaluse toetada finantsiliselt ELNET Konsortsiumi, et liita e-kataloogid ESTER Tallinn ja ESTER Tartu ühiseks veebikataloogiks. Ettevalmistustööd kataloogide liitmiseks hakkasid koheselt ja 2014. aasta 9. juulist alustati tööd ühises kataloogis.

Kataloogide liitmine puudutas kõiki raamatukogu töötajaid, aga eelkõige just kataloogijaid. Kataloogide liitmisprotsessi käigus korrastati koode, kirjelemente ja eraldi projektina veel ka normikirjeid. Seda kõike tehti selleks, et süsteemide liitmisheks oleks süsteemis võimalikult palju korrektseid kirjeid. Normikirjete korrastamise üheks eesmärgiks

oli ka ettevalmistus nimenormandmete andmebaasi (NABA) loomiseks. 2014. aasta sügisel hakkas ELNETi NABA töörühma tööd koordineerima Silja Tänavots. Normikirjete koostamise põhimõtetes suudeti kokku leppida (need põhimõtted kehtivad edaspidi ka artiklite andmebaasis), aga uue keskkonna funktsionaalsuses jäädgi eriarvamusele ja nii külmutati normikirjete andmebaasi NABA kasutuselevõtt ja edasiarendus. Mõned aastad hiljem mindi üle rahvusvahelisele nimenormide andmebaasile VIAF.

Samaaegselt süsteemide korrastamisega toimusid arutelud „Ühiste kirjete kasutamise korra“ üle. Ühine infosüsteem asetas kõik raamatukogud uude olukorda. Kõige hellem teema oli seotud rahvusteavikute kirjetega, aga kokku tuli leppida samuti välisteavikute kirjete kasutamise kord. Arutelude tulemusena said ka teiste raamatukogude volitatud töötajad õiguse parandada rahvusteavikute kirjeid. Süsteemide liitmine eeldas muutusi ka eksemplari- ja tellimuskirjete koodide osas. Uued koodid võeti kasutusele 2014. aasta 1. juulist.

Koostöös rahvusraamatukoguga parandati süstemaatiliselt rahvustrükiste kirjeid. Loomulikult on korrastatud väga palju ka võõrkeelsete välis-trükiste kirjeid, aga seda tööd tehakse vastavalt vajadusele, see tähendab, kui mõni kirje tööprotsessis ette satub. 2015. aasta sügisest tegeleb osakond regulaarselt retrokataloogimisega ja selle töövoos eesmärk on olnud kataloogida kõik peale 1945. aastat ilmunud väljaanded. Retrokataloogimisse tulevad väljaanded peale laenutamist või kogude korrastamise käigus. Et retrokataloogimist hoogustada, alustas kogude arenduse osakond 2020. aasta 1. oktoobril, koostöös teenindusosakonna ja käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnaga, taas süstemaatilist retrokataloogimist ning perioodika kogu sisulist läbivaatamist. Raamatute kataloogimise eesmärgiks oli kõige kasutatavamate vanaraamatu kogude (ajalugu, kirjandusteadus, usuteadus, filosoofia) kirjeldamine e-kataloogis. 2021. aasta sügiseks lõpetati filosoofia-alaste raamatute kataloogimine, edasi töötatakse Soome ja Rootsi kogude ning ajalooraamatute kallal.

Suurt heameelt teeb see, et pärast aastakümneid kestnud vaikelu algas 2020. aasta sügisel taas töö seni kataloogimata seisnud heebreakeelsete raamatutega. Tartu Ülikooli usuteaduskonna lektori Anu Põldsami, mitmete teaduskonna tudengite, kataloogija Piret Ladva ja raamatukogu IT-osakonna digiteerijate töö tulemusena tekivad e-kataloogi heebreakeelsete raamatute kirjed ning repositooriumisse digifailid.

Vaadeldava perioodi vältel on kataloogimises ja kataloogijate töös toimunud väga palju olulisi muudatusi. Kataloogijate tööprotsessi on lisandunud kohaviidastamine (alates 2013), märksõnastamine ja liigitamine (alates 2014). Töö ühises andmebaasis tõi kaasa vajaduse järgida täpselt ühiste kirjete kasutamist (seda just rahvusteavikute osas). Kirjete tõmbamine on muutunud igapäevaseks ja tõmmatud kirjete redigeerimine minimaalseks. Muutunud on normikirjete koostamise juhendid ja üle on mindud uuele kataloogimisstandardile RDA.

Suuremaid raamatuannetusi

Kümnendi raamatuannetusi iseloomustades on raamatukogule annetatud trükiste hulgas olnud märkimisväärselt suur osakaal erinevate ülikooli üksuste poolt meile saadetud väljaannetel. Ümberstruktureerimiste, kolimiste või remontidega seotult on raamatukogu saanud annetusi geograafia osakonna raamatukogust, kunstiajaloo ja üldajaloo õppetoolide raamatukogust, saksa filoloogia raamatukogust, soome-ugri õppetoolist, zooloogia ja botaanika instituudist, sotsiaalteaduskonna raamatukogust, füüsika instituudi raamatukogust, botaanika ja ökoloogia instituudist, haridusteaduskonna raamatukogust, luridicumi raamatukogust, farmakoloogia ja kohtumeditiini instituudist. Nii on raamatukokku jõudnud ammu ilmunud teaduskirjandust, nii monograafiaid kui ka perioodilisi nimetusi, aga ka erinevate perioodide üliõpilastöid. Õnneks ei ole kaotsi läinud ka tegevuse hoopis lõpetanud üksustes, nagu Türi Kolledž või Tartu Ülikooli kunstide keskus, kaitstud ja hoitud lõputööd, ka need on jõudnud raamatukokku. Selliste

väga erinevatest hoiutingimustest tulnud trükiste kogudesse vastu võtmine on ajamahukas protsess. Aega võtavad nii leidumuse kontrollimine kui ka raamatute puhastamine ja vajadusel parandamine.

Esiletõstmist vääriavad on ka suuremahulised ning sisult olulised teoloogiliste trükiste annetused Voldemar Ilja raamatukogust, Usuteaduste Instituudist, Tartu Teoloogia Akadeemia raamatukogust, Eesti Akadeemilise Usundiloo Seltsilt ja Kõrgema Usuteadusliku Seminari raamatukogust. Raamatukokku jõudsid ka annetused mitmete ülikooliga seotud isikute, nagu Artur Linkbergi, Madis Kõivu, Laine ja Arthur Hone'i, Karl Karlepi, Tullio Ilometsa, Mall Tamme ja Jüri Andi pärandist. Testamendiga pärandas raamatukogule oma väärtusliku kogu kunagine Võru antikvaar Maria Sikk.

E-raamatupood, raamatukogu kogusid tutvustavad üritused ja näitused

Kogude arendamisega seotud osakonna otseste ülesannete kõrval, milleks on komplekteerimine ja kataloogimine, oleme aastaid pidanud väikest e-raamatupoodi. Enam kui kümneaastase tegevuse jooksul on e-raamatupood olnud hea kanal, kuhu suunata raamatukogust maha kantud, aga siiski lugemiseks-õppimiseks kasutatavad raamatud. Ülikooli raamatukogu e-pood on populaarne ja selliste moodsate lahenduste lisandumine nagu pangalink ja võimalus tellida e-poest raamat ükskõik kus Eestis asuvasse pakiautomaati, on suurendanud e-poe külastatavust veelgi.

Oma kogude tutvustamiseks alustasime 2013. aastal üleriigiliste raamatukogupäevade raames toimuva Eesti raamatu päeva korraldamist. Ilona Runneli algatatud ettevõtmine on vahepealse remondi-aja katkestuse järel kasvanud kogude arenduse osakonna iga-aastaseks sündmuseks. Eesti raamatu päeva on alati tähistatud koostöös kirjanike, kirjandusteadlaste ja ülikooli õppejõududega,

kellega kohtumised on aidanud kogudepõhist eesti raamatu- ja kirjanduslugu paremini avada ja tutvustada. Korraldatud on autoriõhtuid ja püütud erinevaid mäluasutusi ja kirjanikke ühendanud suuremas arutelugrupis mõtestada Juhan Liivi loomingut. Viimastel kohtumistel on analüüsitud kirjanduse ja teaduse vahetõkordi ja arutletud kirjanduskriitika teemade üle. Eesti raamatu päeva üritust on mitmel korral toetanud temaatiline raamatunäitus ja esimestel aastatel korraldati sündmuse juures raamatukogule mittevajalike raamatute müüki.

Meie kogude võõrkeelse ilukirjanduse tutvustamiseks on Marika Liivamägi koostanud Bookeri kirjandusauhinna nominentide (Ben Okri, Peter Carey, Hilary Mantel, Jeanette Winterson jt) plakatnäituse.

JM (John Maxwell) COETZEE

„JM Coetzee on kahtlemata üks silmapaistvamaid inglise keeles kirjutavaid kirjanikke. Ta kirjutas 1982 Cape Townis, Lõuna-Aafrika Vabariigis, meenutuskirja ja inglise keele, kirjutas oma doktoritöö Samuel Beckettist. Aastas 2002. a. elab Austraalias.

Esimese raamatu „Duskländ“ (1974) kirjutas Coetzee Vietnami sõja ja 18. saj. kolonisaatori pärimise üle. Austraalias

„Mis see on, on see kirjandus?“ küsitakse temalt „Duskländi“ kohta autobiograafilises romaanis „Summerime“, „Teataval määral“ vastab ta. Sama võiks öelda ka praegisest JM Coetzee jagajate raamatute kohta.

Ta kirjeldab kirjandustõrju elu ja häälestab mõju inimestele, hiljem muutub mõttelevamaks ja analüüsivamaks, portraaerides nii tegelikkust kui väljendatuid kirja rühki autobiograafilises triloogias ja mitmes eralises raamatis. Coetzee on võimeline vämmastada ja kromatoloogiliseks iseloomuliku sõnaraagi. Kõige suurem ring läänest mõistatav triloogia „The Childhood of Jesus“, „The School-days of Jesus“ ja „The Death of Jesus“.

Bookeri preemia sai JM Coetzee aastatel 1983 „Life & Times of Michael K“ ja 1999 „Disgrace“. 2003. aastal anti JM Coetzeele Nobeli kirjanduspreemia.

Coetzee on ilmunud 29 raamatut, ta on saanud oma loomingut eest üle kaheksa kordse auhinna.

Tõlki keeles on ilmunud „Südamet“, „Barbarite ootus“, „HAB“, „Elizabeth Costello“, ja „Jaglane“.

Haidla Maurer, kriitik

Booker Prize 2007

Elizabeth Costello 2003 (E. A. 2019)

Shame 2005 (E. A. „Angeline“ 2007)

The Childhood of Jesus 2013

Summerime 2009

The Death of Jesus 2020

The School-days of Jesus 2016

Romaanid „Barbarite ootus“ tõlki vahendusel. (ml. Dini Gonnari, 2019) & Vennetööpõhine/Üksikud Johnny Depp, Mark Rylance, Robert Pattinson

JM (John Maxwell) Coetzee loomingut tutvustav plakat.

Raamatukogu ajalehtede ja pisitrükiste kogus sisalduva tutvustamiseks korraldasime koos ajakirjanduse uurijate Roosmari Kurvitsa ja Ene Selartiga 2021. aastal, ajakirjanduse teema-aastal, Eesti ajakirjanduse oluliste tähtpäevade (255 aastat möödus esimese eestikeelse perioodilise väljaande Lühhike õppetuse trükis avaldamisest, 215 aastat Tartu maa rahwa Näddali-Lehhe ja 200 aastat Marahwa Näddala-Lehhe ilmumisest) tähistamisele pühendatud näituse „Elu esiküljel. Eesti ajalehed 1821–2021“. Perioodiliselt ilmuvateks kavatsime muuta meie kogudest pärit toredate leidude eksponeerimise raamatukogu sotsiaalmeedias.

Muudatused töökorralduses

2010. aasta 8. märtsist pannakse uudiskirjanduse riilitele vaid need eestikeelsed raamatud, millel on vahel sinine riba. Arhiiveksplare uudiskirjanduse näitusele välja ei panda.

2011. aasta 1. jaanuarist võetakse e-kataloogis ESTER väljaanded arvele ilma käibemaksuta seoses raamatupidamise seaduse muudatustega.

2011. aasta 1. novembrist ei saadeta väljaannete töötlusprotsessi kiirendamiseks sisukirjelduse osakonda väljaandeid, mis on Tallinna raamatukogude poolt e-kataloogis juba märksõnastatud ning saanud UDK.

2012. aastal otsustati e-raamatute pakettide kirjed laadida e-kataloogi ESTER. Laaditud kirjeid korraldatakse minimaalselt ja hulgitöötuse vahenditega.

2013. aasta 1. jaanuarist hakati võõrkeelse kirjanduse kogus kasutama formaadilis-järjenumbriilist kohaviita algusega M. Kohaviidastamine sai kataloogijate ülesandeks.

2014. aastal alustati ajakirjade tellimist läbi EBSCO elektroonilise tellimissüsteemi.

2014. aastast kuuluvad kataloogijate tööülesannete hulka märksõnastamine ja liigitamine.

2014. aastal liikusid kogude arenduse osakonda bibliografeerimine ja kaardikogu komplekteerimine ning haldamine.

2014. aasta 9. juunist alustati tööd ühises e-kataloogis ESTER (Tallinna ja Tartu baasid liideti)

2019. aasta 1. juulist muutusid kohustuslikuks e-arved. Arvete haldamine toimub sestpeale ülikooli dokumendihaldussüsteemis.

2019. aastast kasutakse õppematerjalide parema säilimise nimel ennetavat köitmist ja kiletamist.

2019. aasta 23. mail anti Maa-ametile üle aerofotode kogu. Kogu üleandmisel oli tingimuseks, et aerofotode digiteeritud faile jagatakse TÜ raamatukoguga ja TÜ õppejõud saaksid originaalmaterjale vajadusel kasutada. Kogu anti üle aerofotode parema säilimise huvides ning seetõttu, et TÜ raamatukogus puudus aerofotode digiteerimisvõimalus ja -kogemus.

2021. aasta 1. juulist hakkasid kehtima tolliseaduse muudatused, mis tõi kaasa väljastpoolt ELi saabuvate ja seni maksuvabastuse alla kuulunud väikese väärtusega, kingituseks või vahetusena saadetud pakside deklareerimise ja maksustamise.

Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt võib öelda, et perioodi 2010–2021 iseloomustavad märksõnad: raamatuostusumma vähenemine, tellitavate väljaannete eksemplaride arvu vähendamine, tellimuste katkestamine, vahetuspunktide arvu vähendamine, st kõiki tegevusi on piiranud eelarve nappus. Erinevate uute ülikooli hoonete valmimise ja üksuste kolimise tõttu kogunes raamatukokku palju vanatrukiseid, perioodilisi väljaandeid ja üliõpilastöid, mille kogudesse vastuvõtmine on olnud leidumuse kontrollimise ajamahukuse ja raamatukogu vähese

puhastamis- ja parandamisvõimekuse tõttu väga pikaldane protsess. Kogude direktori Kristina Pai (ametis 2017. aasta 1. augustini) eestvõttel tehti palju tööd tööprotsesside optimeerimise nimel ja koostati juhendeid:

- Tartu Ülikooli raamatuvara arvele võtmise kord (29.10.2010);
- Ohustatud eksemplaride digiteerimise suunamine, digiteeritud originaalide kasutusest välja viimine, tähistus ESTERis, DSpace'is ja hoidlas (2.12.2010);
- Teavikute raamatukoguvormistuse põhimõtted Tartu Ülikooli raamatukogus (2.12.2010);
- Raamatuostude registreerimise ja arvele võtmise kord Tartu Ülikooli raamatukogus (3.02.2011);
- Eesti rahvusteaviku arhiivkogu põhimõtted (11.08.2011, osaliselt muudetud 1.10.2018) ja täiendatud dokument Arhiivkogu kujundamise põhimõtted (30.03.2020);
- Teavikute kustutamise kord Tartu Ülikooli raamatukogus (8.03.2013);
- Inventuuride läbiviimise kord (4.03.2013, uus korraldus 16.04.2021);
- Võõrkeelse raamatukogu (F3) uus paigutus ja kohaviidasüsteem (11.03.2013);
- Teavikute hindamise põhimõtted Tartu Ülikooli raamatukogus (13.05.2013);
- Kogude sisulise läbitöötamise põhimõtted ja korraldus (6.01.2015);
- Estica sisulised väljaanded Tartu Ülikooli raamatukogus (11.02.2015);
- Kataloogijate ja referentide tööjaotus (16.02.2015, täiendatud 12.03.2015);
- Ajalehtede kogu põhimõtete kehtestamine (26.04.2016);
- Tartu Ülikooli raamatukoguvõrgu korraldus (raamatuvara, deponeerimine) (8.11.2019).

Kuna antud ajaperioodi jäi mitu remonti, kulus ettevalmistus-, korrastus- ja abitöödele väga palju energiat ja aega.

6th November / 13:00-16:00
University of Tartu Library

International seminar
Open Access
Plans and Choices

Register NOW! ▶

OpenAIRE
OpenAIRE Estonian National Event

RDA
RESEARCH DATA ALLIANCE
EUROPE
Join RDA — www.rda-alliance.org

DataCite
DataCite Eesti Koostöökeskus



Tartu Ülikooli raamatukogu – avatud teaduse lipulaev

Liisi Lembinen
arendusdirektor

Tiiu Tarkpea
teadusandmete peaspetsialist

Sissejuhatus

William Gibson, teadusulme- ja küberpunkkirjanik, ütles 21. sajandi algul: „The future is already here – it’s just not evenly distributed“ (The Economist, 4. dets 2003).

Tartu Ülikooli raamatukogu kui ülikooli raamatukogu ja teadusraamatukogu on juba sajandeid seisnud selle eest, et kirjasõna ja teadussaavutused oleksid kokku kogutud, hästi hoitud ja tehtud teadlastele ning üliõpilastele kättesaadavaks. Raamatukogu on demokraatlik asutus, ei tee ise kellelegi takistusi, kuid peab järgima akadeemilises maailmas kehtivaid reegleid, näiteks ostma teadusandmebaase ja jagama neid vaid TÜ liikmetele. Olu-korraga ei olnud rahul ei raamatukogud, teadlased ega ka laiem avalikkus. Niisiis arenes maailmas mõte, et teadustöö tulemused peaksid olema kõikidele inimestele vabalt kättesaadavad, sest üldjuhul rahastab teadustegevust kogu ühiskond.

Selle liikumise esimesteks väljunditeks olid Budapesti avatud juurdepääsu algatus (2001) ja Pantoni põhimõtted (2009), mis käsitlesid teadusartikleid ning nende põhimõtete laiendamist kogu teadusele. Need avatud teaduse põhimõtted olid liikumapanevad jõud, mis digitaalses maailmas suurendasid teaduskoostööd ning aitasid teha teadustulemusi kättesaadavaks ja kasutatavaks kogu

maailmale, luues ühist teadmust ja võrdsust teadlaste ning riikide vahel. Avatud teadus tähendab vaba juurdepääsu elektroonilisele teadusinformatsioonile, esmajoones publikatsioonidele ning teadusandmetele, mille loomiseks ja avaldamiseks on kasutatud avalikke vahendeid.

Tartu Ülikooli raamatukogu alustas oma tegevusi avatud teaduse teel just avatud juurdepääsu võimaluste teadvustamisega ja on viimase aastakümne jooksul kujunenud avatud teaduse vallas juhtivaks asutuseks Eestis ning rahvusvaheliste organisatsioonide ja projektide heaks partneriks.

Avatud teaduse tööruhm

Tartu Ülikooli raamatukogu on avatud teaduse ja avatud juurdepääsu propageerimisega tegeleenud juba üle 10 aasta. Raamatukogu osaleb paljudes projektides, viib läbi koolitusi ning teeb teiste ülikoolide ja teadusraamatukogudega tihedat koostööd. Paremate ja efektiivsemate töötulemuste saavutamiseks on raamatukogus loodud osakondadeülene maatriksjuhtimisel toimiv avatud teaduse tööruhm.



Avatud teaduse töörühm (2022).
Vasakult: Elena Sipria-Mironov,
Liisi Lembinen, Lilian Neerut,
Tiiu Tarkpea, Piret Zettur,
Kill Kalju Kask, Svea Kaseorg,
Evelin Arust

Töörühma liikmed:

Liisi Lembinen, arendusdirektor (avatud teaduse tegevuste ja projektide koordineerimine raamatukogus, avatud teadusega seotud rahvusvahelistes projektides osalemine);

Elena Sipria-Mironov, projektijuht (projekti EODOPEN koordinaator);

Lilian Neerut, erialainfo talituse juhataja (avatud teadusega seotud projektides osalemine, konverentside ja töötubade organiseerimine, digihumanitaaria ja infoühiskonna keskuse nõukogu töös osalemine);

Piret Zettur, infosüsteemide osakonna juhataja;

Kill Kalju Kask, süsteemiadministraator;

Heiki Epner, digikogude analüütik;

Evelin Arust, andmehaldur (DataDOI repositooriumi haldamine ja edendamine, andmesisestajate nõustamine);

Tiiu Tarkpea, teadusandmete peaspetsialist (avatud teaduse alaste koolituste läbiviimine, teadusandmete haldamist õpetavate kursuste koostamine ja läbiviimine, teadlaste ja doktorantide toetamine andmehaldusplaanide koostamisel, avatud teadusega seotud rahvusvahelistes projektides osalemine, teaduseetika ja isikuandmete kaitsega seotud teemad).

Projektid (OpenAIRE, EOSC-Nordic, Enlight Rise)

OpenAIRE

OpenAIRE loodi ja rahastati Euroopa Komisjoni poolt ning on mõeldud e-taristu arendamiseks, et teadustöö tulemusi säilitada ja võimaldada nendele avatud juurdepääs. OpenAIRE on programmi Horisont 2020 teaduspublikatsioonide ja -andmete kohta info andmise peamine kanal. 2009. aastast

on TÜ raamatukogus avatud juurdepääsu Eesti riiklik kontaktipunkt ja OpenAIRE'i kasutajatugi (*National Open Access Desks* ehk NOAD). OpenAIRE'i portaaliga on liidestatud Tartu Ülikooli digitaalarhiiv DSpace'is ja teadusandmete repositoorium DataDOI.

Tartu Ülikooli raamatukogu on osalenud OpenAIRE'i erinevates jätkuprojektides (OpenAIRE-Advance jt). 2018. aastast alates on OpenAIRE juriidiline organisatsioon, mille liige on ka Tartu Ülikool.

OpenAIRE'i projektide ja organisatsiooni peamisteks eesmärkideks on:

- toetada avatud juurdepääsu, avatud teadusandmete ning avatud teaduse põhimõtete ühtlustamist Euroopas;
- olla Euroopa Teaduspilves (EOSC) usaldusväärne e-infrastruktuur;
- jõuda läbi riiklike kontaktpunktide kohalike andmetaristuteni ning viia avatud juurdepääs ja teadus rahvuslikesse arengukavadesse;
- rakendada, jälgida ning ühtlustada avatud teaduse poliitikat kogu maailmas;
- koguda avatud juurdepääsu väljundeid ning neid omavahel linkida (OpenAIRE'i portaal);
- pakkuda teenuseid teadlastele, rahastajatele jt;
- rakendada kogu teaduse linkimiseks globaalseid ja avatud standardeid;
- tutvustada avatud teadust ja FAIR-printsiipe.

TÜ raamatukogu on OpenAIRE'i raames avatud teaduse temaatikaga seotud üritusi korraldanud igal aastal. Ürituste eesmärgiks on käsitleda erinevaid avatud teaduse aspekte, muuhulgas teadusandmete haldamist, FAIR-printsiipe, avatud juurdepääsuga publitseerimist jms.

EOSC-Nordic

Projekt EOSC-Nordic käivitati 2019. aasta septembris ning lõpeb 2022. aasta augustis. EOSC-Nordicu eesmärk on hõlbustada Põhja- ja Baltimaades Euroopa avatud teaduspilve (EOSC) algatuste koordineerimist. Eesmärk on kasutada sünergiaid, et saavutada nende riikide poliitika ja teenuste pakkumise suurem ühtlustamine kooskõlas EOSC standardite ja tavadega. Tartu Ülikooli raamatukogu on kaasatud koostöös ETAISI ja KBFIga tööpaketti, mis tegeleb FAIR-printsiiptide rakendamisega. Projekt on raamatukogule oluline, selle kaudu saab luua kontakte Skandinaavia ja Balti riikide avatud teaduse spetsialistidega.

Enlight Rise

Projekt Enlight Rise käivitus 2021. aasta 1. septembril. Enlight (*European university Network to promote equitable quality of Life, sustainability and Global engagement through Higher education Transformation*) on 2020. aastal loodud võrgustik, mille moodustavad üheksa Euroopa ülikooli. Projekti Eesti liige on Tartu Ülikool. Enlight Rise'i eesmärk on toetada ENLIGHT-võrgustiku partnereid konkurentsivõime suurendamise eesmärgil. Projekt keskendub teadusalasele koostööle ja noorteadlastele. TÜ raamatukogu osaleb kahes töopakettis, millest tähtsam on avatud teaduse pakett, kus raamatukogu vastutab teadlastele avatud juurdepääsu käsiraamatu tegemise eest.

Enlight Rise ja EOSC-Nordic on projektid, mille otseseks partneriks, nagu varasemates projektides, ei ole raamatukogu, vaid ülikool. Samas on ülikool leidnud, et ülesannete täitmiseks vajaminevad parimad spetsialistid ja teadmised on raamatukogus, mistõttu on raamatukogul neis projektides eriti oluline roll.

COAR

Avatud juurdepääsuga repositooriumide konföderatsioon (*Confederation of Open Access Repositories*) on globaalne ühendus, mis koondab repositooriumid ja repositooriumide võrgustikud eesmärgiga ühtlustada repositooriumide poliitikat, jagada parimaid praktikaid ning tavasid ja esindada repositooriume rahvusvaheliselt. Tartu Ülikooli raamatukogu on COARi liige alates 2014. aastast.

DataCite

Ülemaailmne ülikoolide ja teiste uurimisasutuste ja andmekeskuste võrgustik, mis pakub teenuseid ja tuge teadlastele, kirjastajatele, teadustöö rahastajatele ja andmekeskustele. Tartu Ülikool liitus DataCite'iga 2014. aastal TÜ raamatukogu ja TÜ loodusmuuseumi algatusel ning Eesti Teadusagentuuri finantseerimisel, saades sellega õiguse omistada



DataCite Eesti konsortsiumi asutajaliikmete ümarlaud (2.04.2015).

Foto: Andres Tennus

Vasakult:

Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu direktor Jüri Järs, Eesti Teaduste Akadeemia asepresident prof Ergo Nõmmiste, Eesti Maaülikooli teadusprorektor prof Ülle Jaakma, Tallinna Ülikooli teadusprorektor prof Katrin Niglas, TÜ loodusmuuseumi projektide koordinaator Sigrid Ots, Tartu Ülikooli teadusprorektor prof Marco Kirm, TÜ raamatukogu direktori kohusetäitja Liisi Lembinen, projektijuht Elena Sipria-Mironov ja teadusandmete peaspetsialist Tiiu Tarkpea

teadusandmetele püsiidentifikaatoreid (DOI, *Digital Object Identifier*) ning registreerida oma andmekogude metaandmed. 2015. aasta alguses moodustati DataCite Eesti konsortsium, mille abil tagatakse võrgustikuga liitunud teadusasutuste liikmete loodud kvaliteetsete teadusressursside laialdane leitavus ja kasutatavus. DataCite Eesti konsortsiumisse kuuluvad neli suurimat Eesti ülikooli: Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool ja Eesti Maaülikool. DataCite Eesti liikmetel on õigus kasutada kõiki konsortsiumi pakutavaid liidestamisega ja andmekeskuste administreerimisega seotuid teenuseid, sealhulgas DOIde registreerimist. Konsortsiumiga võib liituda iga asutus või isik, kelle liitumise kiidab heaks konsortsiumi nõukogu. TÜ raamatukogu on DataCite Eesti konsortsiumi peamine jõud, kes korraldab DataCite Eesti nimel erinevaid avatud teadusega seotud üritusi ning teeb partneritele teadusandmete alaseid koolitusi. DataCite Eesti konsortsium mängib olulist rolli ka Eesti avatud teaduse raamistiku arendamisel ning kompetentsikeskuse loomisel.

RDA

Teadusandmete Liit (*Research Data Alliance*) on rahvusvaheline teadlasi ühendav algatus, millega saavad ühineda nii organisatsioonid kui ka üksikisikud. RDAga võivad olenemata erialast või ametikohast liituda kõik, kel on huvi teadusandmete jagamise ja taaskasutuse temaatika vastu. Alates 2020. aasta septembrist järgib Tartu Ülikooli raamatukogu oma teadusandmete haldamise tegevuses RDA ülevaadet „23 võimalust, kuidas raamatukogud saavad teadusandmete haldamist toetada ja kasutajaid aidata“.

Organisatsioon OpenAIRE

2018. aastal asutasid OpenAIRE'i projektipartnerid juriidilise isiku nimega OpenAIRE A.M.K.E., et säilitada avatud ja jätkusuutlik teaduskommunikatsiooni taristu ning pakkuda vajalikke teenuseid, ressursse ja võrgustikku ühises Euroopa avatud e-teaduse keskkonnas. OpenAIRE'i loetakse üheks peamiseks avatud teaduse toetavate teenuste pakkujaks Euroopas. Tartu Ülikool on OpenAIRE'i organisatsiooni liige alates 2020. aastast ning töörühmades osalevad raamatukogu avatud teaduse töörühma liikmed.

Koolitused

Alustanud 2014. aastal tööd teadusandmete spetsialistidena, oli Tiiu Tarkpea ja Lilian Neeruti esimene ülesanne ennast teadusandmete haldamise teemaga kurssi viia. Oluline oli eneseharimine. TÜ raamatukogu võimaldas välislähetusi konverentsidele ja seminaridele, nii sai õppida parimatelt praktikutelt.

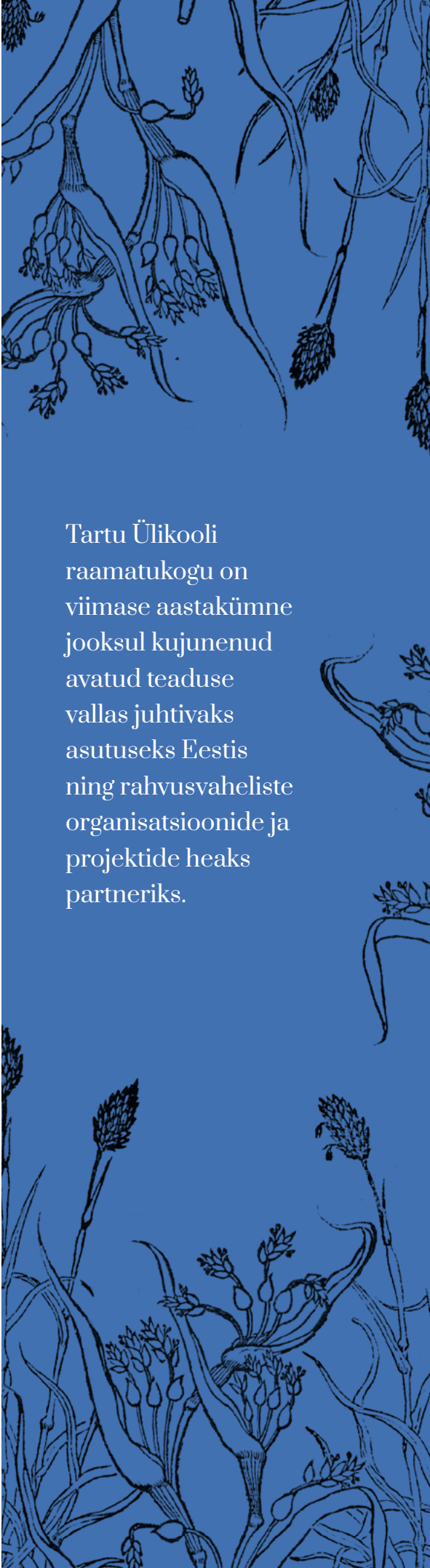
Teadusandmete haldamine on sellepärast oluline, et avatud teaduse puhul peaks koos teadusartikliga avaldama ka selle alusandmed, et teadustööd oleks võimalik kontrollida, korrata ja juba kogutud teadusandmeid järgmistes uuringutes taaskasutada. Et andmeid korrektselt hallata, on vaja projektiga alustades koostada andmealdusplaan, mõelda läbi töö andmetega kogu nende elutsükli vältel, alates andmete kogumisest kuni pikaajalise säilitamiseni.

Esimene kursus teadusandmete haldamise teemal oli 2015. aastal loodud moodul doktorantide kursuses „Sissejuhatus erialainfo otsingusse“. Selles anti ülevaade kogu teadusandmete haldamise elutsüklist. Üliõpilaste tagasiside kursusele oli positiivne, kuid just teadusandmete haldamise mooduli kohta tunnistati, et teema on uus ja võõras.

Et saada paremat ülevaadet teadlaste suhtumisest avatud teadusesse ja juba toimivatest praktikatest, viis Lilian Neerut 2016. aastal oma magistritöö raames läbi küsitlusuuringu „Teadusandmete haldamise ja jagamise praktikad Tartu Ülikooli loodus- ja täppisteaduste ning sotsiaalteaduste valdkonna teadlaste ja doktorantide seas“. Selle tulemused olid abiks olemasoleva kursuse täiendamisel ning viisid ka veendumuseni, et on vaja luua täiemahuline doktorantide kursus andmehalduse teemal.

Uue kursuse planeerimine sai alguse 2017. aastal koostöös TÜ loodusmuuseumiga ning LOTE ökoloogia ja maateaduse instituudi toel. Partnerite poolt oli eestvedajaks prof Urmas Kõljalg, kelle initsiatiivil oli loodud ka andmehaldusplatvorm PlutoF. Kursus „Teadusandmete haldus ja publitseerimine“ doktorantidele toimub alates 2018. aasta sügissemestrist kaks korda aastas, nii eesti kui ka inglise keeles. 2020. aastal tunnustati seda e-kursuste kvaliteedimärgiga.

Kolmanda võimalusena saab andmehaldust õppida doktorantide valikkursusel „Hea teadus: raamnõuded, väärtused ja tegevuspõhimõtted“, mille looja ja eestvedaja on TÜ eetikakeskus ning andmehalduse õppejõuks Tiiu Tarkpea.



Tartu Ülikooli raamatukogu on viimase aastakümne jooksul kujunenud avatud teaduse vallas juhtivaks asutuseks Eestis ning rahvusvaheliste organisatsioonide ja projektide heaks partneriks.

Lisaks nimetatud kursustele on erinevatele valdkondadele või ka väiksematele projektide meeskondadele läbi viidud arvukalt koolitusi. Eesti Teadusagentuur ja TÜ grandikeskus on tellinud koolitusi näiteks Euroopa Komisjoni rahastatavate Horisondi projektide täitjatele või ka noorteadlastele, kes taotleavad järeldoktori granti või Marie Curie individuaalstipendiumit.

Üldisema iseloomuga avatud teaduse ja andmealduse koolituste kõrval toimuvad väga konkreet- sed andmehaldusplaani koostamise koolitused. Andmehaldusplan on ametlik dokument, mis näitab, kuidas hallatakse andmeid teadustöö vältel ja pärast projekti lõppemist. Andmehaldusplan on vaja esitada grandid rahastajale, kuid peamine kasu on teadlastel endal, sest korralikult hallatud andmeid on lihtne koos teadusartikliga avaldada.

Lisaks koolitustele vajavad teadlased oma andme- haldusplaani koostamiseks konkreetset abi ja toetust ning seetõttu on palju individuaal- konsultatsioone.

Seminarid

TÜ raamatukogu on igal aastal korraldanud andmehalduse teemal seminari, kus käsitletakse päevakohaseid olulisi küsimusi. Seminaride koostööpartneriteks on olnud teised ülikoolid ja Eesti Teadusagentuur.

Teadusagentuuri korraldusel toimus 2014. aasta 17. oktoobril esimene seminar „**Teadusandmed: kellele ja milleks?**“, kus TÜ raamatukogu tutvustas DataCite'i organisatsiooni ja sellega liitumise vajadust.

2015. aasta sügisel (27.10.2015) viidi läbi arutelu- seminar „**Avatud teaduse poliitika arengutest Eestis**“, kus koguti ettepanekuid Eesti avatud teaduse poliitikasoovituste dokumendi koostami- seks. Esinesid teadlased, eksperdid ja Eesti teaduspoliitika kujundajad ning avatud teadus- andmete tippspetsialistid Ühendkuningriigist:

teadust rahastava organisatsiooni JISC esindaja Mafalda Picarra ja OpenAIRE'i „FP7 Post-Grant Open Access Pilot“ programmi eestvedaja Pablo de Castro.

Seminari „**Avatud teadus Eestis: poliitika- soovitused ja tagasiside**“ (13.05.2016) eesmärk oli tutvustada Eesti Teadusagentuuri juures tegut- seva ekspertkomisjoni koostatud avatud teaduse põhimõtete ja poliitikasoovituste tööversiooni ning sellele laekunud avalikkuse tagasisidet.

Kui esimeste seminaride teemaks oli peamiselt teaduspoliitika ning osalejateks valdavalt poliitika- kujundajad ja ametnikud, siis järgmised seminarid olid mõeldud teadlastele.

Seminari „**Open Research Data – the FAIRest Data is the Future of Science**“ (20.04.2017) võtmeesineja Carol Tenopir (Knoxville'i Tennessee ülikool) tutvustas oma kaht andmehaldust käsitlevat uurimust. Esimeses analüüsis ta teadlaste poolt oodatavaid teenuseid ja teises uurimuses analüüsis teadusandmete haldamise olukorda Euroopas ning tulevikuplaane.

Järgmine seminar oli „**RDA Meets Estonian Researchers**“ (8.11.2017). RDA (*Research Data Alliance*) on rahvusvaheline organisatsioon, mis kogub oma kogukonnale (teadlased, IT-spetsialistid, raamatukoguhoidjad) toetudes oskusteavet ja ehitab üles e-taristut, kindlustades teadusandmete vaba jagamist ja kasutamist. RDA tegevusse saab igaüks panustada individuaalselt, võttes osa töö- ja huvigruppide tegevusest. RDA Euroopa esindajad kohtusid Eesti teadlaste ja teiste huvipooltega, et kaasata neid RDA tegevusse, mille kaudu tugev- dada avatud teaduse praktiseerijate kogukonda.

Seminar „**How to Get the Maximum from Research Data – Prerequisites and Outcomes**“ (29.–30.05.2018) korraldati koostöös sotsiaal- teadlastega ning seal käsitleti valdkonnaspetsiifilist andmehaldust, isikuandmete kaitset ning andmete kvaliteeti. Esinejateks olid oma valdkonna asja- tundjad: konsortsiumi CESSDA-ERIC direktor Ron



Open Accessi nädala 2011 korraldajad ja väliskülalised Bas Savenije (SPARC Euroopa Direktorite Nõukogu esimees), Iryna Kuchma (EIFL Open Accessi projekijuht), Karin Ludewig (Humboldti Ülikool, ENCES juhatuse liige).

Dekker, Norra andmekaitespetsialist Marianne Høgetveit Myhren ja Irena Vipavc Brvar Sloveeniast, kes käsitles eetikaküsimusi. Toimus kaks töötuba, mida teadlased hindasid eriti kõrgelt.

2019. aasta seminari teema oli [„FAIR Data – the Key to Sustainable Research“](#) (9.–10.04.2019). See oli tõeline teadlaselt teadlasele seminar, kus andmehalduses pädevad uurijad nii Eestist kui ka välismaalt rääkisid oma kogemustest ja probleemidest andmehalduses. Delfti Ülikooli andmehaldurid Kees den Heijer ja Esther Plomp viisid läbi kaks töötuba.

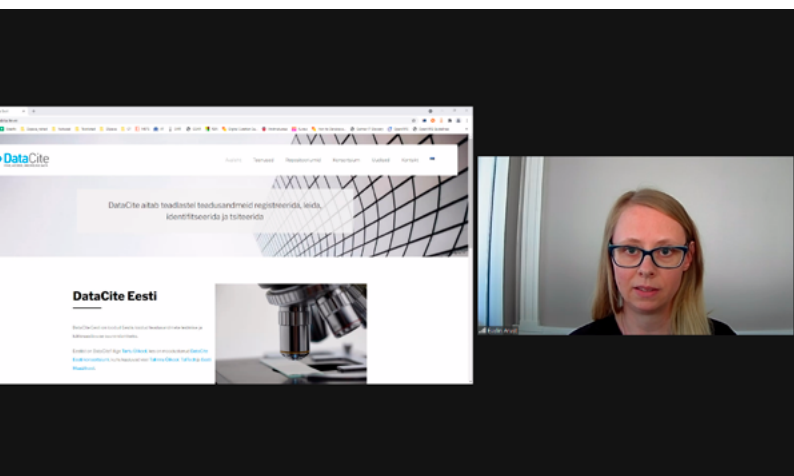
Sama aasta sügisel möödus 10 aastat esimese ülemaailmse avatud juurdepääsu nädala tähistamisest TÜ raamatukogus. Sellel puhul korraldati seminar [„Open Access – Plans and Choices“](#) (06.11.2019), mille eesmärk oli arutleda avatud juurdepääsu regulatsioonide viimaste arengute ja „Plaan S“ stsenaariumi üle, rääkida teadusinfo kättesaadavusega seotud lahendustest Eestis ning tuua esile parimaid avatud teaduse põhimõtete juurutamise praktikaid. Samas tutvustas Martin Eessalu Haridus- ja Teadusministeeriumist vahepeal soiku jäänud avatud teaduse poliitika kujundamise dokumenti „Eesti avatud teaduse raamistik“.



Diskussioon seminaril „Avatud teaduse poliitika arengutest Eestis“ 27.10.2015.



Liisi Lembinen seminaril „Avatud teaduse poliitika arengutest Eestis“ 27.10.2015.



Evelin Arust veebikonverentsil „Teaduskommunikatsioonist avatud teaduse võtmes“ 13.05.2021.

2020. aasta aprillis toimus veebis RDA Estonia Riiklik seminar [„Where, How and Why – Essential Connections of Research Data“](#). Ürituse korraldasid RDA Eesti kontaktpunkt (TÜ raamatukogu) ja DataCite Eesti konsortsium. Veebiseminaride peateemadeks kujunesid koostöö Euroopa tasandil ja e-infrastruktuuri arendamine, Euroopa teaduspilv ja Põhjamaade e-taristute võrgustik.

RDA Estonia korraldas samal aastal teisegi seminari, mille peateemaks oli digitaalsed kollektsioonid ja meetodid humanitaarias: [„Opening Minds and Digital Collections: Digital Humanities Seminar“](#). Esinesid digitaalhumanitaaria spetsialistid nagu Rene van Horik (DANS, EOSC-hub), Vicky Garnett (DARIAH) jpt. Tartu Ülikooli esindas Meelis Friedenthal ettekandega „Digital Methods in Early Modern Intellectual History“.

TÜ raamatukogu ja DataCite Eesti konsortsium korraldasid 2021. aasta 13. mail veebiseminarit [„Teaduskommunikatsioonist avatud teaduse võtmes“](#). Seminari kesketeks küsimusteks olid: Kuidas avatud teadus aitab teaduse laiema kajastamisel ühiskonnas? Kellele ja miks on seda vaja? Kas ja kuidas võib avatud teaduse põhimõtete juurutamine kaasa aidata teadmispõhise mõtteviisi kujundamisel ühiskonnas? Mida peaks tegema selleks, et teadusel oleks suurem roll ja nähtavus meedias?

Teaduskommunikatsioonist ja avatud teaduse arengusuundadest rääkisid oma ala spetsialistid Haridus- ja Teadusministeeriumist, Eesti ülikoolidest, Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudist ning strateegilisest disainiagentuurist Neway. 18. novembril 2021 külastas Eestit FAIRsFAIR (*Fostering Fair Data Practices in Europe*) Roadshow. TÜ raamatukogu ja DataCite Eesti konsortsiumi koostööna kavandati seminari programm, mis sisaldas mitmeid FAIRi elemente ja tööriistu FAIRi-teadlikkuse tõstmiseks.

Koostöö

Ehkki Eestis ei ole nende aastate jooksul olnud ühtset riiklikku avatud teaduse poliitikat, on avatud teaduse praktiseerimine teadlastele oluline nii rahastajate nõudel kui ka koostöös teiste riikide teadlastega. Teadlasi toetavad paljud TÜ struktuuriüksused ja koostöö nende vahel on olnud pidev. Raamatukogu olulisemad partnerid on olnud TÜ grandikeskus, TÜ eetikakeskus, TÜ loodusmuuseum ja PlutoFi meeskond, HPCi ning ETAISI meeskond ja digihumanitaarid.

Koostöö grandikeskusega seisneb andmehaldusplaanide koostamise nõustamises. Kuna uurimistoetuse taotlemisel on hiljemalt kuue kuu pärast vaja esitada andmehaldusplaan, on toetatud teadlasi selle nõude järgimisel ja samuti sellega seotud juriidilistes küsimustes.

Eetikakeskus kureerib doktorantidele mõeldud üleülikoolilist valikainet „Hea teadus: raamnõuded, väärtused ja tegevuspõhimõtted“. Selle kursuse üks moodul käsitleb avatud teadust ja FAIRi andmeid ning seda õpetab Tiiu Tarkpea. Teine valdkond, milles tehakse koostööd eetikakeskuse, valdkondade hea teadustava nõustajate ja TÜ andmekaitse spetsialistiga, käsitletakse isikuandmete töötlemist teadusuuringutes.

Andmehaldusplatvormi PlutoF meeskond õpetab kursuse „Teadusandmete haldamine ja publitseerimine“ teist osa, kuid veelgi olulisem on pikaajaline koostöö prof Urmas Kõljalaga, kes initsieeris TÜ liitumise DataCite'i organisatsiooniga. PlutoFi platvorm annab sinna Tartu Ülikooli poolt ka suurima panuse.

HPC ja ETAIS – Tartu Ülikooli raamatukogu teeb tihedat koostööd teekaardi objektiga ETAIS. Peamiselt osaletakse üheskoos EOSC Nordic projektis ning alates 2022. aastast ka projektis Skills4EOSC. Lisaks panustatakse koos Eesti avatud teaduse raamistiku ja kompetentsikeskuse loomisse. Samuti pakub HPC raamatukogu andmerepositooriumile DataDOI varundusteenust.

Digihumanitaaria ja infoühiskonna keskus aitab arendada erialadeülel teaduskoostööd humanitaaria, sotsiaalteaduste, infotehnoloogia ja andmete teaduse sidusaladel (dighum.ut.ee/statuut). Raamatukogu digiteeritud kollektioone kasutatakse õppetöös ning lisaks on digihumanitaarid olnud alati valmis raamatukogu nõustama erialastes küsimustes.

Raamatukogu teeb juba aastaid tihedat koostööd avatud teaduse vallas Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Eesti Teadusagentuuriga. Raamatukogu on panustanud riiklikul tasemel avatud teaduse põhimõtete ja raamistiku väljatöötamisse Eestis. ETAgiga koos on korraldatud teavitussüritusi ning andmehaldusplaanide alane koostöö on viimastel aastatel olnud väga tihe.

Turundus ja kommunikatsioon

DataCite Eesti koduleht (datacite.ee) läbis 2020. aastal visuaalse uuenduskuuri ning ülikoolikesksest veebilehest sai Eesti veebileht. Eesmärk oli pakkuda teenust paremini ka väljapoole ülikooli ning tagada kõikidele Eesti teadusasutustele võimalus teha oma teadusandmed laiale avalikkusele hõlpsamalt kättesaadavaks.

Avatud teaduse osa kaasaegses teaduses muutub järjest tähtsamaks ning selle mõju suureneb ka Eestis. TÜ raamatukogu otsustas luua Eesti avatud teaduse visuaalse kujunduse. Selle tegemiseks palgati disainiagentuur Neway ja tulemus valmis 2021. aastal (www.avatudteadus.ee). Ideaalis võiks sellest saada kogu Eesti avatud teaduse tegevusi saatev kujundus, mida kõik tunnevad ja kasutavad.

Avatud teadust toetavad infosüsteemid

DataDOI repositoorium

datadoi.ee

2014. aastal loodud raamatukogu hallatav teadusandmete repositoorium, mis säilitab andmekogusid kõigist uurimisvaldkondadest. Kasutab DSpace'i tarkvara. Lisaks Tartu Ülikooli teadlastele hoiustavad ja avaldavad alates 2020. aastast DataDOIs oma teadusandmeid ka Tallinna Ülikooli teadlased. DataDOIs säilitatakse projektide käigus kogutud teadusandmeid. Mahukamad on senini: [CATCH-EyoU](#) (*Constructing AcTive CitizensHip with European Youth*), [Riigikaitse ja avalik arvamus 2000–2019](#), [Mina. Maailm. Meedia](#) (MeeMa), [RITA Kaugseire](#) ja [CUDAN Open Lab](#).

Tartu Ülikooli DSpace

dspace.ut.ee

2006. aastal loodud raamatukogu halduses olev repositoorium, mis on mõeldud eelkõige Tartu Ülikooli, kuid nüüdseks juba ka teiste teadusasutuste digitaalselt valminud teoste ja väljaannete digitaalsete koopiate pikaajaliseks säilitamiseks ja avaldamiseks. Alates 2012. aastast avaldatakse seal kõik Tartu Ülikooli lõputööde elektroonilised väljaanded. Publikatsioonide repositooriumis on arhiveeritud ja kättesaadavad üle 72 100 kirje ja DSpace on liidestatud otsimootoriga BASE ja DART-Europe. Enne DSpace'i loomist hakati juba 2004. aastal Tartu Ülikoolis kaitsmisele minevaid doktoritöid avaldama raamatukogu toonases veebserveris (www.utlib.ee) vastavalt sel ajal kehtinud TÜ doktoritööde kaitsmise reeglitele.

Teadusajakirjade kirjastamise platvorm OJS

ojs.utlib.ee

Kasutusele võetud 2006. aastal. OJSi eesmärk on publitseerida avatud juurdepääsuga elektroonilisi teadusajakirju. Platvormi haldab Tartu Ülikooli raamatukogu, kirjastatakse koostöös Tartu Ülikooli Kirjastusega. OJS on kasutuses 21 väljaande publitseerimiseks.

PhiloLogic

philologic.ut.ee

2020. aastast Tartu Ülikooli raamatukogu halduses antiikkirjanduse andmebaase koondav infosüsteem, mis sisaldab kolme suuremat tekstikogumit.

1. [Antiigiveeb: kreeka- ja ladinakeelsete tekstide tõlked eesti keelde](#).

Andmebaas sisaldab täis-tekstidena kreeka- ja ladinakeelsete tekstide eestindusi. Antiigiveebi esimese versiooni loomist (aastad 1850–1940) toetas riiklik programm „Eesti keel ja rahvuslik mälu“ (projekt „Antiigiretseptioon Eestis 19.–20. saj.: põhiallikate digiteerimine ning publitseerimine“, 2008). Teises etapis lisatakse tõlkeid hilisemast perioodist ning kõik tekstid muudetakse kasutatavaks tekstibaasirakenduse PhiloLogic keskkonnas. Teise etapi valmimist toetas riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu“ (projekt „Antiigiretseptioon ja selle osa Eesti keele- ja kultuuriruumi kujunemises 17.–20. saj“).

2. [Academia Gustaviana \(1632–1656\) ladina-keelse juhuluule tekstikorpuse](#).

Projekti lõpuks sisaldab andmebaas varasema versiooni materjalide täiendatud uusväljaannet. Uue väljaande valmimist toetas riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu“ (projekt „Antiigiretseptioon ja selle osa Eesti keele- ja kultuuriruumi kujunemises 17.–20. saj“).

3. [Humanistliku kreeka kirjanduse korpus](#).

Andmebaas sisaldab humanistlikke kreekakeelseid tekste Eesti aladelt. Selle valmimist toetas riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu“ (projekt „Antiigiretseptioon ja selle osa Eesti keele- ja kultuuriruumi kujunemises 17.–20. saj“).

Tekstianalüüsi rakendus

tekstianalyys.utlib.ut.ee

Avatud teadust ja digitaalhumanitaariat toetav eestikeelse teksti automaatse analüüsi vahend, mille abil on võimalik tekste lemmatiseerida ja teha morfoloogilist analüüsi.

Rescarta

rescarta.ut.ee

Toetab DSpace'i, on suuremahuliste failide mugavamalt kasutamist võimaldav teenus.

EEVA

Eesti Vabariigi kultuuriministeeriumi „Kirjandusklassika“ programmi toetusel 2002. aastal loodud Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu EEVA (utlib.ut.ee/eeva) on jätkuvalt Tartu Ülikooli raamatukogu halduses. EEVA on Tartu Ülikooli raamatukogu ja Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakonna ühisprojekt, mille koostööpartneriks on Eesti Kirjandusmuuseum. EEVA põhieesmärgiks on Eesti kirjandusloo seisukohalt olulistele vanadele haruldastele tekstidele originaalsäästliku ligipääsu võimaldamine. Tegemist on tekstikoguga, mis hõlmab tekste alates 13. sajandist kuni 19. sajandi keskpaigani.

HUMGRAECA

2020. aastast on Tartu Ülikooli raamatukogu tarkvaraarenduse ja andmebaasi majutajana kaastegev Rootsi Teadusnõukogu rahastatavas projektis „Helleno-Nordica: humanistide kreeka keel Rootsi suurriigis“. Projekti eesmärk on leida ja uurida varasemalt tundmata Vana-Kreeka materjale Balti mere regioonis.

Kokkuvõte

Kuna avatud teadus on Euroopas tõusnud väga olulisele kohale ning järjest rohkem tegeletakse sellega ka Eestis, siis on avatud teadus Tartu Ülikooli strateegias olulisel kohal. Raamatukogu on üle kümne aasta tutvustanud intensiivselt avatud teaduse teemaderingi ning igati toetanud ja nõustanud teadlaskonda. Võib julgelt öelda, et Tartu Ülikooli raamatukogu on Eesti raamatukogudest kõige pädevam avatud teaduse teemal igal tasemel kaasrääkija ning plaanib seda järgnevatel aastatel veelgi aktiivsemalt teha.



Avatud
teadus

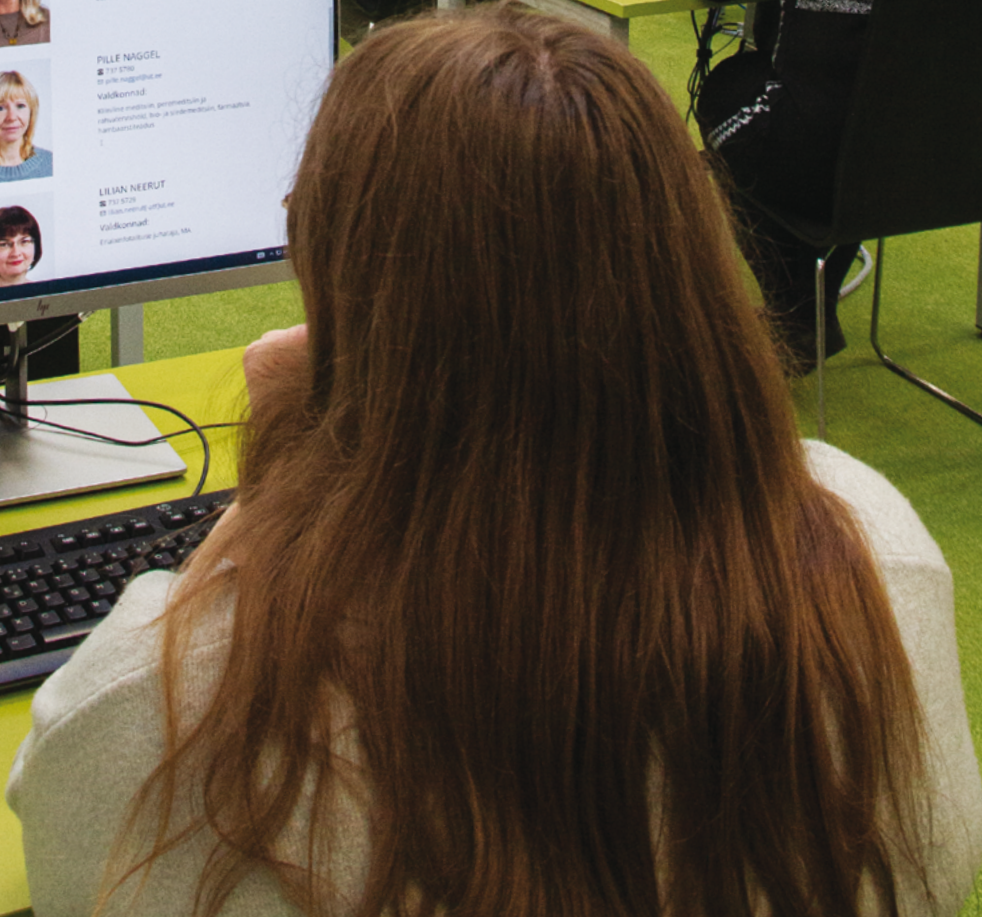
Piiranguteta teadus kõigile



**Teeme Eesti
teadustulemused avatuks,
globaalseks ja koostööl
põhinevaks!**

▶ avatudteadus.ee

2021. aastal loodud avatud teaduse visuaalne kujundus.



Raamatukogu teadlaste teenistuses

Lilian Neerut
erialainfotalituse juhataja

Vilve Seiler
referent,
infopädevuse koordinaator

Tiiu Tarkpea
teadusandmete peaspetsialist

Erialainfotalituse areng ja töötajad

Tartu Ülikooli raamatukogu põhiülesandeks on alati olnud ülikooli õppe- ja teadustöö toetamine. Selle ülesande täitmine hõlmab mitmeid tegevusi: kogude ja teenuste kujundamist, kaasaegse teadusinfo hankimist ning raamatukogu kasutajate infopädevuse tõstmist.

Kaasaegses teadusraamatukogus on esikohal koostöö teadlastega, et nende infovajadust tundma õppida ning püüda seda maksimaalselt rahuldada.

Sellel eesmärgil loodi 2001. aastal raamatukogus teaduskondade referentide võrgustik, mis õigustas kiiresti sellele pandud lootusi. Referentide töö ja koormuse analüüs viis 2006. aastal otsuseni luua iseseisev struktuuriüksus, erialainfotalitus, mille juhatajaks sai Kärt Miil. 2010. aastal oli osakonnas 10 töötajat, kes nõustasid üht või mitut teaduskonda või selle osakonda.

Järgnevatel aastatel toimus erialainfotalituse kiire areng. Kogude arenduse ja teadlaste teenindamise kõrval omandas järjest suuremat rolli paljude sihtgruppide koolitamine.

2014. aastal otsustati erialainfotalitust laiendada nelja spetsialistiga, milleks andsid põhjust koolitavajaduse suurenemine, uued suunad raamatukogu töös (avatud teadus ja teadusandmed) ning nendest asjaoludest tulenevad struktuurimuudatused.

2016. aasta oli pöördeline nii Tartu Ülikooli kui ka raamatukogu erialainfotalituse elus. Aasta alguses

muutus ülikooli struktuur, seniste teaduskondade ja instituutide koondamisega loodi neli valdkonda: humanitaarteaduste ja kunstide, meditsiiniteaduste, loodus- ja täppisteaduste ning sotsiaalteaduste valdkond. Ülikooli struktuurimuudatuse eesmärk oli suurendada erialadevahelist lõimumist ning ühtlustada teadus- ja õppetöö sisu ning mahtu. Nende eesmärkide täitmiseks kohandas ka raamatukogu oma struktuuri ja jagas erialainfotalituse referentide tööülesanded vajaduse järgi ümber ning paraku see viis nelja ametikoha koondamiseni 2018. aastal.

14. septembril 2016. aastal lahkus raske haiguse tagajärjel erialainfotalituse pikaajaline juht Kärt Miil. Osakonna juhatajaks sai Lilian Neerut.

Läbi aastate on olnud erialainfotalituse peamised ülesanded andmebaaside alane nõustamine, andmebaaside ja ajakirjade pakettide koostamine ja prooviperioodide korraldamine. Õppejõududele on suunatud raamatute tellimine, õppejõulaenu- tuse ja raamatute deponeerimise korraldamine, ainepakettide vahendamine. Suure tähtsusega on infopädevuse õpetamine nii tudengitele kui ka gümnasistidele. 2014. aastal lisandus avatud teadusega seotud teenuste arendamine, kesken- duses teadusandmete haldamise õpetamisele ning andmehaldusplaanide koostamise nõustamisele. Tiiu Tarkpea läbis 2018. aastal Tallinna Tehnika- ülikooli Avatud Ülikoolis mahuka eksperdi tasandil andmekaitse spetsialisti koolituse, mille raamistikuks oli Euroopa Liidu andmekaitse üldmäärus (GDPR).

Erialakirjanduse kättesaadavus ja aktuaalsus

Kõige olulisem on komplekteerimisalane koostöö ülikooli valdkondadega. Lisaks raamatute hankimisele on tähtis tagada teadustöök oluliste e-ajakirjade ja e-raamatute kättesaadavus, selleks jälgitakse süstemaatiliselt andmebaaside korrektset toimimist. Raamatukogu võimaldab TÜ võrgus juurdepääsu umbes sajale teadusandmebaasile. Need sisaldavad artikleid ja e-raamatuid ning on ostetud õppejõudude ja teadlaste soovitusel. Igal sügisel kooskõlastatakse valdkonnaga järgmiseks aastaks tellitavate ajakirjade ja andmebaaside nimekirjad, mis täienevad pidevalt ka avatud juurdepääsuga andmebaasidega, mis on kättesaadavad kõigile. Andmebaaside katsetuste käigus võimaldatakse kindlaks perioodiks juurdepääs sellistele andmebaasidele, mille ostmise ei ole finantsiliselt võimalik või otstarbekas.

Õppe- ja teadustöö toetamiseks pakutakse õppejõulaenutust, mis võimaldab kasutada erialakirjandust tavapärasest pikema laenutähtajaga. Raamatu laenutamiseks ei pea õppejõud tulema raamatukokku, vaid see saadetakse töölauale ülikooli siseposti või kulleriga.

Teaduskirjanduse kiireks ja mugavaks kättesaamiseks deponeeritakse valitud raamatud erialakogudesse. Ettepanekud raamatute deponeerimiseks teevad õppejõud ja teadurid. Koostöös erialakogudega korraldatakse raamatute mugav kättesaamine ja ringlus kohapeal.

Referendid aitavad koostöös õppejõududega luua ainepakette, mis sisaldavad õppetöök ja konkreetse loengukursuse läbimiseks vajalikke õppematerjale ja teaduskirjandust. Ainepaketid on kättesaadavad lugemissaalis ja läbi e-kataloogi ESTER.

Raamatukokku saabuvate era- ja institutsionaalsete annetuste vastuvõtuga tegelevad referendid

koostöös kogude arenduse osakonnaga, selgitades välja, millised raamatud on kogude täiendamiseks vajalikud. TÜ usuteaduskonnal puudub oma erialaraamatukogu ning annetusi nende välismaistelt partneritelt saadetakse meie raamatukokku pea-aegu igakuiselt. Seoses ülikooli hoonete renoveerimise ja kolimisega on mitmed õppetoolid ja instituudid pakkunud raamatukogule oma raamatuid.

Eriala- ja õppekirjanduse lihtsamaks leidmiseks korrastatakse lugemissaalides raamatute temaatilist jaotust. Kuna teadus muutub pidevalt, tuleb kiiresti reageerida, luues uusi rubriike ja korrastades aktuaalsuse kaotanud jaotused.

2019. aastani – pea 20 aastat – tegutses TÜ raamatukogus Eurodokumentatsiooni keskus, kus komplekteeriti ELi-teemalisi trükiseid ja jagati ainekohast infot. Täna asub raamatukogu 3. korrusel ELi-alaste teavikutega eraldi lugemisala. Viimastel aastatel on komplekteeritavate trükiste hulk kahanenud, väljaanded on valdavas osas nõudetrükid (*print on demand*) ja loetavad PDF-vormingus Euroopa Liidu Väljaannete talituses (op.europa.eu/et/web/general-publications/publications).

Erialainfotalitusel on oma roll vanemate (valdavalt nõukogudeaegsete) kogude läbitöötamisel – vananenud teaduskirjanduse tuvastamisel ja raamatute liigse dubletsuse vähendamisel. Osaletud on vähem levinud võõrkeelse perioodikakogu läbi vaatamisel. Need tegevused on vajalikud, et otsustada, millised nimetused saata järelkataloogimisele, millised maha kanda. Oma panuse on osakonna töötajad andnud ka enne remondi algust arhiivkogu ja vanema (mitte kojulaenutatava) eesti raamatu eksemplaride eraldamisel loodavast avakogust, samuti kogude tagasipaigutamisel ja järjestuse kontrollil hoidlas peale remonti.

Eestikeelne e-õpik

2008. aasta lõpus alustati TÜ raamatukogus eestikeelse e-õpiku projektiga ning eesmärk oli pakkuda

üliõpilastele kõrgkooliõpikuid e-versioonidena, et neid saaks kasutada suur hulk üliõpilasi ühekorraga. Selleks võeti kasutusele Ebrary platvorm.

2010. aastast hakkasid Liisi Lembineni alustatud e-õpikute projekti täitma referendid. Ülesanne oli pidada läbirääkimisi õppejõudude, raamatute autorite ja kirjastustega ning saavutada nõusolek õpikute digiteerimiseks meie raamatukogus ja veebis kättesaadavaks tegemiseks. Lisaks Ebrary platvormile hakati õpikute faile lisama ka TÜ digitaalarhiivi DSpace'is.

Projektijuhiks sai Signe Bachmann, kes suhtles autoritega, tegi selgitustööd ning pidas ettekandeid. Matemaatika-informaatika-teaduskonna arvutiteaduse instituut otsustas näiteks kättesaadavaks teha kõik oma väljaanded, mis olid ilmunud viimase 10 aasta jooksul.

2015. aasta sügisel loodi 223 vahetahvli ruutkoodiga eestikeelsele e-õpikutele, mis on lugemissaalide riiulites paberversioonide juures ning mille skaneerimisel saab kohe lugeda vajalikku teksti.

2018. aastast otsustati loobuda Ebrary platvormist ja kõik failid tõsteti ümber TÜ DSpace'i ja ühtlasi lõppes eestikeelse e-õpiku projekt sellisel kujul. Kokku tehti 10 aasta jooksul niiviisi kättesaadavaks ligi [300 õpikut](#).

EuroFaculty Pskov projekt

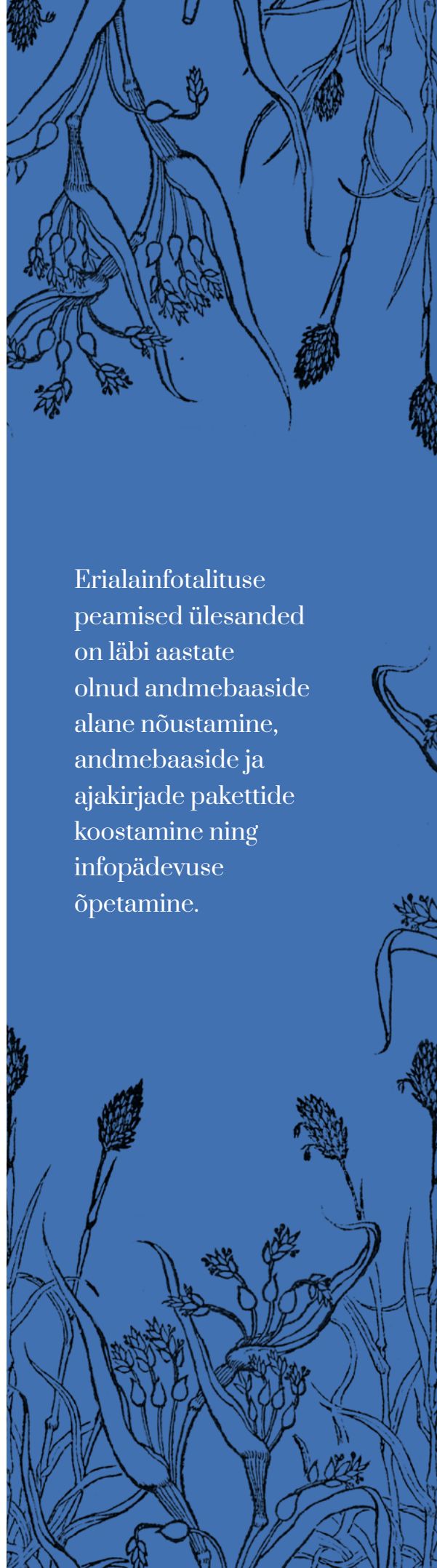
Signe Bachmann oli aastatel 2012–2015 projekti EuroFaculty Pskov raamatukogu töörühma juht. Projekti üheks eesmärgiks oli arendada Pihkva Riikliku Ülikooli raamatukogu, juurutades elektroonilist laenutussüsteemi ja luues kaasaegset avakogudega lugemissaali.

Märksõnastamine

Eesti märksõnastik (ems.elnet.ee) tehti avalikkusele kättesaadavaks 1. mail 2009. aastal. Märksõnastikku toimetavad Eesti Rahvusraamatukogu ja Tartu Ülikooli raamatukogu spetsialistid. Peale sisukirjelduse osakonna sulgemist 2014. aastal töötavad neli neist erialainfotalituses ning üks kogude arenduse osakonnas.

Lisaks märksõnastiku toimetamisele tegeldakse andmebaasi ESTER bibliokirjetele märksõnade lisamisega. Nendeni jõuavad uusimad teadustöö tulemused – doktoriväitekirjad, mille

Erialainfotalituse peamised ülesanded on läbi aastate olnud andmebaaside alane nõustamine, andmebaaside ja ajakirjade pakettide koostamine ning infopädevuse õpetamine.



märksõnastamine nõuab sügavamaid erialaseid teadmisi. Kunagise sisukirjelduse osakonna töötajatel on märksõnastamisel ja EMSi märksõnade lisajatena kauaaegsed kogemused.

Eesti märksõnastiku kasutamist õpetatakse kõikidel infopädevuse koolitustel ning see on kasutusel ka teistes raamatukogudes ja infosüsteemides. Seega on vaja jälgida, et tesaurus oleks ajakohane, tuleb kontrollida ingliskeelsete vastete olemasolu ja lisada puuduvad.

Koolitused

Oluliseks valdkonnaks erialainfotalituse töös on kasutajate koolitamine ning infopädevuse alase teadlikkuse kasvatamine. Sügissemestritel antakse esmakursuslastele esmane ülevaade raamatukogu võimalustest. Selleks, et teadvustada infopädevuse vajalikkust ülikoolis, tõmmata sellele kui võimalikule õppeainele tähelepanu ja anda tudengitele võimalus oma infopädevust süvendatult arendada, koostati infopädevuse e-kursus.

Kursus „Infopädevuse alused“ (OIAO.06.050, 3 EAP) toimub alates 2016. aastast igal sügissemestril kui üleülikooliline vabaaine bakalaureuse- ja magistriõppe tudengitele.

2008. aasta kevadel loodi õppeosakonna tellimisel eraldi kursus doktorantidele – „Sissejuhatus erialainfootsingusse“ (OIAO.06.051, 3 EAP). Valikainena oli see kavas kõigis doktoriõppekavades kuni doktoriõppekavade reformini, mis viidi läbi 2008. aastal. Sellest ajast alates on ka see kursus vabaaine ning toimub igal kevadsemestril. Kursust saab läbida ka inglise keeles.

Kursused on seotud isikliku infovajadusega, osalejad otsivad oma uurimisteema kohta infot erinevatest andmebaasidest ja internetist. Õpitakse kasutama viidete haldamise vahendeid ning doktorantide kursusel tutvutakse teadusandmete temaatikaga. Õppijad on jagatud erialapõhistesse rühmadesse ning igal rühmal on oma tuutor, kes

annab õppijale individuaalset tagasisidet. Nii ülesanded kui ka tuutori kommentaarid postitatakse vastavatesse foorumitesse, kus nad on kõigile osalejatele nähtavad, nende lugemine ja kaasõppijate mõttekäikude jälgimine koos tuutori antud tagasisidega annab õppimisele olulise lisaväärtuse. Kursuse mudel ja õpetamisviis on osutunud kasulikuks ka teistele sihtgruppidele.

E-kursus „Infopädevuse alused“ sai HITSA kvaliteedimärgi 2012. aastal. Doktorantidele mõeldud kursus „Sissejuhatus erialainfootsingusse“ sai selle tunnustuse 2013. aastal ja oli ka aasta e-kursuse nominent. 2014. aastal omistas HITSA kvaliteedimärgi e-kursusele „Infopädevus ehk miks Google'ist ei piisa“ (P2AV.TK.195), mille autorid olid Kärt Miil ja Vilve Seiler. Nüüdseks on kõik meie osakonna töötajate poolt välja töötatud e-kursused saanud kvaliteedimärgi.

2009–2017 toimus igal aastal e-kursus „Infopädevus ehk miks Google'ist ei piisa“ gümnaasiumidele. Kursuse eripära oli see, et ainet läbinud õpetajad olid tuutoriteks oma õpilastele, meie õpetasime õpetajaid. Õppijate hulga suurenedes rakendati tuutori koormuse vähendamiseks vastastikhindamist hindamismaatriksi abil.

2020.–2021. aastal toetas Tartu Linnavalitsus aktiivõppeprogrammi raames Tartu linna gümnaasiumide õpilaste koolitamist raamatukogus koha peal.

2012–2016 toimus igal aastal tasuline e-kursus „Infopädevuse alused“ raamatukoguhoidjatele. Rahvaraamatukogude töötajate osalemiseks taotlesime ja saime toetust kultuuriministeeriumi raamatukogude arendamise programmist, osalejad suunati koolitusele maakondade keskraamatukogude poolt. Tuutoritena osalesid ka mõned teiste osakondade töötajad ning Tallinna Tehnikaülikooli ja Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu referendid.

Osalejate tagasiside põhjal analüüsiti e-kursuste toimimist erinevatele sihtgruppidele ja esitleti tulemusi rahvusvahelistel konverentsidel. 2017. aasta kevadel pakuti kõikidele huvilistele

vaba juurdepääsuga e-kursust ehk MOOCi „[Infopädevus](#)“, kus õppijate arv ei olnud piiratud, sest õpiväljundite hindamiseks olid automaatse kontrolliga testid. MOOC toimus 2017–2020 ja huvi oli väga suur. Alates 2019. aastast saab kursust läbida ka inglise keeles. Õppematerjalid koos enesekontrolli testidega on endiselt kõigile vabalt kättesaadavad ja toetavad elukestvat õpet. Kahele gümnaasiumile on toimunud ka eraldi e-kursused.

MOOCi koostamise ja läbiviimise kogemuste ning õppijate positiivse tagasiside põhjal kujundati ümber ka üliõpilaste infopädevuse baaskursus „Infopädevuse alused“. Kuna testides sooritatakse otsinguid etteantud teemal, võimaldavad need väga hästi õpiväljundite saavutamist kontrollida. See mudel võimaldab osalejate arvu piiramatult suurendada ja kursust rohkem reklaamida. Praegu saavad soovijad kursusel valikülesannetena teha ka otsinguid omal teemal ja saada individuaalset tagasisidet. Kursusel osalejate arv on igal aastal kasvanud, 2021. aasta sügisel viidi läbi avalikkusele suunatud kursus esimest korda väikese osalustasuga, kursuse lõpetas 364 tudengit.

Koostöös teaduskondade ja instituutidega on erialainfoallikate õpetamine integreeritud ka mitmetesse ülikooli ainekursustesse.

Kontaktkoolitused erinevatele sihtgruppidele

Lisaks ülikooli instituutide ja väljastpoolt tellitud koolitustele oleme neid ka ise välja töötanud ja pakkunud. 2014–2015 toimus TÜ sisekoolituste sari „Teadusinfo otsing ja viidete haldamine“, mis koosnes neljast omaette seminarist:

- otsing EBSCO Discovery's ja EBSCO andmebaasides;
- viidete haldamise süsteem Zotero;
- viitamisandmebaas Web of Science;
- viitamisandmebaas Scopus.

Samadel teemadel toimusid ka etteregistreerimisega infootsingu praktikumid üliõpilastele (remondi tõttu raamatukogus jäid need ära). Uus koolitussari „Kolmapäeval kell kolm“ katkes eriolukorra tõttu 2020. aasta kevadel. Alates 2021. aasta sügisest asendusid kontaktkoolitused suures osas veebikoolitustega Zoomis või Teamsis. Neid on korraldatud erinevatele sihtgruppidele (üliõpilased, õppejõud, gümnaasistid, õpetajad, ministeeriumid).

Nii üleülikoolilistel kui ka erialastel infopädevuse kursustel ja lühematel koolitustel on ülikooli õppetöö toetamisel oluline roll. Info kasulikest kursustest levib tudengite seas ning kursused täituvad kiiresti.

Raamatukogu infospetsialistid ühendavad raamatukogu teadlaste ja üliõpilastega. Aastatega oleme kujunenud usaldusväärseteks partneriteks õppe- ja teadustöökõks vajaliku kirjanduse ja infoallikate hankimisel ning infopädevuse edendamisel.

E-varamu projekti kaudu jõuavad mäluasutuste kogud Eesti teaduskaardile

Eesti Teadusagentuuri ülesanne on koostada ja regulaarselt uuendada Eesti teadustaristu teekaarti, mis sisaldab loetelu uutest või kaasajastamist vajavatest riiklikult olulistest teaduse infrastruktuuriüksustest. Teekaart on sisendiks teadustaristute investeringuotsustele. Teaduse teekaarti on Eestis koostatud 2009. aastast alates.

Tartu Ülikooli raamatukogu koostöös ELNET Konsortsiumi, Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu, Eesti Kirjandusmuuseumi, Eesti Rahvusraamatukogu ja Rahvusarhiiviga moodustasid E-varamu taristu, mis on teekaardil selle loomisest alates. Ametlik taristu nimetus on E-varamu ja kogude säilitamine.

E-varamu projekt on saanud I (2011–2015) ja II etapil (2020–2023) riiklikke investeringuid ja mõlemas etapis oli rahastuse suurusjärg üle kahe miljoni euro. Tartu Ülikooli raamatukogu vastutab juhtpartnerina projekti eduka elluviimise eest.

E-varamu eesmärk on pikaajaliselt säilitada ja kättesaadavaks teha Eesti mäluasutuste – raamatukogude, arhiivide ja muuseumide – digiteeritud ressursse, tõsta mäluasutuste digiteerimisvõimekust ning tagada Eesti jaoks oluliste kogude säilimine. E-varamu võimaldab Eestis oleva vaimuvara siduda üleeuroopalise raamatukoguga Europeana. Infrastruktuuri eesmärgiks on tagada olemasoleva, kuid hävimisohus oleva vaimuvara allikmaterjalide säilimine tulevastele põlvedele ka füüsilisel kujul, andes uurijatele garantii alusmaterjalide säilimise osas.

E-varamu taristu on hajustaristu ning koosneb järgmistest üksteist täiendavatest funktsionaalsetest osadest:

- 1) inforessurssidele loodud otsingusüsteem [E-varamu portaal](#) (ELNET Konsortsium);
- 2) paberteavikute digiteerimiskeskus (Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu);
- 3) audiovisuaalne digikeskus (Eesti Kirjandusmuuseum);
- 4) digitaalse ainese pikaajalise säilituse terviklahendus – uus digitaalarhiiv [DIGAR](#) (Eesti Rahvusraamatukogu);
- 5) liighappelistel paberil olevate teavikute neutraliseerimiskeskus (Tartu Ülikooli raamatukogu).

TÜ raamatukogu juurde loodud neutraliseerimiskeskuse funktsioon on teadus- ja kultuuriloo seisukohalt oluliste, kuid samal ajal kõrge happelisusega ja seetõttu kiirelt vananevate paberikandjate hävimise aeglustamine läbi happe neutraliseerimise ja seeläbi kasutuse võimaldamine ka kaugemas tulevikus. Neutraliseerimiskeskuse sisustamisel lähtuti pikaajaliseks säilitamiseks vajalikust täisprotsessist. Keskuses on võimalik lisaks neutraliseerimisele viia vajadusel läbi ka ettevalmistus- ja järeltöötlust. Protsess võimaldab pikendada teavikute eluiga kuni viis korda ning ideaalis valmistab ette materjalid nii restaureerimiseks kui digiteerimiseks. Massneutraliseerimisseade BookSaver paigaldati TÜ raamatukokku 2015. aastal Quantum Eesti AS ja Conservación de Sustratos Celulosicos S.L. (Hispaania) ühispakkumuse tulemusena.

Liighapelistel paberil olevate teavikute massneutraliseerimiskeskuse näol loodud infrastruktuur oli pikka aega ainuke taoline Balti- ja Põhjamaades. Keskuses saab teha paberiuuringuid, mille tulemusel on võimalik anda soovitusi kogude hoiustamiseks ja saab osaleda paberi konserveerimise teemalistes rahvusvahelistes teadusprojektides ning teha paberitööstusega tehnoloogiate välja töötamisel koostööd. Neutraliseerimiskeskus töötab isemajandamise põhimõttel.

E-varamu projekti II etapi käigus peaks 2023. aastaks olema E-varamu portaalile lingitud isikupõhiste otsingute teostamiseks isikute andmebaasi funktsionaalsus ja täiustatud eksponeerimiskeskonda. Tallinna Ülikooli Akadeemilises raamatukogus on suurendatud digiteerimiskeskuse võimekust digiteeritud materjalile lisatähenduste omistamisel. Kirjandusmuuseumis on arendatud välja audiovisuaalsete failide e-teenus. Eesti Rahvusraamatukogu arendab edasi digitaalarhiivi DIGAR võimekust.

Tartu Ülikooli raamatukogus on teadlastele arendatud ülemaailmselt kasutatav Eestis säilitatava kirjaliku kultuuri- ja teaduspärandi andmekogu pildiformaadis koos selle juurde kuuluvate teadusandmetega (varustatud DOIdega ning toorandmed säilitatud [DataDOI teadusandmete repositooriumis](#)).

Andmekogu loomiseks valmis 2021. aastal tehniline taristu, multi-pilditehnika labor (ingl *multi-imaging technology*), mis koosneb pildistamiseks vajalikust kaamerast, ultraviolet ja infrapunasest valgustusseadmetest ja filtritest. Piltide töötlemiseks ning nende kirjeldamiseks osteti vajalik tarkvara. Laboris üles võetud ja analüüsitud piltide andmebaas ei ole mõeldud ainult teaduslikuks kasutuseks, vaid võimaldab kõikidel mäluasutustel oma kogusid uudsel viisil ühiskonnale tutvustada.

Teaduse teekaardil oleva taristu investeerimisele lisaks on E-varamu projekt saanud 2014. aastast alates riigilt tuumiktaristu toetust. Tuumiktaristuks nimetatakse Eesti teadustaristu teekaardi objekti, mis osutab teenuseid väljapoole selle moodustanud asutust või asutusi ning mis kuulub tuumiktaristu loendisse. Tuumiktaristu toetuse eesmärk on kindlustada riikliku tähtsusega teadustaristu avatus avaliku, era- ja kolmanda sektori kasutajatele. Toetust antakse teadustaristu täiendavate kulude katteks, mis on seotud teadustaristu kättesaadavaks tegemisega väljaspool tuumiktaristu pidajat. Sellega kaasnevad rahvusvahelisest koostööst tulenevad kohustused.

Tartu Ülikooli raamatukogu on läbi tuumiktaristu pakkunud mass-neutraliseerimisteenust Tallinna Ülikooli Akadeemilisele Raamatukogule, Eesti Kirjandusmuuseumile ja Eesti Rahvusraamatukogule.

E-varamu eesmärk on pikaajaliselt säilitada ja kättesaadavaks teha Eesti mäluasutuste digiteeritud ressursse, tõsta mäluasutuste digiteerimisvõimekust ning tagada tulevastele põlvedele Eesti jaoks oluliste kogude säilimine ka füüsilisel kujul.

TÜ raamatukogu digiteerimistegevus¹

Piret Zettur

infosüsteemide osakonna juhataja

Tartu Ülikooli raamatukogu kui Eesti suurim ja vanim teadusraamatukogu oma unikaalsete kogudega on pööranud suurt tähelepanu materjalide digiteerimisele. Meie kogud koosnevad eritüübilistest väljaannetest – alates teadus- ja kultuurilooliselt haruldastest käsikirjadest, maalidest, graafikast, fotodest, kaartidest ja ajaloolistest esemetest kuni teadustöökäsitavilike dissertatsioonide, perioodika ja teaduskirjanduseni – ning on unikaalsed laiemalt vaadates, mitte ainult Eesti-siseselt.

Digiteerimine on üks paremaid ning osal juhtudel ka ainuke vahend, tagamaks, et pärand kui tervik säilib selleks kõige sobivamal kujul ning saab kättesaadavaks võimalikult paljudele huvirühmadele. Seetõttu on ka digiteerimistegevuse prioriteetideks raamatukogu kõige kasutatavamate ja ohustatumate kogude digitaalsele kujule viimine. See tegevus võimaldab ka kriitiliselt kahjustunud materjalid tavapärasest kasutusest välja viia ja niiviisi tagada nende parima säilivuse.

Raamatukogu skanneripargi arendamiseks saadi toetust projektist „Väikesemahulise teaduse infrastruktuuri kaasajastamine“ (SF0180040s08), mille vastutav täitja oli Pärtel Piirimäe. Projekti abiga osteti 2010. aastal robotskanner (Qidenus RBS Pro TableTop), mis võimaldas trükistel automaatset lehepöörämist. Aastaid on kasutuses olnud väga töökindel dokumendiskanner Fujitsu FI-6140. Hiljem on soetatud nii pealtvalgustus- kui tasaskannerid. Praegu on kasutuses Rotalia Foundationi annetuse abil soetatud pealtvalgustus-skanner Zeuschel OmnicScanner 14000 TT ning tasaskannerid Epson Workforce DS-50 000 ja Epson GT-1500; samuti robotskanner Kirtas Kabis II.

Oma kogude digiteerimisel oleme lähtunud Eestisisesest kokkuleppest teiste raamatukogudega – iga asutus digiteerib oma väljaanded. Nüüdseks on suurem osa Tartu Ülikooli väljaandeid digitaalsena kättesaadavad. Suuremad kollektsioonid on:

- Tartu Ülikooli dissertatsioonid kuni 1918. a [1580 nim];
- Tartu Ülikooli toimetised alates 1893. a [1297 nim];
- Tartu Ülikooli seeriad [243 nim].

Raamatute digiteerimisel lähtutakse põhimõttest, et digiteerimistegevus ei kattuks teiste raamatukogudega. Üldiselt öeldes: eestikeelsete trükiste digiteerimisega tegeleb Eesti Rahvusraamatukogu, perioodika digiteerimisega Tallinna Ülikooli raamatukogu ja Tartu Ülikooli raamatukogu spetsiifika on olnud võrkeelne Eestit ja teisi Baltimaid puudutav trükis – valdavalt digiteeritakse meie *Estonica* kogu saksakeelseid raamatuid. Digiteeritud on kõik paleotüübid, s.t Lääne-Euroopas aastatel 1501–1550 ilmunud raamatud, mille füüsiline seisund seda võimaldas.

Käsikirja-, foto- ja kunstikogu digiteerimisega alustamisel seadis TÜ raamatukogu esiplaanile uurijate vajadused. Seetõttu on digiteeritud esmajoones kogusid ja teemasid, mis on läbi aegade leidnud kõige enam kasutamist, et teha need hõlpsamalt kättesaadavaks ja tagada originaalide parem säilimine. Teiseks eesmärgiks on olnud harulduste digiteerimine raamatukogu ainulaadsete varade laiemaks tutvustamiseks. Sünkroonis digiteerimisega on toimunud kogude teaduslik kirjeldamine e-kataloogis ESTER ja vajadusel tehtud konserveerimistööd.

Käsikirjakogu digiteerimise fookus on olnud ajaloolistel kirjakogudel. Pilootprojektina alustati

¹ Artiklile tegid kaastööd Liina Espenberg, Sulo Lembinen, Anneli Sepp, Moonika Teemus.

Friedrich Ludwig Schardiuse autograafide kollektiooni täielikust digiteerimisest (F 5). Sellele järgnes Karl Morgensterni isikliku kirjavahetuse ja Immanuel Justus von Esseni autograafide kogu digiteerimine (F 3). Ka asutuste ja isikuarhiivide digiteerimisel on prioriteediks olnud uurijate huvid ja vajadused, seetõttu on digiteeritud näiteks suur osa Johann Wilhelm Krause isikuarhiivis leiduvatest ülikooli hoonete joonistest ja plaanidest (F 9). 2021. aastal digiteeriti täielikult Tartu Ülikooli pedagoogilis-filoloogilise seminari (F 15) arhiiv, praegu on käsil Rootsi riigitegelase De la Gardie arhiivi (F 6) digiteerimine. Eraldi võiks veel välja tuua aastatel 2014–2018 Haridus- ja Teadusministeeriumi riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II” rahalisel toel loodud andmebaasi *Fragmenta membranea Estoniae*, mille käigus digiteeriti suur osa TÜ raamatukogus asuvatest keskaegsetest pärgamentkäsikirjade fragmentidest.

Fotokogu digiteerimisel on põhiohk olnud Tartu Ülikooliga seotud õppejõudude portreedel ja ülikooli hoonete sise- ja välisvaadatel, samuti õppejõudude õppe- ja teadustegevuse jäädvustustel. Neist on uurijad juba enne digitaalajastut tellinud kõige enam fotokoopiaid. Eraldi kollektsoonidena on digiteeritud fotokunsti hälliajast pärinevad haruldused, samuti Edmund Russowi stereofotode kollektsoon. 2011. aastal anti kunstiajaloo õppetoolist raamatukogule üle ajaloolisi arhitektuurfotosid ja kunstiteoste reproduktioone sisaldav kunstiajalooline fotokogu (18 444 negatiivi ja fotot, F 192), mis oli osaliselt juba digiteeritud ja mille digiteerimine jätkub. MTÜ Eesti Fotopärand ja Kultuuriministeeriumi projekti käigus pildistati 2015. aastal RTI-meetodil dagerrotüüpide kogu.

Kunstikogus alustati digiteerimist samuti ajaloolistest portreedest nii gravüüride, joonistuste kui maalidena. Samuti on tänaseks digiteeritud kõik baltisaksa kunstnike teosed. Edasi on töö suunatud eelkõige Lääne-Euroopa vanagraafika digiteerimisele. Eksponeeritud kogust on tervikuna digiteeritud Ernst Jürgensonile kuulunud kollektsoon.

TÜ raamatukogu kaardikogust on digiteeritud põhiliselt vanimad Eestit kujutavad kaardid – nii Eestis kui välisriikides ilmunud atlased ja üksikkaardid. Vähesel määral on digiteeritud ka lähiriikide, näiteks Läti, Leedu jt naabermaade kaarte. Suurem osa kaardikogus olevatest muude riikide kaartidest on veel digiteerimata ja paljudel juhtudel nõuaks see enne lisatööd. Kui üksikkaardid on kokku köidetult suurtes vanades mappides, vajaksid need eelnevalt köidetest lahti võtmist ja vajalik oleks ka restaureerijate ja hügienistide eeltöö enne digiteerimist. Digiteeritud on põhiliselt väikseformaadilisi trükiseid (kuni A2), sest suuremõõtmeliste kaartide (nt seinakaartide ja atlaste) jaoks pole tehnilist võimekust.

Lisaks tavapärasele digiteerimistegevusele on raamatukogu osalenud mitmetes Eesti-sisestes ja rahvusvahelistes digiteerimisprojektides.

E-raamat nõudmisel (*eBooks on Demand* ehk EOD). EOD eesmärgiks on nõudlusepõhiselt digiteerida teoseid, mille autoriõiguse kehtivuse tähtaeg on möödas. Raamatukogu ühines EOD-teenusega 2008. aastal. Trükiseid on võimalik digiteerimiseks leida e-kataloogist ESTER (www.ester.ee) või keskonna *eBooks on Demand* (books2ebooks.eu) vahendusel. EOD otsinguportaali kaudu saab digitaalkoopiaid tellida 37 Euroopa raamatukogust. E-kataloogis ESTER on kirjed tähistatud ja kasutajamugavuse suurendamiseks on lisatud spetsiaalne nupp „telli digikoopia”. Digitaalsetele kujutistele tehakse tekstivastus, raamat digiteeritakse tervikuna ja selle saab kuue kuu pärast kättesaadavaks teha Tartu Ülikooli digitaalarhiivis. 2014. aastal projekti rahastus lõppes, kuid raamatukogu jätkab teenuse pakkumist. Tänapäevaks on selle teenuse vahendusel kättesaadavaks tehtud 659 teost. Tellides e-raamatu EOD-teenuse vahendusel, panustavad lugejad raamatuvara digiteerimise ning selle kaudu Euroopa kultuuripärandi mugavamasse kasutamisse.



Digiteerimisprotsess (2022). Foto: Gabriela Urm

EODOPEN (2019–2023) on EOD jätkuprojekt, mille keskmes on eelkõige uuemad, 20. ja 21. sajandi väljaanded. Projektis osalevad 11 Euroopa riigi 15 raamatukogu, kes teevad lisatööd autoriõiguste täpsustamisel ja digiteerimiseks vajaliku loa taotlemisel. Tartu Ülikooli raamatukogu on selles projektis juhtiv partner, oluline roll on kommunikatsioonialase tegevuse eestvedamisel. Projekti eesmärk on nelja aastaga digiteerida 15 000 raamatut. Projekti Eesti-poolsed osalised on Tartu Ülikooli raamatukogu ja Eesti Rahvusraamatukogu. Mõlema asutuse eesmärk on digiteerida kokku 2000 eesti autori teost. Kasutajatelt oodatakse ettepanekuid, milliseid väljaandeid nad digitaalsel kujul vajaksid. Autoriõiguse küsimuste lahendamisel digiteeritakse teosed kasutajatele tasuta. Projekti EODOPEN kaasrahastab Euroopa Komisjoni kultuuriprogramm „Loov Euroopa“. Tänapäevaks on selle projekti raames digiteeritud 410 teost.

Viimase aja suurim Eesti digiteerimisprojekt on tõukunud Kultuuriministeeriumi tegevuskavast „Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023“, mille eesmärgiks on seatud, et kolmandik Eesti mäluasutuste kultuuripärandist, mis paikneb arhiivides, muuseumides ja raamatukogudes, saaks digitaalsel kujul kättesaadavaks ning pikaajaliselt säilitatud. Tegevuskava valmimisele eelnes pikk ja põhjalik eeltöö, et välja selgitada millised on mäluasutuste digiteerimisvajadused. Jõuti järeldusele, et kultuuripärandi digiteerimine on üks parimaid vahendeid tagamaks, et pärand kui tervik on säilitatud selleks kõige sobivamate vahenditega ning tehtud kättesaadavaks võimalikult paljudele huvirühmadele. Tegevuskava rahastatakse Euroopa Liidu struktuuri- vahendite investeringutest.

Tegevuskava jaotus pärandiliikide kaupa projektideks ning üheks suurema osakaaluga (dokumendi-

pärandi järel) tegevuskavaks osutus trükisepärandi digiteerimine, mille tulemusena tehakse kättesaadavaks 3 500 000 lk Eesti trükistest. Suure mahu tõttu jagunes projekt omakorda kaheks etapiks ja mõlemas etapis on Tartu Ülikooli raamatukogul oluline roll. Projekti esimese etapi „Eesti keele ja kirjanduse ning omariikluse allikad“ vedajaks oli Eesti Kirjandusmuuseum, kelle ülesandeks oli juhtida 1 500 000 lehekülje digiteerimist nende enda arhiivraamatukogu, Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu ja Eesti Rahvusraamatukogu kogudes asuvatest trükistest. Digiteeriti nii raamatuid kui ajalehti. Selle projekti raames rahastati ka tarkvaralahendust, mille kasutamisel saab mass-digiteerimise väljundeid automaatselt suunata digitaalarhiivi Digar.

Tartu Ülikooli raamatukogu tööks esimeses etapis oli pakkuda digiteerimisteenust koos partnerite Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu ja Ratus OÜ-ga. Väga sobivalt just selleks ajaks uuenes ka raamatukogu digitehniline taristu. Rotalia Foundationi toel soetati 2019. aastal uus pealtvalgustusscanner Zeutschel 14000 T, mis võimaldab luua kvaliteetseid digitaalseid faile. Raamatukogu ülesandeks sai ka raamatutest loodud digitaalsete kujutiste varustamine tekstivastusega. Hoolimata ootamatutest tehnilistest tõrgetest ning keerulisest olukorrast pandeemia perioodil, õnnestus töö lõpetada planeeritud ajal ning mahus. Projekti esimese etapi jooksul digiteeriti 4342 teavikut (800 000 lehekülge). Esimese etapi ajalehtede digiteerimine jätkub.

Projekti teist etappi „Eesti teadus- ja õppekirjandus“ juhib Tartu Ülikooli raamatukogu. Meie partneriteks on Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia raamatukogu, Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu ja Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu. Digiteeritakse nii meie kui partnerite kogude väljaandeid. Väga vajalik on, et võimalikult laialdaste valdkondade teadus- ja õppekirjanduse tekstid oleksid kättesaadavad ning lihtsasti taaskasutatavad. Eesmärk on 2023. aasta juuni lõpuks digiteerida 2 000 000 lehekülge teadus- ja õppekirjandust. Digiteerimisteenuse ostmiseks korral-

dati riigihange ning selle tulemusena digiteerivad raamatuid Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu ning Ratus OÜ. Digiteerimistöodega alustati 2021. aasta lõpus ning digiteeritud väljaannete hulk kasvab jõudsalt.

Kultuuripärandi digiteerimise tegevuskava (2018–2023) allprojektide raames digiteeriti Rahvusarhiivi juhtimisel 2021. aastal raamatukogu käsikirjakogu materjale (allprojekt „Vaba rahvas, vabal maal (1920–1940)“) ja ligi 4000 klaasnegatiivi kunstiajaloolisest fotokogust (allprojekt „Eesti foto-pärandi digiteerimine (klaas- ja filminegatiivid)“, I etapp).

Lisaks nendele suurtele projektidele on raamatukogu tegelenud ka Tartu Ülikooli instituutide digiteerimisvajaduste täitmisega. Tihtipeale on digiteerimist vajavat materjali korraga palju. Ülikooli instituutides on suurenenud vajadus teadustööde digitaalsete versioonide järele. See võimaldab edukalt materjale taas- ja riskasutada. Suurem osa nendest töödest on teostatud raamatukogu vahenditest, kuid aastatel 2020 ja 2021 on õnnestunud TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudil saada ka toetust Hõimurahvaste programmilt TÜ soome-ugri osakonna kursuse- ja diplomitööde digiteerimiseks.

Ülaltoodud projektide abil on raamatukogu saanud võimaluse toetada digiteerimistegevusega Tartu Ülikooli arengukavas määratletud ülesandeid: hoiame ja arendame eesti keelt ja kultuuri; aitame kaasa teadusel põhineva hariduse omandamisele Eestis; aitame luua ajast, kohast ja inimeste elukorraldusest sõltumatuid võimalusi ülikoolis õppimiseks ja populariseerime teadust; loome uusi e-õppe võimalusi; tugevdame rahvusteaduste uuringuid ja kultuuri-, ajaloo- ning pärandiuuringuid; hoiame korras ja korrastame ülikoolile kuuluvaid kogusid ning seame eesmärgiks nende avatuse rahvusvaheliseks uurimiseks.



Mingem üles mägedele

Anneli Sepp
raamatukogu infosüsteemi
peahaldur

Tartu ja Tallinna ESTERi liitmine ja Sierra kasutuselevõtt

2014. aastal sai ELNET Konsortsiumi liikmes- ja partnerraamatukogude ühistööna teoks e-kataloogide ESTER Tallinn ja ESTER Tartu liitmine. Ühisele veebikataloogile loodi uus disain ja infosüsteem viidi üle uuele tarkvarale Sierra.

Sissejuhatus

1998. aastal suuremates Eesti raamatukogudes kasutusele võetud Innovative'i tarkvara töötas paralleelselt Tallinnas ja Tartus kahes iseseisvas infosüsteemis. Lugejate kasutada oli kaks eraldi andmebaasi: seitsme Tallinna raamatukogu e-kataloog (tallinn.ester.ee) ja viie Tartu raamatukogu e-kataloog (tartu.ester.ee). Kahe süsteemi tarkvara hoolduse ja arendamisega tegeleti samaaegselt, et Tartu ja Tallinna raamatukogudel ja lugejatel oleksid võrdsed võimalused. Raamatukogude tõrgeteta töö tagamiseks hinnati Innovative'i tarkvara kasutuselevõtul ühe süsteemi loomist riskantseks, sest Tallinna ja Tartu vahel oli võrguühendus ebastabiilne. Biblio- ja eksemplari-kirjete arvu kasvades tekkis ka kahtlusi tarkvara võimekuses hallata suurenevat mahtu.

Konsortsiumis on ühiste põhimõtete järgimist tarkvara kasutuses ja andmete sisestuses oluliseks peetud infosüsteemi ESTER loomisest peale. Alates 2009. aastast, mil loodi Eesti märksõnastik (ems.elnet.ee) – kõiki ainevaldkondi hõlmav tesauruse struktuuriga märksõnastik – on see olnud märksõnastamise aluseks kõigis ESTERi raamatukogudes. Enne seda kasutas Tartu Ülikooli raamatukogu INGRIDi märksõnastikku, mis loodi koos varem kasutuses olnud raamatukogusüsteemiga INGRID.

Praktiliselt tähendas kahe infosüsteemi kasutamine, et kataloogimisel kopeeriti bibliokirjeid igapäevaselt ühest süsteemist teise, ja kõigil väljaannetel, mis olid olemas mõnes Tartu või ka Tallinna raamatukogus, olid eraldi kirjed mõlemas süsteemis. Ühelt poolt võimaldas see vajadusel mugavalt muuta kirjeandmeid algse kirje loonud raamatukoguga kooskõlastamata, kuid samas dubleeriti raamatukogudes tööd, sh märksõnastati ja liigitati. Hiljem on saanud keerdsõlmeks just topelt bibliokirjed, mis ei olnud 2021. aastaks veel täielikku lahendust leidnud.

Praktilises lugejateeninduses ei olnud kahe süsteemi kasutamine probleem, kuna see on ühele raamatukogule küllalt autonoomne. Lugejate suurimaks mureks oli hea ülevaate saamine samaaegselt nii Tallinna kui ka Tartu raamatukogude kogudest. Mõlema kataloogi kasutada soovijaid ei olnudki nii vähe!

Lisaks kahele ESTERile tegeleti igapäevaselt kolmanda süsteemi haldamise ja arendamisega, sest ka Eesti artiklite andmebaas ISE töötab Innovative'i tarkvaral. Tarkvaraliselt on nende aastate jooksul kasutuses olnud INNOPAC, GuiCat ning Millennium, sel teemal on toimunud kümneid versiooniuuendusi, koolitusi jne.

Kroonilises tööjõupuuduses – ELNETi haldurid on alles viimasel ajal täistööajaga ELNETi palgal – toimis süsteemide haldamine aastaid tänu ELNETi inimeste ja raamatukogude kohapealsete infosüsteemide haldurite teotahtele ja vastutustundele. Esimestel aastatel andis indu uudsuse võlu, hiljem head tulemused ning lugejate rahulolu.

2011. aastast alustati Tallinna ja Tartu infosüsteemide liitmise ettevalmistamise ja tarkvara seadistuse erisuste kaardistamisega innukamalt. Kaalukaks ajendiks oli tarkvaratootja hinnapoliitika uue tarkvara kasutuselevõtul. Ressursimahuka ja logistiliselt keeruka andmebaaside liitmise tõukejõuks olid ka lugejatepoolne surve ning viimaste aastate eelarve puudujääk kahe infosüsteemi arendustegevuse rahastamisel.

Sierra

2011. aasta aprillis tutvustas Innovative iga-aastaselt Innovative'i tarkvara kasutavate raamatukogude (IUG) konverentsil San Franciscos uut raamatukogusüsteemi Sierra. Seda pakuti nii kohapeal paigaldatava tarkvarana, nagu Eesti senine praktika on olnud, kui ka pilveteenusena. Mõlemal juhul oli uue tarkvara seadistamine ja andmete ülekandmine tasuline teenus. Peale Sierra turule tulekut senist tarkvara enam ei arendatud, seega tuli hakata ette valmistama tarkvara vahetust. Kasina eelarve puhul tundus ratsionaalsem võtta kasutusele kaasaegsem tarkvara ja tasuda teenuse eest vaid üks kord, mitte maksta kahe eraldi uuendamise eest.

Kahe paralleelselt töötanud infosüsteemi liitmiseks tehtavaid kulutusi käsitleti pikaajalise investeeringuna, sest ühe süsteemi ülalpidamine ja arendamine (nii riist- kui tarkvara silmas pidades) võimaldab hoolduskulusid tunduvalt vähendada ja senisest rohkem vahendeid, sh nii raha kui tööjõudu, arendustesse suunata. ESTERi raamatukogud pidasid ühisest andmebaasist saadavat tulu suuremaks kui liitmise kaasaegsuse probleeme. Nii alustati Tallinna ja Tartu infosüsteemi liitmise võimalikkuse hindamist aastatel 2011–2012 kahe süsteemi koodide, parameetrite ja seadete

erinevuste kaardistamisest. Seejärel selgitati iga-aastaselt Haridus- ja Teadusministeeriumile esitatavas riigieelarvelise eraldise taotluses põhjalikult andmebaaside liitmise temaatikat ja taotleti sellele toetust.

Vahelepõige – ISE

Kuni 2009. aastani, eraldiseisva [Eesti artiklite andmebaasi ISE](#) (*Index Scriptorum Estoniae*) loomiseni, kasutati ESTER Tallinn ja ESTER Tartu infosüsteeme ka Eesti olulisemate perioodiliste väljaannete artiklite bibliografeerimiseks. Ajalehtede, ajakirjade, jätkväljaannete ja artiklikogumike nimetused ja teemad olid raamatukogude vahel jaotatud, seepärast loodi artiklikirjeid mõlemasse baasi ning laaditi regulaarselt ühest süsteemist teise, et need oleksid nii Tartu kui Tallinna lugejatele leitavad nende kodu-raamatukogudes. 2009. aastal võeti Millenniumi täiendava moodulina kasutusele Innovative'i Local Reference Database (mitte väga levinud toode, nagu hiljem selgus), mis majutati ESTER Tallinn serverisse. 2019. aastal võeti pärast pikki otsinguid, katsetusi ja läbirääkimisi andmebaasi ISE koostamisel kasutusse raamatukogutarkvara Sierra, sest Innovative oli loobunud ka Local Reference Database'i tarkvara edasisest arendamisest. See võimaldas lõpetada täielikult aegunud Millenniumi tarkvara kasutamise (seni oli Millennium töötanud paralleelselt Sierraga samas serveris).

Enne kirjete ülekandmist uude keskkonda toimus vigade parandamiseks andmebaasi kohustuslike väljade kontroll. Andmete laadimine Millenniumist Sierrasse toimus 2019. aasta aprilli lõpus. Algselt oli plaanis vahetult pärast laadimist alustada tööd Sierras, kuid uus veebileht ei saanud tähtjaks valmis ja nii jätkasid kataloogijad augusti lõpuni tööd vanas süsteemis. 2019. aastal uuendati ISE veebiaadressi ja veebilehte. Alates 2019. aasta 28. augustist sai andmebaasi ISE uueks aadressiks artiklid.elnet.ee, varasemas ise.elnet.ee andmebaasi püsilingid suunati ümber uuele aadressile. Uue veebidisaini eeskujuks sai e-kataloog ESTER ja uue veebilehe löid ELNETi töötajad koostöös raamatukogudega. Kohe pärast uue ISE veebilehe avamist

ilmnesid probleemid otsingu piiramisel ja täpsustamisel väljaande või artikli tüübi alusel. Vea leidmine võttis Innovative'il kaua aega ning lahendus leiti alles 2020. aasta alguses. Kogu projekt loeti ametlikult lõppenuks 31. oktoobril 2019.

Plaan realiseerub

2013. aasta septembris leidis Haridus- ja Teadusministeerium võimaluse toetada ELNET Konsortiumi ESTER Tallinn ja ESTER Tartu liitmist ja eraldas 2013. aasta lisaelarvest 276 000 eurot. Kuigi taotlusi oli esitatud korduvalt, oli positiivne otsus ootamatu ja ajagraafik pingeline, sest raha pidi olema kasutatud 2014. aasta lõpuks. Rahastamise tingimus oli, et aastatel 2015–2016 tehakse baaside liitmisega seotud tööd (liidetud andmebaasi korrastamine, sh topeltkirjete mestimine) ELNET Konsortiumi eelarvest või siis raamatukogude panusena. Kahe süsteemi liitmise ja uue tarkvara kasutuselevõtu projektijuhiks sai konsortiumi arendusjuht Riin Olonen.

Ettevalmistustööd kataloogide liitmiseks hakkasid pihta kohe ja tööd ühises kataloogis alustati 2014. aasta 9. juulil.

Ajakava

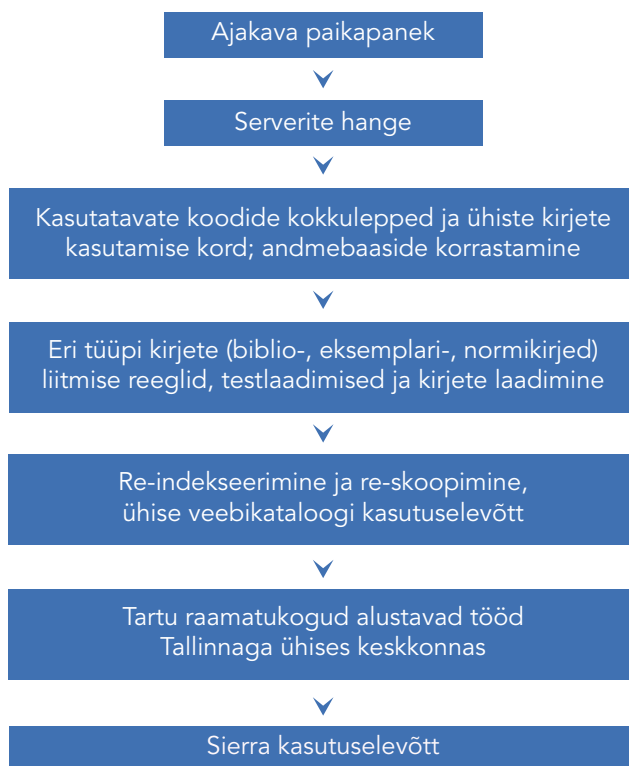
Andmebaaside liitmise ajakava koostamisel lähtuti aastatega välja kujunenud tavast teha suuremaid muudatusi ja uuendusi ajal, mil see võiks lugejaid kõige vähem häirida, kasutades ära Eesti riigipühi, mil Innovative'i kontor töötab tavapäraselt, aga Eesti raamatukogud on suletud. Nii said kaheks olulises pidepunktiks Vabariigi aastapäev ja jaanipäev. Töörühmad lähtusid sellest, et oleksime riistvaraliselt valmis 24. veebruaril migreerima tallinn.ester.ee (sh ise.elnet.ee) uude serverisse, mis sai hiljem kahe andmebaasi ühisserveriks, ja pärast jaanipäeva valmis alustama kokkulepitud reeglite alusel Tartu kirjete laadimist ühisesse andmebaasi.

Projektis eristuvad, ajaliselt osaliselt kattuvad, etapid:

- **Uue Tallinna serveri tööle rakendamine Tartus.** Toimub infosüsteemi Tallinna ja Tartu iseisvate osade liitmine tarkvaraliselt ja funktsionaalselt. Mahuliselt väiksem osa (Tartu) liidetakse suuremaga (Tallinn) ning andmed laetakse liidetud süsteemi.
- **Ühise andmebaasi loomine** (esimese ja teise etapi kestus esialgse ajakava alusel 8 kuud). Liidetud andmebaasi korrastamine (esialgse ajakava alusel kuni 18 kuud).
- **Üleminek raamatukogusüsteemile SIERRA.**

Süsteemide liitmiseks loodud fookusgrupid koosnesid ESTERi raamatukogude spetsialistidest ja keskendusid järgmistele teemadele:

- serverite hankimine (Riin Olonen, Peeter Kondratjev, Kill Kask, Urmas Sinisalu);
- bibliokirjete liitmise reeglid, koordineeris Jane Makke;
- normikirjed, koordineeris Sirje Nilbe;
- re-indekseerimine, koordineeris Sirje Nilbe;
- re-skoopimine, koordineeris Riin Olonen;
- ühine veebikataloog, koordineeris Maie Ristissaar.



Kataloogide liitmine hõlmas kõiki raamatukogu tööloike, aga suurim muutus puudutas eelkõige kataloogijaid. Ühine infosüsteem asetas kõik raamatukogud uude olukorda. On ju bibliograafilised kirjed infosüsteemis ühised kõigile raamatukogudele ja neist rahvusbibliograafia (RB) osa puutumatuks kuulutamise ühe raamatukogu poolt ei rahuldanud mõistlikku raamatukogude töökorraldust ja usalduslike suhete hoidmist kataloogijate vahel. Kõige pingelisemad arutelud olid seotud just rahvus-teavikute kirjetega, aga kokku tuli leppida ka välisteavikute kirjete kasutamise kord. Arutelude ja raskete otsuste tulemusena said ka teiste raamatukogude volitatud töötajad õiguse rahvusteavikute kirjeid parandada. Ühised tööpõhimõtted fikseeriti „Ühiste kirjete kasutamise korras“ ja lepiti kokku kirjete automaatse liitmise põhimõtetes. Näiteks võeti liidetud kirjetes kasutusele väli 035 Tartu andmebaasi püsilingi säilitamiseks ja väli 880 algse Tartu kirje andmete säilitamiseks, et võimaldada kirjeandmete kontrolli jm.

Eesmärgiks sai, et süsteemide liitmishetkeks oleks süsteemis võimalikult palju korrektseid kirjeid. Selleks korrastati ja ühtlustati kataloogide liitmisprotsessi käigus koode, kirjeelemente ja eraldi projektina veel normikirjeid. Süsteemidest, eelkõige Tartu omast, kustutati eksemplarideta bibliokirjed, mittevajalikud eksemplarikirjed ning korrastati kiir- ja lühikirjed. Samuti kustutati aegunud lugejakirjed. Süsteemide liitmine eeldas muutusi nii eksemplari- kui ka tellimuskirjetes, uued koodid võeti kasutusele 1. juulil 2014. Vaadati üle ja lepiti kokku püsipikkusväljade ja süsteemiseadete kasutamine ühises andmebaasis. Mitmed muudatused olid tingitud süsteemi piirangutest kasutatavate koodide maksimaalsele hulgale.

Süsteemide liitmisel sooviti bibliokirjete automaatse ja käsitsi liitmise vahel leida optimaalset tasakaalu. Lepiti kokku, et vanaraamatud, pisitrükised, arhiivaalid, kunsti erilaadid, üliõpilastööd ning venekeelsed nimetused liidetakse käsitsi, sest nt vanaraamatu puhul olid kirjed automaatseks liitmiseks liiga erinevad, samuti esinesid neist paljud vaid ühes andmebaasis (nt üliõpilastööd). Kasutust leidsid unikaalsed identifikaatorid, nagu näiteks ISBN,

ISSN, ISMN koos täiendavate kontrollidega, mille alusel samade väljaannete tuvastamine on üldine praktika. Kuna suurem osa nimetustest infosüsteemis oli ilma süsteemiväliste unikaalsete tunnusteta (st ilmunud ajal, mil ISBN ei olnud veel kasutusel), ei saanud kirjete automaatset liitmist rakendada terves andmebaasi mahus. Kasutust leidis kirjete liitmine kirjeandmetest moodustatud võtme (*matchkey*) alusel: teatud väljadel peavad kattuma kindlad tähemärgid. Seda võimalust ei saanud rakendada venekeelsete nimetuste automaatseks liitmiseks, sest Innovative'i tarkvara oma eripära tõttu säilitab üht kirillitsa tähestiku tähemärki süsteemis tegelikult viiekohalise koodina. See tähendanuks, et kontrollitavate sümbolite arv oleks olnud viis korda väiksem kui ladina tähestiku puhul ja see poleks taganud tegelike dubletsete nimetuste leidmist.

Normikirjed

Kuna süsteemide liitmisel normikirjete osas Innovative meid ei aidanud, siis võeti see tööloik ette oma jõududega (166 048 kirjet, sh EMS 37 725), võrreldi ja mestiti sama isiku või kollektiivi kohta käivaid kirjeid. Seejuures säilitati kõik väljad, mille sisu millegi poolest erines. Ainult ühes baasis olnud kirjet ei muudetud. Lõpuks laaditi töödeldud kirjed ühisesse kataloogi. Automaatse võrdlemise ja liitmise tegi tarkvaraarendaja Ehtel Taevere, kes on loonud ka Eesti märksõnastiku (EMS) veebikeskkonna.

Päris automaatselt kogu protsess siiski ei käinud ja vaja oli käsitsi toimetamist, mis tagas e-kataloogis nime normkuju selguse. Esiteks tuli raamatukogudel käsitsi liita väike hulk ühe ja sama isiku või kollektiivi kohta käivaid kirjeid, mis jäid mestimata, sest nende nimekujus (1xx väljal) oli erinevusi. Selle töö puhul nõudis aega liidetavate kirjete ülesleidmine, sest tuli läbi vaadata kirjete tähestikulised nimestikud. Liitmata kirjete koguarv tuli katsetulemuste järgi 28 605 autoriregistris ja 11 086 märksõnaregistris. Teiseks tuli mestitud kirjetes üle vaadata ja kokku viia topelt märkuste väljad ja kontrollida, et 4xx ja 5xx väljadel poleks vastuolusid. Mestitud kirjete koguarv tuli autoriregistris umbes 18 181, märksõnaregistris 4681, see oli 52,6%.

Ajajoon

- 09.2013** Haridus- ja Teadusministeeriumi otsus finantseerida e-kataloogide ESTER Tallinn ja ESTER Tartu liitmist
- 12.2013** Riigihange uue serveri ostuks (5.–12.12.2013), uus server jõudis Tartusse 31.01.2014
- 02.2014** Server ühise uue süsteemi jaoks on hangitud ja seadistatud, asukohaks TÜ raamatukogu Tallinna süsteem (sh ISE) viiakse uude serverisse (tarkvaraks ikka Millennium) (24.02)
- 03.2014** Kinnitatakse süsteemikoodide tabelid ja kõigi kirjetüüpide püsipikkusväljad (10.03)
Algab Tartu parameetrite sisestamine ühisbaasi (10.03)
Seadistakse laadimisprofiil (11.03)
Ühisbaasi jaoks teise serveri (DB) hankimine
- 04.2014** 100 standardnumbriga testkirje laadimine ühisbaasi (3.04, pidi olema 200 kirjega apillis); hinnatakse testlaadimise tulemusi
Esimene kohtumine firmaga MindWorks, kes loob e-kataloogile uue kujunduse (4.04)
Kinnitatakse reindexeerimise põhimõtted (18.04)
- 05.2014** Hinnatakse teise testlaadimise tulemust ja kinnitatakse laadimisprofiilid
Tartu raamatukogude laenuparameetrite seadistamine ühisbaasis (14.05)
- 06.2014** Teine standardnumbriga bibliokirjete testlaadimine (18.06, ca 100 kirjet, pidi olema 2000 kirjet ja toimuma aprillis)
Tartu laenusandmete testlaadimine (18.06, ca 10 lugeja kohta; pidi toimuma aprillis)
Tartu kirjete linkide testlaadimine (22.06, 1 kirje)
Lõppeb Tartu süsteemiandmete migreerimine ühissüsteemi
Lugejakirjete testlaadimine (10 lugejat 16.06 ja 300 lugejat 19.06; pidi toimuma märtsis)
Tartus lõpetavad töö perioodika ja komplekteerimine; algab biblio- ja pärast seda eksemplarikirjete laadimine ühisbaasi (23.06)
Tartus lõpeb laenusmooduli kasutamine; kinnitatakse lugejakirjete laadimistabel ja ühise veebikataloogi parameetrid (30.06)
Sierrale üleminekuks vajalik täiendav server (DB) jõuab Tartusse
- 07.2014** Algab täiemahuline kataloogimine (2.07) ning komplekteerimine ja perioodikatöötlus ühises süsteemis (3.07)
Laenutuste, viiviste, järjekordade ning kursusekirjete laadimine ühisbaasi (7.07)
Avati ühine e-kataloog ESTER (www.ester.ee) (9.07)
Algab laenutamine ja kursusekirjete kasutamine ühises süsteemis (9.07)
Algab andmebaasi reindexeerimine (11.–15.07)
Perioodika ja komplekteerimise andmete laadimine ühisbaasi (24.07, pidi toimuma 2.07)
Sierra kasutuselevõtuks on ette valmistatud ühisserver (25.07)
- 08.–09. 2014** Sierra migreerimine (*Sierra seeding*) (14.08, pidi toimuma juulis)
Sierra keskkonna tundmaõppimine (*Sierra preview*)
Luuakse kasutajanimed, näha saab uut töökeskkonda ja teha otsinguid, avada erinevaid kirjeid, luua uusi kirjeid
Tegelik töö jätkub Millenniumis, raamatukogud alustavad kirjete süsteemse korrastamisega
- 10.2014** Valmisolek Sierrale üleminekuks: kasutajanimed ja töövood on loodud, töökohad on seadistatud ja koolitused läbitud (3.10)
Sierra kasutuselevõtt ühise infosüsteemina kõigis tööloikudes (v.a ISE) (7.10)
Nordic IUG – teeme ülevaate süsteemide liitmisest (9.–10.10)
Koos Innovative'iga projektist kokkuvõtte tegemine (15.10)

Andmete migreerimine

Tabel 1. Andmebaaside maht (18.02.2014)

	TARTU ESTER	TALLINN ESTER	Kokku	Märkused
Bibliokirjeid	1 427 663	1 756 006	3 183 669	1/3 kirjetest standardnumbriga
Normikirjeid	86 888	79 160	166 048	sh EMS 37 725
Eksemplare	3 741 006	5 085 178	8 826 184	Lingid kirjete vahel säilivad
Lugejaid	127 906	303 540	431 446	
Kursusekirjeid	86	210	296	

23. juunil algas andmete laadimine, suurim osakaal oli raamatunimetustel (87,3 %), kõik teised laadid olid mahult väiksemad, nt auvised, noodid ja kaardid (3–4 %). Tartu andmebaasi migreerimise ajal olid juuni lõpust kõik Tartu raamatukogud kümneks päevaks suletud. Sellele eelnes põhjalik töö kirjete liitmise reeglite kehtestamisel, andmete eelneval ühtlustamisel ja liitmise testimisel. Kahjuks ei toimunud kirjete testlaadimisi kavandatud mahus (nt bibliokirjete puhul oli algset kavast viis testlaadimist) ja piisava ajavaruga enne tegelikku baaside liitmist. Kuna linkide laadimise eelduseks oli see, et Tallinnasse oleks üle toodud juba kõik Tartu bibliokirjed, siis jälgiti kirjete üleviimisel kindlat järjekorda.

1. Standardnumbriga bibliokirjed:
 - 1.1. need, mis mestitakse Tallinna kirjetega;
 - 1.2. need, mida ei mestita Tallinna kirjetega.
2. Matchkey'ga kontrollitavad (standardnumbrita) bibliokirjed:
 - 2.1. need, mis liituvad;
 - 2.2. need, mis ei liitu.
3. Uute kirjetena laaditavad (standardnumbrita) bibliokirjed.
4. Eksemplariid, mis on olnud lingitud.

Kui bibliokirjete laadimine algas, oli ühises süsteemis lubatud vaid uute kirjete loomine, et bibliokirje andmed ei muutuks ning saaks võimalikult suure osa varasematest kirjetest kokku viia automaatselt. Andmete migreerimise tulemusel oli siiski probleeme lugejakirjete (nii järjekordade kui ka viiviste) ning biblio- ja eksemplarikirjetega.

Näiteks alles liitmise käigus selgus, et automaatselt ei olnud võimalik laadida neid bibliokirjeid (75 bibliokirjet) ja eksemplarikirjeid, mille pikkus ületas ettenähtud 100 000-tähelise standardi. Need olid valdavalt ajalehtede kirjed, mille eksemplare on raamatukogudes väga palju.

Bibliokirjetest liitus automaatselt 237 945 kirjet (sh 147 475 RB kirjet), mis vajasis edasist toimetamist. Tallinna raamatukogude baasi tuli Tartu andmebaasist uusi kirjeid ca 1,16 miljonit, neist rahvusbibliograafia kirjeid oli ca 152 692, mis samuti vajasis käsitsi ülevaatamist ja liitmist.

9. juuliks 2014 olid infosüsteemi iseseisvad osad liidetud nii tarkvara kui ka andmete osas. Ühine uue kujunduse ja uue aadressiga e-kataloog ESTER (www.ester.ee) oli kasutajatele avatud.

Mõnda aega (2014–2018) olid raamatukogude kataloogijatele kirjeandmete kontrolliks kättesaadavad samuti n-ö vanad, veel liitmata kataloogid: vanatartu.ester.ee ja vanatallinn.ester.ee.

Ühise e-kataloogi logo sai uue värvi – sinise. Uue e-kataloogi disainis Mindworks Industries OÜ – koostöös nendega püüti luua kasutajasõbralikkus ja lihtsat kujundust. Avatud kirje info jagati vahelehtedele, sest tihti piisab lugejale vaid kirje lühikuva andmetest ja kohaviidast. Minu ESTERi lehel lihtsustati sisselogimist, avardati tellimisvõimalusi ja täiendati kasutusjuhendit, kasutusele võeti uued teavikulaadide ikoonid.

Liitmise tulemusena oli võimalik leida korraka kõigi ESTERi raamatukogude teavikute andmeid. Eraldi kataloogiosadena sai otsingul piiranguks valida Tallinna või Tartu raamatukogusid, perioodikat ja üliõpilastöid ja e-ressursse. Oluliselt suurenes ka TÜ erialaraamatukogude hulk, mis on e-kataloogis eraldi välja toodud.

6. oktoobril võeti ühises raamatukogusüsteemis kasutusele Sierra tarkvara. Senise projekti käigus teatasime Millenniumilt Sierrale migratsiooni ajal tarkvarafirmale Innovative rohkem kui 30 probleemi (neist seitse läks tarkvaraarendusse). Kõige ootamatum oli, et uus süsteem osutus kasutusel väga aeglaseks. Utreeritult võib öelda, et sellega probleemid alles algasid, sest kõikide toimingute aeglus jäi mitmeks kuuks lahendamatuks, töö oli oluliselt häiritud, see andis ELNETil alust taotleda Innovative'ile makstava aastase hooldustasu summa vähendamist olulisel määral.

Juba aastaid toimub liidetud andmebaasi korrastamine, see vajab edaspidigi raamatukogude ühist panust. Kirjete liitmise käigust (sh statistika) ja selle keerukusest on TÜ raamatukogu korraldatud Kirjepäevadel ülevaateid andnud Jane Makke ja Külli Moont.

Kohe peale andmete koondamist ühte andmebaasi olid kirjete mestimise prioriteediks rahvusbibliograafia kirjete liitmine ja toimetamine (u 300 000 kirjet), sellega tegelesid peamiselt Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu (vanaraamat kuni 1830) ja Tartu Ülikooli raamatukogu. Välisteavikute kirjete liitmise ja toimetamisega tegelesid oma võimaluste piires kõik raamatukogud.

Hinnati samuti kataloogijate kirjete liitmise ajakulu ja testimisel saadi tulemuseks: raamatut – 6, vanaraamatut – 2, jadaväljaannet – 4, auvist – 3, nooti – 3 ja kaarti – 4 kirjet tunnis.

Mõnda aega oli kataloogiga töö väga hoogne ja toimus kõigis ESTERi raamatukogudes. Praktiselt oli töö korraldatud nii, et hakati aastate kaupa ajas tagasi minema. 2014. aastal mõne kuuga ja 2015. aasta jooksul jõuti liita pea 77 000 bibliokirjet ja toimetada üle 46 200 kirje.

2016. aasta alguseks olid liidetud ja toimetatud jooksvalt ilmuvad RB jadaväljaanded ja 1990. aastatel ning hiljem ilmunud ajalehed. Liita ja toimetada jõuti enamik kaarte ja 1965.–2014. aastani ilmunud heli- ja video-salvestiste kirjed. RB erilaadid saidki 2016. aasta jooksul kõik liidetud.

Aastatel 2017–2018 liideti ja toimetati 76 887 bibliokirjet. Selleks ajaks oli muutunud ka raamatukogude fookus: tegeleti peamiselt välisteavikute kirjetega, sest töö RB kirjetega oli suures osas lõppenud. Tänapäevani toimub kirjete liitmine peamiselt muude tööde käigus (jooksev kataloogi-mine) ja oma raamatukogu eksemplaride puhul. Lisakeerukust toovad juurde vahepeal ESTERiga liitunud raamatukogude laaditud bibliokirjed, st topeltkirjeid on veelgi juurde tulnud. Tihti on vaja väljaannet kontrollida *de visu* ja suhelda teiste raamatukogudega, sest ainult kirjeandmete alusel ei saa alati otsustada, kas tegemist on ühe ja sama teavikuga. Jätakuvalt on probleemiks topeltkirjete leidmine ja märksõnad – seega võtab kirjete kokkupanek palju aega, kuid on väga tänuväärne töö. Topeltkirjed häirivad, tekitavad segadust ja raskendavad otsingut e-kataloogis – nii tegeletakse igapäevaselt siiani andmebaaside mestimisel tekkinud topeltkirjete liitmise ja kirjete toimetamisega. ELNETi korraldatud automaatse kirjete liitmise projekt ei ole suuremahuliselt seda tööd veel kataloogijate eest ära teinud.

ESTER Tallinn ja ESTER Tartu e-kataloogide liitmine pälvis Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu auhinna Aasta tegu teadusraamatukogus 2014.¹

1 Ülevaate koostamisel on kasutatud ELNETi dokumente. Uuele tarkvarale nime andnud Sierra Nevada mäestik kulgeb 650 kilomeetri pikkuselt Ida-Californias ja osalt Nevadas, tema kõrgeim tipp Mount Whitney (4421 m) on USA kõrgeim punkt väljaspool Alaskat.



TÜ haridusteaduste instituudi raamatukogu.
Foto: Maria Kilk

Ülikooli raamatukoguvõrk aastatel 2010–2021

Lilia Külv
erialaraamatukogude
peaspetsialist

Eellugu ehk kuidas kõik sai alguse

1999. aasta esimesel poolel võttis ELNET Konsortium vastu arengukava „Digitaalne Raamatukogu“. Selle peaidee oli universaalse elektroonilise infokeskkonna loomine. Kasutusele võeti integreeritud raamatukogusüsteem INNOPAC, mis hakkas ühendama seitset erinevat raamatukogu üle Eesti, sealhulgas Tartu Ülikooli raamatukogu. Tänu sellele said võimaluse INNOPACiga liitumiseks ka Tartu Ülikooli erialaraamatukogud. Loodi Tartu Ülikooli raamatukoguvõrk, mille koosseisu kuulusid Tartu Ülikooli raamatukogu ja funktsionaalsete üksustena tegutsevad erialaraamatukogud. 2000. aasta alguseks oli INNOPACiga liitunud 16 erialaraamatukogu.

TÜ erialaraamatukogud aastatel 2010–2021

Ülikooli raamatukoguvõrk on omapärane ja mitme-palgeline institutsioon. Kõiki tegevusi ja toimemisi ei ole võimalik ühes artiklis kirjeldada, kuid saab välja tuua nende aastate kõige silmapaistvamad ja olulisemad tegevused.

2010. aastaks oli integreeritud raamatukogusüsteem INNOPAC asendunud uue nimega Millennium. Erialaraamatukogude töötajatele koostati uus monograafiate kataloogimise juhend (Lilia Külvi koostatud juhendi juba kuues parandatud väljaanne). Sama aasta teadus- ja erialaraamatukogude päeval peetud ettekanne Tartu Ülikooli raamatukogu erialaraamatukogude võrgust (L. Külv) andis ülevaate, millist tööd tehakse erialaraamatukogudega ülikooli

raamatukogu peamajas ja millist tööd teevad erialaraamatukogude töötajad. Erilist tähelepanu pälvis ettekanne see osa, mis kajastas grandiraamatute arvelevõtmise protsesse e-kataloogis.

2011. aasta alguseks oli erialaraamatukogude arv kasvanud 42ni, mis on läbi aegade meie võrgu kõige suurem arv erialakogusid. Erialaraamatukogude rohkus tulenes sellest, et e-kataloogi hakati hoogsalt sisestama ülikooli raamatuvara ja ülikooli üksuste juures olevatest kogudest said erialaraamatukogud. E-kataloogi kirjete sisestajatele korraldati peamajas 20tunnised kursused. Lektoriteks olid TÜ raamatukogu oma ala spetsialistid ning kursuse lõppedes said kõik osalised tunnistuse, et nad olid läbinud koolituse „Teavikute kirjeldamine Millenniumis“.

2011. aastaks oli ülikooli raamatukoguvõrgust lahkunud neli erialaraamatukogu. Neist kolm erialakogu – humanitaarraamatukogu, Euroopa kolledži ja biokeskuse raamatukogu – likvideeriti, Kaitsekolledži raamatukogust sai raamatukoguvõrguga koostöölepingu alusel liitunud raamatukogu. Sel aastal tunnustati sotsiaalteaduste raamatukogu juhatajat Maio Vanikot ERÜ teadus- ja erialaraamatukogude päeval aasta tegija tiitliga erialaraamatukogude kategoorias.

2012. aastal avati Narvas Tartu Ülikooli Narva kolledži hoone. Raamatukogu sai endale kõige kõrgemal korrusel asuvad ruumid, mille väikeselt rõdult on imeline vaade kahe riigi valdustele. Töötingimused muutusid tundmatuseni. Raamatu-

kogu juhataja Ingrid Zolotov tegi ära suure töö uue raamatukogu kordaseadmisel. Tema suur pühendumus raamatukogu tööle sai vääriliselt tasutud 2015. aastal, mil Ingridit tunnustati erialaraamatukogude kategoorias auhinnaga Teadus- ja erialaraamatukogude aasta tegu.

2013. aasta tõi erialaraamatukogude töötajatele kaasa uue tööloigu. Tartu Ülikooli digitaalarhiivi DSpace'is hakati sisestama üliõpilastöid, mida kirjeldatakse järjepidevalt ka Sierras. Nii on võimalik üliõpilastöid kätte saada kahest erinevast baasist.

2014 oli keeruline aasta kõigi erialakogude töötajate jaoks. Toimus Tallinna ja Tartu e-kataloogide ühendamine ja ühtlasi mindi üle uuele kirjete koostamise töökeskkonnale Sierra. Erialakogude töötajad said nii üld- kui individuaalkoolitusi, mis aitasid neil uue olukorraga toime tulla. Et kergemini omandada uusi reegleid, valmis erialaraamatukogude töötajate jaoks monograafiate kirjeldamise õppematerjali kaheksas väljaanne.

2015. aastal loodi Maailma keelte ja kultuuride kolledž, mille raamatukokku koondati seitse erialaraamatukogu: skandinavistika, slavistika, germanistika, anglistika, klassikalise filoloogia, hispaania ja prantsuse uuringute osakonna raamatukogud. Ühinemise tulemusena moodustus uus suur erialakogu, mis sisaldas väga suures valikus mitmekeelset kirjandust. 2015. aasta kirjepäeval esines raamatukogu juhataja Mari-Liis Tina ettekandega „Maailma keelte ja kultuuride kolledž – uue kogu ülesehitus olemasolevate erialakogude baasil“.

2016. aastal käivitus ülikooli raamatukogu ja kuue erialaraamatukogu vahel ühine projekt. Seoses ülikooli raamatukogu remondiga pakuti lugejatele õppimisvõimalust ajutistes lugemissaalides, mis asusid erinevates kohtades. Sellesse projekti kaasati kuus erialaraamatukogu: matemaatika ja informaatika, sotsiaalteaduste, maailma keelte ja kultuuride kolledži, füüsika instituudi ja biomedikumi raamatukogud ning luridicumi teabekeskus. Nende raamatukogude lahtiolekuaega pikendati kella kaheksani öhtul. Osades erialakogudes teenindasid



Tartu Ülikooli Narva kolledži hoone. Foto: Tartu Ülikool

öhtusel ajal ülikooli raamatukogu töötajad, osad kogud said pikemate lahtiolekuaegadega omal jõul hakkama. Ühise töö tulemusena saime väga meeldejääva ja positiivse kogemuse ja veel kord kinnituse sellest, et koostöö erialakogude ja peamaja vahel on väga hea. Nimeta lehes (28. nov 2016, nr 362) ilmus artikkel „Mida arvavad kolleegid erialakogudest sellest, et käime nende juures töö!“ . Nelja erialaraamatukogu töötajad said TÜ raamatukogu tänukirjad koostöö eest lugejatele parimate võimaluste pakkumisel. Need erialakogud olid matemaatika ja informaatika, sotsiaalteaduste, luridicumi ja maailma keelte ja kultuuride kolledži raamatukogud.

2017. aastal kirjutas Liis Tamm prantsuse filoloogia osakonnast magistr töö teemal „Sotsiaalmeedia kasutamine Tartu Ülikooli erialaraamatukogude turunduses Tartu Ülikooli maailma keelte ja kultuuride kolledži raamatukogu näitel“. Oma panuse magistr töö valmimiseks andsid erialaraamatukogude peaspetsialist ja TÜ maailma keelte ja kultuuride kolledži raamatukogu juhataja.

2018. aastal tekkis ootamatu olukord sotsiaalteaduste raamatukogus. Psühholoogia instituudi juhataja avaldas soovi, et nende poolt soetatud raamatud tuleb sotsiaalteaduste raamatukogust üle viia Tartu Ülikooli raamatukokku. Põhjenduseks

oli suure raamatukogu pikem lahtiolekuaeg ja raamatute kättesaadavus nädalavahetusel. Väike osa raamatutest otsustati siiski jätta sotsiaalteaduste raamatukokku.

2018. aastal peale suurt remonti palus ülikooli raamatukogu vabatahtlike abi avahoidla raamatute puhastamisel. Erialakogudest käisid abistamas Mari-Liis Rüütli (maailma keelte ja kultuuride kolledži raamatukogu), Sirje Haas (majandusraamatukogu) ja Hiie Villako (farmaatsia instituudi raamatukogu).

2019. aastal tegelesime ülikooli raamatukogust erialakogudesse deponeeritud raamatutega. Erialakogudesse deponeeritakse raamatuid, mida õppejõud kasutavad õppetöö läbiviimiseks pikema aja jooksul. Sel aastal hakati tegema ettevalmistusi erialaraamatukogudesse deponeeritud raamatute inventuuriks. Inventuuri ettevalmistamise ja läbiviimisega olid seotud nii ülikooli raamatukogu kui ka kõigi erialaraamatukogude töötajad. Töö oli mahukas, mistõttu inventuuri läbiviimise dokumendid vormistati lõplikult alles 2021. aasta esimeses pooles.

2020. aasta alguses kavandati uut katseprojekti – lugejate poolt tagastatud raamatute risttagastuse teenust. Teenuse abil oli võimalik tagastada raamatuid Tartu Ülikooli raamatukogu võrgustikus olevatesse raamatukogudesse sujuvamalt. Projektis osales 14 erialaraamatukogu, ülikooli raamatukogu ja ülikooli kantselei. Nii ülikooli raamatukogust kui erialakogudest sai laenutatud raamatuid tagastada igasse ülikooli raamatukoguvõrku kuuluvasse raamatukokku. Lugejate jaoks ei mänginud rolli see, et projektis ei osalenud kõik erialakogud. Ka nende kogude raamatuid võis tagastada igasse erialakokku või ülikooli raamatukokku. Risttagastus toimus tõrgeteta. Lugejad olid väga rahul, kiitsid teenust ja soovisid, et risttagastusega jätkataks ka edaspidi. Erialaraamatukogude töötajad kinnitasid, et raamatute risttagastus ei toonud neile lisatööd juurde. 2021. aastal jätkati teenusega ning pilootprojektist saigi toimiv teenus. Nüüd tuleb mõelda edasi, kuidas saaksime protsessi kaasata

ka väljaspool Tartut asuvad erialakogud, sest nõudlus teenuse vastu on olemas.

2020. aasta tõi kaasa koroonaviiruse, mistõttu tuli kõigil erialakogude töötajatel oma töö ümber korraldada. Iga kogu töötaja otsustas ise, kuidas sellises olukorras käituda. 25 erialaraamatukogu suleti riikliku eriolukorra tõttu, ülejäänud kogude töötajad tegutsesid vastavalt vajadusele. Raamatukogud küll suleti, kuid lugejaid teenindati endiselt. Raamatute laenutamise ja konsultandi teenuse osas tuli erialakogu töötajaga kokku leppida e-maili või telefoni teel. Laenutati vaid ettetellitud raamatuid. Lugejad said raamatud kätte kontaktivabalt. Esiolgu raamatute tagastamist erialaraamatukogudesse ei toimunud. Raamatute risttagastus jäi samuti koroonatõttu seisma. Sellele vaatamata otsustati mõne aja möödudes, et kõik ülikooli raamatukoguvõrgus olevad lugejad saavad laenutatud raamatud tagastada peakokku. Peakogust toimetati raamatud erialakogudesse.



Tartu Ülikooli Delta keskus. Foto: Tartu Ülikool

2020. aasta alguses avati Tartu Ülikooli Delta keskus. Delta keskuse üks hoone on ülikooli instituutide kasutuses õppe- ja teadushoonena. Selles Delta hoones asuvad nüüd ühises ruumis kaks erialaraamatukogu: majandusraamatukogu ja matemaatika ja informaatika raamatukogu. Tänu raamatukogutöötajate väga heale koostööle on loodud

hästi toimiv uus ja ühtne raamatukogu, kus kaks erialaraamatukogu tegutsevad ühtaegu nii eraldi olevate kogudena kui ka ühise koguna.

Aastaks 2021 oli TÜ raamatukoguvõrgus 29 erialaraamatukogu. See arv on püsinud tänaseni muutumatu. Viimane liitja raamatukoguvõrguga oli Tartu observatooriumi raamatukogu. 2021. aasta tõi kaasa uue algatuse erialaraamatukogude töös. Narva kolledži raamatukogu juhataja Urve Aja hakkas välja andma infolehte Raamatukogu, mis ilmub kord kuus. Kõik sündmused ja tegevused, mis kuu jooksul raamatukogus toimuvad, saavad kajastatud infolehes. Infoleht on mõeldud eelkõige Narva kolledži töötajate perele, kes tihtipeale ei oska aimatagi, millist tööd raamatukogus tegelikult tehakse.

2021. aasta sügisel sai sotsiaalteaduste raamatukogu hoidja Maio Vaniko Karlova sadama lähedale Emajõe äärde omanimelise pingi. Seda sündmust kajastati Kanal 2 saates „Südamesoov“. Maio tõdeb, et just pink võib olla see, mis aitab püsida aktiivne, või miks ka mitte, iseseisvalt hakkama saada.

2021. aasta tegu erialaraamatukogus nominent oli „Tartu Ülikooli raamatukoguvõrgu erialaraamatukogude risttagastuse projekti jätkusuutlik rakendamine“. Ainuüksi nominendiks olemine on TÜ erialaraamatukogudele suur tunnustus. 2022. aastal, mil aastaraamat ilmub, on võitja juba välja kuulutatud.

2021. aastat saatis endiselt koroonaviirus. Vaatamata sellele taastus aasta teisel poolel raamatukogude endine tööritm.

Aastatel 2010–2021 on erialaraamatukogude töötajatele korraldatud kaks korda aastas koolitusi, täiendkoolitusi ja infopäevi. Koolituste läbiviijaks on erialaraamatukogude peaspetsialist, kes esineb ise ettekannetega ja kutsub esinejaid nii TÜ raamatukogu erinevatest osakondadest kui TÜ eriala-

raamatukogudest. Kutsutakse ka külalisesinejaid. Põnevamad sõnavõttud on olnud TÜ Mereinstituudi raamatukogu juhataja ettekanne „Raamatukoguhoidjana Fidži saarel“, Anne Kliimaski ettekanne „Muljeid Yale'i ülikooli raamatukogus stažeerimisest“, Kõrveküla raamatukogu peaspetsialisti Merle Aasa ettekanne „Kas ühine andmebaas kogu Eestile? URRAMi ja SIERRA näitel!“ jne.

Lisaks koolitustele käivad erialakogude töötajad raamatukogusid tutvustavatel ekskursioonidel nii Eestis kui ka välismaal. On käidud Viljandis, Pärnus, Põlvas, Prahlas, Stockholmis, Helsingis ja paljudes teistes kohtades. Viimasel Eesti reisiratutvuti Sillamäe raamatukoguga ja Narva kolledži ning Narva linnaraamatukoguga. Viimane välisreis toimus 2019. aastal Helsingisse, kus tutvuti uue, südalinnas asuva Oodi raamatukoguga.

The background of the entire page is a repeating pattern of botanical line drawings of Uurimusi (Uurimusi) plants. The drawings show various parts of the plant, including long, thin, grass-like leaves, upright stems with clusters of small flowers or seed heads, and root systems with fibrous roots. The central text 'Uurimusi' is written in a white, serif font, centered horizontally and vertically on the page.

Uurimusi

Ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteet ja „töötav kasutaja“: kontseptuaalne mudel

Doktoritöö kokkuvõte

Olga Einasto

teenindusosakonna juhataja

Doktoritöö uurimisobjektiks on *ülikooliraamatukogu*, mida käsitletakse töös sotsiaalse institutsioonina, mille keskmeks on infoteenused ja kommunikatsioon akadeemilise kogukonnaga. Ülikooliraamatukogu institutsioon on loodud kõrghariduse ja teadusasutuste õppe- ja teadustegevuse toetamiseks. Just ülikooliraamatukogud on paljude sotsiaalsete muutuste ajal kindlustanud oma stabiilsusega akadeemilise kultuuri ja pärandi säilimise. Samas on ülikooliraamatukogu kui ühiskondlik institutsioon alati aja muutustele ja väljakutsetele reageerinud, on alati olnud, kasutades Miksa (1996: 101) sõnu, „kultuurse ja sotsiaalse kontekstide nähtuseks“ ja „ajastuspetsiifiliseks fenomeniks“.

Ülikooliraamatukogu roll on 21. sajandi tehnoloogilise, sotsiaalse ja kultuurilise transformeerumise taustal kahtlemata muutunud. Esmapilgul võib tunduda, et raamatukogu kui infoga tegeleva institutsiooni positsioon ja staatus tänapäeva infoühiskonnas peaks olema üsna soodne või vähemalt stabiilne, kuid reaalne olukord seda ei kinnita. Raamatukogudel on tekkinud tugevad konkurendid (internet, Google, Vikipeedia), pealegi on inimeste infokäitumine aja jooksul oluliselt muutunud. Raamatukogu ei ole enam kõige esmasem ja tähtsam koht, kust otsitakse vajalikku teavet või kust leitakse infopäringutele vastuseid. Viimasel kümnendil on aktuaalseks muutunud küsimus, kas raamatukogu institutsioon elab üle kriisi, sealjuures on palju arutletud raamatukogude tuleviku, väärtuse



Olga Einasto kaitses 7. oktoobril 2016. aastal Tartu Ülikooli senati saalis doktoriväitekirja „Academic library e-service quality and working user: conceptual model“ („Ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteet ja „töötav kasutaja“: kontseptuaalne mudel“) ja talle anti filosoofiadoktori kraad meedia ja kommunikatsiooni erialal. Doktoriväitekirja juhendasid prof Pille Pruulmann-Vengerfeldt (Malmö Ülikool) ja Marju Lauristin (Tartu Ülikool), oponent oli prof dr Elmar Mittler (Göttingeni Ülikool).

ja vajalikkuse üle (vt nt Savage 2008, Davis 2008, Basov 2009, LeMoine 2012). Spetsialistide arvates võib raamatukogude tulevik sõltuda eelkõige sellest, kas nad saavad pakkuda ühiskonnale konkurentsivõimelisi teenuseid, mille kvaliteet vastab kasutajate reaalsele vajadusele, ootustele ja soovidele. Sellega on raamatukogude huvi teenuse kvaliteedi küsimuste vastu põhjendatud. Akadeemilise kogukonna paremaks teenindamiseks ja uute e-teenuste kujundamiseks on nii teoreetiliselt kui praktiliselt vajalik ülikooliraamatukogu kontekstis mõtestada e-teenuse kvaliteeti ning selgitada välja kvaliteeti mõjutavad tegurid ja võimalikud kvaliteedilõhed.

Digitaalsetele ressurssidele juurdepääs ja iseteeninduse kasv mõjutavad lisaks raamatukogu teenuste osutamise kanalitele ka kasutajate rolli ja nende osaluse taset.

Tänapäeva ülikooliraamatukogude e-teenuste üheks oluliseks tunnusooneks on, et kasutaja ei ole enam ainult infotarbija. E-teenus eeldab, et kasutaja osaleb aktiivselt teenuse protsessis, seega võib ta mõjutada teenuse tulemust. See on üks põhjustest, miks ülikooliraamatukogud hakkasid mõtlema küsimustele: kuidas saaks iseteeninduse võimalusi ja tehnoloogiat veel efektiivsemalt rakendada; mida kasutajad peavad oluliseks, kui kasutavad raamatukogu võrgus; mida võivad raamatukogud tänu kasutajatele saavutada. Siit tuleneb doktoritöö teoreetiline eeldus, et kasutajate osalus võib saada raamatukogu teenuse kvaliteedi oluliseks teguriks.

Doktoritöö eesmärk on ehitada ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteedi kontseptuaalne mudel ja määrata kasutaja roll teenuse protsessis ja selle tulemuses. Teisisõnu, ma püüan oma töös vastata kontseptuaalse modelleerimise abil küsimustele, mis on hea teenus ülikooliraamatukogus ja kas või kuidas kasutaja osalus seda mõjutab.

Marxi ja Goodsoni (1976) definitsiooni järgi on kontseptuaalne modelleerimine teooria elementide visuaalne representatsioon ja kontseptuaalse raamistiku loomine info korraldamiseks ja

integreerimiseks. Modelleerimise meetodi abil saab erinevate protsesside sisu paremini seletada, sest kasutades mudelit ja skeeme, saab keerulisi protsesse ja nähtusi lihtsustada ja paremini näha.

Doktoritöö põhineb neljal artiklil. Kaks (**Uurimus I, II**) on empiirilise suunitlusega ja tutvustavad empiiriliste uuringute tulemusi ning moodustavad töös teeninduse-majanduse konteksti, keskendudes (e-)teenuse kvaliteedi uurimisprobleemidele ja -metoodikale. Järgmised kaks artiklit (**Uurimus III, IV**) on filosoofilis-analüütilised. Nendes analüüsitakse raamatukogu institutsiooni ja raamatukogu kasutaja kommunikatsiooni transformeerumist ning need moodustavad töö sotsiaal-kulturooloogilise konteksti, avades kasutaja rolli muutmist. Doktoritöös on seega kaks analüüsisuunda: üks keskendub teenuste ja teenuse kvaliteedi uurimisprobleemidele teeninduse, turunduse ja majanduse seisukohalt ja teine keskendub raamatukogu ja kasutaja kommunikatsioonile, kasutades selleks kriitilise sotsiaalteaduse meetodit.

Uurimus I. Einasto, O. (2009). Using service quality monitoring to support library management decisions: a case study from Estonia. – *The International Information and Library Review*, 41, 12–20.

[DOI: 10.1080/10572317.2009.10762793](https://doi.org/10.1080/10572317.2009.10762793).

Uurimus II. Einasto, O. (2014). Investigating e-service quality criteria for university library: a focus group study. – *New Library World*, 115 (1/2), 4–14.

[DOI: 10.1108/NLW-09-2013-0067](https://doi.org/10.1108/NLW-09-2013-0067).

Uurimus III. Einasto, O. (2014). „Time is out of joint“: a postmodern approach to library. – Lauristin, M., Vihalemm, P. (Eds). *Reading in Changing Society*. Studies in Reading and Book Culture, 2, Tartu: University of Tartu Press, 179–193.

Uurimus IV. Einasto, O. (2015). Transforming library communication. From Gutenberg to Zuckerberg. – *New Library World*, 116 (5/6), 247–263.

[DOI: 10.1108/NLW-05-2014-0055](https://doi.org/10.1108/NLW-05-2014-0055).

Need artiklid vastavad järgmistele küsimustele:

- kuidas on muutunud ülikooliraamatukogu kommunikatsioon lugejatega ja lugeja roll infoühiskonna mõjul (**Uurimused III–IV**);

- mida võivad ülikooliraamatukogud tänu kasutajate osalusele saavutada (**Uurimused II–IV**);
- kuidas raamatukogu kasutajate osalus suhestub teenuse kvaliteediga (**Uurimused II–IV, sissejuhatava artikli peatükk 5.1**);
- kuidas sobivad ülikooliraamatukogu konteksti teenuse kvaliteedi peavoolumudelid (**Uurimused I–II**);
- milliseid e-teenuste kriteeriumeid peavad kasutajad olulisteks (**Uurimus II**);
- millised faktorid mõjutavad ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteeti (**Uurimused I–II, sissejuhatava artikli peatükk 6.3**).

Uurides kaasaegses ülikooliraamatukogus rakendatavaid protsesse (teenused, nende kvaliteet, kasutaja roll ja osalus) ei saa arvestamata jätta, et raamatukogu institutsioon ja selle kommunikatsioon kasutajatega on ajas muutuv. Doktoritöös on seega põhjendatud tähelepanu pööramine sellistele teemadele, nagu raamatukogu olemus ning funktsioonid modernsel ja postmodernsel/digimodernsel ajal, raamatukogu kommunikatsiooni transformeerumine, võimsuhted raamatukogu kontekstis, lugeja ja raamatukoguhoidja rollide muutmine. Töös eeldatakse, et arutelu nende küsimuste üle võib aidata paremini mõista ülikooliraamatukogu e-teenuste eripära ja kontseptualiseerida nii teenuse kvaliteeti kui lugeja rolli selles.

Ülikooliraamatukogu muutuste mõtestamisel on aluseks võetud Pille Pruulmann-Vengerfeldti (2015) lähenemist sotsiaalsetele transformatsioonidele läbi kolme jaotuse: nendeks on info (üle)küllusest lähtuv **infopööre**, tehnika arengust lähtuv **digipööre** ja vahendatud suhtlusest lähtuv **kommunikatiivne pööre**. Raamatukogu info- ja digipööre on seotud infoühiskonna arenguga, mida töös on Martini (2009: 3) definitsiooni järgi määratletud kui „liikumist tööstusest informatsiooni- ja teenuste tööturule ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutuseeni“. Info- ja digipööre tähendavad ülikooliraamatukogule info- ja digitaalse tehnoloogia rakendamist kõigis raamatukogu töö aspektides. Kaasaegses ülikooliraamatukogus on arvuti- tehnoloogial põhinevad tööprotsessid, e-informatsioon ja veebijuurdepääs infoallikatele igapäevased. Lugejateeninduses ilmneb, et ülikooliraamatukogu kasutajad eelistavad e-teenuseid, mistõttu kasvab iseteeninduse osakaal ja kasutaja roll.

Tahaks siin märkida, et raamatukogu e-teenuste eelistamine pole midagi ebaharilikku, samas pole see ka raamatukogude põhitegevuse lisasuund. E-keskkonna ja e-teenuste arendamine on raamatukogu funktsioonide ja kommunikatsiooni uuem lahendus infoühiskonna tingimustes, mis seisneb selles, et lugeja interaktsioon raamatukoguga ja infole juurdepääs võib toimuda ka füüsiliselt kohale tulemata.

Ülikooliraamatukogu transformeerumist illustreeriv joonis:

Teadmiste- ja kogudekeskne
 Juurdepääs raamatukogu hoones
 Raamat, lineaarne tekst
 Kinnised hoidlad
 Homogeensus
 Originaali säilitamine
 Range kord, distsiplineeritud lugejad
 Teatmeteeningust
 Päringutele vastamine
 Kontrollitud sõnastikud, taksonoomia
 Lugeja kui teabe vastuvõtja
 Kommunikatsioon: monoloog
 Erialareferent kui ekspert

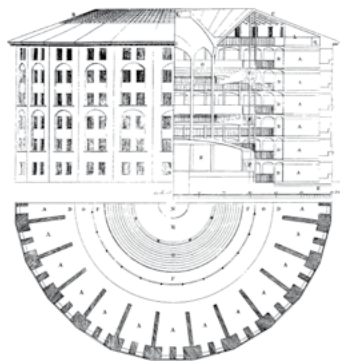


Teeninduse- ja lugejakeskne
 Võrgujuurdepääs, virtuaalsus
 Multimeedia, hüpertekst
 Veebirepositooriumid, avahoidlad
 Mitmekesisus, hübriidsus
 Originaalide digiteerimine
 Suhteline kord, iseseisev lugeja
 Iseteenindus, e-teenused
 Infokirjaoskuse koolitus
 Folksonoomia, sildistamine
 Töötav kasutaja, kasutaja-kaaslooja
 Kommunikatsioon: dialoog
 Erialareferent kui abistaja

Töös järeldatakse, et info- ja digipööre on raamatukogule pigem evolutsioon – infokandjate, töövahendite, töömeetodite loomulik, kuigi tormiline arenemine, mis kaasneb tehnoloogia uuenemisega. Marju Lauristin rõhutab (2012), et infoühiskond pole ainult tehnoloogia, vaid on eelkõige suhted ja nende muutmine. Raamatukogule tähendab see infotöös uute vormide ja meetodite kõrval uute kommunikatsioonistrateegiate otsimist suhtlemises akadeemilise kogukonnaga. Raamatukogud püüavad mõista, kes on inimesed, keda nad täna teenivad, millised on nende uued vajadused, infokeskkond, kultuurikontekst ja infokäitumise omapära ning millised on ootused, teadmised ja oskused. Raamatukogu kommunikatiivset pööret vaadeldakse dissertatsioonis mitte lihtsalt raamatukogukasutaja suhete arenguna, vaid (r)evolutsioonina, mida **Uurimuses IV** võrreldakse selle mõju järgi Gutenbergi ajastu revolutsiooniliste muutustega.

Uurimustes III, IV tehtud teoreetilisest analüüsist, mis põhineb kommunikatsiooni, infoühiskonna ja postmodernismi/digimodernismi teooriatel, järeldub, et raamatukogu ja kasutaja kommunikatsiooni aluseks on sajandeid olnud võimusuhted, mis väljenduvad järgnevas:

- kasutaja käitumise normeerimine ja distsiplineerimine;
- kontroll teadmiste ja neile juurdepääsu üle;
- raamatukoguhoidja kui informatsiooni liigitava ja korrastava eksperdi autoritaarne positsioon.



Piltide allikad: Zina Saunders; Wikimedia Commons (panoptikumi plaan).

Kasutajaid distsiplineerides rakendas raamatukogu nende käitumise normeerimist, nt sisearhitektuuri abil (panoptikumi stiilis kujundatud lugemissaalid) ja binaarsel opositsioonil „lubatud–keelatud“ põhinevaid käitumisreegleid. Viimase all mõeldakse töös mitte ainult erinevate keeldude süsteemi, vaid eelkõige seda, mida Foucault (2006) nimetab „süsteemiks strateegiliste mängude jaoks“, mis soodustavad inimeste käitumise määramist raamatukogu praktikates, näiteks infokäitumises. Raamatukogu kasutab selleks infotöö ekspertiisi, kontrollitud ja normeeritud kataloogimis- ja liigitamisüsteeme ehk taksonoomiat. Kui kasutaja teeb raamatukogu e-kataloogis kõige lihtsamat autoriotsingut, puutub ta kokku raamatukogu võimuga. Kui kataloogis otsitakse näiteks Foucault' töid, ei saa sisestada kataloogi otsiväljale „Michel Foucault“, mida võimaldab Google, sest taksonoomiline raamatukogusüsteem nõuab normikirje kasutamisel sõnade järjekorda „Foucault, Michel“. Selle lihtsa näitega võib illustreerida raamatukogu ja kasutaja kui agendi ja süsteemi võimusuhteid, mis ei kao kuhugi ka e-keskkonnas.

Doktoritöö põhineb arusaamal, et elektrooniline teeninduskeskkond, mis võimaldab teenuse kasutajal tegutseda iseseisvalt, on palju enam kui lihtsalt tehnoloogia. Raamatukogu e-teenus on protsess, kus osalevad kaks poolt: raamatukogu ja kasutaja. Doktoritöös analüüsitakse ülikooliraamatukogu e-teenuse olemust, mille käigus toimuvad erinevad interaktsioonid:

- kasutaja–infosüsteem (info otsimine raamatukogu kodulehelt, OPACi kasutamine, raamatute tellimine, pikendamine jm);
- kasutaja–infosüsteem–dokument, informatsioon (legaalne juurdepääs andmebaaside täistekstidele, e-raamatutele, institutsionaalsetele repositooriumitele jms);
- kasutaja–infosüsteem–raamatukoguhoidja (e-päringud);
- kasutaja–infosüsteem–teised kasutajad (kirjutamine raamatukogu blogides, teiste kasutajate konsulteerimine foorumites, raamatute hindamine, *tagging* jm).

Doktoritöös on välja pakutud ülikooliraamatukogu e-teenuste klassifikatsioon (tabel 4, peatükk 5.2.2), mis siiani teaduskirjanduses puudus.

Sõltuvalt kasutaja infovajadusest saab raamatukogu olla tema jaoks kas meedium/infovahendaja või erinevate e-teenuste/võimaluste pakkuja, mis teevad raamatukogu kasutamise mugavamaks (nt e-pikendamine, e-tellimine, chat, e-päringud). Siit võib järeldada, et raamatukogu e-teenuse olemus pole piiratud üksnes „inimene–arvuti“ interaktsiooniga, see on samuti kommunikatsioon kahe või suurema arvu agentide vahel (kasutaja, raamatukoguhoidja, teised kasutajad). Seetõttu käsitleb doktoritöö ülikooliraamatukogu e-teenust kasutaja ja raamatukogu/teiste kasutajate vahelise kommunikatsiooniaktina, mis toimub arvuti ja IT-süsteemi vahendusel eesmärgiga rahuldada inimese info- jm raamatukoguga seotud vajadusi. Siin toetutakse Goldkuhl'i (2009) vaatele IT-süsteemist kui kommunikatsiooni- protsessist meediumile ja McQuaili (2003: 10) mõttele, et kommunikatsiooniprotsessis on oluline mõista, kes on osapooled, millised on kommunikatsiooni funktsioonid ja eesmärgid, kuidas suhtlus toimub (kanalid, keel, koodid), mille kohta see käib (teabe sisu) ja millised on kommunikatsiooni tagajärjed ja mõju. Vastavalt sellele võib määratleda raamatukogu e-teenust interaktsioonina, mis toimub kasutaja ja raamatukoguhoidja/infosüsteemi vahel internetis kasutaja infovajaduse rahuldamise eesmärgil ja mille tulemusena antakse kasutajale vajalik info või ligipääs sellele. Eeltoodud definitsioonist saab järeldada esiteks seda, et inimesed kasutavad raamatukogu e-teenuseid, sest neil tekib infovajadus, mida raamatukogu kui infoteenuse osutaja saab rahuldada.

Raamatukogu kodulehte ja infosüsteemi vaadeldakse selles doktoritöös eelkõige kommunikatiivse toiminguga instrumendina, toetudes Weberi (1978) sotsiaalse tegevuse teoorias esitatud seisukohale, et kommunikatsioon on tahtlik. Töös eeldatakse, et lugeja kommunikatsioon raamatukoguga on reeglina tahtlik, sihilik, etteavatsetud, sest raamatukogu kasutatakse teadlikult enda soovidele tuginedes (infovajadus, eneseteostuse vajadus, suhtlemisvajadus jm).

Teiseks tähelepanekuks on, et e-teenuse kasutamisel toimub kasutaja ja raamatukogu vahel võrgusuhtlus, mille võtmeküsimuseks on raamatukogu poolt tagatav juurdepääs teadmistele. Ja kolmandaks, võrreldes traditsioonilise, n-ö „näost näkku“ teenusega, saab veebikasutaja olla teenindusprotsessis üsna iseseisev, otsida ja kasutada informatsiooni ka ilma infoeksperti abita – ta saab osaleda teenuse protsessis palju aktiivsemalt. Seega, e-teenuse kvaliteedi mudeli ehitamisel lähenetakse dissertatsioonis ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteedile kui tulemuslikule interaktsioonile kasutaja ja infosüsteemi vahel, mis võib sõltuda nii raamatukogust kui ka teenuse kasutajast ja tema potentsiaalst: teadmistest, oskustest, kogemustest ja motivatsioonist.

Kommunikatiivne pööre on võimaldanud sellise fenomeni sündimist nagu aktiivne ja enesekindel raamatukogu kasutaja, kes võib kontrollida ja kujundada sisu, hinnata raamatukogu teenuseid, jagada oma lugemis- ja infootsingu kogemusi teiste kasutajatega, neid aidata ja anda neile nõu. Saksa uurijad Rieder & Voß (2010: 5) leiavad, et tänapäeval puutuvad teenuseid osutavad organisatsioonid kokku uue klienditüübiga, keda võib nimetada töötavaks kliendiks (*working customer*) ehk „töötavaks teenuse kasutajaks“. Uut tüüpi klient pole üksnes teenuse tarbija, vaid teenuse kasutaja, kes:

- 1) kaasatakse süstemaatiliselt teenuse protsessi, mille käigus ta teeb tööd ja pingutab, ehk see protsess muutub suure osas iseteenindusprotsessiks;
- 2) muutub ettevõtte eksplitsiitseks ressursiks lisaväärtuse loomisel;
- 3) muutub omamoodi töötajaks, kuigi tema töö ei ole legaalselt vormistatud.

Et avada ülikooliraamatukogu kasutaja panust e-teenuse protsessi ja tulemusse, kasutatakse doktoritöös „töötava kliendi“ kontseptsiooni. Toetudes Anitsali ja Schumanni (2007) kliendi-osaluse tüpoloogiale, eeldatakse töös, et kasutaja võib rakendada e-teenuse käigus oma kognitiivset, emotsionaalset ja kogemuslikku potentsiaali. Kognitiivse potentsiaali all on mõeldud Steyaerti (2000)

digioskuste klassifikatsiooni, järgides kasutaja instrumentaalseid, struktuuraalseid ja strateegilisi oskusi. Töös rõhutatakse, et raamatukogu kontekstis on eriti oluliseks strateegiliseks oskuseks e-teenuse kasutamisel infokirjaoskus ja meediapädevus. Kui läheneda e-teenusele kui kommunikatsiooni-protsessile, siis emotsionaalse poole näitamisel on siin samuti oluline roll, sest emotikonid aitavad raamatukoguhoidjal dekodeerida paremini lugejate e-sõnumeid. Lisaks näitasid Anitsali ja Flint (2003) uuringud, et inimesed ei kurda tavaliselt mitte oma emotsionaalsete pingutuste üle, vaid kognitiivsete pingutuste üle.

Oluline on tähelepanek (Rieder ja Voß 2010), et töötav klient eristub nn kaasprodutsendist, keda kaasatakse tavaliselt valikuliselt, kuid töötavat klienti haaratakse teenindusprotsessi süstemaatiliselt, nagu oleks ta teenindusorganisatsiooni osakoormusega töötaja. Anitsali ja Flint (2003) uuring näitab, et raamatukogu teenuse tulemus sõltub sageli klienti töö kvaliteedist. Sel juhul saab raamatukogu kasutajast partner, kes aitab teenust arendada.

Toetudes teoreetilisele analüüsile (**Uurimus III, IV**) ja empiirilisele uuringule (**Uurimus I, II**) tehakse doktoritöös järelused.

Ülikooliraamatukogu ja kasutajate kommunikatsioon transformeerub infoühiskonna mõjul. Raamatukogud on digi- ja infopöörde edukalt läbi viinud, kuid kommunikatiivne pööre on alles kujundamisel.

Ühiskonnas ja kõrgkoolides toimuvad sotsiaalkultuurilise transformatsiooni ja demokratiseerimise protsessid. Uute e-teenuste ja iseteeninduse areng on mõjutanud raamatukogu-kasutaja võimusuhte iseloomu. Kuna raamatukogu autoritaarne positsioon on jäänud minevikku, võib tekkida illusioon, et kaovad ka kasutaja ja raamatukogu vahelised võimusuhted. **Uurimuses IV** aga rõhutatakse, et võimusuhted pigem transformeeruvad. Näiteks raamatukogu institutsioon püüab tänapäevalgi säilitada oma rigiidseid taksonoomilisi süsteeme

kui raamatukogu institutsiooni püüet kehtestada ja säilitada oma võimu implitsiitsel viisil. See arusaam võimaldab meil avastada uusi võimustrateegiaid tänapäeva ülikooliraamatukogu kommunikatsiooni kasutajatega, mis on palju peenemad ja peidetumad võrreldes eelmiste, distsiplinaarsete vormidega.

Dissertatsioonis tuuakse esile, et tänapäeva ülikooliraamatukogud on uue tehnoloogia ja turunduse ideede rakendamisel üsna edukad. Samas on kommunikatiivne pööre alles välja kujunemas (**Uurimus III, IV**), sest raamatukogu(hoidja)d lähenevad oma kasutajatele pigem äriliselt/turunduslikult (vt tabel 2) ega pole veel vabanenud modernse ajastu kommunikatsiooni põhimõtetest (**Uurimus III**). Ülikooliraamatukogud disainivad teenuseid nii, et kasutaja tegutseb „töötava klienti“ rollis. Raamatukogud delegerivad oma kasutajale osaliselt töötajate funktsioone ehk sisuliselt ekspluateerivad neid. Kasutaja kaasamises teenustesse, mis on piiratud vaid juurdepääsu ja interaktsiooniga, võib kasutaja osalust näha minimaalsel tasemel. Taoline minimaalne osalus, kasutades Carpentier' (2012: 171) lähenemist, teenib peamiselt süsteemi vajadusi ja huve mitte-professionaalide abil.

Töös jõutakse järeldusele, et kõige olulisem võimutegur, mida raamatukogusüsteem on valmis delegerima kasutajale, on kontroll e-teenuse protsessi üle. Kuid tõeliselt kontrollivad raamatukogu infosüsteemi ja sinna juurde kuuluvaid norme ikkagi raamatukogutöötajad kui infoekspertid. Dissertatsioonis pakutakse, et see võib olla kõige mõistlikum strateegia, sest ülikooliraamatukogu on sotsiaalne institutsioon, mis osutab avalikke teenuseid ja vastutab nende kõrge kvaliteedi eest. Samas tuleb jälgida, et kasutajad saaksid e-teenindusprotsessis osaleda võimalikult lihtsalt, mugavalt ja mitmekülgelt.

Kasutaja osalus mõjutab oluliselt ülikooliraamatukogu kommunikatsiooni paradigmat, pakkudes uusi võimalusi teenuse kujundamiseks, korraldamiseks ja teenuse kvaliteedi saavutamiseks.

Kasutaja osalus võib olla efektiivne vahend raamatukogu e-teenuste ja kommunikatsiooni arendamisel (**Uurimus II**). Kasutajaid saab vaadelda kui vajalikke konsultante või raamatukogu osakoormusega töötajad. Teisisõnu, kasutajast võib saada raamatukogu e-teenuste kaasprodutsent ja teenuse kvaliteedi kaaslooja. Dissertatsioonis leitakse, et ülikooliraamatukogud võiksid kommunikatiivset pööret aktiivsemalt teostada – liikuda ekspertiisilt ja kontrollilt radikaalsele usaldusele ja kasutajatega koostööle. Sisuliselt võib see tähendada folksoonoomia lubamist raamatukogude infosüsteemides: nt kasutajad saaksid e-kataloogi lisada oma märksõnu, märkusi, kommentaare ja linke (*tagging*), mis teistele kasutajatele infootsingut tehes on ehk huvitavad või kasulikud.

Kasutaja osalus võib mõjutada e-teenuse tulemust, ja see võib sõltuda kasutaja potentsiaalidest ja osaluse tasemest.

Empiirilise uuringu tulemused (**Uurimus II**) näitavad, et ülikooliraamatukogu e-teenuse protsess on kasutajatele enam kui lihtsalt interaktsioon infosüsteemiga (kasutaja-arvuti), see on pigem „kasutaja-arvuti-raamatukoguhoidja/teised kasutajad“ kommunikatsioon. Fookusgruppide uuring näitas, et kasutajad on valmis oma kognitiivset ja emotsionaalset potentsiaali panustama e-teenuse protsessi ja tulemusse. Teisisõnu, kasutajad leiavad, et nende pingutused võivad mõjutada e-teenuse õnnestumist. Kuid samas ei soovi kasutajad pingutada üle ja leiavad, et lõplik vastutus teenuse kvaliteedi eest lasub raamatukogul kui infoteenuse pakkujal.

Anitsal ja Schumann (2007) eristavad osaluse mõõtmisel kolme taset: kohalolek (madal tase), modeerimine (keskmine tase) ja kaasprodutseerimine (kõrge tase). Teooriale toetudes esitatakse dissertatsioonis ülikooliraamatukogu teenuste klassifikatsiooni kõrval ka liigitust, kus e-teenused on eristatud vastavalt kasutaja osalusele (vt tabel 5, ptk 5.3.3).

Kõrge potentsiaaliga kasutajate panus on raamatukogu jaoks kõige väärtuslikum – nemad võivad

osaliselt asendada raamatukogu spetsialiste, neid võib käsitleda „osakoormusega töötajana“ (Bateson 2002; Kelley jt 1990) või „kvaasi-töötajana“ (Ford, Heaton 2001). Sellest lähtuvalt tuuakse doktoritöös esile ülikooliraamatukogu e-teenuse kasutaja erinevaid rolle:

- 1) informatsiooni vastuvõtja, infotarbija;
- 2) sõltumatu infootsija, töötav kasutaja, raamatukogu kvaasi-töötaja;
- 3) informatsiooni ehk teenuse tulemuse kaasprodutsent, prosumer.

Kõige väiksemat efekti teenuse kvaliteedile osutab kasutaja **infotarbija** rollis. Kuigi kasutaja ei jää infotarbijana täielikult passiivseks, puudub tal teenindusprotsessi üle kontroll ja ta saab vaid seda informatsiooni, mida raamatukogu talle pakub, nt vastates päringutele. **Töötava kasutaja** rollis saab kasutaja mõjutada teenuse tulemust palju rohkem, kuid ka siin ei saa kasutaja vastutada teenuse tulemuse eest täies mahus. Kasutajal on vaid osaline kontroll protsesside üle, mida delegeerib tegelikult raamatukogu, suunates kasutaja iseteenindusse.

Kaasprodutsendi rollis on kasutaja panus kõige suurem. Kui raamatukogu lubab oma infosüsteemis näiteks folksoonoomiat, saab kasutaja ise luua ja jagada informatsiooni. Sellel tegevusel võib olla e-teenuse kvaliteedile nii positiivne kui negatiivne efekt. Doktoritöös rõhutatakse, et kommunikatiivse pöördega seotud kasutajate aktiivne ja kõrgel tasemel osalemine paneb ülikooliraamatukogud silmitsi seisma tõsise väljakutsega, mis on seotud teenuse kvaliteedi, kutse-eetika ja raamatukogu kui ühiskondliku institutsiooni sotsiaalse vastutusega. Kasutaja osalus võib teenuse kvaliteedi loomisel kaasa tuua ebakindlust ja ettearvamust, sest osalus võib süsteemile tähendada kontrolli kaotamist. Teenuse kvaliteedi kindlustamiseks peab raamatukogul olema infosüsteemi üle kontroll. Kui võim ja kontroll anda kasutajatele, ei saa raamatukogu garanteerida teenuste täielikku kvaliteeti. Töös esitatud e-teenuse kvaliteedi mudel lähtubki sellest, et teenuse kvaliteedi tagamiseks tuleb elimineerida võimalike kvaliteedilõhede mõjud teenuse tulemusele.

Üldtunnustatud teenuse kvaliteedi mudelite mõnede elementide kasutamine võib ülikooliraamatukogu konteksti hästi sobida. Samas pole need mudelid ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteedikontseptsiooni loomiseks piisavad, sest nad ei võta arvesse teenuse kasutaja potentsiaali.

Kontseptuaalse modelleerimise käigus analüüsiti töös ka üldtunnustatud teenuse kvaliteedi mudeleid. Järeldatakse, et **Uurimustes I, II** kirjeldatud Põhjamaade ja Ameerika koolkondade teenuse kvaliteedi mudelid on üsna loogilised ja universaalsed, mis inspireerisid nende kasutamist erinevates valdkondades, ja raamatukogundus pole siin erandiks. Teoreetilise analüüsi käigus jõutakse aga selleni, et ülikooliraamatukogu kontekstis vajavad need mudelid täiendamist ehk kasutaja muutuva rolliga rohkemat arvestamist. Mõlemad mudelid näevad kliendis eelkõige teenuse tarbijat ja kvaliteedi hindajat. Selle lähenemise puhul on olulised kliendi ootused ja tegelik kogemus teenuse kasutajana. Kuid kasutaja ise mõjutab oma osalusega nii teenuse protsessi kui ka selle tulemust (Meyer ja Mattmüller 1987), seega raamatukogu kasutajat võib vaadelda ka kvaliteedi loojana. Kuna siin on olulisel kohal mitte ainult kasutaja ootused ja hinnangud, vaid samuti kasutaja potentsiaal ja panus, siis tekib vajadus uue vaateviisi järele, mis avaks kasutaja rolli teenuse kvaliteedi saavutamisel.

Ülikooliraamatukogu kasutajad peavad e-teenuse kvaliteedi eriti olulisteks kriteeriumiteks informatsiooni ja juurdepääsu kvaliteediga seotud näitajaid.

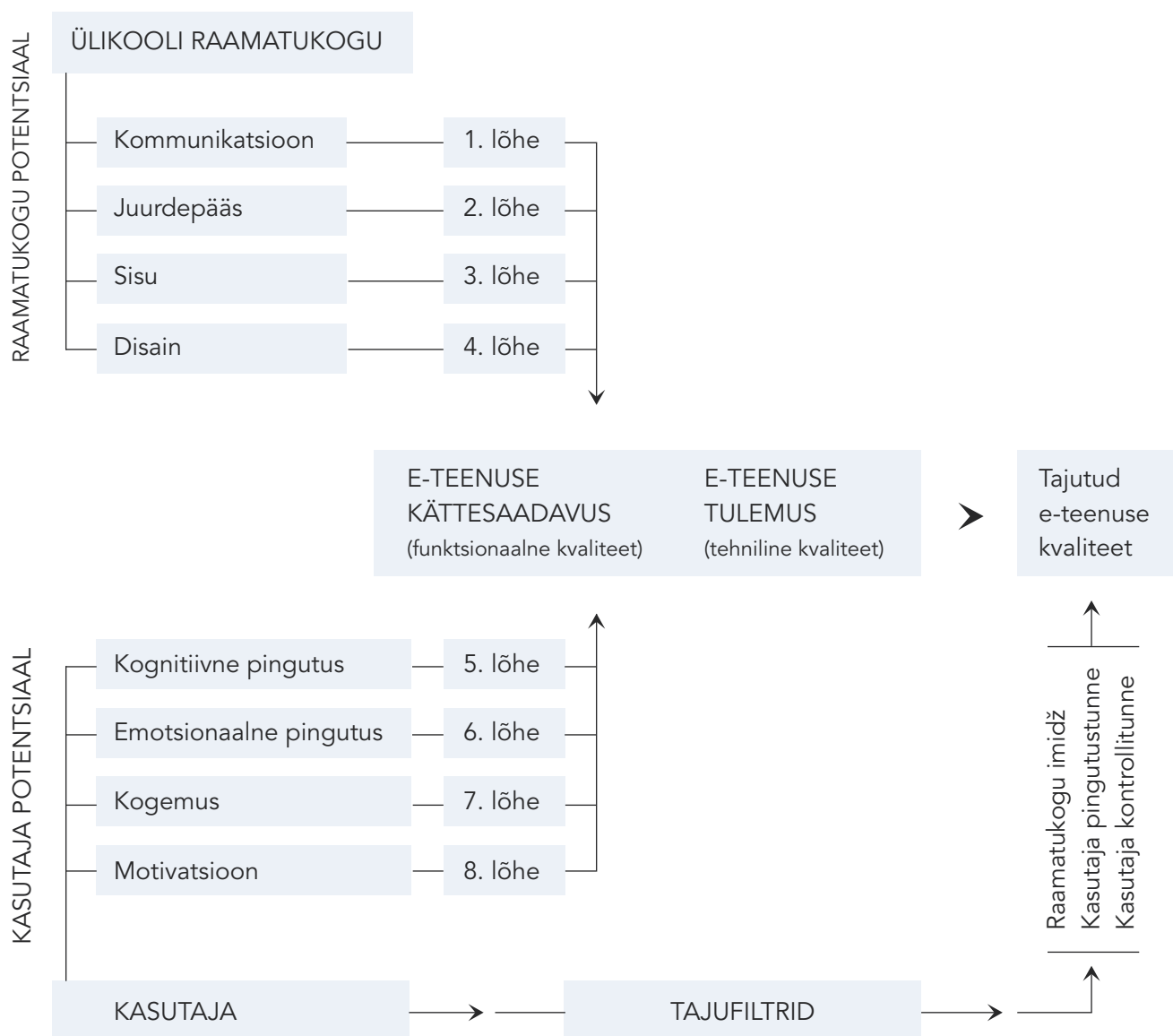
Tabel 1. Ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteedi üksikute tunnuste faktoranalüüs (antud teguri väärtused > 0,4) eUtlbQual.

Kvantitatiivne tunnus	1. tegur KOMMUNI- KATSIOON	2. tegur SISU	3. tegur JUURDE- PÄÄS	4. tegur DISAIN
Toetus	.720			
Tagasiside	.716			
Viisakus	.673			
Dialog	.695			
Pädevus	.694			
Vastuvõtlikkus	.578			
Täpsus		.672		
Selgus		.661		
Relevantsus		.653		
Usaldusväarsus		.649		
Piisavus		.564		
Täielikkus		.537		
Kiirus			.768	
Kasutajasõbralikkus			.677	
Lihtne ligipääs			.667	
Töökindlus			.662	
Kindlus			.640	
Navigeerimine			.535	
Turvalisus			.533	
Meelelahutus				.759
Esteetika				.753
Isikupärastamine / kohandamine				.501

Kontseptuaalse mudeli ehitamisel oli doktoritöös kasutatud kombinatsiooni kvalitatiivsest (fookus-grupid) ja kvantitatiivsest (e-küsitlus) uuringust. Fookusgruppide uuringu tulemusena selgusid e-teenuse kvaliteedi kriteeriumid ja nende olulisus (**Uurimus II**). Enamus määratud näitajaid olid seotud informatsiooni ja juurdepääsu kvaliteediga.

Seda nimekirja täiendati teiste sarnaste uuringute analüüsi tulemusena välja selgitatud kriteeriumidega. Järgneva faktoranalüüsi abil olid kõik need kriteeriumid jaotatud nelja teguri vahel: *interaktsioon*, *sisu (informatsioon)*, *juurdepääs* ja *teenuse disain*. Need tegurid on võetud e-teenuse kvaliteedi kontseptuaalse mudeli ehitamise aluseks.

Ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteet sõltub nii raamatukogu kui kasutaja potentsiaalist.



Doktoritöö tulemusena esitatud ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteedi kontseptuaalne mudel on mitmedimensiooniline. Mudelil on kaks põhilist komponenti: raamatukogu ja kasutaja potentsiaalid ning nii raamatukogu kui kasutajaga seotud tegurid, mis võivad mõjutada teenuse kvaliteeti. Niimoodi on mudelis kajastatud raamatukogu kommunikatiivne pööre ja kasutaja rolli muutmine. Empiiriline uuring (**Urimus I, II**) kinnitas töös tehtud teoreetilist eeldust, et e-teenuse edukas tulemus võib sõltuda kasutaja enese panusest ja sellest, kuidas kasutaja on valmis oma potentsiaali rakendama. Kasutaja potentsiaalina käsitletakse dissertatsioonis teenuse eduka tulemuseni jõudmiseks vajalikke tegureid: kasutaja teadmist, oskust ja kogemust ning kasutaja motivatsiooni teha tööd ja pingutada teenuse tulemuse nimel. Kasutajapoolsed e-teenuse kvaliteeti mõjutavad tegurid on *kognitiivne ja emotsionaalne pingutus, raamatukogu kasutamise kogemus ja motivatsioon ise-teeninduseks*. Raamatukogupoolsed tegurid on seotud *kommunikatsiooni, juurdepääsu, sisu (informatsiooni) ja teenuse disainiga*.

Teenuse protsess assotsieerub pakutud mudelis funktsionaalse kvaliteediga ehk vastab küsimusele: **kuidas** on teenus kasutajani viidud. Teenuse tulemus assotsieerub tehnilise kvaliteediga ja vastab küsimusele: **mida** saab teenuse tarbimise tulemusel kasutaja. Kõik see kokkuvõttes moodustab tajutud e-teenuse kvaliteedi. Samuti näitab mudel, et teel teenuse tulemuseni võivad tekkida nn kvaliteedi-lõhed ehk kogu protsess ei vasta teenusekvaliteedi ootustele. Lõhesid võib põhjustada nii raamatukogu kui kasutaja (vt joonisel lõhe 1–8). E-teenuse kvaliteedi tunnetamist mõjutavad nn *kvaliteedi tajumise filtrid*, milleks on mudeli järgi raamatukogu kuvand ning kasutaja-poolne pingutuste tunnetamine ja kontrolli tajumine.

Doktoritöös rõhutatakse, et suurimaks diskussiooni objektiks selles mudelis on kasutaja dimensioon. Töö tulemuste seisukohalt on oluline tabel (vt tabel 2), kus on toodud kaks lähenemist raamatukogu ja kasutaja kommunikatsioonile ja kasutaja osalusele.

Tabel 2. Ülikooliraamatukogu e-teenus ja kasutajate osalemine e-teenuste osutamises, äri-/turunduslik ja sotsiaalne lähenemine (autori järgi).

Raamatukogu ja kasutaja kommunikatsioon	Äri-/turunduslik	Sotsiaalne
Raamatukogu ja kasutaja suhtluse põhimõtted	Ühesuunaline, vertikaalne Kontroll Taksonoomia Digi- ja infopöörded Raamatukogu ressursside säästmine Teadmiste andmine Turundusdiskursus	Kahesuunaline, horisontaalne Usalda, toeta Folksonoomia Digi-, info-, kommunikatiivsed pöörded Juurdepääsu suurendamine Teadmiste koosloomine Suhtlemise sotsiaalsed eesmärgid
Kasutaja rollid	Info tarbija/klient Töötav kasutaja/kvaasitöötaja Kvaliteedi hindaja	Kaasprodutsent Prosumer Kvaliteetne kaaslooja
Kasutajate osalemise tasemed ja vormid	Panus, kasutaja tööjõud Kasutamine, ärakasutamine Juurdepääs, suhtlus Kaasamine	Panus, kasutajate mõjuvõimu suurendamine Produsage Juurdepääs, suhtlus, otsused Kaasahaaratus

Doktoritöö teoreetilise analüüsi, empiirilise uuringu ja ka raamatukogu praktilise kogemuse tulemusel võib järeldada, et täna näevad ülikooliraamatukogud oma kasutajaid töötavate kasutajatena (*working users*) ja rakendavad nendega kommunikatsioonil enamasti teeninduse-turunduse põhimõtteid. Teisiti väljendades, raamatukogud eelistavad, et kasutaja osalus oleks pigem madal (infotarbija) või keskmine (töötav kasutaja). See põhineb arusaamal, et töötav klient on teenindusorganisatsiooni lisaressurss, kusjuures tema osaluse määr võib varieeruda väga intensiivse ja väga kerge vahel. Seda võib põhjendada eelkõige majanduslike põhjustega – töötav kasutaja, kes teenindab end ise, võib aidata ressursside kokkuhoidmisel, sest osa oma tööst usaldavad raamatukogud kasutajale.

See on ka üldine põhjus, miks raamatukogud nii aktiivselt juurutavad kommertssektori ideid ja praktikaid ning mõtlevad oma tööle majanduslikust seisukohast. Osalus on väärtuslik, kuid üsna kallid ning nõuab aega, raha investeerimist ja võib olla seotud riskidega (teenuse kvaliteet, info usaldusväärsus ja korrektsus). Kui projitseerida raamatukogu ja kasutaja võimu suhteid teenuse kvaliteedi probleemile, siis võib eeldada, et raamatukogu püüab iseseisvalt kontrollida infosüsteemi, kasutades oma ekspertteadmisi, võib aidata tagada kvaliteeti. Kuid palju tähtsam on siiski see, kui palju iseseisvust ja kontrolli on raamatukogu valmis delegee-

rima kasutajale ning milline kasutaja osaluse tase on parasjagu aktuaalne ja vastuvõetav ülikooliraamatukogude jaoks.

Doktoritöös leitakse, et raamatukogud ei pea kasutajate osaluse suurenemist ja neile võimu delegeerimist vältima, kuid kontrolli andmisel peab kaasnema raamatukogu vastutus kasutaja potentsiaali eest. Raamatukogud võiksid rohkem mõelda sellele, kuidas suurendada kasutaja kognitiivset potentsiaali, pakkudes toimingutes tuge ja infopädevuse õpetamist (nt raamatukogude põhiteenus võiks olla infopädevuse õpetamise arendamine); kuidas toetada kasutajaid emotsionaalselt ja kuidas neid motiveerida. Kui raamatukogud näevad kasutajates nn kvaasi-töötajaid, peab ühtlasi mõtlema, kuidas kasutajaid töö eest tunnustada.

Kokkuvõttes on oluline leida tasakaal kvaliteedi tagamise ja võimu/kontrolli osalise delegeerimise vahel, vanade modernse ajastu raamatukogusüsteemide ning infoühiskonna ja digimodernismi vahel, Gutenbergi ja Zuckerbergi ajastu põhimõtete vahel. Loodan, et doktoritöö tulemused, refleksioonid, analüüsid ning e-teenuse kvaliteedi ja kasutaja osaluse kontekstualiseerimine aitavad ülikooliraamatukogudel teenuseid disainida ja kommunikatsiooniprotsesse kujundada ning annavad ühtlasi ainet tulevaste kvaliteedi-uuringute jaoks.

Bibliograafia

- Anitsal, I.; Flint, D. (2003). Understanding customer productivity in shopping: preliminary qualitative insights from technology-based self-service. Wilson, J. W. (Ed.). *Marketing in a Dynamic Global Environment*, 200–206.
- Anitsal, I.; Schumann, D. (2007). Toward a conceptualization of customer productivity: the customer's perspective on transforming customer labour into customer outcomes using technology-based self-service options. – *Journal of Marketing Theory and Practice*, 15 (4), 349–363.
- Vasov, S. (2009) = Басов, С. (2009). Библиотека: формирование базовых ценностей на переломе эпох. – *Роль библиотеки в формировании регионального социально-культурного пространства: сб. науч. тр.* Новосибирск: ГПНТБ РАН, 3–23.
- Bateson, J. (2002). Are your customers good enough for your service business? – *The Academy of Management Executive*, 16 (4), 110–120.
- Carpentier, N. (2012). The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate? – *Fronteiras – estudos midiáticos*, 14 (2), 164–177.
- Davis, C. (2008). Librarianship in the 21th Century – Crisis or Transformation? – *Public Library Quarterly*, 27 (1), 57–82. <https://doi.org/10.1080/01616840802122401>

- Ford, R.; Heaton, C. P. (2001). Managing your Guest as a Quasi-Employee. – *Cornell Hotel and Reastaurant Administration Quarterly*, 42 (2), 46–55.
- Foucault, M. (2006) = Фуко, М. (2006). Субъект и власть. – *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью*, Ч. 3. М.: Праксис.
- Goldkuhl, G. (2009). Information systems actability – tracing the theoretical roots. – *Semiotica*, 175, 379–401.
- Kelley, S.; Donnelly, J.; Skinner, S. (1990). Customer participation in service production and delivery. – *Journal of Retailing*, 66, 315–35.
- Lauristin, M. (2012). Infoühiskonnast. – *Eesti Päevaleht*, 18.09.
- LeMoine, B. (2012). Nailing Jelly to the Wall: understanding postmodernism influence on library information science. – *Library Philosophy and Practice*. www.unllib.unl.edu/LPP/lemoine.htm. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/701>
- Martin, P. (2009). [Societal transformation and reference services in the academic library: theoretical foundations for re-envisioning reference](#). – *Library Philosophy and Practice*. www.digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1265&context=libphilprac.
- Marx, M. H.; Goodson, F. E. (1976). Theories in contemporary psychology. New York: Macmillan.
- McQuail, D. (2003). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Meyer, A.; Mattmüller, R. (1987). Qualität von Dienstleistungen (Quality in Services). – *Marketing ZFP*, 9 (3), 187–195.
- Miksa, F. (1996). The cultural legacy of the „Modern Library“ for the future. – *Journal of Education for Library and Information Science*, 37 (2), 100–119.
- Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2015). [Infopööre, digipööre ja kommunikatiivne pööre: inauguratsiooniloeng](#). www.uttv.ee/naita?id=21622.
- Rieder, K.; Voß, G. (2010). The working customer – an emerging new type of consumer. – *Psychology of Everyday Activity*, 3, 2–10.
- Savage, M. (2008). The big question: does the decline in book lending spell the end for the public library? – *The Independent*, 16.01.
- Steyaert, J. (2000). [Digital Skills, literacy in the information society](#). www.steyaert.org/jan/publicaties/2000,digitalskills.pdf.
- Weber, M. (1978). Economy and society. Berkeley: University of California Press.

Doktoritöö teemaga seotud täiendavad publikatsioonid:

- Einasto, O. (2005). Ülikooliraamatukogu teenuse kvaliteedi monitooring kasutaja tolerantsustsoonis kui teenuste arendamise lähtepunkt. Käsikiri. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Einasto, O. (2006). Mida lugeja tegelikult raamatukoguhoidjalt ootab? – *Raamatukogu*, 6, 9–14.
- Эйнасто, О. (2007). Опыт мониторинга качества услуг библиотеки Тартуского университета. *Университетские библиотеки в изменяющемся мире образования, науки и культуры*. Материалы второй международной научно-практической конференции, Санкт-Петербург, 21–24 мая 2007, 49–54.
- Эйнасто, О. (2007а). [Чего библиотекарь ждет от читателя – к вопросу о качестве электронных услуг библиотеки](#). Госбук: Электронная сеть России по вопросам управления. www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/011.pdf.
- Einasto, O. (2009). A conceptual model for evaluating the service quality of research libraries. *Service Quality – Library Performance Indicator*. Transactions of the National Library of Estonia, 12B, 101–117, Tallinn : Eesti Rahvusraamatukogu.
- Einasto, O. (2011). What does a librarian expect a user: concerning the quality of library e-services. – *Proceeding of the Eighteenth International Conference „Crimea 2011“*, Sudak (Ukraina).
- Einasto, O. (2013). [Renewing the marketing strategy: from meeting user needs to values creation](#). IFLA (International Federation of Library Associations) Publications. library.ifla.org/id/eprint/146/1/086-einasto-en.pdf.
- Einasto, O. (2014). E-service quality criteria in university library: a focus group study. – *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 147, 561–566.



ELU ESIKÜLJEL
Eesti ajalehed 1821-2021

NÄITUS TÜ raamatukogus
13.10.2021-13.02.2022

postimees

Alates 13.10 näituste saalis

LIFE ON THE FRONT PAGE
Estonian newspapers 1821-2021
Exhibition at UT Library
13.10.2021-13.02.2022



Pilk ajalehemeediumi elukäigule esikülgede kaudu

Roosmarii Kurvits
ajakirjanduse ajaloo uurija

Tartu Ülikooli raamatukogus oli 12. oktoobrist 2021 kuni 13. veebruarini 2022 avatud näitus „Elu esiküljel“. Näitus koondas 231 esikülge 77 ajalehest, mis olid ilmunud aastatel 1821 kuni 2020 Eestis, Venemaal, USA-s, Rootsis ja Austraalias. Esikülgede näitusel oli topeltfookus. Ühest küljest peegeldas see eesti ajalehenduse muutumist kogu selle ilmumisaja jooksul. Teisest küljest andis see sissevaate ajalukku, kuna valitud esiküljed näitasid märgilisi ajaloo-sündmusi ja ajastuomaseid tüüphetki, pakkusid vaheldusrikkust nii temaatiliselt kui geograafiliselt.

Esikülg on ajalehe kõige tähtsam külg, mis avab lugejale lehenumbriga. See, mis on toodud esiküljele, on ajalehe fookuses. Nii võib tõlgendada esikülge ajalehe kvintessentsina, mis n-ö räägib kogu ajalehe eest, ja esiküljenäitust ülevaatenäitena ajalehe kui meediumi arengukäigust Eestis.

Esiküljele on paigutatud erinevaid tekste: juhtkirjad, uudised, intervjuud, ilukirjandus jm. Neid tekste on erinevalt pealkirjastatud. Esiküljele on pandud fotosid, plakateid ja muud visuaalset materjali. Sinna on pandud kuulutusi ja reklaami. Eri aegadel on esiküljel olnud erinevad komponendid erisugustes kooslustes, aja jooksul on nende komponentide kasutus muutunud. Teisisõnu, esikülgi on komponeeritud mitmel viisil ja neid on esitatud mustvalgelt või värviliselt. Sealjuures on eri komponendid muutunud osalt oma trajektoore mööda.

Siinses artiklis uurin esikülje muutumist ning analüüsin selle kaudu ajalehemeediumi tekkimist ja

arengut Eestis. Selleks vaatlen esikülgede muutumist kronoloogiliselt, alustades kujundusest ja jätkates komponentidega ehk tekstide, kuulutuste, reklaami ja piltidega.

Kujundus

Esimesed eestikeelsed ajalehed sarnanesid välimuselt õpetlikele rahvaraamatutele: väike taskuraamatuformaadiga, üks või kaks veergu leheküljel, esiküljeloo alguses pisike pealkiri.

Ainuomase „ajaleheliku“ välimuse omandasid esiküljed 1870.–1880. aastatel, kui lehtede formaat kasvas raamatust palju suuremaks (alguses A3 ja edasi A2 formaadini) ja lood küljendati mitmesse veergu (esialgu 3 veergu, lehekülje suuruse kasvades 4 ja 5 veergu). Esikülg jagati nüüd horisontaalse joonega pooleks, ülaosas juhtkirjad-artiklid, allaosas (joonealuses) ilukirjandus ja muu „pehme“ materjal. Lood ja pealkirjad olid üheveerulised ning jooksid üksteise järel veerust veergu. Pilte avaldati haruharva.

Selline ühtlaselt hall lineaarsus hakkas vaikselt murenema 20. sajandi alguses, kui esiküljele ilmusid esimesed mitmeveerulised ja visuaalselt tugevamad elemendid, nimelt üksikud reklaamid ja topeltveerulised pealkirjad.

Muutused said tõelise hoo sisse siiski alles 1920. aastate alguses, pärast sõdade-revolutsioonide aja lõppu. Esiküljel olid nüüd uudised ja



Näitus „Elu esiküljel“ Tartu Ülikooli raamatukogu näituste saalis.

reklaamid ning kümnendi keskel kujunes välja uut tüüpi esikülg, mille kujundus suunas lugejat. Selle võtmeelemendiks olid pealkirjad, mis oma erineva suuruse ja laiusega markeerisid lugude tähtsust: tähtsamatel lugudel olid suuremad ja laiemad pealkirjad, samuti arvukalt alapealkirju. Pealkirjad olid eri kirjades. Lugusid liigendasid ohtrast vahepealkirjad ning sõrendatud ja paksus kirjas esile tõstetud. 1920. aastate teisel poolel said esiküljel igapäevaseks ka fotod. Sellega oli välja kujunenud modernne esikülg, mis andis lugejale olulistest sündmustest kiire ülevaate, ta ei pidanud lugusid enam algusest lõpuni läbi lugema.

Nõukogude aeg ei toonud esikülje ülesehitamisele midagi põhimõtteliselt uut, küll aga mitmeid loobumisi. Esiküljelt kadus reklaam. Pealkirjade suuruse

määras nüüd lugude ideoloogiline tähtsus, mitte sündmuste uudisväärtuslikkus. Loobuti fraktuurkirja kasutamisest. Loobuti paljude eri kirjade kasutamisest pealkirjades ja piirduti üksikute ühetaoliste kirjadega. Loobuti alapealkirjadest ja lugude ohtrast liigendamisest. Kokkuvõttes muutusid esiküljed vähem informatiivseks ja kujunduslikult tuimemaks.¹

Nõukogulik esikülg hakkas lagunema perestroika ajal 1980. aastate lõpus ning 1990. aastate teisel poolel kujunes välja uut tüüpi esikülg, mille põhitunnusteks oli fokuseeritus ja voolujoonelisus. Nüüd kujundati üks lugu teistest selgelt tugevama fookusloona: suur pealkiri, suur foto, kõige pikem tekst, lisaks ala- ja vahepealkirjad, teabegraafika, infokast, lisa-lugu. Kogu esikülg standardiseeriti proportsionaalseks ja sujuvaks: kindlad teksti- ja

¹ Nõukogude aja sees oli ideoloogiliselt rangemaid ja vabamaid aegu ning see mõjutas ka esikülgede kujundust. Näiteks vabamatel kuuekümnendatel muutusid esiküljed elavamaks ja variatiivsemaks nii kirjakaasutuse kui lugude-fotode paigutuselt.



pealkirjade kirjad kindlas suuruses, muutumatu suurusega vahed elementide vahel jne, samuti vähendati leheküljesuurust umbes poole võrra (u A2 > A3). Selline esikülg oli tõhus ja harmooniline – see haaras lugeja pilgu fookuslooga, juhtis sujuvalt edasi teiste lugude juurde, andis pealkirjade-fotode-teabegraafikaga kiire ülevaate lugude sisust.

1990. aastate teisel poolel tekkis selle esikülje kõrvale ka kollase kujundusega esikülg: suurte agressiivsete ja emotsionaalsete pealkirjadega, suurte värviliste fotodega, lugude teksti oli vähe või üldse mitte. Esikülje eesmärgiks ei olnud informeerimine, vaid tähelepanu haaramine ja lehenumbri sisekülgedel oleva reklaamimine. Nii sarnanes kollane esikülg oma põhiideelt ajakirja kaanele.

Aastatuhande vahetuse paiku tekkis kolmaski esiküljetüüp – plakat. Siingi oli algatajaks kollane leht (Õhtuleht). Põhimõtteliselt ongi see kollase

esikülje äärmusvariant, kus esiküljel on ülisuur foto ja ülisuur sõna või fraas. Taolisel esiküljel on kõige olulisem foto. See peab tabama õiget emotsiooni, see peab lugejaid ühendama. Plakat-esikülje hakkasid kasutama ka teised väljaanded ja praegu on see tüüplahendus just suursündmuste puhul (nt Eesti sportlaste tiitlivõidud). Eriti erilisel juhul võetakse appi ka ajalehe tagakülg, mis vormitakse esiküljega üheks tervikuks. Nii on plakat veelgi suurem ja võimsam.

Teisalt, 1990. aastatest alates tungis esiküljele järjest rohkem reklaami. 2010. aastatel saab juba tavaliseks, et suured päevalehed müüvad esiküljed peaaegu tervenisti reklaamijatele, nii et toimetusele jääb vaid kitsas ruum lehe päismiku kohal või all. Esiküljele ei mahu enam lugusid ega voolujoonelist fokuseerimist, seal on vaid üks-kaks olulist lugu eriti filtreeritud kujul: suurtäheline silt-pealkiri pluss üks-kaks kokkuvõtlikku lauset alapealkirjana ning väike foto või muu visuaal.

Tekstid: sisu, žanrid ja pealkirjad

Esimesed eestikeelsed ajalehed sarnanesid raamatutele ja esikülje sisu ei erinenud teiste lehekülgede sisust, vaid sõltus sellest, kui kaugel oli trükijärg – tsenseeritud ja trükikojas laotud lugudest läks käiku just nii pikk jupp, kui lehenumbri ära mahtus. Järgmises numbris jätkati sealt, kus eelmine number pooleli oli jäänud. Nii sattus esiküljele populaarteaduslikke ja õpetlikke lugusid, põnevaid ja õpetlikke uudiseid (nt loodusõnnetused, tulekahjud), aga ka kuulutusi. Nii pikemate lugude kui uudiste puhul oli keskne kriteerium nende õpetlikkus.

Esialgu pealkirjastati vaid pikemaid mitteuudislikke lugusid – valgustuslikke artikleid, ilukirjanduspalu – ja tavaliselt raamatuliku tiitel-pealkirjaga, olgu selleks temaatiline märksõna, pikemat selgitust pakkuv fraas või pöördumine („Piknewardad.“, „Mõnni sõnna laste wannemattele“). Uudised ilmusid ilma pealkirjadeta, nende algusse laoti sõrendatud kirjas kohanimi (nt „Tartust“).

Ajalehespetsiifiline temaatika ja žanristik kujunes välja 1870. aastatel koos suurema esiküljega, mis jagati joonega pooleks. Joonepealseid lugusid nimetati juba 1880. aastatel juhtkirjadeks, aga sisutl olid need õpetlikud ja ülevaatlilikud artiklid kõikvõimalikel teemadel alates põlluharimisest, talu majandamisest, seltsielust ning lõpetades populaarteaduse ja oluliste välispoliitiliste sündmustega. Eesti talupojale analüüsiti riikidevahelisi konflikte (Euroopas, Afganistanis jm), Prantsuse presidendivalimisi, Bismarcki kõnet Riigipäevas jne. Samas vormis anti ülevaade ka rahvuslikest sündmustest, olgu selleks siis esimene üldlaulupidu 1869. aastal või Eesti Rahva Muuseumi asutamine pool sajandit hiljem. Kõigest kirjutati pikalt ja laialt, juhtkirjad jätkusid sageli läbi mitme lehenumbri. Esikülje alumine pool, joonealune, sisaldas ennekoike järjeromaane. Sealt sai lugeda ajaloost, rüütlitest ja armastusest, indiaanlastest, aga samuti kaasaegsetest teemadest. Suur osa tollasest ilukirjandusest (nii tõlked kui algupärandid) avaldatigi

esimalt joonealustes. Järjeromaan oli nii oluline osa ajalehe identiteedist, et uue aasta tellimisreklaamis kuulutasid ajalehed, milliseid (tõlke)romaane nad järgmisel aastal avaldada kavatsevad.

Nii olid esiküljel kõrvuti tollase ajalehe põhifunktsioonid: õpetamine-valgustamine ja meelelahutus. See oli kooskõlas ka lehtede ilmumissagedusega üks kord nädalas. Päevauudised toodi esiküljele ainult erakordsetel juhtudel, mille seas esikohal olid tähtsad surmad, kus kadunukesteks Vene keiser, Eesti rahvuslikud suurkujud (nt C. R. Jakobson 1882. a, J. Hurt 1907. a) ja Euroopa kultuuri-tegelased (nt L. Tolstoi 1910. a). Ka pandi esiküljele keiserlikud „Kõigekõrgemad manifestid“, milles Vene riigi valitseja teatas oma alamatele perekondlikest sündmustest oma lähemate sugulaste seas ning kuulutas sõdu, seadusi ja amnestiat.

Esimeste ajalehtede esiküljeautorid olid muidugi leheterimetajad ise. Autorkond laienes, kui sinna ilmusid juhtkirjad ja järjeromaanid. Juhtkirju kirjutasi toimetajad, toimetuseliikmed ja kaasautorid, keda lehes tähistati tavaliselt üksnes nimetähtedega (nt lk oli Jüri Tilk). Seevastu joonealuste järjejuttude autorite ja tõlkijate nimed anti ka lugejale teada ja seda kohe joonealuse alguses, pealkirja all (nt „Pruusias. Ernst Ecksteini romaan Rooma wabariigi wiimsest aastasajast. Ümberpannud M. Pödder.“ Postimees, 8. mai 1897).

Õpetlik-ilukirjanduslik esikülg hakkas murenema 20. sajandi alguses, kui algas päevalehtede ajastu ja esiküljele tungisid üksikud olulised sündmused ning mitte enam pikkade juhtkirjadena. Karakterseteks näideteks on Lev Tolstoi surm 1910. aastal või Estonia uue hoone avamine 1913. aastal, millele moodsamad lehed pühendasid terved esiküljed, koondades sinna eri žanrides infot. Juhtkiri oli lühike ja kompaktne, lisaks kasutati lühiuudiseid ja reportaaži, Estonia puhul ka arvustusi; kõik lood olid pealkirjastatud.

Senise esiküljetraditsiooni purustas lõplikult I maailmasõja puhkemine, mis tõi kõigi suuremate ajalehtede esiküljele sõjasõnumid ja tähtsamate

teadete pealkirjastamise. Juhtkiri tõrjuti esialgu esikülje lõppu, varsti teisele küljele, kuhu viidi ka joonealune järjejutt. Kui sõjad ja revolutsioonid mööda said, siis õpetust ja kirjandust enam esiküljele tagasi ei toodud ning 1920. aastate alguses kujunes välja uus uudistekeskne esikülg. Kümneni alguses täideti esikülg peamiselt lühiuudistega, järk-järgult lood pikenesid ja nende arv vähenes. Teemaatiliste tiitel-pealkirjade asemel kasutati järjest rohkem deklaratiivseid lauseid, mis töid loost välja kõige olulisema (nt mitte „Tallinna-Haapsalu rahukogus”, vaid „Allaperdi protsess lükati rahukogus nädalaks edasi”). Ja muutus ka autorkond. Esikülge hakkas valitsema uudiseid toov reporter, aga lugeja jaoks jäi ta ikka anonüümseks.

Uudiste temaatika oli alguses riigikeskne ja kuiv. Põhiosas anti edasi riigi loomise ja ülesehitamisega seotud infot ministeeriumide ja asutuste tegevusest, majandusest, seadustest ja lepingutest ning kajastati välispoliitilisi uudiseid Euroopast. Kümneni keskel hakkas esiküljele tungima kergemaid ja vähemtähtsaid teemasid eesotsas õnnetuste ja kuritöödega, aga ka uudiseid spordist, kultuurist, kohalikust argielust.

Tugevalt mõjutas esiküljetemaatikat kollase nädalalehe Esmaspäev ilmuma hakkamine 1922. aasta augustis. Oluliste (paljude elu mõjutavate) uudiste asemel seadis Esmaspäev fookusse inimläheduse, põnevuse, sensatsioonilisuse. Leht sai kiiresti populaarseks ja ka teised lehed muutsid oma temaatikat ja stiili kergemaks ja meelelahutuslikumaks. Nii olid kõigi eesti lehtede esiküljed kümneni lõpus märksa elusamad, aga ka kõmulisemad ja negatiivsemad.

Muudatuse tõi esikülgede temaatikasse vaikiv ajastu. Siseministri sundmäärusega (detsembris 1934) kehtestati, et ajakirjandus peab olema „oma sisult, toonilt ja väljendusviisilt [---] rahva elu üleshitav ja kasvatav”, positiivne („võimalikult jaatavas

vormis”), aitama kaasa „kodurahule ja ühistahte saavutamisele rahva keskel” ega tohi kirjutada „kodaniku intiimellu puutuvaist asjust”.² See ja samal aastal asutatud propagandatalituse tegevus muutis ajalehtede esiküljed tunduvalt siivsamaks ja vaoshoitumaks. Õnnetuste ja kuritööde asemel jõudis esikülgedele järjest rohkem rahvastervikluse edendamist mitmesuguses vormis: pikkade ülevaadetena rahvuslikest kongressidest, aktustest ja muudest üritustest; plakatlike pidupäevakülgedena, millel juhtkirjad ja tervitused riigijuhtidelt; aga ka näiteks Esmaspäeva organiseeritud lugejapäevadeks, milles rahvuslikud kampaaniad (nimede eestistamine, raamatuaasta) serveeriti meelelahutuslikus soustis. Samal ajal suurenes esiküljel ka välispoliitiliste uudiste osakaal ja siin oli põhjuseks teravnev välispoliitiline olukord Euroopas jm maailmas.

Radikaalse muutuse sellesse süsteemi tõi nõukogude võimu kehtestamine Eestis 1940. aastal. Nõukogude ajakirjanduse põhirollid võtab kokku Lenini paljukorratud idee 1901. aastast, et ajaleht peab olema kollektiivne propagandist, agitaator ja organisaator.³ Informeerimisest ei olnud juttugi ja seega oli varasemast kardinaalselt erinev ka nõukogude esikülg. See pidi innustama ja eeskujuna näitama. Nii kadusid esiküljelt negatiivsed uudised Nõukogudemaalt ja välisuudised, selle asemele tuli tööpropaganda mitmesugustes žanrides: lühiuudised ja epistolaarsed aruanded Stalinile tööplaanide täitmisest, portreed ja olukirjeldused eeskujulikest töolistest ja põlduritest, olukirjeldused vabrikutest ja põllult, innustavad hüüdlauseid (à la „Koristame saagid kadudeta!”). Ja kõige selle ees taas juhtkirjad, mis kajastasid kompartei ja valitsuse ametlikke seisukohti ja suuniseid.

Teine oluline esiküljeveldkond oli riiklik kroonika ehk Nõukogude riigijuhtide ja kommunistliku partei tegevus. Seda talletati ametliku infona mitmesuguses vormis: lühiuudistena vormistatud teated,

2 [845. Siseministri sundmäärus nr 19](#). Riigi Teataja 21.12.1934, lk 1830, 1831.

3 В. И. Ленин. С чего начать? Искра No 4 1901, с. 3.

- 1 Raamatulik esikülg. Marahwa Näddala-Leht 12. jaanuar 1821.
- 2 Õpetlik esikülg joonealusega. Eesti Postimees 2. september 1881.
- 3 Uudislik hierarhiline esikülg. Waba Maa 29. juuni 1933.
- 4 Propagandistlik esikülg. Rahva Hääl 15. oktoober 1972.
- 5 Fokuseeritud miniajaleht-esikülg. Postimees 23. september 2008.
- 6 Plakat-esikülg reklaamidega. Öhtuleht 17. aprill 2019.



2



3



ametlikud dokumendid (määrused, otsused jm), ülipikad ülevaated parteikongressidest ja pleenumitest, lühemad ülevaated vähemtähtsatest koosolekutest, parteijuhtide kõned, mida liigendasid fraasid „(Kiiduavaldused.)“, „(Kestvad tormilised kiiduavaldused.)“ jms.

Vastavalt ametlikele nõudmistele oli riiklik kroonika lehes esmatähtis ja lükkas vajadusel esiküljelt (ja mõnikord ka kogu lehest) välja kõik muu. Kõige suuremas mahus avaldas ametlikku infot Rahva Hääl kui kõige tähtsam eestikeelne leht, väiksemas mahus kohalikud ja temaatilised ajalehed. Nii täitsid nõukogude ajalehed ka seda rolli, mis oli Liivi- ja Eestimaa kubermangude ametlikel teadetelehtedel 19. sajandil.

Alates 1960. aastatest ilmus kahe kohustusliku valdkonna kõrvale ka inimlähedasemaid ja kergemaid teemasid (nt loodus, lapsed, perekond). Tolla nimetati seda publitsistikaks, tänapäeval võiks ehk öelda *lühiessee* või *mõtisklus*. Näiteks Tartu

päevaleht Edasi avaldas reedesel esiküljel juhtkirja asemel rubriiki „Lugejaga vestleb“ (1967–1978), kus ajakirjanikud ja lehe kaasautorid arutlesid endale südamelähedastel teemadel.

Koos esikülje nõukogustamisega muutusid ka pealkirjad. Informatiivsete-deklaratiivsete pealkirjade asemel said taas valdavaks tiitel-pealkirjad, mis võinuksid pealkirjastada kümneid erinevaid lugusid („Üleskutse“, „Õppetöö eesrindlane“, „Tutvumine vabariigiga“). Juhtkirju pealkirjastati sageli üleskutsetega („Kindlustagem sügiskünni sajaprotsendiline teostamine“). Nii andis pealkirjade lugemine esiküljest üksnes ähmase temaatilise ettekujutuse. Suured sündmused olid peidus näiteks esikülje alanurgas pisikese formaalse pealkirja taga (nt „TASSi teadaanne“ Rahva Hääles 15. oktoobril 1972 teatas suurima ohvrite arvuga lennuõnnetusest maailmas).

Nõukogude võim tõi pöörde ka esikülje autorikonnas. Toimetuse liikmed tõrjuti tagaplaanile, esiplaanil oli nüüd üleliiduline infoagentuur TASS

RAHVA HÄÄL

NLKP KESKKOMITEE HUÜDLAUSED
Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni 55. aastapäevaks

TUTVUMINE VABARIIGIGA
Iraani äähh Mohammed Reza Pahlavi ja lähinna Farah Pahlavi Eesti NSV-s
TALLINNA

KÜLASKAJA MAALE

25 AASTAT PEDAGOOGILIST INSTITUUTI

KUNSTIPIDUSTUSTE PÄEVIK

KASHASTANI ROHKE VILI

AUTOSUJASIS

TASSI TEABANNE

PARASOLIMPIA PRONKS VAATAB LONDONI POOLE

ETTEVÕTTAD SAADAVAD TÖÖTAJAJÄÄNDUSKUSELE

5

Postimees.ee uuri, kuidas on olukord riigieelarvega

Postimees 16.65

Avalikkust šokeeriv luureskandaal

Endine kaubandusminister ja riigitegelane Jari Kallaste on saanud Eesti NSV ajal riigitegelaseks ja luurealaseks. Kallaste on saanud Eesti NSV ajal riigitegelaseks ja luurealaseks. Kallaste on saanud Eesti NSV ajal riigitegelaseks ja luurealaseks.

Reiljant professori kilasid
Tuntud loojad rääkisid

Pilmaskandaal
Võitja Hilja

Ettevõtted saavad
Töötajajäänduskusele

Parasoolimpiat
Pronks vaatab Londoni poole

6

VICTOR CRONE: meie eurolool refrään peaks olema nagu plahvatus!

Tartu uues koolis saaks lapsed endale õpetajaid valida

Õhtuleht
„Imedest, mille tuli hävitas, on inimkond nüüd ilma.“

Tulest laastatud Jumalaema kirikut ei saa mingi hinna eest taastada

Selle nädala ennustatavad jackpot'id

Vikinglotto 9 100 000 €	Bingo lotto 230 000 €	OLIMPIALOTTO 51 000 000 €
-----------------------------------	---------------------------------	-------------------------------------

(ja tema kohalik haru ETA) oma materjalidega. Selle kaudu rääkisid esiküljel anonüümsed nõukogude reporterid, Nõukogude Liidu kollektiivsed juhtorganid ning partei- ja valitsusjuhid. Taas esiküljele tulnud juhtkirjad olid nimetud, autoriteks toimetuse juhtivad liikmed. Aja jooksul toimetuse ajakirjanike osakaal esiküljel siiski kasvas, nende kirjutada olid olukirjeldused, portreed „tööeesrindlastest“ jms. Täiesti uute tegelastena ilmusid esiküljele kohalikud kirjasatjad töölikorrespondendid ehk rabkorrid ja selkorrid (vn рабочий корреспондент ja сельский корреспондент), kes kirjutasid lühiuudiseid „töövõitudest“. Kirjasatjaid esitleti algusest peale nimeliselt, mõnikord veel ka „tiitliga“ (nt „Peeter Sakk, Rajangu valla Ühendatud Jõu kolhoosi esimees“ Talurahvaleht 29. märts 1949).

1980. aastate lõpus lagunes koos nõukogude võimuga ka nõukogulik esikülge. Eesti ühiskonna ülikiire muutumine paiskus esikülgedele kohati kakofoonilise žanrilise seguna: sise- ja välispoliitilised

uudised, kommentaarid, intervjuud, erakondade deklaratsioonid, reportaažid, seaduseelnõud ja seadused, üleskutsed, karikatuurid jne. Teematikas oli esiplaanil mõistagi sisepoliitika. Uudiste pealkirjad muutusid taas pikemaks ja informatiivsemaks.

Pärast Eesti iseseisvumist ja rahareformi 1992. aastal tulid stabiilsemad ajad ja esiküljest kujunes jälle olulisemate päevasündmuste areen, keskeks žanriks sai taas uudis ja põhiautoriks reporter. Kõige rohkem kirjutati poliitikast ja majandusest, aga ka spordist, kultuurist, kuritegudest. Kommentaarid viidi lehe sisse, eraldi arvamusküljele; esiküljele toodi ilmataade (visuaalselt väga moodne asi – arvutil tehtud!). Põhimõtteliselt oli areng samasugune nagu 70 aastat varem. Erinev oli aga see, et reporter ei olnud enam anonüümne infovahendaja, vaid nimeõiguslik autor – teda esitleti täisnimega ja hakati järjest rohkem esile tõstma: ta nimi toodi loo lõpust loo algusse, pikemate lugude puhul esitleti teda väikse fotoga.

Paari aastaga kasvasid lehtede mahud üle kahe korra ja siis sai esiküljest ühtlasi ka lehenumbri reklaamkülg, mis andis ülevaate numbri sisust. Katsetati erinevaid mooduseid: väiksed lugude reklaamid päismiku kohal; lehe sisukord, mis loetles olulisi pealkirju-teemasid; lugude jupitamine (algused esiküljel, järjed sisekülgedel).

Täies ilus arenes selline topeltfunktsiooniga esikülg välja uue sajandi algul, kui suured päevalehed tihendasid sinna mahuka lehenumbri põhisisu. Esikülg oli nüüd justkui miniajaleht (nt Postimees 23. september 2008). Külje keskmes oli tähtsaima päevasündmuse kokkuvõtte, selle kõrval paarilauseliste kokkuvõtetena teised olulisemad sündmused eri valdkondadest (välismaa, majandus, kultuur, sport; mõnikord oli esitletud lugusid kolm, teinekord isegi kümme). Külje teises servas toodi välja juhtkirja ja paari arvamuse loo tuumideed. Lõpuks veel piltimateade, päeva tsitaat ja ohtralt pisifotosid liigenduseks-pilgutõmbajaks. Esikülg oli temaatiliselt mitmekülgne ja žanriliselt äärmuseni fokuseeritud: siin olid ainult teritatud tipud. Selline esikülg ei olnud enam reporterite teha, nüüd sai esiküljeautoriks anonüümne toimetaja.

Kokkuvõttes on näha, kuidas kümnekonna aastaga jäi esiküljel (põhi)teksti üha vähemaks: terviklugusid asendasid lugude algused, siis terviklugude lühemad referaadid, seejärel paarilause lised sisukokkuvõtted. Kuna samal ajal vähendasid suured päevalehed leheküljesuurust poole võrra, jäi esikülg infolt märksa hõredamaks.

1990. aastatel tekkis ka eripärane kollane esikülg, mida iseloomustas kergem ja eraelulisem temaatika (pisikuriteod, poliitikute-näitlejate-sportlaste eraelu, missid jne). Ka siin oli keskne žanr uudis, sellele lisati suured ekspressiivsed pealkirjad ja fotod. Kümneni lõpus aga kadusid kollaste lehtede esikülgedelt (uudis)lood, neid asendasid eri suuruses looreklaamid, mis koosnesid pealkirjadest ja fotodest.

Ka miniajaleht-esikülg ei jäänud püsima. See kuivas kokku, kui esiküljele tungis järjest rohkem reklaami. Lõpuks on jäänud toimetusele ainult kitsas ruum päismiku kohal või all, kuhu mahub vaid paar-kolm looreklaami (pealkiri-märksõna + kokkuvõtlik lause). Nii on päevasündmuste areenist jäänud alles ainult kitsas vaatepilu, mis laseb piiluda ajalehe sisse. Anonüümne toimetaja kirjutab sinna vaid paar lauset. Uudisesiküljest on saanud reklaamesikülg.

Teisiti arenes esikülg siis, kui kajastati suursündmusi, olgu selleks paavsti visiit, printsess Diana surm, vendade Voitkade areteerimine või terrorirünnak New Yorgis. Sel puhul pühendati esikülg ainult suursündmusele. Esialgu kasutati pikka uudislugu ja lisaks fotot või paari. Varsti täiendati kesket uudislugu eri žanrides lisadega – taustalugu, intervjuu, kronoloogia vm loetelu, teabegraafika. Järsk kardinaalne muutus tuli suursündmuste kajastamisse aga 2000. aastate alguses, kui pilt tõrjus sel puhul teksti esiküljelt välja. Jäi ainult suur foto ja suur pealkiri-märksõna, nagu seni oli olnud kombeks kollases ajakirjanduses. Kõige tähtsam esiküljeautor on nüüd fotograaf.

Kuulutused ja reklaam

Kuulutusi ilmus juba esimestes eesti ajalehtedes 19. sajandi algusest peale, alates sajandi keskpaigast oli nende koht ajalehe viimasel küljel. Esiküljele, päismiku alla jõudsid esimesed kuulutused-reklaamid 1880. aastate lõpul. Alguses olid need lehtede omareklaamid, aga varsti lisandus ka muud: raamatureklaame, surma-, kihla- ja abielukuulutusi. Üsna kohe kehtestasid lehed esikülje-kuulutustele ka topelthinna (mõni isegi neljakordse hinna). Järgnevatel aastakümnetel jäid kuulutused esiküljel siiski suhteliselt haruldaseks: neid ilmus ühekaupa ja harva.

Muutus tuli 1920. aastal koos majandusele paremate aegade. Kuulutused said esiküljel tavaliseks, lisandusid reklaamid. Eelkõige oli esikülg filmi-reklaamide koht, aga siin reklaamiti ka igapäevaseid tarbeasju ja teenuseid: leiba, valmis-

riideid, sigarette, õlut, kosmeetikume, kohvikuid jne. Juba 1920. aastate alguses oli nädalavahetu- seti mõni esikülj servast servani reklaame täis. Enamasti olid need 1–3-veerulised madalad kastid, aga suurfirmade reklaamid paisusid ka kogu esikülje suuruseks (kommivabrikult Kawe, jahuveskilt Puhk ja Pojad, raadiotehaselt RET).

Klient oli kuningas, kui tal raha oli, siis pakkusid lehed palju vabadust. Pinda sai osta nii esikülje serva, lugude vahele kui keset lugusid. Valida sai reklaami kuju. Lisaks tavapärasele nelinurksetele ilmus veel ristikujulisi (Postimees 23. jaanuar 1930) ja trepp-reklaame, kus omavahel seotud väiksed reklaamikastid läbisid trepina kogu külje teksti- veerge, lõigates tükkideks seal asuvad lood (Waba Maa 18. veebruar 1935). Juba 1920. aastatel jõudis esiküljele „kuulutus tekstis teksti kirjaga“ ehk lühi- uudisena kujundatud reklaamtekst, mida eristasid toimetuse materjalist ainult spetsiifilised täpilsed jooned reklaamteksti kohal ja all (nt Päevaleht 26. november 1929). Seda nimetati ka *pime- reklaamiks*, tänapäeva mõistes oli see sisuturundus.

Sellele ärilisele pillerkaarile tegi nõukogude võim 1940. aasta suvel kiire lõpu. Reklaam tuli esi- külgedele tagasi alles pool sajandit hiljem, kui nõukogude võim lagunes. Otsa tegi lahti Eesti Ekspress, mis avaldas esimese reklaami esiküljel 1989. aasta detsembris ja alates 1992. aasta suvest müüs esikülje täielikult reklaamiks. Suured päeva- lehed olid konservatiivsemad, esiküljel ilmus üksi- kuid väikseid reklaamkaste, järjekindlalt lubati reklaam sinna alles 1990. aastate keskel. Nüüd hoidsid toimetused esiküljereklaami rangetes raamides, müües kindlas suuruses reklaamikaste kindlasse asukohta: peamiselt väikesi ruute päismiku kõrvale ja harvem suuremat plokki esikülje alaserva.

Esikülj oli reklaamijaile kõige atraktiivsem (ja kõige kallim) asukoht ning ajapikku müüsid lehed esikülje alaserva üha kõrgemaid reklaamiplokke. 2005. aastal müüdi esmakordse erandina eksclu- siivse hinna eest ära terve esikülj. Pärast majandus- kriisi, 2010. aastatel sai terve esikülje reklaamiks

müümine päevalehtedes üha tavalisemaks ja on praegu igapäevane rutiin nii Postimehes kui Eesti Päevalehes, üha sagedamini ka suuremates koha- likes lehtedes ja Õhtulehes.

Pildid ja visuaalsus

Esimesed pildid eesti ajakirjanduses olid tiitli- pildid Tartu maa rahwa Näddali-Lehhes 1806 ning Perno Postimehhes ja Tallorahwa postimehhes 1857. N-ö päris pildid ilmusid ajalehtede esikülgedele 1860. aastatel seoses keiserlike suursündmustega. Need olid puugravüürid, mille tegemine oli kallis ning seetõttu kasutasid ajalehed neid väga harva. Sellest hoolimata on näha selge erinevus esi- ja siseküljepiltide vahel: esiküljel ilmusid keiserlikke päevasündmusi visualiseerivad pildid, sisekülgedel aga populaarteaduslikud pildid (Tartu vaated, paganate metsik elu kaugetel maadel jms).

1893. aastal ilmusid esikülgedele esimesed fotod, aga nende tehniline kvaliteet oli suhteliselt vilets. Seetõttu eelistasid ajalehed kasutada pigem fotode järgi tehtud (sule)joonistusi, mis tulid trükis paremini välja. Sajandivahetuse paiku hakkasid lehed pilte rohkem avaldama, aga ikka rohkem sise-, mitte esikülgedel.

Tavaliseks said pildid esikülgedel 1920. aastatel. Eialgu oli endiselt rohkem joonistusi (karikatuurid, poliitikute portreed). Fotod olid peamiselt välis- maised ning portreteesid välismaiseid poliitikuid. Iseseisvalt, ilma juurdekuuluva loota, ilmusid uudis- fotod põnevatest sündmustest ja tegelastest (nt õhulennud, filmitäht suusatamas, maailma kalleim sukk). Kümnendi lõpul said esiküljel tavalisemaks juba Eesti fotod. Need kujutasid eelkõige olulisi riiklikke sündmusi (poliitikute visiidid, paraadid, kultuurisündmused), hiljem üha rohkem ka argiasju (tulekahjud, liiklus- õnnetused). Palju kasutati reportaažlikku kollaaži, mille moodustasid üksteise kõrvale kleebitud väiksed eriilmelised fotod (sündmuskoha üldplaan, peategelas(t)e portree(d), tegevusfoto). Sellega koos kasvas fotograafi tähtsus, temast sai reporteri kõrval esikülje teine võtmetegija.

1930. aastatel ilmusid esiküljele ka uut tüüpi joonistused – plakatid, mis esitlesid riiklikke ja rahvuslikke pidustusi ja rituaale (vabariigi aastapäev, võidupüha, rahvuslikud kampaaniad, Eesti Mängud jms). Käiku läks sinimustvalge värvikombinatsioon ja rahvuslikud sümbolid: rahvariides neiu, sõdur, tammevanik, lõke või tõrvik, ratsamees.

Kui 1920.–30. aastatel oli visuaalsus ajalehtede esiküljel järjest kasvanud, siis nõukogude võimu kehtestamisega pildikasutus vähenes. Nõukogude ajalehes pidi keskne olema tekst, foto oli n-ö sissetungija. 1958. aasta 11. veebruaril võttis partei keskkomitee vastu isegi määruse "Mõningate ajalehtede ülemäärase illustreerimise ebaõigest praktikast", kus öeldi otsesõnu: "Selline ebaõige praktika, mis on lääne kodanliku ajakirjanduse kahjuliku mõju tulemus, viib selleni, et üksikud ajalehenumbriid muutuvad real juhtudel sisututeks, apoliitilisteks illustreeritud väljaanneteks, mis annavad järele väikekodanlikule maitsele."⁴ Alles 1960. aastatel sai fotost taas kindel esikülje element.

Nõukogude ajal teisesen ka fotode sisu. Esiküljefotodelt kadusid välissündmused, asemele tuli toimekas tööelu Nõukogudemaaal: töölised ja kolhoosnikud töötamas ja koosolekutel istumas või kätt tõstmas, paraadid, valmivad uusehitised ja algperioodil muidugi suures koguses Stalinit. Kusjuures foto-Stalin ei tegutsenud, ta poseeris liikumatuna suurel retušeeritud paraadportreel (sarnasel moel kujutati valitsejaid ka 19. sajandi ajalehepildidel). 1950. aastate teisel poolel muutus fotovalik varieeruvamaks, lisandusid fotod Nõukogude riigijuhtidest (presiidiumis, paraadil, kohtumas teiste riigijuhtidega), samuti õpilastest-üliõpilastest-teadlastest, kultuuritegelastest, autasustamistest. 1970. aastatel hakati nädalavahetusesti avaldama kunstilisi fotosid (loodusest, ilusatest inimestest, lastest jms). Nii nagu esikülje tekstid, olid ka esikülje fotod alati positiivsed.

Ka Nõukogude ajal tervitati pidustusi-rituaale joonistatud esiküljeplakatiga. Vastavalt ideoloogiale muutus värvivalik ja sümboolika: kohustuslik toon oli nüüd punane, lisaks sirp ja vasar, rahvariides neiu, viljavihud, tööline, algperioodil inkorporeeriti plakatisse sageli ka Stalini foto. Erinevalt varasemast kõik plakatitegelased üha naeratasid. 1960. aastate lõpus hakkasid plakatid lagedamaks muutuma: detailselt välja joonistatud tegelaste asemele tulid suured punase pinnad, viisnurgad, lipud, Lenini bareljeef ja sümboolsed arvud.

1970. aastatel laienes plakatlikkus pidupäevadelt argipäevadele. Positiivseid portreelugusid ja olukirjeldusi hakati kaunistama kompositsioonidega, mille keskmes tubli töölise-kolhoosniku foto järgi joonistatud portree ja taustal detailid, mis viitasid tema tööle. Selline stiliseerimine ja esikülje fookusse tõstmine ülendas konkreetse mehe-naise nõukoguliku tööeesrindlase sümboliks.

Esiküljefotod hakkasid muutuma perestroika ajal. Taas ilmusid sinna olulised päevasündmused, nii välismaised kui kohalikud. Esialgu oli endiselt palju portreefotosid, aga varsti üha enam ka tegevust ja lugude rääkimist. 1990. aastate keskel tuli suurte lehtede esiküljele täisvärv ja fotod muutusid üha värvilisemaks. Kümnendi teisel poolel hakati kasutama rohkem erineva plaaniga ja eri suuruses fotosid. Seni tavapärase keskplaani asemel ilmus järjest rohkem suure plaanis fotosid ja nii töid kesksed fotod pildistatava lugejale lähemale, esitades teda suuremalt ja detailsemalt, astudes pildistatavale ligi tema intiimsesse sfääri. Suureplaani fotode kasutamisel muutusid esiküljed varasemast intensiivsemaks ja jõulisemaks. Nii anti fotole uus roll: ta polnud mitte teksti täiend, vaid lehekülje keskne element, tähelepanu ärataja, lehekülje „sisseviskaja“. Samal ajal ilmnes ka vastu-pidine trend: esiküljel avaldati standardseid pisi-portreid, mille ülesanne polnud info vahendamine, vaid lugeja tähelepanu suunamine ja lugude personifitseerimine.

4 Советская печать в документах. Москва: Государственное издательство политической литературы 1961, с. 286–287 [autori tõlge].

Kokkuvõttes suurenes 1990. aastatel esikülje visuaalsus tugevalt ja fotost sai esikülje kohustuslik fookuselement. Selle trendi viisid lõpuni plakatlikud fotoesiküljed, mida päevalehed pruukisid esimest korda 2000. aasta paiku väga eriliste suursündmuste tähistamiseks. Sellist esikülge kattis servast servani ülisuur foto, mille peal oli suures kirjas märksõnafraas-pealkiri, (põhi)tekst puudus täiesti. Visuaalil põhinevaid plakatesikülgi olid temaatilised lehed ja nädalalehed (nt Kodumaa, kultuurileht Sirp ja Vasar) kasutanud mõnikord juba Nõukogude ajal, aga nüüd jõudis samsugune plakatlikkus eristel juhtudel (suursündmused, riiklikud-rahvuslikud rituaalid, ajalehtede korraldatud üritused) ka päevalehtedesse ehk ajalehenduse tuuma.

Järeldused

Eelnev analüüs näitab, kuidas esikülje erinevad komponendid on muutunud eri taktis.

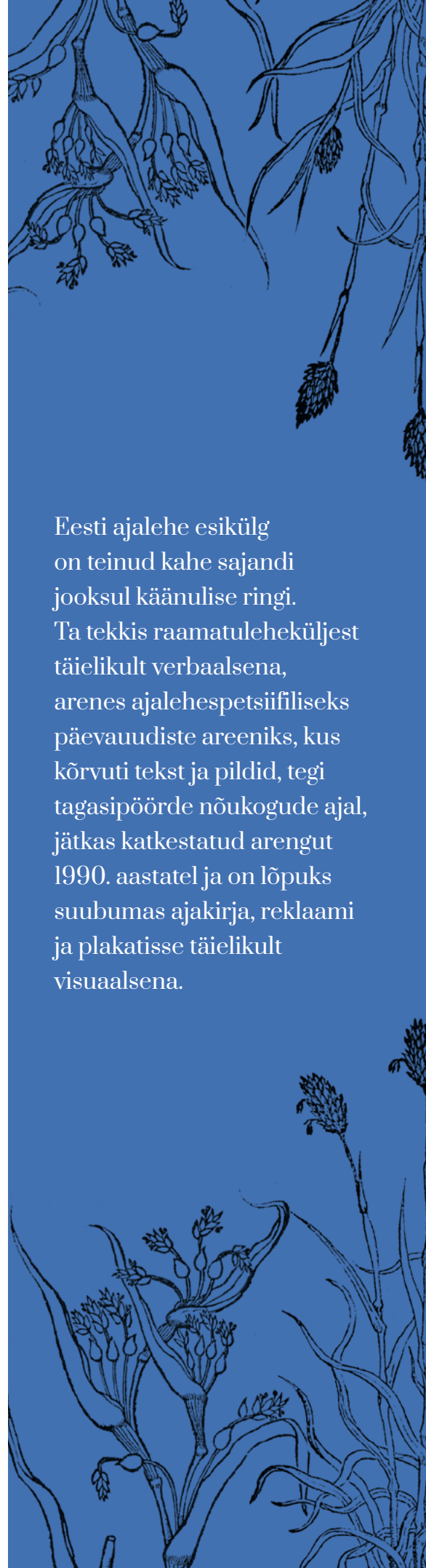
Esikülje kujundus on olemuslikult muutunud neljal korral: esmalt 1870.–80. aastatel, kui raamatuliku formaadi asemel võeti kasutusele ajalehelik formaat (võtmeelementideks suur mitmeveeruline lehekülj joonealusega ja lineaarne küljendus); siis 1920. aastatel, kui kujunduse abil hakati esiküljel infot hierarhiseerima (võtmelementideks eri suuruses pealkirjad ja fotod); seejärel 1990. aastatel, kui esiküljel hakati infot fokuseerima (võtmeelementideks suur foto); ning lõpuks 2000. aastatel, kui kasutusele võeti plakat-esikülj (võtmeelementideks fotolisus ja põhiteksti puudumine).

Kui jätta kõrvale viimane muutus, siis saab üldistada, et kujundus muutub siis, kui ajalehtede maht on järsult kasvanud (vähemalt 1,5 korda viie aasta jooksul).⁵ Lehe maht ei ole siin eraldiseisev mehaaniline parameeter, vaid peegeldab mõõdetaval moel ühiskonna järsku muutumist.

Esikülje sisu (temaatika, žanristik, pealkirjastamine, autorkond) on muutunud koos riigikorraga. Teemaatika alusel (ja võttes arvesse ka reklaami olemasolu) saab eristada nelja ajastut: tsaariaegset õpetlikku ja kirjanduslikku-meelelahutuslikku esikülge, vabariigiaegset uudislikku ja merkantiilset esikülge, nõukogudeaegset töö-propagandistlikku ja riikliku kroonikaga esikülge ning uue aja uudislikku ja merkantiilset esikülge.

5 Vt pikemalt: Roosmarii Kurvits. [Eesti ajalehtede välimus 1806–2005](#). Tartu : Tartu Ülikooli kirjastus, 2010, lk 355–359.

Eesti ajalehe esikülj on teinud kahe sajandi jooksul käänulise ringi. Ta tekkis raamatuleheküljest täielikult verbaalsena, arenes ajalehespetsiifiliseks päevauudiste areeniks, kus kõrvuti tekst ja pildid, tegi tagasipöörde nõukogude ajal, jätkas katkestatud arengut 1990. aastatel ja on lõpuks suubumas ajakirja, reklaami ja plakatisse täielikult visuaalsena.



Žanrilises arengus järgnes algsele ebamäärasusele ülevaatlike artiklite (juhtkirjade) ja ilukirjanduse aeg. Selle vahetas 1910.–20. aastatel välja ajakirjanduslike žanride aeg: esiküljel ilmusid eelkõige uudised, aga ka reportaažid ja intervjuud. Sellele järgnes nõukogudeaegne ajakirjanduslike žanride taandumine ja ideoloogiat esiplaanile seadev moonumine ning uute žanride tulek (uut tüüpi juhtkiri, olukirjeldus, kõned, hüüdlused). Sellele järgnes taas ajakirjanduslike žanride kasutuselevõtt ja lõpuks (põhi)teksti kadumine esiküljelt.

Pealkirjade muutumine on olnud pendeldamine kahe trendi vahel: ühel pool tiitel-pealkirjad ehk ilma verbita märksõnad või -fraasid, teisel pool informatiivsed-deklaratiivsed pealkirjad, mis toovad lugudest välja selle kõige tähtsama info. Alustati tiitel-pealkirjadega, seejärel arenesid 1920. aastatel välja deklaratiivsed pealkirjad, nõukogude ajal pöörduti taas tiitel-pealkirjade poole ja selle järel taas deklaratiivsete pealkirjade poole.

Autorkonna järgi saab eristada viit perioodi: esmalt õpetajate-toimetajate ja kirjanike ajastu, teiseks nimetute reporterite ajastu, kolmandaks nõukogulik kollektiivse propagandisti ajastu, neljandaks reporterite ajastu ning viimaks toimetajate ja fotograafide ajastu.

Kuulutuste-reklaamide avaldamine esiküljel on liikunud teises rütmis. Siin näeb rahulikku tõusulainet alates 1880. aastate lõpust kuni 1920. aastate alguseni, siis kiiret kasvu kuni esikülje täieliku ülevõtmiseni osades lehenumbrites ja seejärel 1940. aastal järsku reklaamist loobumist ideoloogilistel põhjustel. Nõukogude võimu lagunedes algas reklaami taastulek, siis tõus ja praegu valitseb reklaam suuremates lehtedes esikülge täielikult.

Küll aga on erinev esiküljereklaamide korraldamine enne ja pärast nõukogudeaegset katkestust: varasemat suurt vabadust ja variatiivsust on asendanud talitsetud süstemaatilisus (ranged reeglid reklaamide asukohale ja suurusele).

Kuulutuste-reklaamide ilmumine esiküljele on seotud majanduslike oludega laiemas ja kitsamas mõttes. Esikülge müüakse reklaamijatele neil perioodidel, kui lehed kuuluvad eraomanikele (st mitte nõukogude ajal). Kuulutused jõudsid esiküljele esmakordselt siis, kui ajalehed hakkasid 1880. aastatel omavahel konkureerima ja tekkis ajakirjandusturg. Viimasel aastakümnel, võideldes majandusraskustega (konkureerimine *online*- ja sotsiaalmeediaga, majanduskriis, koroonakriis) müüb järjest enam ajalehti järjest sagedamini terve esikülje reklaamiks.

Esikülje visuaalsus on kasvanud hüppeliselt kolmel korral ja siin taga võib näha konkureerimist teiste uudismeediumitega.⁶ Esimesi üksikuid pilte ilmus esiküljel 1890. aastatel, aga igapäevaseks said need 1920. aastate lõpul raadio tuleku järel.⁷ Pärast vahepealset visuaalsuse taandumist said fotod esiküljel taas igapäevaseks 1950. aastate teisel poolel – 1960. aastate alguses televisiooni tuleku järel.⁸ Fotod said esikülje kõige tähtsamaks elemendiks 1990. aastate teisel poolel ja tõrjusid üksikutel juhtudel esiküljelt teksti välja 2000. aastate alguses, pärast *online*-meedia tekkimist.⁹

6 Vt pikemalt: Roosmari Kurvits. Eesti ajalehtede visuaalsus läbi kahe sajandi ja selle muutumise põhjused. Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2014. Tartu : Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2015, lk 42–53.

7 OÜ Raadio Ringhääling alustas regulaarseid saateid 18. detsembril 1926.

8 Tallinna Televisioonistuudio (hilisem ETV) alustas tegevust 19. juulil 1955.

9 Eesti Ekspress, Eesti Päevaleht, Äripäev ja Postimees hakkasid oma lugusid internetis avaldama 1995. a sügisel. Esimesed uudisteportaalid Mega ja Delfi alustasid 1999. a sügisel.

Kokkuvõttes näeme esikülje (ja kogu ajalehe) muutumises spiraali. Eesti ajaleht sai 19. sajandi algul alguse raamatust. Ta sarnanes õpetliku rahvaraamatuga sisult, leheküljesuuruselt, kujunduselt ja autorkonnalt.

Ajaleht kujunes iseseisva, raamatust ja ajakirjast selgelt eristuva meediumina välja 1870.–80. aastatel, kui tekkis ajalehtede omavaheline konkurents. Siis omandas ajaleht eripärase sisu, millest fookusse (ehk esiküljele) tõsteti õpetlikkus ja kirjanduslikkus-meelelahutuslikkus. Siis omandas ajaleht eripärase välimuse: suur lehekülg, mitmeveeruline ladu, joonealuse kasutamine.

Ajaleht saavutas küpsuse 1920.–30. aastatel uudisajakirjandusena. Esiküljest sai päevauudiste areen ja reporterite pärusmaa. Välja kujunesid ajakirjanduslikud žanrid: uudis, reportaaž, intervjuu, deklaratiivne pealkiri. Keskne oli informatsiooniline efektiivsus: kõige olulisem info toodi välja suuremas kirjas (pealkirjades) ja pandi uudistes kõige algusse, hierarhiline kujundus ja fotod suunasid lugejat (näidates lugude tähtsushierariat) ja aitasid tal infost kiiremini ülevaadet saada. Selline esikülg ei eeldanud mitte üksnes lugemist, seda tuli ka vaadata. Oluline on, et samal ajal lubati esiküljele ka kuulutused ja reklaam.

Nõukogude ajal toimus esikülje mõnes komponendis kannapööre ja liiguti tagasi tsaariaegsete praktikate poole. Esikülje keskmesse seati õpetlikkus, innustamine ja eeskuju andmine. Informatsiooniline efektiivsus vähenes: pealkirjad muutusid ebamääraseks, žanrid moonduksid, kujundus tõstis esile ideoloogiliselt olulisi tekste, mitte olulisi sündmusi, esialgu vähenes ka fotode kasutamine. Esiküljelt kadus reklaam. Autorkonnas domineeris toimetuseväline seltskond (kirjasaatjad, TASS, ETA).

1980. aastate lõpus hakkas nõukogulik ajaleht lagunema ja pöörduti tagasi uudisliku esikülje juurde. Esmased muutused olid samasugused nagu 70 aastat varem: esikülg kujundati taas olulisemate päevauudiste areeniks, tagasi toodi uudislikud žanrid ja reklaamid. Sellele järgnes pildiline plahvatus: pildikasutus kasvas järsult, fotod muutusid vormilt mitmekesisemaks (suuremad ja erinevama suurusega fotod, eri plaanides fotod, täisvärvis fotod) ning fotost sai esikülje tähtsaim element. Uuel sajandil on teksti jäänud esiküljel üha vähemaks. Ühelt poolt võttis ruumi ära järjest suuremate reklaamide lubamine esiküljele, teisest küljest viiakse visualiseerumistrend üksikutel (sagenevatel) juhtudel lõpuni: foto tõrjub teksti esiküljelt välja ja võtab külje täielikult üle.

Nii näeme, kuidas viimastel kümnenditel on ajalehe esiküljel hakatud loobuma meediumiomasest uudislikkusest ja matkima teisi meediume. Uusima aja ajalehe esikülg näeb välja nagu ajakirja kaas, fotoplaat või välireklaam. Seal ei ole enam (põhi)teksti ega lugemisvõimalust, on tähelepanu püüdmise, vaatamisvõimalus ja suunamine sisekülgedele.

Seega on eesti ajalehe esikülg teinud kahe sajandi jooksul käämulise ringi. Ta tekkis raamatuleheküljest täielikult verbaalsena, arenes ajalehespetsiifiliseks päevauudiste areeniks, kus kõrvuti tekst ja pildid, tegi tagasipöördet nõukogude ajal, jätkas katkestatud arengut 1990. aastatel ja on lõpuks suubumas ajakirja, reklaami ja plakatisse täielikult visuaalsena.

PS. Eesti esikülgedele kontrastiks võib vaadata kaht kogumikku, kus näitavad oma esikülgi „maailma tähtsaim ajaleht“ New York Times ja Põhjamaade suurim ajaleht Helsingin Sanomat.¹⁰ Võrdluses stabiilsete klassikutega tuleb hästi esile Eestile iseloomulik katkestuste kultuur.

10 The New York Times : The Complete Front Pages 1851–2018. New York : Black Dog & Leventhal Publishers, 2018 ; Eetusivun uutisia : Helsingin Sanomat : uutissivuja ja valokuvia 125 vuoden ajalta. Helsinki : HS-kirjat, 2014.



DANIEL PIERCE
1721

Teadusprojektid raamatukogus 2010–2021

Tartu Ülikooli raamatukogu põhikirjaliste eesmärkide hulka kuulub kultuuriloo ja teadusajaloo, raamatuloo, raamatukogu- ja infoteaduste ning ülikooli ajaloo teaduslik uurimine ja teadustöö tulemuste publitseerimine. Kultuuri- ja teaduspärandi avamisel on raamatukogu eesmärk osaleda Eesti kultuuri-, teadus- ja raamatuloo uurimise projektides.

2006. aastal loodi TÜ raamatukogu teaduskeskus, mis moodustus üldosakonna töötajatest ja uutest keskusesse kutsutud teadlastest. 2008. aastal asus

tööle raamatukogu ideede ja teadusajaloo teadusgrupp ning nimetatud teadussuund sai rahastuse sihtfinantseerimise, baasfinantseerimise ja kolme Eesti Teadusfondi grandide näol. Kokku on raamatukogu teaduskeskuses täis- või osaajaga töötanud üle 15 teadlase. Märkimisväärne on asjaolu, et selle koosseis on olnud rahvusvaheline ning aastate jooksul on läbi viidud mitu suuremat projekti. Raamatuloolisi uurimusi teadusprojektide raames on teinud ka käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna töötajad. Käesolevaga anname ülevaate uurimissuundadest aastatel 2010–2021.

Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu – EEVA

Vahur Aabrams

Eesti vanema kirjanduse uurimis- ja võrguprojekt EEVA. Eesti Teadusfondi uurimistoetus ETF7439 (2008–2011).

Projekti põhitäitjad: Liina Lukas ja Vahur Aabrams.

Balti kirjakuultuuri uurimis- ja võrguprojekt – EEVA. Eesti Teadusfondi uurimistoetus ETF9178 (2012–2015).

Projekti põhitäitjad: Liina Lukas ja Vahur Aabrams.

Mis on EEVA?

Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu EEVA (utlib.ut.ee/eeva) koondab Eesti ja Läti vanema kultuuriloo seisukohast olulisi tekste. Kuna Balti kirjaruum on olnud mitmekeelne, sisaldab EEVA peamiselt eesti, saksa ja vene keeles, aga ka ladina, läti, kreeka, prantsuse ja veel teistes keeltes kirjutatud tekste. Kirjaruumi omapära tõttu on EEVAs viidatud keeltevahelistele suhetele (tõlge, mugandus, retseptioon, adaptatsioon jne). EEVA tekstid on liigitatud, neid saab otsida märk-

sõnastiku abil – valdkonna, voolu, žanri, keele, autori nime, autori soo ja teksti tüübi järgi.

EEVA püüab anda usaldusväärset, uurimistöö põhinevat teavet tekstide ja nende autorite kohta. Eesmärgiks on peegeldada ja vahendada viimast uurimisseisu. EEVA tegevus on andnud uut kultuuriloolist teavet, millest on sündinud artikleid, artiklikogumikke ja monograafiaid. Kõik see on võimaldanud asuda koostama „Balti kirjakuultuuri

ajalugu”, mille eesmärk on tänase Eesti ja Läti alal eri keeles kirjanud tekstide koosvaatlus (teos on kavandatud kaheksas köites, esimene köide „Keskused ja kandjad” ilmus 2021. aastal).

EEVA ajalugu

EEVA projekt sai alguse 2002. aastal, kui Tartu Ülikooli doktorant Liina Lukas tuli mõttele hakata Baltikumis, eriti Eesti alal loodud vanemat kirjandust õppe- ja uurimistöö tarbeks digitaalselt kättesaadavaks tegema – vastavalt uudsetele võimalustele kiiresti arenevas e-riigis. Projekti rahastati esimestel aastatel kultuuriministeriumi eesti kirjandusklassika programmist.

Tartu Ülikooli raamatukogu andis idee teostamiseks kasutusse tööruumi. Esimestest raamatutest tehti pildifailid käsiskanneriga. Kogu ettevõtmine oli esimesel aastal väga tagasihoidlik. Filoloogidest osalesid projektis algusest peale Vahur Aabrams ja Nele Meikar (Lopp), peagi liitusid Kairit Kaur, Maret Veldre, Katri Veldre – kõik Tartu Ülikoolis hariduse saanud noored saksa filoloogid –, ja semiootikamagistrant Andres Lundalin, kelle ülesandeks jäi tegelemine venekeelse kirjandusega. Raamatukogust olid projektile tehniliseks toeks Heiki Epner, nüüdne TÜ raamatukogu digikogude analüütik, ja süsteemiadministraator Kill Kask ning samuti tollased raamatukogu IT-spetsialistid Ehtel Taevere ja Erkki Liba. Aastatel 2005–2007 rahastati projekti EV kultuuriministeriumi eesti keele ja kultuurimälu programmist (SRERTKM/1–3).

2004. aasta sügiseks oli saanud selgeks, et loodud hädapärane süsteem projekti vajadusi ei rahulda, on liiga jäik ega luba käsitleda vähegi keerulisemaid juhtumeid. Uut tarkvara EEVA andmete sisestamiseks asus looma TÜ matemaatikaüliõpilane Virgo Aabrams. Põhiosas valmis see 2006. aasta suvel. 4. oktoobril 2006 oli järg nii kaugel, et projekti „EEVA – eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikorpused” sai TÜ raamatukogule esitleda. Novembri keskpaigaks oli algsest EEVAst andmete üleviimine uude süsteemi lõpule viidud. Sügisel

hakkas EEVAat kujundama TÜ raamatukogu uus kunstnik Eve Valper, kes sai tööga valmis 2007. aasta 19. veebruariks. EEVA oli nüüd esmakordselt täiesti avalik.

2006. aasta oli ka sisulises mõttes murranguline. Tellisime kaastöid paljudelt teadlastelt väljastpoolt projekti kitsamat tööühma. Kaastööd tegid Kristiina Ross, Marin Laak, Kristi Metste, Indrek Jürjo, Aija Sakova, Jaan Undusk jt. Autorite elu ja loomingut käsitlevaid tekste, mida projekti tööühm ja arvukad külalisautorid kirjutasid, toimetati keeleliselt 2004. aasta lõpust peale Piret Toomet.

Samal ajal, kui EEVA uus süsteem valmis, võeti raamatukogus säilituskeskkonnana kasutusele DSpace. See tähendas, et EEVA muutus osaliselt DSpace'ist sõltuvaks. Raamatute digiteerimine jäi edaspidi raamatukogu vastavate spetsialistide ülesandeks. 2006. aasta sügisel hakati skaneerima uue ja moodsa suure skanneriga. Seda tööd hakkas läbi viima Liisi Tõnisson.

2008–2011 õnnestus Liina Lukasel saada EEVA arendamiseks Eesti Teadusfondi grant „Eesti vanema kirjanduse uurimis- ja võrguprojekt” (ETF7439). See tähendas rahastuse stabiliseerumist. Projekti põhitäitjate Liina Lukase ja Vahur Aabramsi kõrval liitus 2008. aastal EEVaga TÜ kirjandusmagistrant Boris Veizenen (2011. aastast TÜ üldise ja võrdleva kirjandusteaduse doktorant), kes hakkas Andres Lundalini asemel tegelema vene autorite tekstidega. Boris Veizenen kirjutas oma tekste eesti ja vene keeles ning tõlkis eestikeelseid tekste vene keelde.

2008. aastal tegi EEVAle kaastööd saksa filoloog Kristina Kongi, kes tõlkis saksa keelde autori-ülevaateid, samuti tõlkis neid Vahur Aabrams. 2008. aasta sügisest 2010. aasta detsembrini toimus tihe koostöö Cornelius Hasselblattiga Hollandist Groningeni ülikoolist, kes vaatas üle autorite ja nende loomingute ülevaadete saksa-keelseid tõlkeid. Vähesel määral tegi jälle kaastööd Nele Meikar.

Ajaperioodi 2012–2015 EEVA uurimis- ja arendustegevuse toetuseks sai Liina Lukas uue ETFi grandid „Balti kirjakultuuri uurimis- ja võrguprojekt – EEVA“ (ETF9178). Aastatel 2014–2015 lisandus suurel hulgal uusi digiteeritud tekste ja valmis arvukalt ülevaateid seni käsitlemata või üksnes minimaalselt käsitletud balti literaatidest ja nende loomingust.

Alates 2016. aastast on EEVA Eesti-uuringute tippkeskuse (CEES, TK145) tegevusplaanis seotud Jüri Talveti institutsionaalse (IUT20-1) ja seejärel Liina Lukase personaalse uurimistoetusega („Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel“, PRG1106), mida finantseerib Euroopa Regionaalarengufond. Vähesel määral finantseeris EEVA ka Erasmus+ Tartu, Bordeaux', Potsdami ja Läti ülikooli vaheline koostööprojekt „Valgustuse mediaalsed praktikad“ (DHVLC16465M).

EEVA elukäik on seotud tehnoloogia arenguga. 2007. aastaks valminud EEVA tarkvara uuendamise küsimus kerkis esmakordselt üles 2013. aastal. Tarkvara looja Virgo Abrams oli 2011. aasta sügisel projektist lahkunud. Turvariskide tõttu otsustati 2014. aasta jaanuaris vanale serverile juurdepääsu piirata. 2016. aastal otsustati, et süsteemi on tingimata vaja uuendada. Pärast esimest ebaõnnestunud katset süsteemi uuendamisel võttis töö üle raamatukogu tarkvaraarendaja Martin Pajuste, kes hakkas asjaga sisuliselt tegelema 2018. aasta alguses. 1. oktoobril 2020 jõudis EEVA viimaks uuele, turvalisemale ja kaasaegsemale platvormile.

Milline on EEVA olukord 2021. aastal?

Kevadtalvel toimus koostöös Münchenis asuva „Balti biograafilise digitaalse leksikoniga“ (Baltisches biografisches Lexikon digital, BBLD) Tobias Conradi isikus vastastikku huvipakkuvate autorite elulooliste andmete koostöölastamine. Algas koostöö TÜ kultuuriteaduste instituudi võrdleva kirjandusteaduse kaasprofessori Rebekka

Lotmaniga. EEVAle seati uued sihid ja lisati funktsionaalsust, et sisestada vajadusel pildifailidele lisaks või nende asemele täistekste. Lepiti kokku, et EEVAga liidetakse Rebekka Lotmani loodud tõkeluule veebikeskkond „Luuletõlked 19. sajandi eesti ajalehtedest“ (sonett.ee).

Tehniline töö EEVA süsteemi uuendamiseks toimus 2021. aasta kevadest detsembrini – andmebaasi lisati tähtsustatud teksti jaoks eraldi väli ja tehti rida väiksemaid kohendusi. Seejärel võis alata EEVA sisulise arenduse järgmine faas, mille sihiks oli vastavalt uurimistoetusele „Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel“ esitleda Baltimaade mitmes keeles kirjutatud luulet ja tõkeluulet kuni 20. sajandi alguseni.

EEVA rahastus aastatel 2016–2021

1. SHVHV16145T, Eesti-uuringute tippkeskus (TK145) (2016–2023), Liina Lukas, Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, kultuuriteaduste instituut.
2. DHVLC16465M, Valgustuse mediaalsed praktikad (2016–2019), Liina Lukas, Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, maailma keelte ja kultuuride kolledž.
3. IUT20-1, Eesti kirjandus võrdleva kirjandusuurimise paradigmas (2014–2019), Jüri Talvet, Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, kultuuriteaduste instituut.
4. PRG1106, Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel (2021–2025), Liina Lukas, Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, kultuuriteaduste instituut.

Ideede ja teooriate levik ja retseptsioon Baltimaades

Pärtel Piirimäe

Ideede ja teooriate levik ja retseptsioon Baltimaades Rootsi ja Vene võimuperioodil (17. saj – 20. saj algus). SF0180040s08, rahastaja: Haridus- ja Teadusministeerium (2008–2013).

Vastutav täitja: Pärtel Piirimäe. Põhitäitjad: Ludmila Dubjeva, Jürgen Beyer, Meelis Friedenthal, Arvo Tering, Ivo Volt, Aira Võsa, Liina Lukas ja Lea Leppik.

Projekti laiem eesmärk oli ideede ajaloo suuna arendamine Eestis. Selleks liideti üheks uurimisgrupiks teadlased, kes olid seni tegelenud erinevate ideede ajaloo seotud valdkondadega: poliitilise mõtte ajalugu, õigusajalugu, teadusajalugu, folkloristika, teoloogia, klassikaline filoloogia. Grupp lähtus ühtsetest metodoloogilistest ja teoreetilistest alusarusaamadest. Projekti raames koguti ja süstematiseeriti Tartu Ülikooli raamatukogus ja teistes mäluasutustes paiknevaid allikmaterjale ning loodi kesketest allikatest – rootsiaegse Tartu Ülikooli disputatsioonidest ja dissertatsioonidest – digitaalne andmebaas.

Suur osa allikatest jõuti analüüsida ning teadustöö tulemused esitati rahvusvahelistel konverentsidel ning publikatsioonides. Tulemused tõid esile nende allikate seni avamata potentsiaali nii teoreetilises plaanis kui ka konkreetsete üksikuurimuste näitel ning nende tähtsuse „standardteadmiste“ tuvastamiseks, mille baasil on võimalik teha adekvaatsemaid järeldusi uute ideede retseptsiooni ja innovatsiooni kohta. Seega revideeris uurimisrühm varasemat tugevat rõhuasetust „innovatiivsete“ teooriate leviku uurimisele, mis ei andnud terviklikku pilti varauusaegsest ideede maailmast.

Uurimisgrupi kasutatava metodoloogia oluliseks aluspõhimõtteks oli ideede uurimine vastava ajastu ideoloogilises ja poliitilises kontekstis, mitte retrospektiivselt tänapäeva teaduste ja teadmiste kujunemisloona. Metodoloogiliselt rõhutati nii väliskontaktide iseloomu ja tiheduse (õpetlaste ränne, raamatute levik, õpireisid jms) kui ka kohalike poliitiliste, sotsiaalsete, kultuuriliste ja majanduslike tegurite arvestamise vajadust ideede leviku

ja muundumise analüüsil. Valminud teadustööd pakuvad seega välja võimalikke mudeleid ideede leviku ja vastuvõtu uurimiseks (eriti Euroopa geograafilises marginaalias).

Et muuta projekti teadustulemused rahvusvaheliselt relevantseks ja huvipakkuvaks, keskendus Eesti allikmaterjalidel põhinev uurimistö „juhtumite analüüsidele“ (*case studies*), mis avasid üldisemalt ideede leviku ja retseptsiooni mehhanisme. Et Euroopa „perifeerias“ toimuv võib olla huvipakkuv laiemalt kui vaid eestlastele endile, näitab projekti põhitäitjate rahvusvaheliste publikatsioonide hulk (vt publikatsioonide nimekiri) ning ettekanded rahvusvahelistel konverentsidel. Uurimisgrupi liikmed osalesid aktiivselt rahvusvahelistes koostöövõrgustikes ja -projektides.

Seni tähelepanu alt välja jäänud allikaliikide käibesse-toomisel väärtustati eriti Tartu Ülikooli raamatukogu unikaalseid kogusid. Algatati ja jätkati digitaalsete andmebaaside koostamist, mille käigus digiteeriti, süstematiseeriti, kirjeldati ja tehti kättesaadavaks TÜ raamatukogu trükiseid ja käsikirju. Samuti toodi teaduskäibesse mujal leiduvaid Eesti ala ideedeajalugu puudutavaid allikmaterjale.

Projekti esialgsed uurimishüpoteesid puudutasid (1) ideede levikut keskuste ja perifeeriade vahel, (2) pingevälja pealinnade ja provintside vahel, (3) ideede muundumist vastuvõtu käigus ja nende kohandamist vastavalt kohalikele ideoloogilistele, poliitilistele ja sotsiaalsetele oludele. (1) küsimuse raames leidis kinnitust hüpotees, et „katkestuste kultuur“ võib soodustada innovatiivsete ideede vastuvõttu. Academia Gustaviana ning Gustavo-

Carolina perioodide võrdluses on mitmete valdkondade puhul ilmnenud, et ülikooli taasisutamisega 1690. aastal kaasnes ka üsna järsk „moderniseerumine“, mille käigus Tartu Ülikool võis oma arengus mitmetest Lääne-Euroopa analoogidest ette minna (vt Friedenthal, Piirimäe). Sama hüpotees leidis kinnitust ka 1802. aasta taasisutamise puhul (vt Võsa, Volt, Leppik). (2) küsimuse raames on uuringud viidanud Tartu Ülikooli suuremale avatusele võrreldes tsaaririigi kesksete uurimis- ja õppeasutustega, samuti toonud välja juhtumeid, kus provints on pakkunud avaramaid tegutsemisvõimalusi konservatiivsema keskusega konflikti läinud õpetlastele (vt Leppik, Dubjeva). Rootsi võimuperioodi puhul võime pigem täheldada (vt Friedenthal, Piirimäe, Tering) keskväime järjest intensiivsemat sekkumist teaduse ja õpetuse sisusse, mida provintside kauguse ja kohaliku eliidi vastuseisu tõttu ei õnnestunud täiel määral ellu viia. Eriti viljakas on olnud lähtumine (3) probleemi-asetusest. Nii kvantitatiivse analüüsi (Zotero andmebaas) kui ka mitmete näidisjuhtumite uurimise abil on õnnestunud analüüsida, kuidas täpsemalt uued ideed keskuste ja perifeeriade vahel levivad.

Hulga üksikuurimuste alusel pakkusid teadusrühma liikmed välja täiendusi teoreetilistele mudelitele,

mida on kasutatud ideede leviku ja vastuvõtu uurimisel. Erilist tähelepanu pöörati sealjuures aspektidele: keskuste ja perifeeriade vahekord; pingeväli pealinnade ja provintside vahel; ideede muundumine vastuvõtu käigus ja nende kohandamine vastavalt kohalikele ideoloogilistele, poliitilistele ja sotsiaalsetele oludele. Uurijad väärtustasid akadeemiliste disputatsioonide ja dissertatsioonide uurimist, mille teaduslikku potentsiaali on seni alahinnatud.

Projektis osalenud uurijad avaldasid üle 150 artikli, valdavalt rahvusvahelistes väljaannetes, aga ka Eesti-sisestes ja populaarteaduslikes väljaannetes. Uurimisrühma liikmed pidasid rahvusvahelistel konverentsidel üle 50 ettekande, korraldasid neli rahvusvahelist konverentsi ning nende juhendamisel valmis aastatel 2010–2013 kolm doktori- ja kaks magistritööd.

Projekti „Väikesemahulise teaduse infrastruktuuri kaasajastamine teadusteema SF0180040s08 raames“ abiga osteti 2010. aastal robotskanner, mis lihtsustab trükiste ja käsikirjade kaardistamist, bibliograafilist kirjeldamist ning digitaliseerituna kättesaadavaks tegemist.

Tähtsamaid publikatsioone:

[Baltic regionalism = Balti regionalism](#) (2012). (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal ; 1/2).

Brüggemann, K.; Laur, M.; Piirimäe, P. (2014) *Die baltischen Kapitulationen von 1710: Kontext - Wirkungen - Interpretationen*. Köln: Böhlau Verlag. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte ; 23). 208 S.

Friedenthal, M.; Lepp, A. (eds) (2014) [Text and its materialities in early modern Estonia](#). (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal ; 1).

Friedenthal, M.; Rimmel, A. (2012) [Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis](#). (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal, 3/4 (141/142)) p. 203–220.

Leppik, L. (toim.) (2010) *Nõukogude teadus – sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik?* Tartu: Tartu Ülikooli muuseum. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, 38). ojs.utlib.ee/index.php/TYAK/issue/view/49, DOI: doi.org/10.1515/tyak.v38i0

Leppik, L. (toim.) (2011) *Tartu Ülikool ja põhjasõda*. Tartu: Tartu Ülikooli muuseum. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, 39). ojs.utlib.ee/index.php/TYAK/issue/view/45, DOI: doi.org/10.1515/tyak.v0i39.

Leppik, L. (toim.) (2012) *Akadeemilise pärandi mõte*. Tartu: Tartu Ülikooli muuseum. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, 40). ojs.utlib.ee/index.php/TYAK/issue/view/TYAK, DOI: doi.org/10.1515/tyak.v0i40.

Leppik, L. (toim.) (2013) *Teadusinnovatsiooni tee praktikasse*. Tartu: Tartu Ülikooli muuseum. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi ; 41). ojs.utlib.ee/index.php/TYAK/issue/view/978-9985-4-0773-8, DOI: doi.org/10.15157/tyak.v0i41.

Päll, J.; Volt, I.; Steinrück, M. (eds) (2010) *Classical tradition from the 16th century to Nietzsche*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. (Morgensterni Seltsi toimetised ; 3).

Piirimäe, P.; Leppik, L. (eds) (2010) *The University of Tartu in the early modern academic world. Tartu ülikool varauusaja akadeemilises maailmas*. (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal ; 3/4 (133/134)).

Volt, I.; Päll, J. (eds) (2012) *Quattuor Lustra: papers celebrating the 20th anniversary of the re-establishment of classical studies at the University of Tartu*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. (Morgensterni Seltsi toimetised ; 4–5).

Korraldatud konverentsid:

21.09.2009 konverents „Politische Dimensionen der deutschbaltischen literarischen Kultur“ (koostöös TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskusega);

23.–25.09.2010 konverents „The Capitulations of 1710: Meaning, Significance, Interpretations“ (koostöös TÜ ajaloo ja arheoloogia instituudi ja õigusteaduskonnaga);

7.–8.10.2011 konverents „Writing the history of political thought in a transnational framework: The Baltics and East Central Europe“;

28.02.2013 sümpoosium „Res publica litteraria Läänemere ääres: raamatud, keeled, žanrid, ideed“ (Tartu Ülikooli raamatukogu).

Organiseeritud on ka Eesti-siseseid ideede- ja teadusajaloo teemalisi konverentse, seminare ja teaduspäevi.

Eesti haritlased Euroopa ülikoolides

Allikas: ETIS

Euroopa ülikoolid Eesti-, Liivi- ja Kuramaa haritlaskonna koolitajaina ja uute teadusideede vahendajaina 18. sajandil. Eesti Teadusfondi uurimistoetus ETF7144 (2007–2010).

Vastutav täitja: Arvo Tering.

Euroopa ülikoolid Eesti-, Liivi- ja Kuramaa arstide koolitajaina ning arsti- ja loodusteaduslike ideede vahendajaina varasel uusajal. Eesti Teadusfondi uurimistoetus ETF8938 (2011–2014).

Vastutav täitja: Pärtel Piirimäe, põhitäitja: Arvo Tering.

Teema uurimine algas projektiga ETF7144 „Euroopa ülikoolid Eesti-, Liivi- ja Kuramaa haritlaskonna koolitajaina ja uute teadusideede vahendajaina 18. sajandil“, mille vastutav täitja oli Arvo Tering. Selgitati välja Saksa, Madalmaade ja Rootsi ülikoolid, kus 18. sajandil õppisid Eesti-, Liivi- ja Kuramaal tegutsenud vaimulikud, kooliõpetajad, juristid ja meedikud. Nende haritlaste ülikooliõpingute jooksul koostatud disputatsioonide ja dissertatsioonide alusel analüüsiti uute

suundaandvate teadusideede retseptiooni. Jätkuprojektiks oli ETF8938 „Euroopa ülikoolid Eesti-, Liivi- ja Kuramaa arstide koolitajaina ning arsti- ja loodusteaduslike ideede vahendajaina varasel uusajal“. Projekti eesmärk oli meditsiini- ja loodusteaduslike ideede retseptiooni uurimine Balti provintssides 17.–18. sajandil töötanud ülikooliharidusega meedikute dissertatsioonides. Projekti käigus õnnestus põhitäitjal Arvo Teringul kindlaks teha u 250 meedikut ning koguda kokku nende

poolt mitmekümnes Euroopa ülikoolis kaitstud disputatsioonid ja inauguraaldissertatsioonid. Moodustunud 209 koopiast koosnev korpus on väärtuslik allikategrupp meditsiiniideede retseptiooni ajaloo uurimisel nii Baltimaade kui Saksamaa kontekstis. Tervikliku kogumina annab see võimaluse jõuda varauusaegsete meditsiiniideede retseptiooni uurimisel tervikpildi esitamiseni. See tervikkorpus moodustas allikalise baasi projekti raames valminud uudseid seisukohti sisaldavatele uurimustele. 17. sajandi dissertatsioonid võimaldasid esmakordselt näidata, et kaks Baltimaade kõrge sotsiaalse staatusega meedikut kuulusid Harvey vereringeõpetuse ühe varasemate pooldeajate hulka Euroopas. 18. sajandi dissertatsioonide läbitöötamine näitas, et kõige viidatumateks autoriteks olid Euroopas suunda andvad meditsiiniteoreetikud eesotsas Leideni professori Hermann Boerhaavega, tema õpilaste ning järgijatega.

Uudsenähtisi dissertatsioonides kasutatakse kliinikutes kogutud patsientide vaatlusandmeid. See näitas ühelt poolt üliõpilase osalemist kliinilises õppes ning teisalt dissertatsioonide muutumist meditsiinikirjanduse tundmist näitavatest kirjastustest uurimuslikele andmetele toetuvaks teadustöödeks. Meditsiini arengu seisukohast on tähelepanuväärne, et tervelt kümnendik sellastest doktoritöödest käsitleb uut, kirurgiast eraldunud valdkonda – sünnitusabi. 18. sajandi viimaste kümnendite kontekstis võib Jena ja Göttingenis kaitstud Baltimaade meedikute doktoritöid pidada läbilõikevalimiks, mis sealsete meditsiini-dissertatsioonide koguarvust moodustab koguni 8–10%. Projekti põhitäitja Arvo Teringu eesmärgiks oli allikakorpus jätkuv läbitöötamine ulatusliku monograafia koostamiseks.

Projekti suurimaks tulemuseks võib lugeda Arvo Teringu monograafiat:

Teriing, A. (2018) [Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten, 1561–1800](#) von Arvo Teriing unter Mitarbeit von Jürgen Beyer. Köln : Böhlau Verlag. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte ; 28). 940 S.

Ilmus veel rida artikleid:

Teriing, A. (2010) [The dissertations of doctors of medicine active in Estland, Livland and Courland, defended at European universities in the eighteenth century](#). *The University of Tartu in the early modern academic world. Tartu ülikool varauusaja akadeemilises maailmas*. (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal 3/4 (133–134)) p. 367–402.

Teriing, A. (2011) Zur akademischen Ausbildung der Mediziner Est-, Liv- und Kurlands im 18. Jahrhundert. (*Forschungen zur baltischen Geschichte ; 6*) S. 215–224.

Teriing, A. (2012) Zur frühen Rezeption von Harveys Theorie des Blutkreislaufs im deutschen Sprachraum: Eine apologetische Disputation in Königsberg aus dem Jahre 1651. *Dichtung - Gelehrsamkeit - Disputationskultur. Festschrift für Hanspeter Marti zum 65. Geburtstag / Sdzuj, R. B.; Seidel, R.; Zegowitz, B.* (eds). Köln: Böhlau Verlag, p. 461–481. DOI: [10.7788/boehlau.9783412215675.461](#).

Teriing, A. (2013) Skorbuuditeema Baltimaade arstide dissertatsioonides varasel uusaajal, (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal, 4) lk. 447–464. DOI: [10.12697/AA.2013.4.02](#).

Teriing, A. (2014) Riga Municipal Physician Nicolaus Witte von Lilienu (1618–1688): His Medical Views at the Crossroads of Tradition and Changes in Medical Teaching during his Student Years at Dutch Universities in the 1640s. (*Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum ; 2*) p. 70–116. DOI: [10.11590/abhps.2014.2.05](#).

Keskkonnaruumide kultuuripärand

Allikas: ETIS

Keskkonnaruumide kultuuripärand: Eesti ja Norra võrdlev analüüs.
EMP54, EMP finantsmehhanismi teaduskoostöö toetus (2008–2010).

Vastutav täitja: Sabine Brauckmann, TÜ külalisprofessor.

Uurimisprojektiga näidati, kuidas nii inimesi kui teisi elusolendeid hõlmava keskkonna taju sõltub ühest küljest tahtest säilitada ilusaid paiku ning ohustatud liike. Teisalt sõltuvad tajumisviisid aga tahtest sekkuda aktiivselt ja segi paisata taime- ja loomaliikide looduslikke elupaiku, niipea kui adutakse võimalikku majanduslikku kasu. Et seda konflikti esile tuua, viidi läbi kaks allprojekti, uurides, millised on olnud loomade ja inimeste vahelised suhted 1840. aastatest tänapäevani ja millised on olnud konkreetsete biotoopide muutused Eestis kaheaastase perioodi vältel. Nii Eesti kui Norra projektiga vaadeldakse looduse enda eksperimente, visualiseerides või sümboliseerides seeläbi keskkonda (kas loomade liikumis-ruumi või staatilisena tunduvat taimeruumi). Projekti põhieesmärgiks oli uurida, kui ajalikud ning mööduvad on inimeste

taavad ja harjumused kindlate keskkondade suhtes, ning selgitada, kuidas neid säilitatakse aineliste või mittemateriaalsete elementidena kultuuripärandis.

Projekti tulemusel selgub:

1. Kuidas taoliste harjumuste põhjal on Norras 1840. aastatest tänapäevani kujunenud kindel keskkonna- ja kultuurimuutuste kaanon, mis hõlmab ohustatud liike (hunte) ja koduloomi (lambaid).
2. Kuidas üle 1000 stereofoto töid 19. sajandi lõpu Eestis kaasa tõdemuse, et „kultuur neelab looduse alla“. Teadusuuringute perspektiivi ja biosemiootilist lähenemist kasutades üritavad mõlemad allprojektid näidata, kui sõltuvad oleme keskkonna kultuuripärandit säilitades oma tajumisviisidest.

Tartu muusikaelu 19. sajandil

Allikas: ETIS

Jaan Rossi (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) **projekti „Eesti muusikakultuuri struktuur, ajalooline kujunemine ja areng tänapäeval“** raames (SF0150004s07, rahastaja Haridus- ja Teadusministeerium 2007–2012) töötas üks projekti täitjatest, Geiu Rämmer, TÜ raamatukogus. Geiu Rämmer korraldas 2007. aastal konverentsi „Tartu Ülikooli muusikadirektor 200“ (dspace.ut.ee/handle/10062/137). Ta on kirjeldanud ja märksõnastanud Tartu Akadeemilise Lauluühingu noodikogu ja avaldanud mitmeid artikleid Tartu muusikaelust.

Varauusaja raamatu- ja mõttelugu

Meelis Friedenthal

Vesimärgid ja paberi ajalugu varauusaegses Eestis. ETF8205 (2010–2013).

Vastutav täitja: Meelis Friedenthal. Projektis osalesid: Anu Lepp, Janet Laidla, Kurmo Konsa, Piret Lotman ja Tiiu Reimo.

Projekti „Vesimärgid ja paberi ajalugu varauusaegses Eestis“ eesmärgiks oli uurida Rootsi-aegse Tartu ja Tartu-Pärnu ülikooli Academia

Gustaviana (1632–1656) ja Academia Gustavo-Carolina (1690–1710) trükikojas ilmunud trükiste neid eksemplare, mis on hoiul Eesti raamatu-

kogudes ja arhiivides. Projekt keskendus eelkõige trükistes kasutatud paberitele, mis kannavad endas mitmekesist informatsiooni. Info paberi ajaloo kohta leidub paberipoognas esiteks vesimärkidena, seejärel ahel- ja ribijoontena, lehe paksusena ja lõpuks paberimassi koostisena. Kõige silmapaistvamateks ja lihtsamini jälgitavaks nende andmete hulgas on vesimärgid. Vesimärgid tulid kasutusele käsitöölise poolt valmistatud paberihulga kindlaks-tegemiseks ning kujutasid endast lihtsalt traadist punutud kujutisi paberiraamil – alles hiljem kujunesid vesimärkidest selgemalt paberiveskeid identifitseerivad sümbolid. Siiski on vaid väga vähestes vesimärkides esitatud valmistamiskoht ja -aasta, enamasti on vesimärgid üldise iseloomuga kujutised, mis esitavad sageli sarnaseid motiive. Selleks et identifitseerida, millal, kus ja kelle poolt on teatud paber valmistatud, tuleb võrrelda leitud vesimärki juba dateeritud ja lokaliseeritud vesimärkidega. Et paberit on Euroopa 800-aastase paberivalmistamise ajaloo jooksul tehtud väga mitmel pool ning vesimärkide hulk on suur, siis on nende võrdlemise tarbeks viimasel ajal loodud mitmeid elektroonilisi andmebaase, mis võimaldavad otsimist hõlpsamini kui trükitud kataloogid. Samas on need andmebaasid sageli üksteisest sõltumatud ning seega ei ole sugugi ühtselt ja lihtsalt ligipääsetavad. Nende erinevate andmebaaside ühtlustamiseks, standardiseerimiseks ja laiemale huviliste ringile kättesaadavamaks tegemiseks alustati 2006. aastal üleeuroopalise projektiga Bernstein, millega tegime algusest peale koostööd. ETFi projekti 8205 üheks peamiseks eesmärgiks oligi luua Eesti varajaste trükiste andmebaas (paber.ut.ee), mis teeks info Eestis trükitud materjalide, seal leiduvate vesimärkide ja paberi kohta laiemalt kättesaadavaks ning võimal-

daks nende uurimist üleeuroopalises kontekstis. Andmebaasi kirjed on seotud XML-skeemi abil projekti Bernstein andmekoguga The Memory of Papers (memoryofpaper.eu). Selline ühtne veebiportaal võimaldab teostada otsinguid kas piirkonniti või periooditi, lähtudes nii erinevatest materjalidest (käsikirjad, raamatud, joonistused, kaardid ja plaanid jne) kui ka vesimärkide tüpoloogiast.

Projekti tulemusel sündis teinegi andmebaas, Raamatukahjustuste atlas (paber.ut.ee/ET/raamatukahjustused), mis funktsioneerib trükiste andmebaasi juures täiendava analüüsivõimalusena ja on orienteeritud vanaraamatu kahjustuste hindamisele, võimaldades uurida raamatu seisundit sõltumata selle vanusest. Kuna projekti eesmärgiks oli saada ettekujutus raamatust kui tervikust ja selle osade omavahelistest seostest, mängib suurt rolli raamatu seisukord, ühendades endas nii raamatu valmistamise kui raamatu säilitamise juures tehtud otsuste tulemusi, mille oluliseks osaks on raamatukahjustused. Projekti käigus loodud kahjustuste atlas lähtus 1998. aastal alguse saanud raamatuvarade säilimise ja tagamise ühisprojekti THULE „Kultuuriväärtuste seisund Eesti suuremates raamatukogudes“ eesmärkidest. THULE projektis osalesid neli peamist Eesti raamatupärandi säilitamisega tegelevat raamatukogu: Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli raamatukogu, Eesti Akadeemiline Raamatukogu (praegune Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu) ja Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu. Projekti raames töötati välja raamatute kirjeldamise ja kahjustuste hindamise süsteem, millele tuginedes on loodud praktiline rakendus raamatute seisundi määratlemiseks.

Olulisemad publikatsioonid:

Friedenthal, M.; Lepp, A. (eds) (2014) [Text and its materialities in early modern Estonia](#). (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal ; 1).

Friedenthal, M. et al. (2014) Early Estonian Printings Database and the Book Damage Atlas. *Text and its materialities in early modern Estonia*. (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal ; 1) pp. 21–50. [DOI: 10.12697/AA.2014.1.02](https://doi.org/10.12697/AA.2014.1.02).

Keskaegsete käsikirjafragmentide korrastamine ja kataloogimine ning andmebaas *Fragmenta membranea Estoniae*

Kaspar Kolk

Tartu Ülikooli Raamatukogu keskaegsete pärgamentkoodeksite fragmentide konserveerimine, teaduslik kirjeldamine ja kättesaadavaks tegemine. Riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu“, EKKM11-235 (2011).

Vastutav täitja: Kaspar Kolk.

Eesti keskaegsete pärgamentfragmentide registreerimine, kirjeldamine ja ühisandmebaasi loomine: Tartu kogud. Riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu“, EKKM14-360 (2014–2018).

Vastutav täitja: Kaspar Kolk. IT-tugi: Heiki Epner.

Kahe pärgamentfragmentide projekti eesmärgiks on olnud esmalt keskaegsete käsikirjafragmentide süstemaatiline väljaselgitamine raamatukogu kogudes, nende korrastamine ja konserveerimine, ning seejärel fragmentide määramine, kataloogimine, teaduslik kirjeldamine ja veebiandmebaasi loomine.

Fragmendid pärinevad keskaegsetest käsikirjadest, mille lehti kasutati varauusajal trükiraamatute, paber-käsikirjade ja dokumendikaustade köitmisel. Kasutajate silmis oma praktilise väärtuse kaotanud käsikirju makuleeriti juba keskajal, ent erilise hoo sai see pärast trükikunsti kasutuselevõttu 15. sajandi keskel ning uue impulsi pärast luterlikku reformat-siooni, kui muutus mittevajalikuks suur hulk keskaegset liturgilist ja muud kirjavara. Seega säilivad fragmendid tänapäeval köitematerjalina; osa fragmente on hilisemal ajal uuesti köidetest lahutatud ja säilitatakse eraldi lehtedena. Pärgamentkoodeksite fragmentide kõrval on projekti kaasatud ka vähesel määral samal moel säilinud varaste pärgament- ja pabertrükiste fragmente. Kokku kuulub Tartu Ülikooli raamatukogule umbes 150 sellist fragmenti. Fragmendid pärinevad 9.–16. sajandist, nende hulgas on ka teadaolevalt vanimad Eesti kogudesse kuuluvad käsikirjalised mälestised üldse.

Keskaja käsikirjadele omaselt pärineb märgatav osa fragmentidest religioosse sisuga, eelkõige liturgilistest, sageli muusikalise notatsiooniga

käsikirjadest; neile lisandub õiguslaseid, ilu-kirjanduslikke ja teaduslikke tekste. Osa fragmente pärineb juba keskajal terviklikuna Eestis asunud käsikirjadest ja on võib-olla siinmail kirjutatudki, suurem osa on jõudnud Eesti kogudesse raamatuköidetes juba uusajal ja kõikjal Euroopast. Niiviisi säilinud pärgamentfragmentidelt on üle Euroopa tehtud mitmeid aja-, kultuuri- ja kirjanduslooliselt olulisi tekstileide. Keskaja Eestist või selle naaber-aladelt pärinevate fragmentide avaldamine aitab kaasa siinse keskaegse raamatu- ja kirjakuultuuriloo edasisele uurimisele. Mujalt Euroopast pärit fragmentide puhul on eriti oluline nende digikoopiate ja metaandmestiku veebipõhine ligipääsetavus eri maade uurijatele. Fragmentide provenientsi väljaselgitamine võimaldab kasutada saadavaid andmeid ühtlasi erinevate piirkondade köiteajaloo ja Euroopa raamatulevi võrgustiku arenguloo uurimiseks.

Varasemal ajal olid raamatukogus eraldi säilikuteks koondatud üksnes enamik köidetest lahutatud fragmente, kuid needki olid määramata ja kirjeldamata. Köidetes säilivate fragmentide esinemise kohta aga valdavalt mingisugust teavet ei olnud. Seetõttu olid fragmendid jäänud uurijatele peaaegu täiesti tundmatuks. Esimese projekti käigus selgitati raamatukogu ajaloolisi kogusid läbi töötades välja köidetes säilivad fragmendid, parandati fragmentide säilitustingimusi ning telliti osa kahjustatud fragmentide konserveerimistöid ennistuskogust Kanut ja Rahvusarhiivist. Teise, oluliselt ulatuslikuma projekti

eesmärgiks oli fragmendid teaduslikult kirjeldada, elektrooniliselt arhiveerida nende digitaalsed kasutuskooptiad kõrge resolutsiooniga kujutiste näol ning teha need koos metaandmetega kultuuri-, teksti- ja muusikaajaloo uurijatele veebikeskkonnas virtuaalse kollektsioonina vabalt kättesaadavaks. Projekt viidi läbi tihedas koostöös Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu analoogse projektiga. Kolmanda osalisena liitus oma fragmentidega Tallinna Linnaarhiiv.

Projekti põhitulemusena valmis Eesti mäluasutustes leiduvate keskaegsete käsikirjafragmentide ühisandmebaas *Fragmenta membranea Estoniae* (dspace.ut.ee/handle/10062/54331). Andmebaas on kõigile vabalt kättesaadav Tartu Ülikooli digitaalarhiivi vahendusel, selsse on seni laaditud ligi poolte Eestis teada olevate, 192 fragmenti kirjeldused ja kujutised. Pärgamentfragmentide katalooge ja samalaadseid elektroonilisi andmebaase on loodud teisteski maailma raamatukogudes ja

arhiivides, ent teisalt on paljude mäluasutuste analoogsed kogud veel suuresti läbi töötamata. Teadaolevalt on *Fragmenta membranea Estoniae* näol tegu Euroopa esimese rahvusliku pärgamentfragmentide ühisandmebaasiga, seni teistes maades loodud andmebaasid põhinevad kõik peamiselt ühe mäluasutuse kogudel. Lisaks on andmebaasi loomise käigus ka teiste Eesti mäluasutuste fonde läbi töötades välja selgitatud võimalikult kõik neis leiduvad pärgamentfragmentid. Andmebaasi laaditud fragmentid on kataloogitud ja teaduslikult kirjeldatud kõigi oluliste tunnuste järgi: määratud on tekstide tüüp, fragmenti sisu ja autor, fragmenti päritolu ja välised tunnused. Nende tunnuste kombinatsioon võimaldab uurijail tuvastada fragmente, mis on pärit samast käsikirjast, kuid asuvad teiste maade kogudes. Pidevalt täienevasse andmebaasi on tulevikus kavas lisada peale Tartu Ülikooli raamatukogu, Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu ja Tallinna Linnaarhiivi fragmentide samuti teistes mäluasutustes leiduvad.

Humanistide kreeka keel ja antiigitradiatsioon

Janika Päll

Humanistide kreeka keel varauusaja Eesti- ja Liivimaal: kultuurisild Euroopa kaasaega ja minevikku. ETAgI personaalne uurimistoetus PUT132 (2013–2016).

Vastutav täitja: Janika Päll.

Selle projekti eesmärk oli koguda kokku kõik varuaegses Eestis humanistlikus kreeka keeles loodud tekstid ning samuti saada ülevaade humanismiaja kreekakeelsetest tekstidest meie oma raamatukogus. Projekti tulemusena hakkas tekkima rahvusvaheline koostöövõrgustik.

2014. aasta mais toimus ülikooli raamatukogus rahvusvaheline konverents „Humanist Greek in Early Modern Europe. Learned Communities between Antiquity and Contemporary Culture“, millel osalesid uurijad Lätist, Leedust, Soomest, Rootsist, Saksamaalt, Prantsusmaalt, Šveitsist, Horvaatiast, Kreekast, Venemaalt ja USAst. Konve-

rentsi põhjal avaldasime 2018. aastal kogumiku „Hellenostephanos. Humanist Greek in Early Modern Europe“, kuhu sai lisatud Austria kolleegi artikkel. Siit kasvas välja koostöö, mis jätkus edasistes projektides. Toimus veel rida väiksemaid üritusi. 2015. aasta 2. oktoobril leidis aset rahvusvaheline seminar „Johannes Gezelius vanem 1615–1690“, mis oli pühendatud Johannes Gezeliusse 400. sünniaastapäevale (utlib.ut.ee/en/johannes-gezelius-elder-1615-1690). Seminaril viibisid nii Tartu kui Soome Gezeliusuurijad. Konverentsi toimumise ajaks koostas Ave Teesalu meie raamatukogus Gezeliusse teostest näituse. Seminari paarisüritus toimus meie teadlaste osavõtul ka Helsingis.



Catalogue Kataloog

Näituse „Βάρβαρος οὐ πέλομαι ... Ei ole barbar ma ...: humanistid kreeka keeles ja keelest: näitus muistse Hellase hurma peegeldavatest Tartu Ülikooli raamatukogu vanatrükistest“ kataloogi kaas.

2016. aasta 10. juunil korraldasime rahvusvahelise ettekandepäeva „[Aristoteles – 2400 aastat filosoofiat](#)“.

Projekti jooksul tutvustasime mitmel suurel näitusel meie raamatukogu kogusid. 2014. aastal koostasime koostöös TÜ raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnaga (Ülle Mölder ja Ave Paesalu) ja kunstnik Eve Valperiga suure näituse „Βάρβαρος οὐ πέλομαι ... Ei ole barbar ma ...: humanistid kreeka

keeles ja keelest: näitus muistse Hellase hurma peegeldavatest Tartu Ülikooli raamatukogu vanatrükistest“ ning avaldasime hiljem ka DSpace’is [näituste kataloogi](#) (toimetajaks Kaspar Kolk). Koostöö käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnaga raamatukogu kogude tutvustamisel jätkus ning 2015. aastal tegid Ülle Mölder, Kaspar Kolk ja kunstnik Eve Valper aldiinidele pühendatud näituse „A nagu Aldus Manutius,“ millest ilmus hiljem kataloog (dspace.ut.ee/handle/10062/50291). Projektis tutvustasime ka antiigi kultuuripärandit hilisemal aastatuhandel. Filosoofide (Meelis Friedenthal, Riin Sirkel, Eduard Parhomenko) ning Eve Valperi ja Moonika Teemusega koostasime näituse „Aristoteles – 2400 aastat filosoofiat“, mida eksponeeriti hiljem ka TÜ filosoofiateaduskonnas, ja korraldasime eespool nimetatud ettekandepäeva.

Kõige olulisemaks projekti tulemuseks oli rea artiklite kõrval koostöövõrgustiku loomine: enda korraldatud konverentside kõrval osaleti mitmel pool rahvusvahelistel konverentsidel ja publitseeriti teema kohta käivaid käsitlusi. Jõuti arusaamisele, et tuleb luua humanistide kreeka keeles loodud tekstide andmebaas, mis saigi järgmise projekti üheks põhiideeks ja mille struktuuri aitas välja mõelda Anneli Sepp. Lisaks projekti ajal ilmunud 15 publikatsioonile, avaldati pärast projekti lõppu veel seitse teaduspublikatsiooni. Projekti raames kaitsti üks doktoritöö ja kaks magistritööd.

Olulisemad publikatsioonid:

Päll, J. (2013) [Eesti bukoolikast](#). (*Keel ja Kirjandus* ; 6) lk. 420–439.

Päll, J. (2014) La traduction d’Homère en Estonie : une bataille pour ou contre l’hexamètre quantitatif. (*Anabases* ; 20) p. 211–234. DOI: [10.4000/anabases.5029](https://doi.org/10.4000/anabases.5029).

Päll, J. (2015) Ancient World of the Poet and Performance in Translations by Ants Oras. (*Studia Metrica et Poetica*, 2) p. 73–101. DOI: [10.12697/smp.2015.2.2.06](https://doi.org/10.12697/smp.2015.2.2.06).

Päll, J. (2017) Uusklassikaline luuletraditsioon varauusaja Tallinnas ja Tartus / Humanist Greek and Neo-Latin poetry in Early Modern Tallinn and Tartu. (*Methis. Studia humaniora Estonica*, 13 (16)) p. 35–66. ojs.utlib.ee/index.php/methis/article/download/12452/7640. DOI: [10.7592/methis.v13i16.12452](https://doi.org/10.7592/methis.v13i16.12452).

Päll, J.; Volt, I. (eds) (2018) *Hellenostephanos: Humanist Greek in Early Modern Europe*. Tartu : University of Tartu Press. ([Morgesterni Seltsi toimetised](#) ; VI–VII).

Humanistide kreeka keel Rootsi suurriigis

Janika Päll

Helleno-Nordica: humanistide kreeka keel Rootsi suurriigis.

MP1RT1701. Rahastaja: Lundi Ülikool (2017–2022).

Põhitäitjad: Janika Päll, Kaarina Rein, Jürgen Beyer. Tudengid: Neeme Näripä, Elo-Mall Toomet, Kristin Klaus, Agne Pilvisto, Marilyn Fridolin, Kristiina Kase, Jaana Jurtšenkova, Vallo Kask.

Kaastöö: Meelis Friedenthal. Programmeerija: Martin Pajuste.

Humanistide kreeka keelele pühendatud projektid jätkusid 2017. aastal, mil rahastuse sai meie Rootsi kolleegi Johanna Akujärvi taotlus Rootsi teadusfondile (projektiga „Helleno-Nordica. Den svenska stormaktstidens humanistgrekiska arv”), kus lisaks Johanna Akujärville osalesid ka meie Helsingi kolleegid Tua Korhonen ja Erkki Sironen ning meie teaduskeskuse humanistide kreeka keele uurimisrühm oma alaprojektiga. Vastutav täitja oli Janika Päll, projektis osalesid veel Jürgen Beyer (aitas arhiivitööl välismaal), Kaarina Rein (uuris kreeka pärandit meditsiinidispuutides) ning Neeme Näripä (aitas andmete korraldamisel), samuti aitasid kohepeal tudengid: Marilyn Fridolin, Elo-Mall Toomet, Kristin Klaus, Agne Pilvisto, Kristiina Kase, Jaana Jurtšenkova ja Vallo Kask.

Kui varasema projekti keskmes oli humanistide kreeka keel Eestis, siis nüüd keskendusime selle rollile nii Eestis kui Lätis ja üldisemalt Läänemere mail ja Euroopas. Huvi vanakreeka ajaloo ja kreeka keele õppimise vastu sai Läänemere piirkonnas alguse 16. sajandil. Rootsi suurriigis omandas kreeka keel erilise rolli kultuuris ja haridussüsteemis, toeks luterlik reformatsioon ning Philipp Melanchthoni põhimõttest lähtuv hariduse ümberkorraldamine. Koolide ja ülikoolide õppekavades oli kreeka keeles lugemine ja kirjutamine tähtsal kohal. Helleno-Nordica uuris kultuuriliste, poliitiliste ja majanduslike seoste võrgustikku, mida ühendab üks idee: taaselustada muistne keel ja kasutada selle kultuuri uues vormis, pühendudes ajaloolise Kreeka ja tema keele rollile Euroopa kultuuriloos ning eriti Rootsi suurriigis. Põhiline eesmärk on näidata kreeka mineviku ja humanistide kreeka keele kasutuse keskset rolli ühtsete lähenemiste kujundamisel hariduse ja

teaduse valdkonnas varauusaja Läänemere maades. Tartu vastutab selle raames kahe alaprojekti eest.

1. HUMGRAECA on Rootsi suurriigi aja humanistide kreeka keeles olevate käsikirjade ja trükiste andmebaas. Koostöös teiste uurimisgruppidega osales Tartu rühm andmeotsingus, vastutades eelkõige uurimistööst Läänemere idakaldail ja Saksamaal.
2. Alaprojekt „Antiikautorid kaasaja lugejat kõnetamas: Kreeka humanism Läänemere idakaldail” keskendus Eesti ja Läti aladel loodud (või neile suunatud) humanistide kreeka keeles loodud tekstidele, uurides nende teket žanriloolisest aspektist ja tuvastades saksa ja rootsi, protestantismi ja katoliikluse segamõju mustreid. Alaprojekti täiendav raskuspunkt oli vanakreeka kultuuri kasutamisel Eesti ja Läti ala ülikoolidispuutides. Laiendasime esialgset plaani uushumanismi uuringutega, mida saime rahastada humanitaarvaldkonna baasfinantseerimise grantide abil.

Tegime koostööd disputatsioonide konverentsi korraldamisel Meelis Friedenthaliga, 2020. aastaks planeeritud suur rahvusvaheline konverents humanistide kreeka keelest jäi küll ära, ent selle asemel toimus 2021. aastal veebiseminaride seeria [Hellenostephanos II](#). Ka näituste „Plantiinid Tartu Ülikooli raamatukogus” (Ülle Mölder koos Kaspar Kolgiga) ja „Tartu klassik. Karl Morgenstern 250” (Moonika Teemus koos Mare Ranna ja Malle Ermeliga) koostamisel osalesid teaduskeskuse töötajad. Kaarina Rein koostas legendaarsele ülikooli õppejõule Ülo Torpatsile pühendatud



Näitus „Käsikirjade ristteel“ (2019).

näituse „Tartu boheemlane ja klassikaline filoloog Ülo Torpats 100“ (utlib.ut.ee/sundmused/naitus-tartu-boheemlane-ja-klassikaline-filoloog-ulo-torpats-100). Janika Päll ja Meelis Friedenthal tegid koostööd TÜ usuteaduskonnaga näituseprojekti „Käsikirjade ristteel“ loomisel 2019. aastal ning loomulikult Morgenstern 250 üritustel. Väga oluline on olnud HUMGRAECA andmebaasi (humgraeca.utlib.ut.ee/) ülesehituse väljatöötamine (koos kolleegidega välismaalt) ja selle programmeerimine Martin Pajuste poolt. Andmebaasi sisuga täitmisel osalesid ka Johanna Akujärvi Lundist ja Tua Korhonen Helsingist ning mitmed ülalmainitud Tartu Ülikooli klassikalise filoloogia eriala üliõpilased, andmebaas saab avalikuks 2022. aastal. Planeeritule lisandus Transkribuse

kreeka keele mudeli väljatöötamine, millega tegeleb Meelis Friedenthal Janika Pälli ja klassikalise filoloogia üliõpilaste sisestatud andmete alusel. Loodame, et tänu sellele saame tulevikus HUMGRAECA andmebaasi täiendada ka kreeka keelsete tekstide transkriptsioonidega.

Ilmus rida artikleid, mis tutvustasid nii erinevaid žanre (Pindarose ood, dispuudid) kui erinevate piirkondade (Baltimaad, Braunschweig-Lüneburg, Šveits) humanistlikku kreekakeelset kirjandust ja kreeka keele õppimise traditsiooni ning positsiooni ladinakeelses haridusmaastikul. Kokku ilmus 75 publikatsiooni nii välismaal kui Eestis, projekti raames kaitsti kaks doktoritööd ja üks magistratöö.

Olulisemad publikatsioonid:

Akujärvi, J.; Korhonen, T.; Päll, J.; Sironen, E. (2021) Nordic Countries. *The Hellenizing Muse* / Pontani, F.; Weise, S. (eds). Berlin ; Boston : De Gruyter. P. 722–802. [DOI: 10.1515/9783110652758-017](https://doi.org/10.1515/9783110652758-017).

Friedenthal, M.; Päll, J. (2017) Pneumatoloogiast üldiselt ja Gezeliuse kreekakeelsetest pneumatoloogilistest disputatsioonidest spetsiifiliselt ; Of Pneumatology in General and of Gezelius' Greek Pneumatological Disputations in Particular. *Kroonikast epitaafini : Eesti- ja Liivimaa varauusaegsest haridus- ja kultuurielust* / Kaju, K. (toim). ([Rahvusarhiivi toimetised ; 32](#)) lk. 182–237.

- Päll, J. (2017) [The transfer of Greek Pindaric Ode from Italy to the Northern shores: from Robortello to Vogelmann and further](#). *Hellenisti! altgriechisch als Literatursprache im neuzeitlichen Europa: internationales Symposium an der Bergischen Universität Wuppertal vom 20. bis 21. November 2015* / Weise, S.; Bergische Universität Wuppertal (eds). Stuttgart : Franz Steiner Verlag (Klassische Philologie ; 107) p. 349–368.
- Päll, J. (2018) Humanist Greek in Early Modern Estonia and Livonia: the contexts and Principal Genres. *Hellenostephanos. Humanist Greek in early modern Europe : learned communities between antiquity and contemporary culture* / Päll, J.; Volt, I. (eds). Tartu : University of Tartu Press. ([Morgensterni Seltsi toimetised ; 6–7](#)) p. 57–112.
- Päll, J. (2019) Hyperborean Flowers: Humanist Greek Around the Baltic Sea (16th–17th Centuries). *Receptions of Hellenism in Early Modern Europe* / Constantinidou, N.; Lamers, H. (eds). Leiden, Boston : Brill. P. 410–438. DOI: [10.1163/9789004402461_019](https://doi.org/10.1163/9789004402461_019).
- Päll, J. (2020) [German Neo-Humanism vs rising professionalism: „Carmina Hellenica Teutonum” by Braunschweig physician and philhellene Karl Friedrich Arend Scheller](#). *Meilicha dôra: poems and prose in Greek from Renaissance and early modern Europe* / Kajava, M.; Korhonen, T.; Vesterinen, J. (eds). Helsinki : Societas Scientiarum Fennica. (Commentationes humanarum litterarum ; 138) p. 299–332.
- Päll, J. (2021) Greek disputations in German and Swedish Universities and Academic Gymnasia in the 17th and Early 18th Century. *Early modern disputations and dissertations in an interdisciplinary and European context* / Friedenthal, M.; Marti, H.; Seidel, R. (eds). Leiden ; Boston : Brill. (Intersections : interdisciplinary studies in early modern culture ; 71) p. 728–778. DOI: [10.1163/9789004436206_029](https://doi.org/10.1163/9789004436206_029).
- Rein, K. (2021) Johann Brever and Herodotus’ „Histories” in the Disputations of the Riga Academic Gymnasium. *Early modern disputations and dissertations in an interdisciplinary and European context* / Friedenthal, M.; Marti, H.; Seidel, R. (eds). Leiden ; Boston : Brill. (Intersections : interdisciplinary studies in early modern culture ; 71) p. 814–833. https://doi.org/10.1163/9789004436206_031.

Karl Morgensterni kirjavahetuse elektrooniline editsioon

Janika Päll

Tekstist andmekoguks: Karl Morgensterni kirjavahetuse elektrooniline editsioon. Pilooprojekt. Riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu” EKKM17-450 (2017–2018).

Vastutav täitja: Janika Päll, osalesid: Mare Rand (põhitäitja), Malle Ermel ja Heiki Epner.

Pilooprojekti eesmärk oli teha võimalikult suur osa Morgensterni kirjavahetusest täistekstidena kättesaadavaks, õppides kasutama Transkribuse keskkonna võimalusi. Karl Morgensterni kirjavahetus oli digiteeritud juba varem. Projekti tulemusena oleks see kättesaadavaks saanud veel laiemale sihtrühmale ning teadus- ja kultuuri-loomiselt oluline kirjavahetus oleks antud aktiivsesse kasutusse. Kuigi projekt jäi lõpetamata, lisati selle tulemusel hulk kirjade transkriptsioone [TÜ digitaalarhiivi DSpace’is](#). Laiendati

Morgensterni uurijate koostööd ning saadi väärt kogemusi Transkribuse kasutamiseks tulevikus. Kättesaadavad on pea 30 kirja täistekstid – nende hulgas nii raskesti loetava käekirjaga Karl Morgensterni kirju, kui ka kirju temale (kõige rohkem G. F. Parroti omi). Humanitaarvaldkonna finantseeritavate projektide raames on teaduskeskuses viimastel aastatel ka pisut toetatud Morgensterni ja uushumanismi uurimist ning jätkatud koostööd Mare Rannaga.

Läänemere regiooni disputatsioonid

Meelis Friedenthal

Pro Futura Scientia grant, MP1RT17408, Swedish Collegium for Advanced Study (2017–2020).

Vastutav täitja: Meelis Friedenthal.

Projekti eesmärgiks oli uurida Läänemere regiooni disputatsioone, eelkõige pneumatoloogiasse puutuvaid tekste, mis on pärit Tartu, Turu, Uppsala ja Lundi ülikoolidest. Varauusaja perioodil asutati ülikoolide juurde peaaegu kõikjal trükikojad, kus toodangu põhiosa moodustasid just disputatsioonid. Hinnanguliselt on ainuüksi Saksamaa ja Skandinaavia kultuuriruumis 17. sajandist säilinud umbkaudu 100 000 trükitud disputatsiooni. Disputatsiooni maht, formaat ja läbiviimise tavad ei olnud muidugi kõikides piirkondades ühesugused, kuid protestantliku kultuurimiljöö ja tihedate hariduskontaktide tõttu on Saksamaa ja Põhja-Euroopa disputatsioonidel palju sarnasusi.

Disputatsioonide tohtu hulk on kuni viimase ajani olnud üheks põhjuseks, miks neid on nii vähe uuritud. Enamasti on need tekstid laiali mitmete raamatukogude ja arhiivide vahel (nt Tartu varauusaegse ülikooli disputatsioone hoitakse Tartus, Uppsalas, Stockholmis, Riias, Helsingis, Peterburis jne). Selline olukord on teinud nende uurimise üsna aeganõudvaks ja keeruliseks. Praegu, digitaalsete andmebaaside ajastul, on aga võimalused oluliselt avardunud ning huvi disputatsioonide uurimise vastu on järjest kasvav. Kui eelmisel sajandil peeti neid üsna väheväärtulikuks massproduktiooniks, siis nüüd on jõutud arusaamale, et tegemist on suurepärase allikaga varauusaegse mõtteloo uurimiseks – mitte kusagilt mujalt ei ole võimalik saada nii üksikasjalikku ja nüansirikast teavet, mida õpilastele tegelikult koolides õpetati ning kuidas riiklike ja kiriklike ettekirjutusi järgiti ja tõlgendati.

Olulisemad publikatsioonid:

Friedenthal, M. (2021) Varauusaegsete disputatsioonide läbiviimisest, ülesehitusest ja teemadest. (*Keel ja Kirjandus* ; 10) lk. 865–885. DOI: [10.54013/kk766a2](https://doi.org/10.54013/kk766a2).

Friedenthal, M.; Marti, H.; Seidel, R. (2021) Introduction. *Early modern disputations and dissertations in an interdisciplinary and European context* / Friedenthal, M.; Marti, H.; Seidel, R. (eds) Leiden ; Boston: Brill (Intersections : interdisciplinary studies in early modern culture ; 71) p. 1–34. DOI: doi.org/10.1163/9789004436206_025.

17. sajandi Rootsi ülikoolides õpetati pneumatoloogiat või pneumaatikat – uut distsipliini, mis tekkis iseseisva teadusena alles varauusaja perioodil. Tol ajal olid pneumatoloogia uurimisobjektideks vaimulendeid, nagu Jumal, inglid, deemonid ja hinged, kuid vahel käsitleti pneumatika all ka füüsikalisi nähtusi. Tänapäeval on pneumatika füüsika haru, mis uurib gaaside mehaanilisi omadusi ning nende rakendamist.

Varauusaja perioodil oli võimalik aga gaase ja vaimu käsitletada põhimõtteliselt analoogselt. Nt tuuakse välja, et vaimolendite käsitlemine füüsikas ei ole õigustatud, nagu seda teevad ramistid, aga samamoodi ei ole õigustatud ka vaimolendite käsitlemine metafüüsika all, nii nagu seda teevad Aristotelese pooldajad. Põhjuseks tuuakse, et kõikidel distsipliinidel peab olema oma selge objekt ning asjad peavad olema jaotatud nii, nagu need looduses esinevad. Kuna iga asi koosneb substantsist ja aktsidentsidest, siis on kahte sorti teaduseid – ühed, mis tegelevad substantsidega ja teised, mis tegelevad aktsidentsidega. Kuna substants on omakorda kas kehaline või vaimne, on tarvilik, et ka mõlemal oleks vastav teadus. Kehaliste substantsidega tegeleb füüsika. Metafüüsika, mida samuti aktsepteeritakse eraldi teadusena, tegeleb küll mittemateriaalsete substantsidega, aga vaatleb neid kõige üldisemalt – seega ei saa metafüüsika objektiks olla partikulaarid. Sellest ilmneb, et pneumatoloogia peab olema eraldi teadus.

Friedenthal, M.; Päll, J. (2017) Pneumatoloogiast üldiselt ja Gezeliuse kreekakeelsetest pneumatoloogilistest disputatsioonidest spetsiifiliselt ; Of Pneumatology in General and of Gezelius' Greek Pneumatological Disputations in Particular. *Kroonikast epitaafini : Eesti- ja Liivimaa varauusaegsest haridus- ja kultuurielust* / Kaju, K. (toim). ([Rahvusarhiivi toimetised](#) ; 32) lk. 182–237.

Baltimaade arstide väitekirjad

Meelis Friedenthal

Balti regiooni arstide varauusaegsed väitekirjad. PHVFI1992, Rahvusteaduste baasfinantseerimine (2019–2021).

Vastutav täitja: Meelis Friedenthal. Projektis osalesid: Kaarina Rein, Arvo Tering.

Projekt oli otsene jätk raamatukogu teaduskeskuse juures varasematel aastatel tehtud Arvo Teringu uurimistöele. Projekti peamine eesmärk oli toetada Arvo Teringu monograafia valmimist ja uurida disputatsioonide masinloetavaks tegemise ja masinanalüüsi võimalusi. Arvo Tering asus kirjutama mahukat teaduslikku uurimust Balti regiooni arstide väitekirjades käsitletavate meditsiiniteooriate ja ravi-praktikate kohta. A. Tering uuris arstide disputatsioonides peale sõnavara veel ka autoreid ja tekste. Tema laiem eesmärk oli välja selgitada, millises kontekstis ja kuidas neid autoriteete kasutati ning kuidas meditsiin aja jooksul muutus. Kahe sajandi (17.–18. saj) jooksul kaitsesid Baltimaade arstid

enam kui 200 väitekirja ja akadeemilist harjutust, mis võimaldab meil nüüd jälgida ideede, kirjanduse kasutamise ja aktsepteeritud raviviiside arengut. Peaaegu kõigis meditsiinilistes väitekirjades on teooriate arutamise kõrval ilmnunud küsimusi, mis puudutavad ravimeetodeid (nt arutelu metalliühendite ja oopiumi kasutamise üle, uute eksootiliste ravimite kriitika, ravivannid ja ennetusravi probleemid). Projekti käigus A. Teringu monograafia valmis ei saanud, koroonaalukord muutis kirjanduse hankimise jms keeruliseks. Kaarina Reinu eesmärk oli projekti käigus uurida Tartu Ülikoolis 17. sajandil esitatud meditsiiniliste disputatsioonide laiemat tausta ja Tartus kirjutatud meditsiiniteoste sõnavara.

Olulisemad publikatsioonid:

Rein, K. (2021) Johann Friedrich von Erdmann ja meditsiinitopograafiad Tartu ülikoolis. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi ; 49) lk. 75-100. [DOI: 10.1515/TYAK.VI49.18380](#).

Teriing, A. (2017) Uute füsioloogiaideede retseptioonist Baltimaade meedikute väitekirjades 17. sajandi viimasel veerandil. *Kroonikast epitaafini : Eesti- ja Liivimaa varauusaegsest haridus- ja kultuurielust* / Kaju, K. (toim). ([Rahvusarhiivi toimetised](#) ; 32) lk. 239–270.

Teriing, A. (2015) Contacts in natural sciences between Riga and England in 1660–1710. (Ajalooline Ajakiri. The Estonian Historical Journal ; 1/2). [DOI: 10.12697/AA.2015.1-2.02](#).

Teriing, A. (2016) Kirurgia muutumine käsitööst akadeemiliseks meditsiinivaldkonnaks / Padrik, V. (ed). *Eesti kirurgias läbi aegade*. Tartu : Tartu Ülikool. Lk. 17–36.

Teriing, A. (2018) Tallinna arst Michael Ludwig Knobloch rinnavähi ravist 18. sajandi esimesel poolel. [Eesti vähiravi ajalooost: kilde onkoloogia arenguteelt](#) / Padrik, V. (toim). Tartu : E.J.N.T. Lk. 23–27.

Teriing, A. (2021) On the Early Reception of John Brown's Medical Theory on the Example of Doctoral Dissertations Defended in Jena in 1794–1795. *Early modern disputations and dissertations in an interdisciplinary and European context* / Friedenthal, M.; Marti, H.; Seidel, R. (eds). Leiden ; Boston: Brill (Intersections : interdisciplinary studies in early modern culture ; 71) p. 312–339.

Disputatsioon kui kirjandusžanr

Kaarina Rein

Tartu ülikooli esimesed teadustööd. Disputatsioon kui kirjandusžanr Academia Gustaviana ajal. Postimehe Fondi Noor-Eesti teadusgrant POST108 (2021–2024).

Vastutav täitja: Kaarina Rein.

Rootsiaegses Tartu Ülikoolis kaitsti teadustöid ehk disputatsioone ja dissertatsioone Ene-Lille Jaansonis bibliograafia andmetel kokku 595. Peamine osa neist – 498 nimetust – langes Academia Gustaviana ajajärgule (1632–1656). Enamus disputatsioone olid tudengite harjutusdisputatsioonid, mitte kraaditööd. Projekti „Tartu ülikooli esimesed teadustööd. Disputatsioon kui kirjandusžanr Academia Gustaviana ajal“ raames tõlgitakse eesti keelde valik Academia Gustaviana aegseid disputatsioone erinevatest valdkondadest ja avaldatakse need koos originaalteksti ja kommentaaridega. Eeskujuks on Uppsala Ülikoolis välja antud disputatsioonide kommenteeritud tõlked. Disputatsioon kui Euroopa kirjandusžanr on siiani suuresti uurimata teema nii Eestis kui mujal maailmas. Varauusaegsed disputatsioonid peegeldavad Eesti teaduskirjanduse algusaegu ning võib oletada, et teatud määral kestab nende mõju ülikooli kujunemisel tänapäevani. Eesti teaduskirjanduse esimesed trükised on siinmail sisu poolest tundmatud, sest need on TÜ raamatukogus kättesaadavad vaid koopiatena, originaaltekstid asuvad teistes Euroopa teadusraamatukogudes. Suurem osa neist pole ka digitaalselt kättesaadavad.

Projekti eesmärk on tuua välja, millised olid teadustöö algusajad Tartu Ülikoolis. Varauusaegsed disputatsioonid peegeldavad siinset intellektuaalset, usulist ja poliitilist kliimat, samuti teadusideede levikut ja retseptiooni, keelekasutust ja autoriteete ning teadlastevahelisi kontakte. Disputatsioonide antoloogia avab Tartus 17. sajandi esimesel poolel koostatud teadustööde sisu, stiili, keelekasutuse ja konteksti. Eeldada võib, et Tartu töödes esineb muu Euroopaga võrreldes teatud omapära.

17. sajandi Tartu disputatsioone on seni uuritud peamiselt teadusideede kajastumise seisukohast ja tõlgitud on üksikud Tartu disputatsioonid.

Nagu pealkiri ütleb, uuritakse projekti „Tartu ülikooli esimesed teadustööd. Disputatsioon kui kirjandusžanr Academia Gustaviana ajal“ raames disputatsioone kui varauusaegset kirjandusžanri ja seepärast on oluline kaasata erinevate valdkondade töid – nii filosoofia, loodusteaduste, teoloogia, õigusteaduse kui meditsiini alalt. Projekti uurimistöö metoodika on eelkõige töö allikatega ja nende tõlgendamine ning kättesaadavaks tegemine.

Projekti tulemusel valmib kirjandusantoloogia, mis sisaldab rootsiaegse Tartu Ülikooli disputatsioonide ladinakeelseid tekste ja nende eesti-keelseid kommenteeritud tõlkeid. Valmiv disputatsioonide antoloogia on esimene eestikeelne kogumik, mis tutvustab varauusaegseid disputatsioone kui Eesti teaduskirjanduse algustekste ja disputatsiooni kui kirjandusžanri varauusaegsel Liivimaal. Eeldatavasti muudab projekt senist pilti nii Eesti 17. sajandi kirjandusest kui ka Eesti teaduse algusaegadest. Koostatava disputatsioonide kogumiku vahendusel on Tartu Ülikooli 400. aastapäevaks õppeasutuse varasest ajaloost senisest oluliselt rohkem informatsiooni. Projekti elluvijad on Kaarina Rein ja Kaspar Kolk.



Kaunid kunstid

Tartu Ülikooli raamatukogu seinakalendrid 2002–2022¹

Ave Teesalu
raamatukoguhoidja

Sissejuhatus

Tartu Ülikooli raamatukogu on seinakalendrid välja andnud järjepidevalt aastast 2002. Neist viimased kaksteist aastat (2011–2022) oli seinakalender raamatukogu ainus publikatsioon, millel oli oluline roll kogusid uuriva ja tutvustava järjepidevuse hoidmisel. Sel põhjusel käsitleme kalendrid aastal, mil raamatukogu tähistab oma 220. sünnipäeva ja taastab ka 2010. aastal katkenud aastaraamatute sarja.

Millisesse konteksti sündis kalender? Raamatukogu publikatsioonidest enne kalendrit

20. sajandi lõpukolmandik oli ülikooli raamatukogule küllaltki publitseerimismahukas. 1960. aastail algas aktiivne, erinevate ülikooliga seotud bibliograafiate väljaandmine. Käsitleti ülikooli 17. sajandi trükiseid, 18.–19. sajandi vahetuse Grenziuse trükikoja toodangut ja kajastati regulaarselt pärast 1944. aastat ülikoolis ilmunud töid.²

Ülikooli toimetiste sarjas (1893. a alates) anti teadusliku raamatukogu egiidi all välja kümme eeltoimetatud artiklikogumikku „Raamatukogu töid“, mis ilmusid aastatel 1968–2000 ja talletasid teaduskonverentside ettekandeid, avasid kogude saamislugu, tegelesid ülikooli ajaloo ja teadusloo, restaureerimise ja infootsingu küsimustega.³

Raamatukogult ilmus aastatel 1973–1994 samuti seitse numbrit teadusmahukaid käsikirjade allikapublikatsioone⁴, nende seas Arvo Teringu koostatud ja tõlgitud „Tartu ülikooli (*Academia Gustaviana*) senati protokollide (1632–1656)“ esimesed kaks köidet.

Uusima regulaartrükisena astus nende kõrvale aastatel 1995–2010 välja antud raamatukogu aastaraamat, mille algatas Eesti Kirjandusmuuseumi ja Emakeele Seltsi eeskujul Peeter Olesk, sihiseadeks tähelepanelik tegevusandmete selgitamine ja mõtestamine avatud infoühiskonna tingimustes.⁵ Viieteistkümne aastaga aastaraamatute välja-

1 Koostaja tänab Mare Randa, Kadri Tammurit, Moonika Teemust ja teisi kolleege vestluste ja meenutuste eest.

2 Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710 : ajalugu ja trükiste bibliograafia (koostanud Ene Jaanson). Tartu, 2000 ; Tartu Ülikooli perioodikaväljaanded 1802–1940. I–II (koostanud Lea Trikkant). Tartu, 1983 ; M. G. Grenziuse trüki- ja kirjastustoodang 1786–1818 : bibliograafianimestik (koostanud Ene Jaanson). Tartu, 1985 ; Tartu Riiklik Ülikool: [1944–1988] a ilmunud tööde bibliograafia. Tartu, 1985–1995 jt.

3 „Tartu Riikliku Ülikooli toimetised. Teadusliku Raamatukogu töid“ numbrid 1–7 ilmusid aastatel 1968–1989. Nime muutusega ülikoolis 1989 muutus toimetiste nimi ja numbrid 8–9 ilmusid nimega „Tartu Ülikooli toimetised. Raamatukogu töid“ aastatel 1990 ja 1992. Numbrid 10–11 ilmusid nimega „Tartu Ülikooli Raamatukogu töid“ aastatel 1997 ja 2000.

4 Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis, 1–7. Tartu, 1973–1994.

5 Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1995. Tartu, 1996, lk 5.

andmine hääbus, nende asemele tulid elektroonilised aastaaruanded. Kui mitte juurde arvata näituste reklaamvoldikuid, võib öelda, et raamatukogu publitseerimistegevus lakkas aastaga 2010, ainsaks erandiks kalender.

Jäägu toimunud muutuse põhjused teistele selgitada, kuid raamatukogu enese ressurside uurimist ja mõtestamist oma töötajate poolt uued ajad ja olud enam ei soosinud. Koosseis vähenes, osa kohapealset uurijakompetentsi koondati või lahkus, ohjad anti käest.

Nii asetus 2002. aastal välja antud esimene seinakalender taanduva uurimistegevuse ja -väljundite konteksti. Paar aastat varem oli ilmunud viimane mahukas bibliograafia (E. Jaanson) ja katkenud sari „Raamatukogu töid“. Aastaraamat ilmus sel ja veel järgmiselgi aastal (2003), kuid näitas hääbumise märke. Viimased kuus aastat (2004–2010) kaeti paari liitnumbriga. Pärast 2010. aastat oli ilusate piltidega seinakalender Tartu Ülikooli raamatukogu ainus väljaanne, millega kõnetati ühiskonda. Nii langes kalendrile kahtlemata suur vastutus, kuid avanes ka võimalus. Järgnev artikkel avabki lugejale kalendrite iseloomu ja sisu, teemaderingi ning ka selle, kes on olnud nende koostajad.

Millest sai kalendrite väljaandmine tõuke? Algus- ja otspunktid 2002 ja 2022

Tõuke esimese kalendri väljaandmiseks andis raamatukogu 200 aasta juubel, mida tähistati aastal 2002. Koostajaks kutsuti kunstiajaloolane Tiina Nurk (1936–2006), pikaaegne kunstikogu hoidja, kel seljataga aastakümneid kestnud kogemus. Esimene seinakalender määratleb end kunstikogu kaudu, seades pealkirjaks Tartu Ülikooli Raamatukogu graafikakogu. Kalender esitleb üldsusele valikut Lääne-Euroopa 17.–18. sajandi graafikast ning tõsiasja, et TÜ raamatukogu hoida on Eesti suurim Lääne-Euroopa varajase graafika kogu enam



Rembrandti autoportree
sulega sametbaretis.
Ofort. 1638. ÜR 1395.
Kalender 2002, esikaas.

kui 10 800 teosega. Kogule pani 19. sajandi lävel aluse raamatukogu esimene direktor ja kunstimuuseumi juhataja Karl Morgenstern (1770–1852). Raamatukogu valdusse jõudis see 19. sajandi lõpukümnel. Kalendrisse valitud 17.–18. sajandi meistrite teosed seavad keskmesse inimese ja tema püüdlused teaduse ja kultuuri vallas. Tulenevalt graafika kui kunstiliigi spetsiifikast on kujutised mustvalged. 2002. aasta kalendri kaant ehib Rembrandti (1606–1669) autoportree. Sama aasta esimeses pooles toimub raamatukogus ka ulatuslik ülevaatenäitus Lääne-Euroopa 15.–18. sajandi graafikast. Esimene ja samuti kõik järgmised kalendrid antakse välja kakskeelsena – tekstid on eesti ja inglise keeles.

2022. aastaks, mil raamatukogu tähistab oma 220. sünnipäeva ja möödub 40 aastat praeguse hoone avamisest aadressil W. Struve 1, avaldatud kalender keskendub Gabriela Urmi kunstifotode kaudu raamatukogu hoonele. Kalender määratleb end nüüd ennekõike suhtes ülikooliga ja keskendub raamatukogu enda püüdlustele. Pildivalik annab ühe võimaliku vaate raamatukogule kui keskonnale, heidab pilgu avalikku ruumi ja samuti paikadesse, kuhu lugeja ei satu. Ehkki tegemist on värvifotodega, annab tooni teatav monokroomsus – halli eri varjundeile sekundeerib tumerohelist ja pruuni. Inimesi on pildidel marginaalselt, pigem detailidena, kuid nad on kohal häältena – arvamuste ja mõtetena. Esimest korda on tegemist tervenisti fotokalendriga. Uudne on identiteediloo aspekt: iga foto pöördel on read mõne raamatukogus töötava inimese mõtetega



Kalender 2003



Kalender 2022

raamatukogu olevikust, tulevikust ja mõttest. Väljaande ajaloos esmakordselt kirjutab avasõnad direktor, ärgitades mõtlema, milline on 21. sajandi ootustele vastav raamatukogu.

2003. aasta kalender on programmiline

Mitmed 2003. aasta kalendris seatud printsiibid on suunda näitavad järgmistele kalendritele: anda uudne teemapealkiri, esitada teema juurde teemapealkiri⁶, esitada teema juurde võimalikult laiapõhjaline valik näiteid ning siduda need põhjalike kommentaaridega tervikuks. Selle kalendriga sünnib püsiv formaat, idee luua kalendrist pildialbum ja kasutada kaanekujunduses 12-ruudulist kollaaži. Koostaja Mare Ranna visioon kalendrite

jätkumisele on juba kindel, eessõnas nimetab ta kalendrisarja⁷, algab raamatukogu haruldusi tutvustav sari „Rara“⁸. Ehkki nimena säilib Rara kolme kalendri pealkirjas, tutvustavad raamatukogu kalendrid käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas hoitavat kunsti-, käsikirja- ja raamatuvara aastani 2021.

2003. aasta kalender demonstreerib eredalt, et esitatud valik raamatukogu haruldustest on äärmiselt mitmekülgne. See eeldab aga kogude põhjalikku tundmist. Haruldusi on käsikirjadest trükisteni, lauakellast maakaardini, lisaks kingitused: auaadress, soolapaberfoto ja pabertõmmis hauakambri reljeefilt. Iga eset täiendab sisukas kirjeldus ja samuti selgitus selle jõudmisest raamatukokku.

Harulduste kalendrite koostamist toetas tugev eel töö. Raamatukogus kestis paarkümmend aastat tava koostada näituseid teadusloos eri valdkondadest: „Rara historica“, „Rara juridica“, „Rara botanica“ jt. Juba 1980. aastal oli ilmunud album raamatukogu haruldustest.⁹ Juubeliaasta lõpul, 2002. aasta teises pooles toimus suur ülevaatenäitus „Rara bibliothecae“. Kogude uurimine ja läbitöötamine paljude aastate kestel oli loonud sobiva kande pinna harulduste kalendrite väljaandmiseks.

Formaat ja kaanekujundus

Alates teisest, 2003. aasta kalendrist, töötati välja piklik formaat, mis on tinglikult keskelt pooleks jagatud.¹⁰ Pildi all antakse perforatsiooniga eraldatud kalendaarium, lehe pöördel ajastu- või kunsti-kommentaari. Aasta möödudes on võimalik kalendaarium ära rebida ning säilitada aegumatu osa trükisest kommenteeritud pildialbumina. Nii 2003. aasta kui järgnevatigi aastate kalendrite

6 Ülevaate kalendrite temaatikast leiab lugeja artikli lisan 1.

7 „Tartu Ülikooli Raamatukogu kalendrisarja teine, 2003. aasta kalender ...“ – Mare Rand kalendri eessõnas.

8 „Rara bibliothecae“ (2003) kalendritele järgnevad „Rara köiteharuldused“ (2004) ja „Rara italica“ (2005).

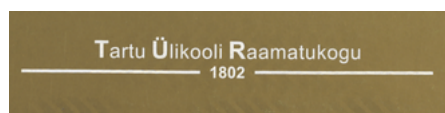
9 Rara : haruldusi Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus : [album] (koostanud Mare Rand, tekst Laine Peep). Tallinn, 1980.

10 Esimese, 2002. aasta kalendri mõõdud olid 42 × 29,5 cm. 2003. aasta kalendri formaat (59,5 × 24 cm) on jäänud püsima. Vaid kolme kalendri (2002, 2006 ja 2013) graafika, maalide ning maakaartide esitamiseks sobis paremini lühem ja laiem formaat 48×30 cm. Alates 2019. aastast on kalendrite pikemat serva lühendatud: 52×24 cm (2019), 53,5×24 cm (2020–2022).

sissejuhatuses antakse lugejale soovitus: „Aasta möödub ja kui Sina, hea kalendrikasutaja, jätad oma raamaturiiulisse alles vähemalt kalendri ülaosa, koguneb Sul aasta-aastalt täienev kena pildimapp Tartu Ülikooli Raamatukogu väärtvarast.“

Esikaane kujunduses kasutatud võttena jääb silma 12-ruuduline kollaaž iga kalendrikuu pildi detailidest, mida näeme 2003.–2006. ja 2008. aasta kalendrite kaanel. Kollaaži kui võtet on kasutatud hiljemgi – Johann Wolfgang von Goethe teose „Rooma karneval“ põhjal koostatud kalendri (2018) kaanel on uhke lehviku kujuline kollaaž ja 2019. aasta papagoikalendril ilutsevad grupina kalendris kujutatud linnud.

Aastal 2003 lisati esikaanele esmakordselt ka viide raamatukogu asutamisaastale – 1802. See ilus tava püsis 2007. aastani (k.a). Kolme esimese kalendri (2002–2004) eessõna kaunistab Endel Valk-Falgi (1932–2019) loodud raamatukogu logo, mida raamatukogu kasutas oma trükistes 1970.–2000. aastateni.



Kuna valdavalt on näidatud ajaloolist ning harulduselt silmapaistvat kultuurivara, mis on hoiul käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas, on enamik kalendrite koostajaid, tõlke ja toimetajaid olnud selle osakonna töötajad. Siiski mitte ainult – kalender on alati meeskonnatöö ning vajalik on erinevate spetsialistide abi.¹¹ Nii on koostajatele erialast nõu andnud loodusteadlased: entomoloog Andro Truuverk 2017. aasta liblikakalendri puhul ja ornitoloog Margus Ots 2019. aasta papagoikalendri tarbeks.

Paaril juhul on kalendris avaldatud esmakordselt eesti keelde tõlgitud katkendeid teemakohasest teosest. Maria Sibylla Meriani liblikakalendrit (2017) ilmestavad Meriani värvikad kirjeldused, mida vahendas hollandi keelest Vahur Aabrams.

J. W. von Goethe kirjeldusi „Rooma karnevalist“ tõlkis 2018. aasta kalendri Ilmar Vene. Väärrib esile tõstmist, et neljateistkümnene kalendri kujundaja Eve Valper andis sisulise panuse ka paari kalendri (2016, 2017) koostamisse, osaledes samuti toimetajana (2012). Keskaegsete käsikirjade tutvustamisel 2010. aasta kalendris tegid suure töö koostajaks kutsutud Marju Lepajõe ja toimetaja Kaspar Kolk.

Kalendri koostamise tagamaid

Kalendrite ideeline kandja oli algusaastatel kindlasti käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna pikaaegne juhataja Mare Rand, kellele oli raamatukogu uurimisalane pagas teada ja kes oli ka ise viljakas uurija. Mare juhtimisel võttis tema osakond kalendrite koostamist oma ülesandena. Kuna muud teadustöö väljundid raamatukogus olid vähenenud, avanes kalendrite koostamisega võimalus rariteetset vara tutvustada küllaltki kokkusurutud, kuid temaatiliselt läbi töötatud tervikutena ja populariseerivas vormis.

Mare oli talle omase süvenemisega eeskuju andev ning mitmes varasemas kalendris külvatud ideed teostusid hiljem juba uutes kalendrites. 2003. aasta kalendris näeme auaadressi – ülikoolile 300. juubeliks kingitud tunnustusavaldust. 2008. aastal pühendatakse auaadressidele eraldi kalender. Nii 2003. kui 2005. aasta kalendris näeme näidet keskaegsest ladina pärgamentkäsikirjast. Need haruldused võtab kogumina vaatluse alla Marju Lepajõe 2010. aasta kalendris. Itaalia-teemalises kalendris (2005) leidub lehekülge pilditahvliga J. W. von Goethe „Rooma karnevalist“. Sama teose põhjal valmib kalender 2018. aastaks.

11 Ülevaate kalendrite koostamisel osalenud inimestest leiab lugeja artikli lisas 2.

2003. aasta kalendri harulduste valiku hoolikat läbimõeldust kinnitab ka tõik, et siin tutvustatud teosed ja esemed on leidnud käsitlemist nii ettekannetes kui artiklites, uurimustes ja näitustel. Olgu näiteks Karl Morgensterni vanaisale kuulunud 16. sajandi meistri Jeremias Metzgeri valmistatud lauakell, mille uusi aspekte avas ettekanne Morgensterni konverentsil¹²; orientaalkäsikirjad, millest Mare Rand oli eelnevalt kirjutanud põhjaliku artikli¹³ ja mida tutvustati eri näitustel¹⁴, või William Henry Fox Talboti (1800–1877) soolapaberfotod, millest avaldas uurimuse Tullio Ilomets¹⁵.

Kalender on visuaaltrükis ja selle koostamine on küllaltki tihedalt seotud näitustega. 2004. aasta lõpul avati raamatukogus Francesco Petrarca 700. juubeliks Itaalia kultuurivarade näitus „Rara italica“ ning ühes sellega esitleti samateemalist 2005. aasta kalendrit.¹⁶

Moonika Teemuse koostatud 2006. aasta kalender „Maalilised reisirajad“ sai jätku näitusega, mis kandis sama pealkirja.¹⁷ Tartu Ülikooli arhitekti Johann Wilhelm Krause 250. sünniaastapäeva tähistati väljapanekutega raamatukogus ja Tartu Ülikooli kunstimuuseumis. Arhitektuurijooniste kõrval näidati seal ka tema kui elupõlise ja kirgliku joonistaja töid. Ühtlasi valmis Krause-teemaline 2007. aasta kalender.

2010. aasta lõpul avati näitus „Õilistades ja idealiseerides“¹⁸, millega tähistati 240. aasta möödumist Karl August Senffi ja Karl Morgensterni sünnist. 2011. aastaks valmis Tartu Ülikooli esimese joonistusõpetaja Senffi töödest samuti väga kaunis ja läbimõeldud kalender.

2012. aastal toimus raamatukogus kartograafia-konverents „Teemakaardid Eestis“, millega tehti kummardus kuulsale flaami kartograafile Gerardus Mercatorile tema 500. sünniaastapäeval. Selleks puhuks koostasid Kadri Tammur ja Tiiu Täpsi näituse haruldastest ajaloolistest maakaartidest meie raamatukogus ning seadsid kokku temaatikalt ja sisult ainukordse 2013. aasta kalendri.

„Tartu klassiku“ Karl Morgensterni 250. sünniaastapäeva tähistati raamatukogus konverentsi ja näitusega. Ka 2020. aastaks koostatud kalender oli pühendatud Morgensternile. Need ja teisedki näited kinnitavad, et kauni kalendri loomiseks on vajalik süvenev ja laiapõhjaline eeltöö, mille pinnalt seda teha. Hoidlas asuvad objektid muutuvad huvitavaks siis, kui neid on osatud mõtestada, tuua esile nende tähendus omas ajas ja meile täna. See eeldab kirje tasandi tundmisest palju sügavamaid teadmisi.

Kalendri koostajaile langes ka reklaamtrükise koostamise surve. Ette oli antud väga konkreetne voolusäng – valitud materjal peab olema visuaalselt atraktiivne. Osalt on just see tinginud ja määranud materjali valikut. Kalender pidi olema haarav esimesest pilgust, esteetiliselt nauditav ja kunstiliselt veenev, olgu aluseks kas käsikiri, köide või kunstiteos. Püüelda tuli niisugust tulemust, mille puhul inimene tahaks seda kuu aega oma seinal vaadata. Kui kalender loob vaatajas positiivse vastukaja, on ta nõus selle endale ostma. Oluliseks sai värv – kalendrid on alates 2003. aastast värvtrükis. Tuhmid, mustvalged ja kahvatud toonid on

12 Konverents „Morgenstern ja tema aeg“ toimus 3. detsembril 2020.

13 Mare Rand. Orientaalkäsikirjad keiserliku Tartu ülikooli raamatukogus. // Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient Eesti-Oriendi kultuurisuhete üldisel taustal. Tartu, 2002, lk 338–360.

14 2016. aastal toimunud näitus Tartu Ülikooli kunstimuuseumis „Teekond hommikumaaale“ tutvustas samuti Eesti ühe varasema orientalisti Otto Friedrich von Richteri käsikirjalist pärandit, mille üks näide ilmus 2003. aasta kalendris. Näituse juurde oli võimalik kuulata Mare Ranna võluv loeng-ettekannet. Neid käsikirju vaadeldi samuti 2021. aasta lõpul toimunud näitusel „Käsikirjade ristteel“.

15 Tullio Ilomets. William Henry Fox Talboti fotode ja fotograavüüride kollektsioon Tartu Ülikooli Raamatukogus. Tallinn, 2016.

16 [Ajaleht Universitas Tartuensis, nr 39, 3. detsember 2004](#), lk 2.

17 Moonika Teemus. [Rändur vaimusilmas, kes sa järgned kunstnikule ja viibid seal, kus tema viibis ...](#) // Tartu Ülikooli raamatukogu aastaraamat 2004–2005. Tartu, 2007, lk 185–187.

18 Õilistades ja idealiseerides: klassitsismiidee kandjad Tartus Karl August Senff ja Karl Morgenstern 240. Tartu Ülikooli raamatukogu näitus (detsember 2010 – juuni 2011).



Kalender 2008

asjaolust tingituna pole ilmunud näiteks meditsiini-ajaloo teemalist või tähekaartide kalendrit, ehkki pildilist materjali anatoomia-atlastes ja pilditahvlitel on küllaga, kuid see on esitatud tagasihoidlikumas värvigammas.

Aluseks üksikteos

Kui valdavalt on tegu kalendritega kindlal teemal, mille puhul on kasutatud erinevaid allikaid, siis aastate 2017–2019 kalendrid põhinevad ühelainsal allikal. Aluseks on võetud pilditahvlite poolest rikas ja silmapaistev teos. Nii eksponeerib 2017. aasta kalender Maria Sibylla Meriani virtuosseid joonistusi taime- ja putukariigist nende omavahelistes seostes, nagu need avanevad tema 1705. aastal Amsterdamis ilmunud teoses „Suriname putukate metamorfoosid”.¹⁹ Maria Meriani „liblikakalendri” koostamise ajal tekkis mõtte teha näitus TÜ loodusmuuseumis, mis avatigi sahtlinäitusena 15. detsembril 2016 ja milles eksponeeriti kõrvuti M. Meriani illustatsioonidega haruldasi eksemplare loodusmuuseumi kogudest.

kujutamisel jäetud pigem kõrvale, otsida on tulnud „midagi värvilist”. Väljaandmist koordineerinud Ilona Smuškina ei väsinud rõhutamast efektset esikaant – see pidi vaataja pilku kaugelt haarama, talle silma jääma. Siin on väga palju ära teinud raamatukogu kunstnik. Näiteks on Eve Valper 2008. aasta auaadresside kalendri esikaane kujunduses kasutanud ergast tumesinist värvitooni, mis on leid ühe auaadressi (Aa 142) sametkõite sisekaanelt. Värvinõude

Omapärasest kultuurinähtusest, rooma karnevali (roomlaste saturnaalide jätkuna) kirjeldab Johann Wolfgang von Goethe oma teoses „Rooma karneval”.²⁰ TÜ raamatukogu haruldases esmatrükis on pidustustel kohatud inimitüübid kujutatud käsitsi koloreeritud pilditahvlitel. Saksa kirjanduse suurkuju teose põhjal valmis 2018. aasta kalender. Kalendri aluseks olnud teose tagamaid avas sissejuhatuses Ilmar Vene, kes tõlkis esimest korda eesti keelde katkendid tegelaskujude kirjeldustega.

2019. aasta kalendris võib näha lõunapoolkera erksavärvilisi papagoisid François Levaillanti teosest „Papagoide looduslugu”.²¹ Esikaanele loodud kollaaži autor on Lilian Mengel. Siinsel fragmendil esikaanest näeme ülal vasakul tava-amatsoon-papagoide (*Amazona amazonica*) Lõuna-Ameerikast, tema kõrval viker-nestepapagoide (*Trichoglossus haematodus*) Okeaanias ja Austraalias. Pildi all vasakul on kujutatud väljasurnud liiki – lammi-papagoide (*Conuropsis carolinensis*) Ameerika Ühendriikide kaguosast ja tema kõrval päikesearatingat (*Aratinga solstitialis*), kes elab Põhja-Braasilias ja Guajaanas.



Sileda malpiigia (*Malpighia glabra*) oks ja [liblikas] *Morpho deidamia* arengujärgud. 7. tahvel. Graveerinud Pieter Sluyter. Kalender 2017, jaanuar.



Fragment 2019. a kalendri François Levaillant „Papagoide looduslugu” esikaanelt.

19 M. S. Merian. Metamorphosis insectorum Surinamensium. Ofte Verandering der Surinaamsche insecten ... Amsterdam, 1705. R X 958.

20 J. W. von Goethe. Das Römische Carneval. Weimar, Gotha; Berliin, 1789. R XIIIb 20, 211.

21 F. Levaillant. Histoire naturelle des perroquets. T. 1–2. Paris, 1802–1805. R X 938 (konvoluut).

19. sajandi ülikoolilinn Tartu

Kalendreid sirvides on näha, et valdav osa kalendritest (2002–2021) on tutvustanud raamatukogu ajaloolisi kogusid, nagu need hakkasid kujunema 19. sajandi alguses, kui Tartu Ülikoolist kujunes kiiresti haridustempel ja avatud vaimuga kultuurikeskus, oluline peatuspunkt Lääne-Euroopa ja Peterburi vahel liikuvate kultuuri- ja vaimu-inimeste teel.

Kalendrite teemad on seotud 19. sajandi ülikooli ja Tartuga väga mitmel moel. Neis ei peegeldu mitte üksnes hinnalised täiendused kogudele esimesel tegevussajandil, vaid avanevad ka mõtted ja unistused linnaruumi kujundamisest²², 19. sajandi keskpaiga linnavaated²³, ülikoolilinna rõivamood²⁴ ja kohapealne kunstielu. Nii avaneb neis ülikooli arhitekti Johann Wilhelm Krause (1757–1828) mitmekülgne kunstilooming.²⁵ Tohime ka silmitseda professori, raamatukogu esimese direktori ja kunstimuuseumi juhataja Karl Morgensterni (1770–1852) isikliku kunstikogu osalt sentimentaalsegi hõnguga joonistusi ja maale, mis



Ajakiri Journal des Luxus und der Moden (Weimar, 1801). Detail frontispissilt ampiiristilise rõivaid kandva paariga. R XVI 114, Bd. 16. Kalender 2012, fragment esikaanelt.

peegeldavad 18.–19. sajandi vahetuse ideaale.²⁶ Võime olla lummatud ülikooli juures pea terve 19. sajandi tegutsenud joonistuskooli (Zeichen-Anstalt) esimese õpetaja Karl August Senffi (1770–1838) kütkestavast pärandist näidisjoonistuste ja gravüüride näol.²⁷ Järgnev pildiseeria aitab seda mõttekäiku illustreerida.

Hetki keiserlikus Tartu Ülikoolis 19. sajandi lävel



22 Pean silmas J. W. Krause 1803. aasta vaadet veel tühjadele toomkiriku varemetele ja Tartu supelusasutuse plaani aastast 1805, mis küll ei teostunud. Kalender 2007.

23 Tartu 1860 [Louis Höflingeri Tartu vaated]. Kalender 2015.

24 Olid ajad, olid moed. Kalender 2012.

25 Johann Wilhelm Krause 250. Kalender 2007.

26 Karl Morgenstern 250. Kalender 2020.

27 Karl August Senff (1770–1838). Kalender 2011.

Vasakul: Keiserliku Tartu Ülikooli asutamisakt (põhimäärus). 1802. Pärgament, sametkõide hõbetikandiga, lakkpitser hõbevutlaris. *Ülikool alustas tegevust 1802. aasta mais, Aleksander I allkirjastas 24. detsembril põhimääruse, mis andis ülikoolile autonoomia ja vabastas ta Balti rüütelkondade eestkoste alt.* F 55, nim. 1, s. 1. Kalender 2003, detsember.

Keskel: Karl August Senff (1770–1838). Tulbiööied. Erinevad tehnikad (guašš, tušš, akvatinta). 19. saj algus?. *Lehed Tartu Ülikooli joonistamisõpetaja näidisjoonistuste vihikust. Joonistuskool alustas tegevust aastal 1803.* ÜR 4153, 4196, 5019. Kalender 2011, märts.

Paremal: K. A. Senffi Friedrich Maximilian von Klingeri portree D. Bossi järgi. [1806/07]. Vaselõige, punktiirmaneer. *Saksa kirjanik ja Vene riigiteenistuses olnud kindralmajor Klinger oli aastatel 1803–1817 Tartu Ülikooli esimene kuraator. Klingeri raamatukogu ligi 5000 köitega on hoiul TÜ raamatukogus. Klingeri portree ilmub kalendris kirjaniku käekirja taustal.* ÜR 4625. Kalender 2011, jaanuar.

Taasavatud ülikooli esimene allasutus raamatukogu – idee ja teostus

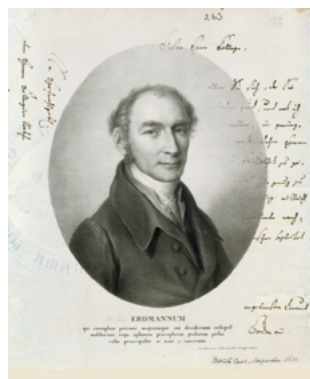


Vasakul: J. W. Krause (1757–1828). Tartu toomkiriku varemete sisevaade. Detail. 1803. Seepia. *J. W. Krause esmamulje (veel tühjadest) toomkiriku varemetest pärast 1803. aasta külaskäiku Tartusse.* ÜR 8975. Kalender 2007, veebruar.

Keskel: K. A. Senff. Krause projekti järgi ümber ehitatud ja 1806. aastal avatud Tartu Ülikooli raamatukogu vaade lõunaküljelt ja hoone pikilõige. [1808]. Akvatinta, ofort. *Gravüürid tellis direktor Karl Morgenstern plaanitava raamatukoguülevaate jaoks ja pikema Euroopa-reisi eel.* ÜR 4991, 4992. Kalender 2011, juuni.

Paremal: Louis Höflinger (1824–?) Toomkiriku varemed, Eduard Ivasoni joonistuse järgi. [1860]. *Raamatukogu positsioon Toomel on sajandi keskpaigaks kindel ja ja väärikas, raamatukogu kodu on Toomel aastani 1982.* ÜR 7805. Kalender 2015, jaanuar.

Tudeng ja õppejõud Tartu Ülikoolis 1830. aastatel



Vasakul: Eduard Hau (1807–1888). Stud. Amberg. Lito. 1830. aastate keskpaik. ÜR 911. *Estonus Johann Heinrich Amberg (1814–1848) õppis Tartu Ülikoolis õigusteadust 1833–1835. Portree on kalendris esitletud Raekoja platsi melu taustal, aluseks Rudolf Julius von zur Mühlени (1845–1913) linnavaade väljasõidust kommertsile albumist „Dorpater Skizzen“.* ÜR 8935. Kalender 2012, juuni.

Keskel: E. Hau. Portreid sarjast „Sammlung von Portraits der Professoren an der Kaiserlichen Universität zu Dorpat ...“ Lito, G. F. Schlateri töökoda. 1837–1839. ÜR 828–908. Professor

Karl Blumi portree. Akvarell. 1838. ÜR 4271. Kalender 2012, mai.

Paremal: K. A. Senff. Johann Friedrich Erdmann. 1823. Lito. J. F. Erdmann (1778–1846) oli kahel perioodil (1817–1823, 1827–1843) Tartu Ülikooli patoloogia, semiootika ja teraapia professor ning kliinikumi juhataja. Portree valmis arstiteaduskonna üliõpilaste tellimusel pärast professori lahkumist Dresdenisse 1823. aastal. Käesolev portree on teadaolevalt K. A. Senffi ainus säilinud litotehnikas töö Eestis. ÜR 4359. Kalender 2011, november.

Tartu 1860. aastatel



Vasakul: Ülikooli kirik. Värvilito. Louis Höflingeri foto järgi. [1860]. 1850. aastate lõpul valminud ülikooli kirik õnnistati sisse 1860. aastal. ÜR 7811. Kalender 2015, aprill.

Keskel: Louis Höflinger. Vaade Tartule Ressource' aiast. Värviline lito. 1860. Fragment. ÜR 964. Kalender 2012, september.

Paremal: Kivisild. Joonis Louis Höflingeri foto järgi. [1860]. 1784. aastal valminud Kivisild ilmestas linnavaadet kogu 19. sajandi, kuni ta 1941. aastal õhiti. ÜR 7815. Kalender 2015, oktoober.

Hetki Tartu Ülikoolis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses



Vasakul: Rudolf Julius von zur Mühlen. Ülikooli portjee. Lito. 1885. Portjee kõrval on kujutatud nelja ülikooli politseinikku ehk pedelli. ÜR 8933. Kalender 2012, juuni.

Keskel: Wilhelm Staden (fotograaf). Kivikants. Albumiinfoto. 1897. Pildil on 1896. a Tartus Kivi 58 korterit üürinud eestlastest tudengid. Fo 3845:1D.



Rudolf J. von zur Mühlen. Vaade Emajõelt. Kivikantsi foto taustal on vaade Tartu Kivisillale, mille ülejõepoolisel kaldal algab Kivi tänav. ÜR 8938. Kalender 2012, oktoober.

Paremal: Eesti Vabariigi Sõjavägede Ülemjuhatus auaadress Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolile avamise puhul. 1919. Nahkköide, kuldtrükk. Aa 398. Kalender 2008, detsember.

Kalendrites on näidatud ka 19. sajandi haruldasi täiendusi meie käsikirjakogule. Niisugune pärl on kümme keskaegset ladinakeelset pärgament-käsikirja, millest kaks on Tartus olemas olnud juba 19. sajandi alguskümnenditel, kuid kaheksa ostis noor Tartu klassikalise filoloogia professor Franz Rühl 1875. aastal teadusreisilt Londonis, võimalik, et kavatsusega kasutada neid õppematerjalina ladina paleograafia õpetamiseks. Neid kümnet pärgamentkoodeksit uuris, nende vanust, sisu ja kirjatüüpi kirjeldas Marju Lepajõe, kes avaldas neist ilusa ülevaate 2010. aasta kalendris.²⁸



Francesco Petrarca „De secretu conflictu curarum mearum“ („Minu salajastest siseheitlustest“). 15. sajandi keskpaik, Inglismaa, gooti kursiiv. Mscr 286. Kalender 2010, september.

Teine kalendris esitletud haruldus on 1804. aastal Saksamaalt Hofist Tartu Ülikooli raamatukogule ostetud, teadusloole hindamatu väärtusega 16. sajandi taimejoonistuste kogu kolmes köites,

kokku üle 300 joonistusega, mille põhjal andis Mare Rand 2015. aastal välja uurimusliku monograafia²⁹, mida aga lühemas, pildirikkas vormis saab näha 2016. aasta kalendris³⁰.

28 Manu scripta et illuminata. Kalender 2010.

29 Mare Rand. Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus. Tartu, 2015.

30 Icones stirpium. Konrad Gessner 500. Kalender 2016.

Väärib märkimist, et üks Tartu käsikirjadest, Mscr 55, deponeeriti 2016. aastal ka Šveitsi Rahvusmuuseumisse Zürichis, universaalõpetlase Konrad Gessneri 500. juubelit tähistavale näitusele. Seal taheti välja panna lehekülg, mis näitab Gessneri arvatavalt esimest tutvust tulpidega. Joonistus on valminud Johannes Kentmanni (1518–1574) joonistuse eeskujul – nii Kentmannil kui siin ekslikult viie, mitte kuue õielehega – ning lehel on näha Gessneri täiendavad märkmed ja täpsustavad joonistused, sealhulgas hoolikas kujutis lõhenevast õiekuprast.³¹ Olgu lisatud, et kõigile tuttav aedtulp kannab Konrad Gessneri auks nimetust *Tulipa gessneriana*.



Metstulp (*Tulipa sylvestris*) või teravatipuline tulp (*Tulipa acuminata*) K. Gessneri märkuste ja joonistustega. Mscr 55, leht 3, pöördel.

Need kaks kalendrit käsikirjakogu kohta, aga ka 2012. aasta moekalender, toovad ehk kõige ehedamalt välja, kuivõrd mahukas, spetsiifilisi ja ajastupõhiseid teadmisi eeldanud ja detailne uurimistöö on neile eelnenud.

Ka vanaraamatu esitlemine kalendrites eeldab põhjalikku süvenemist. Kadri Tammuri kalendritele kõiteajaloost ja kõitestiilide arengust läbi viie sajandi (kalender 2004) eelnes pikem uurimistöö.³² Trükikunsti esimese sajandi – hälltrükised ja post-inkunaablid – ning varase raamatuillustratsiooni toob meieni Malle Ermel 2014. aasta kalendriga „Ilus raamat“, lisades iga puulõikeillustratsiooni, käsitsi koloreeritud ehisinitisaali või tušijoonistuse kaunistatud näite juurde vanaraamatust põhjalikud kommentaarid.

Miks on Eesti asja nii vähe?

Kalendrites on Eesti asi – eestlaste endi loodu seni vähe käsitlust leidnud. 1919. aastani on ülikool võõrkeelne, valitsevad teised keeled ja kultuuri-traditsioonid. Puudutusi Eestile leiame kalendrites küll palju, kuid läbi baltisakslaste silmade. Siin eristub 2003. aasta kalender, mis haarab valikusse viis Eesti omakultuuri objekti.³³

Kalendreid tehes on omakultuuri teosed pigem kõrvale jäetud, kuna Eesti ainek otsesemalt puudutav vanem ja ajalooline materjal on esitatud valdavalt tagasihoidlikumates värvitoonides ja kujunduses. Vanema Eesti kirjanduse ja kunsti kogust on raske leida nõnda värvilist ja uhket illustratsiooni, kui on peidus meie Lääne-Euroopa päritolu kogus.

Põhiline Eesti puudutus on Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli 90. aastapäevale pühendatud 2009. aasta kalender, mis rikastab arusaama rahvusülikooli

31 Mare Rand (2015), lk 47.

32 Kadri Tammur. 15.–16. sajandi Lääne-Euroopa raamatukõite kujundusest. // Tartu Ülikooli Raamatukogu XVII teaduskonverents „Meie kogud. Eilsest tulevikku“. 23.–24. septembril 1997. Tartu, 1997 ; Kadri Tammur. Gooti kõite kujundusest. // Tartu Ülikooli Raamatukogu töid. 11. Tartu, 2000, lk 20–49.

33 Tarto Täht-ramat 1880 ajastaja pääle, mille kalendrilisa autor oli aastaid Otepää pastor Jakob Hurt. 2003. a kalendri pildil on kaader talumees A. Liinamägi märkmetega olulistest aastapäevadest ; Eduard Taska nahkkõites „Tartu Linnaomavalitsuse auaadress Tartu Ülikoolile 300. juubeliks (30. juunist 1932)“ ; „Maa-Kaardi-Ramat, kus sees 10 Maa Kaarti“ (koostanud Ernst Wilhelm Woldemar Schultz (1813–1887)). Pärnu, 1859 ; Eduard Ole 1934. aasta maal Tartu Ülikooli praktilise usuteaduse professorist „Johan Köpp“ ; Eduard Viiralti (1898–1954) originaalgravüür Aleksandr Puškini poemi „La Gabrielide“ prantsuskeelsele väljaandele.

algusaja ja esimeste kümnendite püüdlustest ja saavutustest. Kalendris, mille aluseks on noore Eesti Vabariigi dokumendid – tihti tuhmidel lehtedel või mustvalgete kujutistena – on kunstniku töö imetusväärne: taustale valitud värvide, oskuslikult lisatud detailidega on loodud neist kõnekaist ajaloodokumentidest väarikas kalender.



Vasakul: Rootsi Kuningriigi Põhjatähe 3. järgu orden Tartu Ülikooli raamatukogu direktorile Friedrich Puksoole ülikooli 300. aastapäeva puhul 1932. aastal. F 59, s. 11,457. Kalender 2009, august.

Paremal: Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli põhikirja mustandkäskiri, koostanud hoolekandja Peeter Pöld. [1919]. F 55, nim. 2, s. 2, l. 12–13. Kalender 2009, jaanuar.

Miks on kalender väljaandena oluline?

Kalender on oluline raamatukogule, sest on viimased paarkümmend aastat aidanud alal hoida uurimisalast järjepidevust, pakkunud süvenevat sissevaadet meie kogudesse ja väljundit näituste koostamisel tehtud ulatusliku töö talletamiseks. Kalender on oluline ülikoolile, sest tal on olnud selle väärtvara nähtavaks muutev ja sellega ülikooli ajaloomälu illustreeriv roll. Ta on kalenderalbumina tutvustanud kogusid oma aja kohta uudse ja tugevalt visuaalse valikuprintsiibi alusel, olnud

raamatukogu enda looming, esindustrükis, kinke- ja müügiartikkel. Kalenderalbum on kohe alguses olnud veenev sisuline ja kunstiline tervik, igal aastal üllatav ja kordumatu. Tema ilmumine on raamatukoguga seotud inimeste ringile olnud põnevusega oodatud sündmus.

Kuidas edasi?

Kalender on ajalik trükis, seotud konkreetse aastaringiga. Ta pole raamat ning kergesti võib jääda mulje, et selle võib aasta möödudes heita tarbetuna prügikasti. Ometi on seinakalendril kaks poolt: ajalik kalendaarium ning ajatu kommenteeritud illustratsioon. Ta on kokku köidetud kunstinäitus, mida tutvustab giid. Ta on loeng ladina paleograafiast või muuseumikülustus graafikanäitusele valgustusaja reisidest. Kalendri koostajail on olnud soov luua kokkupuude kestva kultuuriga, mis avaneb pildi ja kommentaari koosmõjus.

Teisalt pärsivad suur formaat, raske trükipaber ja metalne spiraalköide nende mugavat lugemist ja korduvat lehitsemist. Kuigi Tartu Ülikooli raamatukogu kalendrid on kättesaadavad digifailidena³⁴, võiks kaaluda, kas mõni kalender vääriks uuesti välja andmist omaette kinketrükisena, raamatuformaadis minikataloogina? Kalendriformaadis trükise puhul ei tule enamik inimesi selle peale, kui väärtuslik võib olla nende sisu. Pildi tagaküljele talletatud tähelepanekud jäävad kergesti märkamata, ehkki seda vääriskid.

Kalender oma senisel kujul harib meid ja aitab meenutada. Selle jätkuv väljaandmine on ühelt poolt väljakutse, teiselt poolt võimalus. Nii on selle kalendriülevaate sõnum, et meie endi, Eesti ja eestimaalaste asi on meie hooleks jäetud kultuurivara mitte ainult vääriliselt hoida, vaid seda ka uurida ja igale põlvkonnale uuesti ja ajakohaselt tutvustada.

34 Kalendrite failid on kättesaadavad Tartu Ülikooli digitaalarhiivis.

Lisa I. Kalendrite temaatika

2002 – [Tartu Ülikooli raamatukogu graafikakogu](#)

Valik 17.–18. saj meistrite graafikat kultuuri ja teadusega seotud tegelastest ja olustikust.

2003 – [Rara bibliothecae](#)

Raamatukogu haruldusi – valik ajaloolist väärtvara 14.–20. sajandist: dokument, trükised, käsikirjad, maal, graafiline leht, foto, hauakambrireljeefi pabertõmmis, lauakell, maakaart.

2004 – [Rara köiteharuldused](#)

Haruldasi ajaloolise köitekunsti näidiseid 15. sajandi lõpust 19. sajandini.

2005 – [Rara italica](#)

Francesco Petrarca 700: haruldusi Petrarca ja Itaaliaga seotud kultuuripärandist: käsikirjad, trükised, klaasslaid, autograaf, gravüürid, gemmid, skulptuur, maakaart.

2006 – [Maalilised reisid](#)

18.–19. sajandi reisimuljeid kaugetest maadest – kohavaateid kunstiteostes ja reisikirjanduses.

2007 – [Johann Wilhelm Krause 250](#)

Tartu Ülikooli professori ja arhitekti loomepärand mitmekülgse kunstnikuna.

2008 – [Universitati ad honorem](#)

Valik Tartu Ülikoolile aastatel 1827–1982 kingitud auaadresse.

2009 – [E. V. Tartu Ülikool 90](#)

Arhivaale ja kunstivara Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli esimestest kümnenditest.

2010 – [Manu scripta et illuminata](#)

Tartu Ülikooli raamatukogu kümneköiteline keskaegsete ladinakeelsete pärgamentkäsikirjade kollektsioon 12. (11.?)–15. sajandist.

2011 – [Karl August Senff \(1770–1838\)](#)

Tartu Ülikooli joonistuskooli esimese õppejõu mitmekülgne kunstipärand Tartus: portreed, maastikud, ülikooli hooned, joonistamise ja joonestamise eeskujud.

2012 – [Olid ajad, olid moed](#)

Linlikust rõivamoest Euroopas, sh Tartus 18. sajandi lõpust 20. sajandi alguseni Bertuch-Krausi moeajakirja Journal des Luxus und der Moden põhjal, ajastu kunstis ja kirjasõnas.

2013 – [Rara chartographica. Kaardiaarded](#)

Haruldasi geograafilisi kaarte Euroopa ja kogu

maailma kujutistega 15.–18. sajandi atlastest ja kaardikogumikest.

2014 – [Ilus raamat. Valik raamatuillustratsioone trükikunsti esimesest sajandist Tartu Ülikooli Raamatukogust](#)

Varase raamatukunsti näiteid: ehisinitiaalid, puulõikeillustratsioonid, joonistused, käsitsi koloreeritud trükipildid 1477.–1539. a ilmunud trükistest.

2015 – [Tartu 1860](#)

Lito- ja fotograaf Louis Höflingeri jäädvustused Tartust ja linna lähiümbrusest 19. sajandi keskpaigas.

2016 – [Icones stirpium. Konrad Gessner 500](#)

Šveitsi universaalõpetlase Konrad Gessneri haruldane 16. sajandi taimejoonistuste kogu Tartu Ülikooli raamatukogus.

2017 – [Maria Meriani \(1647–1717\) „Metamorfoosid“](#)

Lõuna-Ameerikas asuva Suriname taime- ja putukariiki omavahelistes seostes Maria Sibylla Meriani 18. sajandi alguse meisterlike värvitahvlite ja kirjeldustega teoses.

2018 – [J. W. Goethe „Rooma karneval“](#)

Rooma karneval kui kultuurinähtus, pilditahvlid tegelaskujude ja nende kirjeldustega Johann Wolfgang von Goethe teosest.

2019 – [François Levaillant \(1753–1824\) „Papa-goide looduslugu“](#)

Lõunapoolkera papagoilased meisterlike värvitahvlitega 19. saj alguse linnuatlases.

2020 – [Karl Morgenstern 250](#)

Tartu Ülikooli professori, raamatukogu ja kunstimuuseumi esimese juhataja Karl Morgensterni isikliku kunstikogu maale ja joonistusi 18.–19. sajandi erakollektsiooni näitena.

2021 – [Raamatute imeline marmormuster](#)

Marmoreeritud paber kui iseseisev kunstiliik ajaloolises raamatuköites.

2022 – [TÜ raamatukogu kalender 2022](#)

[fotod raamatukogust]

Fotorännak TÜ raamatukogus W. Struve 1 nelikümmend aastat pärast hoone avamist.

Lisa 2. Kalendrite tegijad

Koostajad

Tiina Nurk – 2002
Mare Rand – 2003, 2005*¹, 2009*, 2012*, 2016*
Kadri Tammur – 2004, 2005*, 2008, 2009*, 2013*, 2021*
Moonika Teemus – 2005*, 2006, 2007, 2015, 2017*, 2018, 2020
Malle Ermel – 2009*, 2014
Marju Lepajõe – 2010
Kristiina Tiideberg – 2011, 2012*
Tiiu Täpsi – 2013*
Eve Valper – 2016*, 2017*
Ilmar Vene – 2018 (eessõna)
Ave Teesalu – 2019
Tiia Nurmsalu – 2021*
Lilian Mengel, Herdis Olmaru – 2022*

Kujundajad

Maarika Tang – 2002, 2006
Martin Nurm – 2003–2005
Eve Valper – 2007–2018
Lilian Mengel – 2019–2022

Toimetajad

Mare Rand – 2002*, 2004, 2006*, 2007, 2009, 2010*–2012*
Andrus Allikvee – 2003*, 2005*
Malle Ermel – 2008, 2011*, 2015*–2018*, 2019
Rein Saukas – 2002*, 2016*, 2018*
Kaspar Kolk – 2010*, 2013, 2014, 2021
Sulo Lembinen – 2003*
Marika Liivamägi – 2005*
Helen Valdma – 2006
Eve Valper – 2012*
Janika Päll – 2017
Helika Mäekivi – 2020
Herdis Olmaru – 2022

Konsultandid

Andro Truuverk, entomoloog – 2017
Margus Ots, ornitoloog – 2019

Tõlkijad

Kõik 21 kalendrit on ilmunud paralleelselt eesti ja inglise keeles.
Marika Liivamägi – 2002–2004
Sulo Lembinen – 2005–2018, 2020–2021
Ave Teesalu – 2011 (ladina-eesti), 2019
Vahur Aabrams – 2017 (hollandi-eesti)
Ilmar Vene – 2018 (saksa-eesti)
Moonika Teemus – 2020
Laura Loolaid – 2022

Fotograafid

Malev Toom – 2003, 2005, 2009, 2010
Meelis Lokk – 2003, 2005
Andres Tennus – 2004, 2006, 2011, 2020–2021
Jaan Sokk – 2011
Moonika Teemus – 2019
Gabriela Urm – 2022

Digiteerijad

Kalendri materjalid on digiteerinud infosüsteemide osakonna erinevad töötajad, nende hulgas Liisi Tõnisson, Ursula Taela, Jaana Mäesalu. 2013. aasta kalendri geograafiliste kaartide digiteerimisel kasutati Rahvusrhiivi abi.

Produtsent

Ilona Smuškina juhtis aastatel 2003–2016 kalendri koostamist ja levitamist. Hilisemate väljaannete trükikorraldus on olnud kunstnik-kujundaja kanda ja levikut on korraldanud Katriin Kaljovee.

1 Tärniga on tähistatud kahe või enama koostaja või toimetajaga kalendrid.

Karl Morgensterni aasta 2020

Moonika Teemus

käsitajade ja haruldaste raamatute
osakonna juhataja

2020. aastat kutsuti raamatukogus Morgensterni aastaks, sest möödus 250 aastat raamatukogu esimese direktori, professor Karl Morgensterni (1770–1852) sünnist, mida tähistati mitmete sündmuste ja ettevõtmistega. Õigupoolest oli tegemist omamoodi traditsiooni jätkamisega – Morgensterni sünniaastapäeval toimusid näitused, ettekandepäevad ja ilmusid publikatsioonid ka 50 aastat tagasi, 1970. aastal, ja 25 aastat hiljem, 1995. aastal. Et Morgenstern oli ühtaegu ülikooli kunstimuuseumi rajaja ja esimene juhataja, nii toimusid aastapäevasündmused seekord tihedas koostöös ülikooli muuseumiga, samuti klassikalise filoloogia osakonnaga.

Aasta mõtteliseks sissejuhatuseks võib pidada juba 2019. aasta lõpus ilmunud 2020. aasta kalenderalbumit, mis tutvustas Morgensterni erakunsti-kogusse kuulunud maale ja joonistusi raamatukogu kunstikogus. Juba üksnes kalendripiltidena jäi Morgenstern meid seega saatma terveks järgmiseks aastaks.

Ametliku avalöögi said Morgensterni aasta sündmused 2020. aasta juunis, kui ülikooli kunstimuuseumis avati näitus „Kivilõikekunsti lummus. Morgenstern 250“ (koostas Jaanika Anderson). Näitusega jõudis peaaegu kogu hiilguses hoidlast näitusesaali kunstimuuseumi suurim kollektsioon – gemmivalandite kogu. Selle rajajaks oli just Morgenstern, kes kasutas miniatuurseid gemmivalandeid oma antiikmütoloogiat, -kultuuri ja -kunsti käsitlevate loengute näitlikustamiseks. Näitus pälvis 2021. aastal muuseumide aastaauhindade 2020. aasta parima ajutise näituse nominatsiooni. Veel teinegi ülikooli muuseumi näitus oli, küll väga kaudselt, seotud

Morgensterniga – tähetorni õues avati välinäitus Hommikutähest (sks *Morgenstern*) ehk planeet Veenusest ja selle uurimisest läbi aastasadade (koostasid Lea Leppik, Regina Pala, Jaak Jaaniste).

Oma sünnipäeva 28. augustil Morgenstern ise enamasti ei tähistanud, kuid 2020. aastal algas see päikesepaisteline päev piduliku koosviibimisega Toomemäel Morgensterni aias – *Area Morgensterniana's*. Aeda tähistav monument oli juubeliks Tartu linna toel värskelt renoveeritud. Lisaks teistele peokõnedele luges Ken Ird ülikooli muuseumist ette Morgensterni põhjaliku kinkekirja 1848. aastast, millega too andis talle kuulunud krundi ülikoolile. Sama päeva pärastlõunal kohtuti Raadi vanal kalmistul Morgensterni haul, mis sai samuti juubeliaastal korrastatud. Rektor Toomas Asseri, linnapea Urmas Klaasi ja emeriitprofessor Anne Lille sõnavõttude järel luges professor Janika Päll ette katkendi Morgensterni 1802. aastal Tartus peetud inauguratsioonikõnest „Kreeka ja rooma klassikute uurimise mõjust inimese harmoonilisele kujunemisele“.

Raamatukogu jaoks kujunes Morgensterni aasta keskseks sündmuseks näitus „Tartu klassik. Karl Morgenstern 250“. Näitus avati 24. septembril, millega tähistati ühtaegu raamatukogu 198. aastapäeva. Moonika Teemuse, Mare Ranna, Janika Pälli ja Malle Ermeli koostatud ja Lilian Mengeli kujundatud näitus tõi publikuni raamatukogus asuvad Morgensterniga seotud rikkalikud kogud – käsikirjad, raamatud ja kunstiteosed –, mille põhjal anti ülevaade tema elust ja tegevusest. Näituseruum oli jagatud kaheks: esimeses saalis

avanes Morgensterni kujunemislugu alates lapsepõlvest, gümnaasiumi- ja ülikooliaastatest kuni esimeste tööaastateni Halles ja Danzigis (Gdańsk); teise saali väljapanek tutvustas tema aastakümnete pikkust tegevust Tartus ülikooli professorina, raamatukoguhoidjana ja kunstimuuseumi rajajana. Peale selle võis osa saada Morgensterni lähematest ja pikematest reisidest Saksamaal, Prantsusmaal, Šveitsis ja Itaalias, kuulata tema kõnesid ja lugeda tema kohta kirja pandud arvukaid memuaare ja anekdoote. Et 2020. aastal tähistati üle maailma ka Ludwig van Beethoveni 250. sünniaastapäeva, siis oli 16. ja 17. detsembril fonoteegis väljas kahepäevane näitus „Morgenstern kohtub Beethoveniga“. Lisaks Beethoveni omakäelisele autograafile oli väljapanekul eksponeeritud tema „Koorifantaasia“ noodiraamat, mis raamatukogu vanima, helilooja eluajal, 1811. aastal ilmunud Beethoveni teose noodina pärineb just Morgensterni kogust.

Morgensterni aasta peasündmusena toimus 3. detsembril raamatukogu konverentsisaalis raamatukogu ja muuseumi ühine aastakonverents „Morgenstern ja tema aeg“. Konverentsi ettekanded käsitlesid Morgensterni enda tegevust (klassikalise filoloogia õppejõuna, kunstihuvilise ja -kogujana), tema lähemaid kaasteelisi (G. F. Pöschmann, G. B. Jäsche), samuti tema kaasaega laiemalt. Ettekanded on järele vaadatavad UTTV kodulehel. Kuus neist ilmusid artiklids vormituna Tartu Ülikooli muuseumi väljaandes „Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi“ 2021. aasta numbris.

Pikk ettekandepäev lõppes raamatuesitlusega. Eesti- ja ingliskeelne kaalukas kogumik „Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250“ (koostaja Jaanika Anderson) sisaldab artikleid 15 autorilt ja neiski kajastatakse laia teemaderingi: tutvustatakse Morgensterni tegevust klassikalise filoloogina, esteetika ja kunstiajaloo professorina, kirjandusteoretikuna, raamatukoguhoidjana, kunstikoguja ja -harrastajana, pedagoogina. Lisaks eelnevale saab kogumikust lugeda Morgensterni perekonna-loost, tema teekonnast Danzigist Tartusse, temaga



Krista Aru Karl Morgensterni mälestumärgi ees kõnet pidamas (28.08.2020). Foto: Alar Madisson

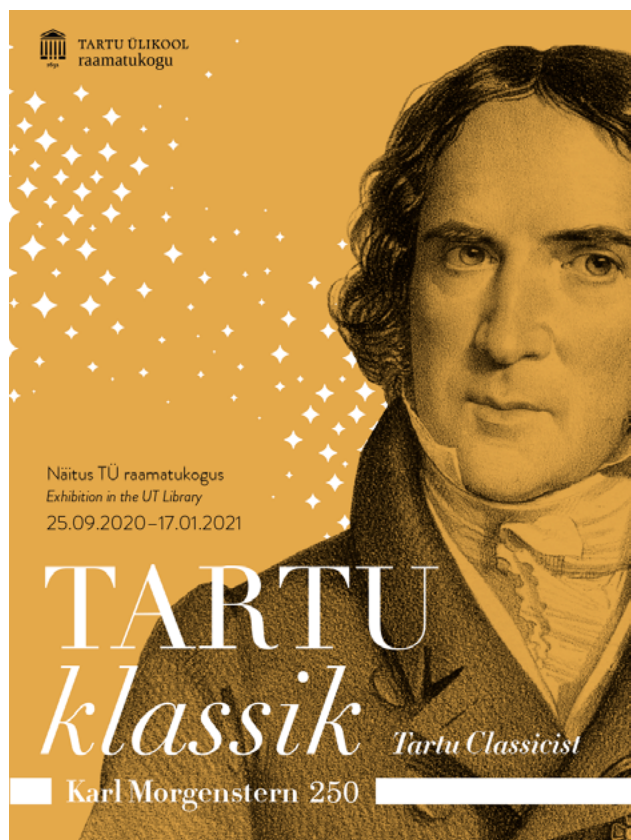


Moonika Teemus ja Jaanika Anderson. Foto: Klassikaraadio

seotud paikadest Tartu linnas ja Morgensternist tema kaasaegsete mälestustes.

Ja muidugi ei saanud 2020. aastal Morgensternist üle ega ümber ka UTLIB teater. Traditsioonilise aastalõpuetteastena valmis seekord Kristina Paistsenaariumi järgi amatöörfilm „Koidutähe valgus Dorpati kohal“ – peategelaseks muidugi professor Morgenstern Ivo Voldi kehastuses. Sedagi saab vaadata UTTV kodulehel.

Hoolimata sellest, et Morgensterni aasta langes kokku keerulise esimese korona-aastaga, mis mõjutas kogu elu- ja töökorraldust, tähistasime Morgensterni 250 aasta juubelit väärikalt ja tegusalt. Kogu Morgensterni aasta programm nomineeriti 2021. aasta alguses Tartu Kultuurikandja 2020 auhinnale kultuurisündmuse kategoorias.



Tartu klassik. Karl Morgenstern 250. Näituse plakat.



Tartu klassik. Karl Morgenstern 250. Näitus raamatukogu näituste saalis 25.09.2020–17.01.2021. Foto: Andres Tennus





Näituste taastulemisest

Marianne Marlene Tiik
raamatukoguhoidja

Pikad ja rasked remondiaastad jätsid meie raamatukogu, nii meie töötajad kui lugejad, paljustki ilma. Mitte ainult töörahu ja raamatulehtede keeramisest krabisevat vaikust ei nappinud, puudu oli kõigest sellest, mis aitas parematel päevadel meie vaimu ergastada. Aga vaim ei anna alla ning kammitsate kadudes tulevad head tavad jälle tagasi. Näitusi on ülikooli raamatukogus tehtud 1920. aastate algusest saati¹. Ja kuidas võikski neid mitte teha, kui meil on nõnda palju, mida näidata ja kellele näidata. Juba keiserliku Tartu Ülikooli päevist, kui raamatukogu ise veel näitusi ei korraldanud, on teada, et mitmel korral laenutati oma materjale välja spetsiaalselt näituste korraldamise tarvis. Pole kahtlust, et tänapäevalgi, kui hästi välja kukkunud näitused raamatukogule avalikkuse positiivset tähelepanu tõmbavad, on see ühtmoodi hea nii meie raamatukogule kui neile „reklaami ohvritele“, keda jalad kaubanduskeskuse asemel raamatukokku toovad.

Samas pole häid mõtteid, pealehakkamist ning energiat näituste korraldamiseks kunagi liiga palju, sest korraliku tulemuse saavutamise nõuab päris palju süvenemist, aega, vaeva ning head koostööd kolleegide vahel. 13. septembril a. D. 2019 kutsus Krista Aru kokku mõned raamatukogu töötajad, koos Krista endaga kümme, et moodustada näituste tegemise tuumikgrupp. Sellest pole saanud mingit kivisse raiutud seltskonda, praeguseks on mõned juurde tulnud ja teised jälle muudele tegemistele pühendunud. Õnneks on alati olemas meie töögrupi juht, raamatukogu kunstnik Lilian Mengel, kes kõike korraldab, kõigel

silma peal hoiab ning vahendab ka külalishäid. Just Liliani andekus teeb meie väljapanekud vaadatavaks ning meelipüüdavaks, sest tema kujundab raamatukogu töötajate loodud näitustest enamuse. Krista Aru oma lennukate ideede ja väsimatu energiaga – tema päevades tundub olevat oluliselt enam kui tavapärased 24 tundi – on kolleege ikka ja jälle innustanud häid mõtteid teoks tegema. Ja muidugi on meie töögrupi raudvaraks Herdis Olmaru, kes mitte ainult ei jaga omapoolseid ideid, vaid kannab hoolt, et kõik meie mõtted, mis tegudeks kasvavad, mitte vaka alla ei jääks, vaid saaksid nähtavaks tervele ülikoolile, Tartu linnale ning laiemale kultuuriavalikkusele. Meie töö tulemuste ehk viimase paari aasta jooksul teoks saanud näituste nimekiri on ära toodud artikli lõpus leiduvas lisas.

Enne tuumikgrupi esimest kohtumist saatis Krista laiali küsimused, mille üle ta palus enne koosolekut mõelda. Päris koolijütside karjatamise kombel ta igahelst vastust ei nõudnud, samas tühja peaga koosolekulaua taha Krista pilgule vastu vaatama minna polnud samuti kuidagi võimalik. Teiste hulgas mõtlesin ka mina, ikka Krista küsimustest tõukuvat, näituste tegemise üle järele. Ja et mul kõik meelest ei läheks, panin oma vastused enda jaoks kirja. Esitamata need tookord jäidki, kuid avaldan need siin.

Kellele, miks ja kuidas?

Ikka neile, kes meie raamatukogus käivad, ja mitte üksikutele äravalitutele, vaid olulisele osale meie lugejatest.

1 Vt Merje Mets, Kaja Noodla. Näitusi ülikooli raamatukogu varadest. Tartu Ülikooli Raamatukogu 1918–1940. ([Raamatukogu töid ; 8. Tartu Ülikooli Toimetised ; 910](#)). Tartu : Tartu Ülikool, 1990, lk 147–169.



Akadeemik Harald Keres 100 (2012).



Hando Runnel 80 (2018).
Vasakult: Hando Runnel, Katre Runnel ja näituse koostaja Katrin Angel



Andres Ehin 80 (2020).
Vasakult: näituse koostaja Marianne Marlene Tiik, kujundaja Lilian Mengel ja Kristiina Ehin

Mis on näituste ülesanne? Populariseerida kogusid või harida rahvast?

Näidata raamatukogu küllastajatele, neid igal esimesel võimalusel üllatades, et neile korda minevate nähtuste ja probleemide ja küsimuste kohta on ka raamatul ning meie raamatukogul midagi huvitavat ning sisulist öelda – midagi mõtlemapanevat ning tuumakat, mis Google'i ja Vikipeediaga piirdudes püüdmatuks jääb.

Või pakkuda hoopis puhkust ja meelelahutust?

Kõditada ja ergutada inimese uudishimu, ahvatleda teda igapäevasest avarama pilguga infot hankima – ka raamatust ja raamatukogus. Saavutad ju raamatukogus käies ja raamatut lugedes konkurentsieelise enda võistlejate ees – saad vaimult rikkamaks, õpid maailma värviliselt ja kolmemõõtmeliselt nägema, õpid vabalt ja huvitavalt mõtlema, saad mitte ainult teada, mis toimub, vaid ka mõistad, miks toimub. Internetis ja lühivormis justkui loed küll asjast, kuid asja mõte jääb tabamata.

Või kõike kokku?

[---]

Mida me suudame näituse kõrvale pakkuda?

[---]

Kas näitused peaksid ka meile endale midagi andma?

Uhkust ja veendumust, et meil, meie raamatukogul ja raamatutel on küllaga, mida ilmale ja inimestele pakkuda – isegi XXI sajandil.

Nagu näete, on minu vastused poolikud ja mõned küsimused hoopis vastamata jäänud. Igaühel on ruumi edasi mõelda. Vastates võib vaimus toetuda Krista kirjutatud ja öeldud mõttele – „Kõik ideed on teretulnud ja õiged!“.

Näitusi 2010–2021¹

Raamatukogu töötajate poolt või osalusel koostatud näitused

2010

Kaardiaarded

Eesti ala kujutavad vanemad (16.–19. saj) trükitud ja käsikirjalised kaardid TÜ raamatukogu geograafiliste kaartide kollektsioonis

Kadri Tammur, Tiiu Täpsi

Õilistades ja idealiseerides

Klassitsismiidee kandjad Tartus Karl August Senff ja Karl Morgenstern 240

Kristiina Tiideberg, Mare Rand

2011

Tänuga Saatusel ja Inimestele.

Emeriitprofessor Larissa Volpert 85

Jelena Ivanova, Larissa Kivenko

Rein Sepp 90

Anneli Sepp, kujundus Carl-Christian Frey

Akadeemik Ülo Lepik 90

Tiiu Tarkpea, Signe Bachmann

20 aastat TÜ usuteaduskonna taasavamisest

Silja Härm

2012

Lotmani koolkond tänapäeval

Signe Bachmann, Jelena Ivanova

Gerardus Mercator 500

Kadri Tammur, Tiiu Täpsi koostöös TÜ geograafia osakonna, Eesti Geoinformaatika Seltsi ja Geodeetide Ühinguga

Raamatukogu ajalugu ja rariteete tutvustav stendinäitus LIBER 2012 raames

Kadri Tammur, Kristiina Tiideberg

Vardo Rumessen 70

Avo Kartul, Svea Pärsimägi

Akadeemik Harald Keres 100

Tiiu Tarkpea

Jaan Unt – Lupus Tartuensis 65

Kaarina Rein, Silja Härm, Janika Päll

Jüri Jegorov ja tema aeg eesti õigusajalooteaduses

Kärt Miil



Rein Sepp 90 (2011).

¹ Nimekiri on aastate 2010–2019 ulatuses valikuline. Perioodil 2010–2017 kujundas enamuse näitusi Eve Valper, alates 2018 Lilian Mengel, teiste kunstnike nimed on eraldi esile toodud.



Kersti Merilaas ja August Sang 100 (2013).



Aristoteles – 2400 aastat filosoofiat (2016).
Näituse koostaja Janika Päll avamisel

2013

Tartu Ülikooli raamatukogu fonoteek 30

Avo Kartul, Svea Pärsimägi

Mees, kes jättis jälje. Linnart Mäll 75

Märt Läänemets (TÜ), Jaan Tulmin

Matemaatikaprofessor Gunnar Kangro 100

Tiiu Tarkpea

Kersti Merilaas ja August Sang 100

Kristina Pai, kujundus Maarika Grigor

Alexander von Stieglitz 200

Kristina Pai, Avo Kartul, Elsa Loorits, Anneli Sepp

2014

Ilus raamat. 15.–16. sajandi illustreeritud trükiseid

Malle Ermel, Kadri Tammur

Βάρβαρος οὐ πέλομαι ... Ei ole barbar ma ...

Humanistid kreeka keeles ja keelest: näitus muistse Hellase hurma peegeldavatest TÜ raamatukogu vanatrükistest

Janika Päll, Ülle Mölder, Ave Teesalu, Moonika Teemus, Kaspar Kolk

BES 150. Balti eraseadus 1864–2014

Toomas Anepaio, Kärt Miil

TÜ geograafia osakond 95

Ivika Päll, Taavi Pae (TÜ)

2015

Tartu Ülikooli professor Mihhail Kotik ja ohutuspsühholoogia

Elo Tõnisoo, Kadi Kass

A nagu Aldus Manutius

Kuulsa Veneetsia trükkali Aldus Manutiuse (1449/1450–1515) 500. surma-aastapäevale pühendatud näitus

Ülle Mölder, Janika Päll, Kaspar Kolk

Professor Leonhard Masing

Tatjana Šahhovskaja

Tartu Ülikooli raamatukogu kolm kaasteelist. Friedrich Puksoo 125, Kaja Noodla 100 ja Elsa-Kristiine Kudu 100

Malle Ermel



Akadeemik Karl Rebane 90 (2016).
Ilona Smuškina näituse avamisel



Madis Kõiv kirjutab ... (2019).

2016

Aristoteles – 2400 aastat filosoofiat

Janika Päll, Meelis Friedenthal, Ülle Mölder, Moonika Teemus, Eduard Parhomenko (TÜ), Riin Sirkel (Vermonti ülikool), Kaspar Kolk

Akadeemik Karl Rebane 90

Tiina Sammelselg

2017

[Unistusest reaalsuseks. 35 aastat raamatukoguhoone avamisest.](#) Veebinäitus
Malle Ermel, Sulo Lembinen

2018

Hando Runnel 80

Katrin Angel, Kaisa Kauksi, Laura Laanisto

2019

Muinasjutumets

Katrin Angel, Kaisa Kauksi, Laura Laanisto, Kristin Tohvre, Mart Lättemägi

Arvo Tering 70

Aili Bernotas, Malle Ermel

Täheteaduse haruldused

Katrin Angel, Kaisa Kauksi, Laura Laanisto

Friedrich Puksoole pühendatud väljapanek

Aili Bernotas

Käsitööde ristteel

Anu Põldsam (TÜ), Urmas Nõmmik (TÜ), Malle Ermel, Kaspar Kolk, Janika Päll, Tatjana Šahhovskaja

1. detsember 1919

Kadri Tammur, Malle Ermel

[Tartu ülikool 1919–1940 läbi kaamerasilma](#)

Veebinäitus
Sulo Lembinen

Professor Leonid Stolovitši mälestusnäitus

Elo Tõnisoo, Jelena Ivanova

Madis Kõiv kirjutab ...

Madis Kõivu 90. sünniaastapäevale pühendatud näitus
Marianne Marlene Tiik, Marika Liivamägi

[Laulurahva loomine. Eesti rahvalaulud J. G.](#)

[Herderi rahvalaulukogus.](#) Veebinäitus
Katrin Angel



Harry Potteri maagiline maailm (2020).



Harry Potteri maagiline maailm (2020).

2020²

Eesti loodusemees Fred Jüssi 85

Marianne Marlene Tiik

Jaan Kross 100

Jelena Ivanova

Andres Ehin 80

Marianne Marlene Tiik

Avamisel 12.03.2020 esinesid Kristiina Ehin ja Ly Seppel-Ehin

Töö ja püsivusega – 500 aastat Madalmaade kuulsaima trükkali Christophe Plantini sünnist

Veebinäitus: plantiinid.weebly.com

Ülle Mölder, Janika Päll, Kaspar Kolk

Kolm keelemeest. Julius Mark 130,

Julius Mägiste 120, Paul Ariste 115

Veebinäitus: kolmkeelemeest.weebly.com

Eda-Riin Leego, kujundus Kadri Kaarlõp

Tartu klassik. Karl Morgenstern 250

Plakatinäitus Poe tänava plakativitriniis

Moonika Teemus koostöös TÜ muuseumiga

Eesti kirjanduse tuletorn. Cornelius Hasselblatt 60

Marianne Marlene Tiik, Margit Leesik

Lõpetamisel 9.09.2020 vestlesid virtuaalselt

Cornelius Hasselblatt ja Janika Kronberg

Harry Potteri maagiline maailm

Tartu Kunstikooliga koostöös Herdis Olmaru jpt,

kujundus Tiit Pähnapuu

Avamine 4.09.2020

AASTANÄITUS: Tartu klassik. Karl Morgenstern 250

Moonika Teemus, Mare Rand, Janika Päll, Malle Ermel

Avamisel 24.09.2020 esinesid Urmas Klaas ja

Toomas Asser

Viivi Luik – luuletaja, proosakirjanik, esseist

Edith Hermann (Kõrgem Kunstikool Pallas),

Mare Pikk

Carolina Pihelgase ja Meelis Friedenthali teosed

Marika Liivamägi

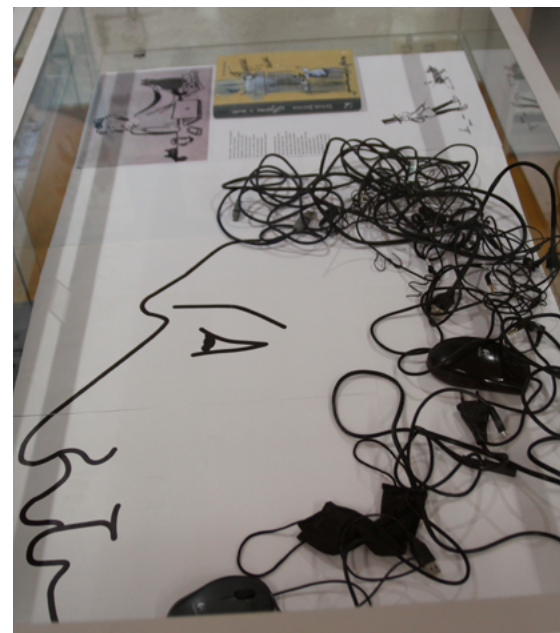
Fanny de Sivers 100

Marianne Marlene Tiik, kujundus Epp Leesik

² Reeglina avas näitused aastatel 2020–2021 avasõna või omapoolse väikese ettekandega raamatukogu direktor Krista Aru ja tutvustas vastava näituse koostaja. Täiendavad esinejad on nimeliselt märgitud.



Oma nurgakene, oma lapikene maad. Läti ilukirjanduse näitus (2020).
Tõlkija Contra ja näituse koostaja Ilze Tälberga



Lõbus nimi – Puškin!
Веселое имя – Пушкин! (2021).

Eesti luule 2020. Eesti proosa 2020

Marianne Marlene Tiik

Oma nurgakene, oma lapikene maad.

Läti ilukirjanduse näitus

*Ilze Tälberga, Evelin Arust,
kujundus Tiit Pähnapuu*

Avamisel 12.11.2020 esines Contra,
videopöördumisega Raimonds Jansons

Tartu boheemlane ja klassikaline filoloog

Ülo Torpats 100

Kaarina Rein, kujundus Eve Valper

Tartu Ülikoolis 2020. aastal kaitsstud doktoritööd

Mare Pikk

Morgenstern kohtub Beethoveniga

*Malle Ermel, Avo Kartul, Moonika Teemus,
kujundus ja IT lahendus Moonika Teemus*

Julian Barnes. John Maxwell Coetzee.

Ben Okri. Peter Carey. Ian McEvan

Plakatnäitused Bookeri kirjandusauhinna
nominentidest ja võitjatest
Marika Liivamägi

2021

Friedebert Tuglase novelliauhinna laureaadid

*Marianne Marlene Tiik, Katri Armolik,
kujundus Eve Valper*

Kui tõrvatungalt tuleleek sind rabab.

Jaan Tooming 75

*Marianne Marlene Tiik,
kujundus Maarja Meeru (Vanemuine)
Avamine 13.04.2021*

Vahur Afanasjev. In memoriam

Olga Einasto

Tartu Ülikooli lõputööd läbi aegade

Ööraamatukogu välknäitus
Olga Einasto

Tänapäeva Eesti poliitikute bakalaureuse- ja magistritööd

Ööraamatukogu välknäitus
Olga Einasto, Tiiu Täpsi

Tartu Kunstikool 70. Vilistlaste ja õpetajate auhinnatud raamatud 1998–2020

*Edith Hermann (Kõrgem Kunstikool Pallas),
Mare Pikk*

Ilmar Vene 70

Marianne Marlene Tiik, Sulo Lembinen
Avamisel 24.08.2021 esines Malle Ermel

Kummardus Kreekale. Uuskreeka kirjandus eesti keeles

Kaarina Rein, kujundus Eve Valper
Avamisel 27.08.2021 esinesid Emmanouil Apostolakis ja Kalle Kasemaa, videopöördumisega John Chrysoulakis

AASTANÄITUS:

Elu esiküljel. Eesti ajalehed 1821–2021

Roosmari Kurvits, Ene Selart (TÜ), Kristhel Haak, Kertu Uri, Marika Liivamägi, Jaana Mäesalu
Avamisel 12.10.2021 esinesid Toomas Asser, Urmas Klaas ja Rannar Raba

Lõbus nimi – Puškin! Веселое имя – Пушкин!

Aleksandr Puškin 222

Olga Einasto, kujundus Regina Junkina
Avamisel 19.10.2021 esinesid Peeter Torop ja Roman Leibov

Saara Liis Jõerand, Saara Lotta Linno, Joosep Susi

Raamatute soovitusnäitus
Marika Liivamägi

Sügaval silpide sängis ärkavad äkki sõnad.

Betti Alver 115

Marianne Marlene Tiik
Avamine 23.11.2021 oli ühildatud Betti Alveri kirjandusauhinna väljaandmise tseremooniaga

Tartu Ülikoolis 2021. aastal kaitstud doktoritööd

Mare Pikk

Erkki-Sven Tüür – Rahvusmõtte auhinna laureaat

Avo Kartul, Svea Pärsimägi

Hilary Mantel. Jeanette Winterson.

Michael Ondaatje

Plakatnäitused Bookeri kirjandusauhinna nominentidest ja võitjatest
Marika Liivamägi





Sügaval silpide sängis ärkavad äkki sõnad. Betti Alver 115.
Näitus raamatukogu 3. korrusel 23.11.2021–2.02.2022



Läbi aastate. Epp Maria Kokamäe maalid (2020).
Keskel kunstnik Epp Maria Kokamägi



Neli aastaaega. Siim-Tanel Annuse näitus (2021).
Kunstnik Siim-Tanel Annus

Külalisnäitused 2020–2021

2020

Vana aja Kiltsi. Madis Michelsoni näitus

Eesti Pank 100. Eesti Panga rändnäitus

Life Peat Restore. Rändnäitus

Tulevik on teos. Pallase mööbliosakonna näitus

Läbi aastate. Epp Maria Kokamäe maalid

Eesti organiseeritud tuletõrje 100.

Eesti Tuletõrjemeusemi rändnäitus

Pikad varjud. Liive Koppeli maalid

Tartu gümnaasistide näitused – Saskia Kolberg (Jaan Poska Gümnaasium), Birgit Allekõrs, Priyanka Singh, Hugo Cheetham (Miina Härma Gümnaasium)

Kui kaugel on lähedal. Triin Kerge näitus

Loodusest inspireeritud. Maria Välja maalid ja illustratsioonid

Oma riik, oma seadus. Põhiseadus 100.

Rändnäitus

Pressifoto 2019. Eesti meedia parimad fotod

Inimesed. Malev Toome fotod

Pallas 100. Tugevus algab juurest. Rändnäitus

Kirjapildid Pallasest. Mart Andersoni tüpograafiakursuste tulemused

Valguses ja varjus. (Kummituslinn / Ghost Town). Indrek Aaviku näitus

Eestlase varjuks maailmas. Anne Rudanovski fotod

Vali Vari. Pallase skulptuuriosakonna 4. kursuse tudengite looming

Minu panus tervisesse. Tiina Azojani fotod



Jäämäe tipp. Priit, Olga ja Märt Rudolf Pärna illustatsioonid (2021).
Kunstnikud Olga, Märt Rudolf ja Priit Pärn

2021

Mordor 89. Fotonäitus

Taasavastatud. Gunnar Toomemetsa fotod

Õnnelikud hetked. Kaadreid Olga ja Priit Pärna neljast animafilmist

Konrad Mägi Ateljee kevadnäitus

Kui ma ükskord suureks saan.

Vincent Tremeau fotod

Väikesed riigid ajaloohoovuses. Ungari ja Eesti diplomaatilised suhted 100

100 aastat soome-ugri iseolemist. Rändnäitus

Neli aastaega. Siim-Tanel Annuse näitus

Jäämäe tipp. Priit, Olga ja Märt Rudolf Pärna illustatsioonid

Kuu varjukülg. Pajakaane kosmos.

Kalli Kalde graafika ja Eero Ijavoineni maalid

Unenäoline Tiibet – 20 aastat hiljem.

Tuuli Puhveli ja Sulev Kuuse ühisnäitus

Kuidas see ikkagi oli. Kõrgema Kunstikooli Pallas üliõpilaste gobeläänid

Vaatenurk. Kõrgema Kunstikooli Pallas üliõpilaste maalid

Kus suitsu, seal tuld.

Eesti Tuletõrjemuuseumi rändnäitus

Eesti – Rumeenia diplomaatilised dokumendid.

Rändnäitus

Rakkude imelised ultrastruktuurid.

Jüri Kärneri elektronmikroskoopia

IOT before AI. Andres Murdvee digimaalid

Kui tõrvatungalt tuleleek sind rabab

Marianne Marlene Tiik
raamatukoguhoidja

Jaan Tooming 75

Olin Jaan Toominga 75. sünnipäevaks näituse tegemise mõtte ise välja pakkunud, kuid hoolimata sellest asusin seda ette valmistama vägagi heitlike tunnetega. Mitte et ma oleks kahelnud Jaan Toominga väga erilises loojaisiksuses või arvanud, et näitusel huvilistest puudu jääb. Muretseksin, kas raamatukogu on teatrimehest näituse tegemiseks päris õige koht ja kas raamatukogus leidub vajalikul hulgal materjale. Kas piisab pikkade aastakümnete jooksul nähtud 90% Jaan Toominga lavastustest, minu settinud teatrimuljetest ning oma tolleaegsete kommentaaridega kavalehtedest, mida olin alles hoidnud? Tagantjärele arvan, et raamatukogu oli näitusepaigana vägagi sobiv koht, kuigi esialgne mõte teha väljapanek ainult Jaan Toominga umbkaudu 100 lavastuse kavalehtedest, sai liiga üheülbalisena kõrvale lükatud. Ja kus mujal kui raamatukogus on kõik näitleja ning lavastaja kohta kirjutatu vabalt võtta? Üllatus-üllatus, ise raamatukogus töötades ei teadnud ma ometi, et kirjandusteadlase Ülo Tontsi –, kes on mitte ainult teatrit palju kirjutanud, vaid ka Jaan Toominga tehtud teatrit eraldi käsitletud – teatrikavade kogu on nüüdseks meie raamatukokku jõudnud, et ma ei pidanudki kõiki enda kodus leiduvaid lavastuste kavasid näitusevitriini tooma. Siinkohal minu poolne tänu ka teistele mäluasutustele (Teater Vanemuine, Eesti Teatri- ja Muusikamuseum jpt) lisamaterjalide eest.

Raamatukogu näituse eesmärk ei olnud mitte Jaan Toomingast uut lugu kirjutada, vaid püüda kokku koguda ja esitleda materjale Toominga tehtud teatrit, tema lavastustest, sellest liivale kirjutatud kunstist, mille üksikud terakesed aegade sõelale on jäänud. Toominga teatrit kajastavad kavalehed,

afišid, lavastuste kohta ilmunud arvustused, teatri- loolaste uurimused ja kokkuvõtted möödunud teatriaegadest – kõige selle hulgast püüdsin valida iseloomulikema, mis kõnetaks tänast näitusevaatajat.

Jaan Toominga lavastus „Põrgupõhja uus Vanapagan“ kujunes möödunud sajandi kuue- ja seitsmekümendatel aastatel Eestis toimunud nn teatri- uuenduse kaheldamatuks kõrgpunktiks. Paljud seda näinud vaatajad tunnistasid, et olid võimatuks pidanud, et teatri vahenditega on võimalik midagi nii totaalset, midagi nii täielikult haaravat saavutada. „Veli Joonatan“, teine pea kultusliku staatuse saavutanud lavastus, oli täieliku kontrastina „Põrgupõhjale“ lavastatud minimalistlikus teatrikeeles. Aga uskumatult seletamatul kombel olid nad ühtmoodi mõjuvad. Jah, möödunud aegade teatrilavastused ise on pöördumatult kadunud, isegi kui nad on mingil moel üles võetud. Parimatestki salvestustest jõuab vaatajani vaid tegevusliin, teatrisaalis tekkivat atmosfääri pole võimalik filmilinal kadudeta edastada. Rääkimata sellest, kuidas silmapaistev lavastus võis terve ühiskonna kihama panna ning mitmeks aastaks aruteluainet pakkuda.

Lood, mis mulle näituse külastajate poolt räägiti, andsid tunnistust, et vitriinides ja posteritel väljapandu kõnetas. Paljudel külastajatel olid elavalt meeles enda teatriveatamised ja läbielamised. Jaan Toominga lavastuste hiilgeajad jäid möödunud sajandi seitsmekümendatesse ja kaheksakümendatesse aastatesse, mil teater oli nõukogude korra pitsitavas kammitsuses elanud Eesti ühiskonnale ülioluliseks aknaks mõttevabaduse ja unistuste maale. Teatrikunstist osa saamine läks tollal korda uskumatult laiadele rahvahulkadele, kelle seast paljud täna-



Kui tõrvatungalt tuleleek sind rabab. Jaan Tooming 75 (2021).
Vaade näituseruumi. Foto: Alar Madisson



päeval teatri lävepakku naljalt ei ületa. Ometi näitas tagasiside tänaste üliõpilaste poolt, et Jaan Toominga teater ja tema roll Eesti kultuuriloos pakub huvi ka noorematele, kes seni olid Toominga teatri kohta lugenud raamatust või parimal juhul olid ühtteist kuulnud oma vanemate või vanavanemate suust.

Näituse pealkiri – „Kui tõrvatungalt tuleleek sind rabab“ – pärineb Jaan Toominga lavastusest „Tuhk ja teemant“, mis nõukogude tsensuuri ettekirjutuse tõttu pääses lavale hoopis „Polonees 1945“ ohutumaks hinnatud varjunime all. Täpsemalt seal kõlanud Cyprian Kamil Norwidi luuletusest „Kulisside taga“, mida 1976. aastal esietendunud lavastuses laulab lavastaja Jaan Tooming ise. Seda laulu oli näituse juures võimalik ka kuulata, nagu

ka mitme tunni ulatuses teisi Jaan Toominga poolt esitatud erinevaid tekste.

Näituste koostamine ajendab ikka ja jälle möödunud aegadele mõtiskledes tagasi vaatama. Kui näitust südamega teha ning selles kajastamist leidvad inimesed ning ajajärk on mänginud märkimisväärset rolli tegija enda varasemas elus, siis paneb see tahes tahtmata ka koostaja hingekeeled helisema ja tunaseid tundmusi taas endast läbi laskma. Pole sugugi selge, kas kaugeneva ajahorisondi taha tagasi vaadates näeb kõike selgemalt või looritatumalt kui kunagi lähedal seistes. Välja joonistub ja esile tõuseb see, mis on meenutatavates aegades ja inimestes „meie tänase mätta otsast“ vaadatuna kõige mäletamisväärsem.



Näituse järjehoidja. Kujundaja: Lilian Mengel

Tartu ülikooli raamatukogu kunagise bibliotekaari Emil Andersi mälestused¹

Malle Ermel
raamatukoguhoidja

Tartu Linnamuuseumi direktorisse Heivi Pulleritsu (1938–2013) ning arendusjuhi Marge Renniti eestvõtmisel ning meie toonase kolleegi Aira Võsa tõlkes nägid 2012. aastal eesti keeles trükivalgust keiserliku Tartu Ülikooli raamatukogu bibliotekaari Emil Aleksander Lorenz Andersi (vkj 18.6.1806–13.4.1887) mälestused. Andersite perekonnatuttav Leopold von Schroeder, baltisakslasest indoloog, Tartu Ülikooli eradotsendi ja Õpetatud Eesti Seltsi liikme L. v. Schroederi toimetamisel ilmusid E. Andersi mälestused esmakordselt *Baltische Monatsschrifti* 1892. aasta vihikutes 1–5 (*Erinnerungen des weil. Universitäts-Bibliothekars zu Dorpat Emil Anders nebst einer Biographie und Charakteristik des Verfassers*).

Kes oli bibliotekaar Anders?

Ülikooli raamatukogu n-ö köögipoolega sai E. Anders tuttavaks isa Karl Andersi kaudu, kes töötas siin raamatukoguhoidja² abina. 1826. aastal, pärast isa edutamist raamatukogu sekretäriks, sai E. Anders koha endale. E. Andersi kandidatuuri arutamisel ülikooli nõukogus iseloomustati teda kui arukat ja usinat noormeest ning tõsteti esile tema vene keele oskust. Anders juunior kinnitati raamatukoguhoidja abi kohale tingimusel, et ta

õpingutega õigusteaduskonnas veel samal semestril lõpule jõuab (ülikooli põhikirja järgi pidi raamatukoguhoidja abil olema ülikooliharidus). Põhiala kõrvalt õigusteaduskonnas oli E. Anders kuulnud ka K. Morgensterni loenguid antiigist ja professor Vassili Perevoštšikovi omi vene kirjandusest. Kolmeaastase stuudiumi lõpetaski ta ette nähtud ajal (1826), kuid lõpueksamid õiendas alles 1836. aastal. „Kuna ma olin juristina immatrikuleeritud, siis lubatigi mul teha ainult õigusteaduste kraadiksam. Selleks ei olnud ma oma kolmeaastase ülikoolikursuse lõpul tegelikult üldse ette valmistunud ja ma oleksin meel- samini keskendunud filoloogi eksamiks. [---] Isegi hea, et olin vähemalt pandekte³ Dabelowi⁴ juures hoolsalt külastanud ...“ (lk 87).

Noor Anders võitis kiiresti temasse suisa isaliku heatahtlikkusega suhtunud K. Morgensterni ja õppejõudude usalduse. Pärast isa surma 1835. aastal sai E. Andersist tema ametijärglane raamatukogu sekretärina, kelle ülesandeks oli võtta vastu saabuvad raamatud, kanda need kataloogidesse ning suunata köitmisele, registreerida arved, jälgida raamatuosturahade kasutamist, hoida korras raamatukogu kirjavahetus ning arhiiv. Alles noore töötajana püüdis ta teha muudatusi kehtivas töökorralduses. Üks neist oli laenutuspäevikute järkjärguline asendamine sedelitega (1829–1836),

1 [Tartu ülikooli raamatukogu kunagise bibliotekaari Emil Andersi mälestused](#). Tartu : Tartu Linnamuuseum, 2012. 112 lk.

2 Raamatukoguhoidja – direktori ametinimetus 1855. aastani.

3 Pandektid – osa rooma õiguse kogust „Corpus iuris civilis“.

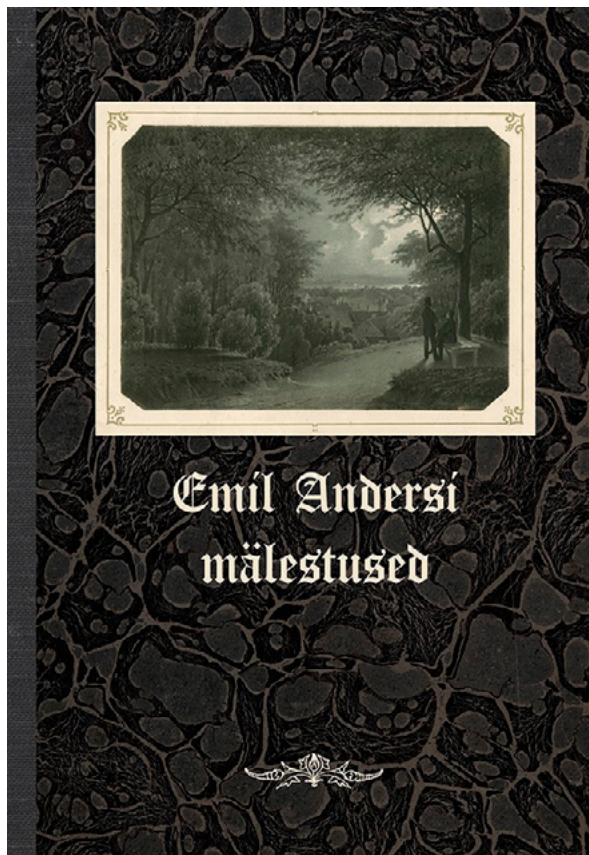
4 Christian Christoph von Dabelow (1768–1830) – TÜ rooma õiguse professor 1819–1830.

mida olid soovitanud ka tööd revideerinud komisjonid 1821. ja 1823. aastal. Olukorras, kus eelarveline kitsikus üha enam pitsitas, sõandas Anders Morgensternile ka nõu anda, kuidas kulusid kokku hoida. Pärast seda, kui K. Morgensterni ametijärglane professor F. G. von Bunge ülikooli teenistusest lahkus, usaldati raamatukogu 1843. aastal kuni uue direktori valimiseni E. Andersi hoolde. Aastad läksid, kuid raamatukogule uue juhataja valimine viibis, mis tõestab, et Anders sai raamatukogu töö korraldamisega suurepäraselt hakkama. Alles kuraator G. F. von Bradke märgukirja peale 1855. aasta septembris, asuti ka ülikooli juhtkonnas teemaga tegelema. Raamatukogutöö suunamiseks ja järelevalveks moodustati komisjon, mille esimees oli formaalselt direktor, töö tegelik korraldamine jäi endiselt E. Andersi õlule. 1860. aasta 6. novembril kirjutas keiser alla otsusele kaotada teiste Venemaa ülikoolide eeskujul ka Tartu Ülikoolis professor-

raamatukoguhoidja ja sekretäri ametikohad. Nende asemele loodi „eriline“ raamatukoguhoidja, tänapäevases mõistes tegevdirektori ametikoht. Rahvahariduse ministri päevakäsuga 1860. aasta 22. detsembrist kinnitati sellele ametikohale Emil Anders. Ta pensioneerus 1871. aasta oktoobris, kuid see ei olnud vabatahtlik otsus – ülikooli põhikiri lubas pärast 25-aastast teenistusaega (Andersi puhul siis sekretäri kohale asumisest 1835. aastal) saada samasse ametisse tagasi valitud ainult kaks korda. Pensioneerudes oli E. Anders ülikooli kõige kauaaegsem töötaja. Ülikooli nõukogu poolt antud tänukirjas seisis: „tema enam kui 45-aastase teenistuse jooksul pidevalt üles näidatud väsimatu usinuse, ebatavalise korraarmastuse, laialdase töötundmise ja eeskujuliku kohusetruuduse eest, samuti kõige eest, millega ta on kaasa aidanud talle usaldatud raamatukogu varade eesmärgipärasele kasvatamisele ja mugavamale kasutamisele“ (lk 109). Viimasele aitas kahtlemata kaasa Andersi poolt läbi viidud kataloogisüsteemi moderniseerimine – kasutusele võeti tähestikulised sedelkataloogid (raamatud ja perioodilised väljaanded, väitekirjad, akadeemilised kirjad ja koolikirjad) ning alustati ettevalmistustega uue süstemaatilise kataloogi koostamiseks. Meie raamatukogu digiteeritud kataloogid kannavadki tema auks nime Emil.

Mälestusi kirja panema õhutasid Emil Andersit sugulased ja sõbrad „sest hea mälu õnnistatult“ oskas ta „vestlustes üsna tihti elavalt kirjeldada Tartu minevikku, linna kunagist ilmet ja nii mõndagi ammu lahkunud isikut“ (lk 7). Elav ja soojalt humoorikas kirjelduslaad teevad Emil Andersi mälestusraamatust mõnusa lugemisvara, mida võib soovitada kõikidele, keda huvitavad ammused ajad. Kellest ja millest jutt, aitavad lugejal aru saada joonealused kommentaarid.

Head lugemist!



UTLIB teater

hoiab raamatukogu

teatritraditsiooni elus¹

Anneli Sepp
raamatukogu infosüsteemi
peahaldur

Tartu Ülikooli raamatukogus on teatritegemist harrastatud pikaaegselt. Juba vanas majas Toomemäel lavastati 1950. aastail näitemänge, korraldati karnevale ja maskeraade. Alates 1995. aastast on näitekunstist siin majas saanud järjepidev traditsioon. UTLIB teater tuleb kokku vaid üheks etenduseks aastas, mängides raamatukogu jõulupeol konverentsisaalis kolleegide ja lähemate sõprade ees järjekordset uut lavastust. Raamatukogu remondiperioodil ja koroonaja algul polnud võimalik publikule saalis etendusi anda, seepärast oleme kolmel aastal filmilood salvestanud.

UTLIB teatris on lavastatud nii tragöödiad kui komöödiad, kriminulle ja farsse, vähemtuntud eesti tükke ja maailmaklassikat. Näidendi valimisel lähtutakse sellest, et osaleda saaksid võimalikult paljud kolleegid ja tekst jaotuks nende vahel ühtlaselt. Teksti võrstsitatakse päevakajaliste vihjetega, mis haakuvad raamatukogu elu ja päevapoliitikaga. Sageli lisatakse või vahetatakse tegelaskujusid, aeg-ajalt muudetakse nende sugu või sugulusidemeid. Aastate jooksul on kaasa löönud sadakond kolleegi raamatukogu kõigist osakondadest, mitmed neist üle 20 korra. Enne raamatukogu jõulupidu ollakse majas alati põnevil, sest lavastuse osatäitjad selguvad alles esietendusel. Kuna tegemist on raamatukogu teatriga, siis kajastuvad kõik etendused ja osatäitjad ka e-kataloogis ESTER ja on vaadatavad [Tartu Ülikooli UTTVs](#).

Teatri traditsioone:

- iga lavastust mängitakse vaid üks kord;
- alati osalevad etenduses raamatukogu direktor ja mõni uus, seni avastamata anne;
- etenduseks riputatakse konverentsisaali seinavaibale esimese rektori Parroti ja raamatukogu esimese direktori Morgensterni vahele UTLIB teatri sümbol – ühe ammuse lavastuse jaoks maalitud kurja tädi portree;



- etenduse eel pakub äratundmisrõõmu päevakajaline humoorikas kavaleht, kus kajastatakse raamatukogu olulisi sündmusi;
- alati ilmub etenduse käigus lavale faasan (mõnikord kana või pardina);
- oleme viimaseid teatreid, kellel on etteütleva;
- oleme teater, kellel on kõige suurem raamatukogu.

¹ Vt pikemalt: [Raamatukogu teatris tuleb ette, et esimest korda kohtuvad näitlejad alles lava!](#) / Avo Kartul, Kristina Pai, Anneli Sepp, Piret Zettur, Ivo Volt. // Universitas Tartuensis : veebiväljanne (2021) nr 3. [UTLIB teater 25](#) / Kristina Pai. // Raamatukogu (2021) nr 4, lk 30–34.

Mängukava 2010–2021

2010 – Struwe pansion

Piret Zettur: „Struwe pansion“ oli lõbus jant kirju seltskonna toimetamistest pansionaadis, mida mõned tegelased pidasid esialgu hullumajaks. Pansionaadis peatus kirjanikke, kunstnikke, luuletajaid, sõjaväelasi, rännu- ja elumehi ning samuti üks kuulus näitleja, keda pidin kehastama mina. Pansionaati pidav pererahvas oli samuti väga värvikas. Loomulikult ei puudunud sealt üks õige armastuslugu. Kõigil tegelastel olid toredad kiiksuga tegemised ja oma unistused, milleni etenduse lõpuks püüti jõuda. Möödarääkimisi oli komejandi tegelaste vahel parasjagu, see tegi prooviperioodi pööraselt lõbusaks. Nagu alati, tehti tekstile käigupealt täiendusi. UTLIB teatri võlu ongi see, et tekst ja tegevused täienevad proovide käigus. Muidugi on meie eesmärk, et esietendusel enam midagi ei muudeta, kuid paraku on sedagi juhtunud.



Stseen etendusest, Malle Ermel Struwe pansionaadi direktorina (vihmavarjuga).

2011 – Tuleproov ehk Kõige ilgem mõrv

Kersti Kuusemäe: Kui ma 2006. aastal värskest raamatukokku tööle tulnuna andsin oma jah-sõna etenduses osalemiseks, ei teadnud ma täpselt, mida UTLIB teater endast tegelikult kujutab. UTLIB teatril on kokku olnud juba 26 etendust, mis on minu meelest muljetavaldav number. Mul on hea meel, et teatri eestvedajatel pole jõud ja tahtmine otsa saanud, sest UTLIB teatri etendusi ootavad alati põnevusega nii vaatajad kui ka näitlejad ise. Minul on olnud suurepärase võimalus kehastada 16 erinevat rolli – 16 võimalust oma igapäevakestast välja tulla ja mängida hoopis kedagi teist, kasvõi noormeest.

Etendus „Tuleproov ehk Kõige ilgem mõrv“ on lõbus ja naljakas lugu ühe näitetrupi proovist, mis sarnaneb väga palju meie enda teatri proovidega. Mõnikord juhtub, et peaprooviski tuleb veel teksti paberilt maha lugeda, mis tähendab, et improvisatsioon kuulub kindlasti ühe (esi)etenduse juurde.



Ühispildil vasakult esimene Kersti Kuusemäe.

2012 – Klatš ehk Kes kuulis pauku

Svea Pärsimägi: Esmalt tuleb kindlasti au anda inimestele, kel on olnud huvi ja jaksu seda UTLIB teatri asja vedada, sest enamasti hõlmab see endas kõike: sugereerivast näiteseltskonna värbamis-kampaaniast ettekantava algupärandi mugandamiseni, sinna vahele jääb kõik muu pudi-padi ja organisatoorne lavatagune töö. Minul on olnud



Vasakult: Kadi Kass ja Svea Pärsimägi.

võimalus mõnes tükis kaasa teha – esialgu arvasin, et ainult ühes, aga pildimaterjali vaadates ilmnes, et ikka mitmes. Lavastuse protsess, proovidest esma(ainu)ettekandeni, ongi olnud kõige huvitavam ja loovam – tekivad kontaktid kolleegidega, kellega tavaliselt eriti kokku ei satu, ideed lavastuse rikastamiseks mõne repliigi või rekvisiidi kujul. Antud lavastusest meenub, et kuna oletatavalt oli tegu mõrvalaadse teosega, siis oli vaja ka verist stseeni, vähemasti vihjet sellele. Mul oli kasutada üks vana koorikostüümi kleit, millele sai ülima rahuoluga ohtralt ketšupit peale määrida, tulemus oleks võinud isegi tummismis olla. Tuleb nentida, et teksti pähe õppimiseks on enamasti aega ja inspiratsiooni nappinud, lootuses, et küll ta proovide käigus ikka meelde jääb. Paraku see nii pole sageli olnud. Dramaturgide tekstimugandused ongi sel eesmärgil tehtud, et oleks vähem pähe vaja õppida, samas on lühikesi, fraasidest koosnevaid lauseid ka raske meeles hoida. Jääb loota ainult loovale ansamblimängule adrenaliinist kantud esitusel. Ühel etendusel jäi meil sujuvalt paar lehekülge vahele, aga mängisime ikka lõpuni. Mõnikord saab seda isegi kollektiivseks sünergiaks nimetada.



Vasakult: Meelis Friedenthal, Avo Kartul, Tiit Võlli, Anneli Sepp
Üleval: Evelyn Urboja.

2013 – Lustivere Karla ehk Ära anna alla, ütelt ätt! Naljämäng tuletõrjujate elust

Anneli Sepp: Pärast mitmeid rollide ümberjagamisi olin lisaks lavastaja kohustustele ka veel peaosas. Meestrahvaste puudus raamatukogus ja laval on ju üldteada ja igikestev. Pääseteed polnud, pidi hakkama saama! Suur väljakutse on enda tekst pähe saada olukorras, kus mõtted käivad praktiliste küsimuste ümber: ega ole midagi unustanud, kust leida peakatted, kas kõik „ajastutruud“ kostüümid ja rekvisiidid on olemas jne. Laval enda paksuks ja koledaks tegemine ei ole probleem, aga kuna häälekool meil ju puudub, pole kõige lihtsam

usutavalt mängida opakat maameest, kes läheb linna naist võtma ja tahab tuletõrjujaks saada. Koomikuks ma end pidada ei saa, aga seda lavastust tehes sai küll palju nalja. Ja huvitaval kombel on laval kole ja rumal olla palju lihtsam kui ilus ja armas.

Teater on andnud võimaluse kolleegidega olla ka mitmetes peresuhetes – aastate jooksul on juhtunud, et oled samale inimesele kord ema, laps või abikaasa. Proovide käigus püüame harjutada nii lavalist liikumist kui kaskadööritrikke – dublante meil ju pole ja kõik trikid peab ise ära tegema. Võib juhtuda, et päris etendusel, kui ka kostüümid lõpuks seljas, oled julgem ja hoogsam kukkuma-hüppama, sest see on ju õhtu, mille nimel on kuu aega proove tehtud! Kaotada pole enam midagi! Igal aastal loodame, et publik saab sama suure elamuse etendusest kui näitlejad laval!

2014 – Tuupääle olen ma meister ehk Meil on täna vastuvõtt

Mart Lättemägi: 2014. aasta jaanuaris, veel enne kuuekümneseks saamist, jõudsin lõpuks ülikooli! Ei oleks osanud eales arvata, et aasta lõpus satun lavale UTLIB teatri koosseisus, millest mul aimugi ei saanud olla. Õnneks oli uustulnukale pakutud roll suhteliselt lühike – patsient arsti vastuvõtul –, siis kõhmise ja röntgeni abiga sain sellega kuidagi hakkama. Elus ongi paljud hetked ainulaadsed, kasvõi see, et minu toonast lavapartnerit pole enam aastaid meie hulgas. Mind võlub UTLIB teatri juures kõige rohkem see, et kui nii mõnigi kolleeg mängib laval teatud rolli, on ta hoopis teine inimene. Seda on eriti meeldiv jälgida. Sellised tavaelust erinevad rollivahetused on vahel küll pinget tekitavad, kuid eks nad arendavad meid edasi hakkamasaamise poole. Pikka iga meie suure raamatukogu rahvateatrile!



Ühispildil Mart Lättemägi tagareas paremalt teine.



Vasakult: Piret Zettur (direktor Laine Peep) ja Anneli Sepp, Lilian Neerut, Maret Konson, Kadi Kass (raamatukoguhoidjad).

2015 – Biblioteek on pääasi ehk Hallid Kitlid

Lilian Neerut: UTLIB teatri juures on kõige paelavam koostegemise rõõm, etenduse-eelne ärevus ning sellele järgnev ühiseufooria. Alati on hirm, et kas tekst jääb ikka pähe. Paradoksaasel kombel on nii, et mida vähem teksti, seda raskem on seda meelde jätta. Eriti tore on, et lavalaudadel avanevad kolleegid hoopis teisest küljest. Olenev rollist, mida tööelus kanname, oleme proovis saalis ja laval kõik võrdsed.

„Biblioteek on pääasi ehk Hallid Kitlid“ oli pühendatud raamatukogu ajaloole. Mina sain kehastada

erinevaid raamatukoguhoidjaid, markeerides ajavahemikku 1940. aastatest kuni tänapäevani välja. Etendusest on eriti hästi meeles tantsunumber koos Kadi Kassiga ning keelt sõlme ajavad tekstid. Näiteks harjutasin ühe steeni jaoks pikalt lauset „Meil on siin universaalne detsimaalklassifikatsioon“.

Selle etenduse puhul oli märgiline, et laval said kokku ka endised, nüüdseks raamatukogust mujale liikunud UTLIB teatri liikmed.

2016 – Me ehitame maja. Remondijant kümnes pildis

Avo Kartul: „Me ehitame maja“ oli UTLIB teatri esimene film. Päevakajaline ja jantlik, nagu kogu remont algusest peale oli. Seega Kristina Pai kirjapanud loo alapealkiri „Remondijant kümnes pildis“ oli nagu elust võetud, ainult veidi rohkem absurdi keeratud. Mul õnnestus mängida firma PTYI ehitusmeest Kobakäppa. Koos Ivo Sosssepaga moodustasime jabura paari pidevalt suitsupause pidavatest ja ennast õigustavatest töömeestest. Hästi on meeles äärmiselt lustlik meeleolu filmimisel ja muidugi Multimeedia võttegrupp Juho Jalviste juhtimisel. Ning kõige jantlikum oli fakt, et peale lühikest aega UTTVs üleval olemist keelustas ülikool filmi näitamise, sest ehitusfirmaga olid vaidlused pooleli. Tsensuur kestis ligi pool aastat!

2017 – Vaimline segadus Struve uulil ehk Raamatukogulümpia

Kristina Pai: Selle loo („Vaimline segadus ...“) kirjapanemist ajendas raamatukogu remondist tingitud suur segadus. Ülikool ja ehitusfirma vaidlesid kohtus, remont venis ja töötajad olid ajutistel pindadel, enne remondi seiskumist ka tolmus ja müras. Tuli tahtmine tekitada veel rohkem segadust ja tuua majja ka „suured vaimud“. Nii kohtuvad filmis päevasel ajal raamatukogutöötajad ehitajate ja kolijatega ja öisel ajal kondavad siin ringi Karl Ernst von Baer, Kristjan Jaak Peterson ja endine direktor Laine Peep. Ja et kõik veel jaburam oleks, siis liituvad nendega ka Kalevipoeg ja Siil. Miks raamatukogulümpia? Kuna remondi käigus kerkis idee teha raamatukokku ka spordisaal, mis pole selle asutuse juures just tavaline, siis oli see ka omamoodi pila selle mõtte ümber. Meie filmide puhul on suur panus olnud ülikooli filmimeeskonnal Juho Jalviste ja Toomas Petersoniga eesotsas. Aitäh!



Vasakult: Ivo Volt ja Avo Kartul.



Vasakult: Ivo Volt (K. J. Peterson), Risto Mustonen (L. Koidula), Avo Kartul (Kalevipoeg), Tiit Völlli (Siil), Heiki Epner (K. E von Baer).



Stseen etendusest, keskel Ivo Volt Eesti kuningana.

2018 – Sõnajalaõis

Ivo Volt: „Sõnajalaõis“ on minu seitsmeaastase rahvateatrikarjääri kõige jaburamaid lavastusi, pärast mille äravaatamist nägin nii mõnegi kolleegi pea kohal mitut küsimärki. Protsessis sees olles oli lugu siiski üsnagi nauditav, oli võimalik sisse elada

nii talupoja kui ka eestlaste kuninga rolli. Meeldis ka see, et esimest korda oli mul võimalik oma repliigid esitada osaliselt värsis, kuigi nii mõnelegi kaasnäitlejale see vist pigem ei meeldinud.



Vasakult: Risto Mustonen, Karl-Eerik Kokk, Ivo Volt.

2019 – Kurt kosilane ehk Türgi hobuse muna

Risto Mustonen: Lõbusas näidendis „Kurt kosilane ehk Türgi hobuse muna“ mängisin kosilast, kes pidi võitma oma armastatu pere poolehoidu kui ka võitlema teiste konkureerivate peigmehekandidaatidega. Näidend ning sellele eelnevad proovid olid humoorikad ja vahvad. Näidendid on lustlik vaheldus igapäevasele tööle. UTLIB teatris osalemine annab võimaluse panna end ning oma näitlemisoskused proovile. Samuti on äärmiselt tore näha oma andekaid kolleege erinevates huvitavates rollides. See toob esile nende peidetud näitlemisanded, mis tavapärasel töökeskkonnas märkamata jääksid.

2020 – Koidutähe valgus Dorpati kohal

Heiki Epner: See lavastus seondub esmalt naiseliku salakavalusega. Olin otsustanud, et näitlejakarjääriga on ühel pool, aga siis tuldi – silmad suured ja ausad – tasapisi masseerima: „Hädasti on vaja ja kedagi teist pole! Teksti on niiii vähe!“, ja nõnda edasi ja nõnda tagasi. Isegi ei saanud aru, kui olin astunud taas kord juba tuttavasse ämbrisse. Polnud ju esimene kord. No, õnneks ei olnud teksti liiga palju, kuigi ka mitte „niiiii vähe“. Üsnagi staatiline lugu andis vanadele kontidele hõlpu, kuigi tundus veidi liiga staatiline. Aga egas Faehlmanni ajal väga vehklev sekeldaja saanud olla, poleks olnud baltisaksa traditsiooni järgi soliidne. Seda aga järgis ta hoolega, ikkagi saksa kasvatus ja saksa keskkonnas omaks võetud.



Õpetatud Eesti Seltsi koosoleku episoodi filmimine, vasakul Krista Aru.

2021 – Lumivalguke ehk Seitse põhjust ust mitte avada

Olga Einasto: Kes ei tea populaarse 3D animafilmi „Maša ja karu“ lõbusaid ja kaasahaaravaid kangelasi – sõnakuulmatut tüdrukut Mašat, kes koos oma sõbra karuga satub kogu aeg naljakatesse olukordadesse. Seekord oli mul õnn etendada ulaka Maša rolli meie UTLIB teatri 26. hooaja toredas näidendis, mis oli päris novaatorlik. Olin rõõmus, et osalesin, sest mulle meeldib väga absurd ning see lavastus oli küllaltki absurdne, postmodernistlik ja paljutähenduslik. Kõik tänu meie noorele andekale autorile – Evelinile. Kaaslavastajaks oli meie teine noor ja andekas kolleeg – Svea. Neil õnnestus proovides luua hästi loominguine, vaba ja lõbus meeleolu. Võisime palju improviseerida ja tulemus oli otseses mõttes teatri ühisloom. Mul aga lubati lisada rolli venekeelseid sõnu ja humoorikaid väljendeid, mida ma hea meelega tegin. UTLIB teatris meeldib mulle alati kõige rohkem mängida midagi naljakat, et kolleegid saalis saaksid naerda. Muuseas, minu UTLIB teatri Maša iseloom ei olnud multifilmi Maša omaga sarnane – ta ei teinud karule ega teistele liiga ja ei sattunud ohtlikesse olukordadesse. Ja mul oli suurepärase partner, heasüdamlik



Tiit Võlli (Karuga) ja Olga Einasto (Mašaga).

Miška – Tiit! Kõik, kes meid proovides kõrvuti nägid, hakkasid naerma ja ütlesid, et meile sobivad need rollid väga hästi. Eriti palju sai nalja, kui panime endile esimest korda selga kostüümid. Loodan, et ka publik, kui meid laval paarikesena nägi, ei suutnud naeru tagasi hoida.



Prima Vista ja UNESCO kirjanduslinnad esitlevad: „Tulevikumuusika“ – teekond tulevikku sõnas, pildis ja helis.
Prima Vista 2018 avamine raamatukogu konverentsisaalis.
Avakõne peab festivali patroon Hasso Krull.
Foto: Uku Peterson

Prima Vista ellujäämise kunst

Berk Vaher

Eesti Kirjanike Liidu Tartu
osakonna esimees,
Prima Vista juhatuse liige

Prima Vista kirjandusfestival on tänaseks Tartu vanimaid järjepidevalt toimuvaid mainesündmusi. Ajal, mil Ukraina sõda valusalt meidki puudutab ja üleilmne koroonapandeemia pole veel vaibunud, ei saa kestmajäämist enam enesestmõistetavaks pidada. Ometi peame vastu: Prima Vista, mil oli kaalukas roll 2015. aastal Tartule UNESCO kirjanduslinnaks saamisel, on nüüd ise sellest aust kantud ja kannustatud ning korraldajate kogemuste toel kriisidest läbi loovimas – lähemale meie Euroopa kultuuripealinna aastale 2024, mille tunnusfraasi „Ellujäämise kunstid“ aluseks on ju Prima Vista 2010. aasta teema „Ellujäämise kunst“.

Tartu lootus saada Euroopa kultuuripealinnaks juba 2011. aastal kutsus ellu Prima Vista – sajandi hakul heitsid nii linnajuhid, ametnikud kui loomevaldkondade eestvedajad kriitilise pilgu kultuurikalendrile, kus rahvusvahelisi festivale nappis. Väärrika kirjanduslooga Tartul polnud oma suurt sõnakunsti pidu. Küll oli ülikooli raamatukogu eestvõttel juba paar aastat jõudnud toimuda UTLIB Marketi raamatumess, mille baasil korraldatigi 2004. aasta maikuu esimene Prima Vista. Raamatu-
laat on üheks tuumiksündmuseks tänini. Musikaalse nime (a prima vista – ilma ettevalmistuseta (noodi) lehest lugemine) andis toonane koorijuhi haridusega Tartu abilinnapea Laine Jänes (Randjärv).

ERRi arhiivis on talle seda aega meenutav „[Päeva-südame](#)“ saade, mida täna on mõneti naljakas kuulata: küsitleja Toomas Kelt uurib, kui palju sääraseid suursündmusi Tartusse mahub ja korraldajad vastavad, et ega igal aastal nii mastaapset kirjanduspidu pidada saagi, pigem üle aasta-paari. Samas oli esimene festival tänases mõõtkavas üsna väike, vaid paaripäevane (postskriptumina toimus

veidi hiljem veel nimeka briti dub-poeedi Benjamin Zephaniah' esinemine). Nüüd oleme harjunud, et festival kestab terve nädala, sel on mitmeid eel- ja järelsündmusi, ja pole sugugi palju seda igal aastal korraldada – isegi kui tänases Tartus on vaat et igas päevas festivalijagu kultuuri.

Prima Vista püsi taga ongi tark ja teadlik kasvamine. See ei tähenda, et igal järgmisel festivalil peaks olema eelmisest rohkem sündmusi, esinejaid, publikut – kuigi üksvahe üritasime sedagi ja kultuurisündmuste rahastussegi on ju sisse kirjutatud eeldus, et kogu aeg tehtaks midagi uut ja uhkemiini. Kuskil tuleb inimvõimete piir ikka ette ning festival ähvardab laiali valguda, selle identiteet hägustub, korraldajad isegi ei pruugi enam tervikut hoomata. Küll aga on olnud Prima Vista loomuses kõnetada paljusid erinevaid lugejarühmi, teha sõnakunstist baas teiste kunstide kaasamiseks, värskendada programmi uute koostööpartneritega, laiendada linnaruumi ning väljapoole Tartut ja Eestit.

Kirjanduse nautimine ei pea olema ainult tubane tegevus. Juba avafestival kandus luulelaevaga Emajõe ja luhale koos selleks puhuks taasühinenud Hirohalli rühmituse, Asko Künnapi ja ansambliga Lõkõriq, ning sümboolne on, et jõe-laeva nimi oli Pegasus – just tiivulisest luulehobust sai festivali maskott. Lodjasõitudega oleme jõe jäänud tänini. 2005. aastal aga sai alguse pargiramatukogu, võites tulevast Südalinna kultuurikeskuse ala kirjandusele. Pargiruumi on jätkunud teistelegi kunstidele – on toimunud laulvate kirjanike kontserdid, vabaõhukino ja isegi teatraalsed etteasted (2019 Musta Kasti „Toomas Kalli kevaded“). Linnaraamatukogu harusid pidi on programm jõudnud Tartu keskmest kaugemalegi ning eelmise



Raamatu „Metsäülikool Eestis” esitus (2020). Foto: Kratt



Tarslämm Vildes ja Vines (2018). Foto: Uku Peterson

kümnendi algupoolel oli meie põnevaks subkultuurseks partneriks Anna Haava tänaval Tõnissoni majas tegutsenud skvott, mille eluspüsümisele siis omakorda kaasa aitasime. Linna varjatuid paiku aitasid avastada 2012. aasta Mitte-Tartu linnatuurid; kirjanduslikud retked on jätkuvalt festivali kavas.

Kuigi Prima Vista koduks on ja jääb Tartu, oleme ikka tahtnud olla kogu Eesti festival. Nii oleme alates 2006. aastast viinud osa kavast roteeruvasse partnerasulasse – esimeseks oli Narva (hiljutise Euroopa kultuuripealinnaks konkureerimise kontekstis märgiline seegi!), järgmisteks Võru, Pärnu, Viljandi, Põltsamaa, Tallinn, Elva, Valga, Rakvere, Põlva, Haapsalu, Värska, Jõhvi ja Orissaare. Koostöös Põltsamaaga oli festivalil üksvahe lausa oma vein, mida külalistele kinkida. Üheks isiklikuks eredaimaks mälestuseks on 2018. aastal Jõhvis noorte luulehõikumine ühelt tuhamäelt teisele – see mu päritolupaiga lohutu ja moonutatud maastik sai eesti keelega üle kirjutatud, nõnda omamaks loitsitud. Aidates kirjanikel Eestit avastada, oleme inspireerinud ka päris uusi tekste – aastatel 2009–2010 ilmusid kirjanikerännu kogumikud „Mehed ei nuta”, 2015. aastal tegi rahvus-

vaheline seltskond retke rabasse, kus sündinud tekstid samuti kogumikku jõudsid.

Kõikjal partnerasulais on olnud tänumeelt suure kirjandussündmuse küllatuleku üle, vaid Tallinnas kippusime ära kaduma. Aga oli vajalik kogemus, sest suuremas linnas tulebki nähtavuse nimel rohkem pingutada. Mõnda aega oli küpsenud plaan laieneda väljapoole Eestit. Euroopa kultuuripealinna tiitel andis mõttele hoogu ning juba 2020. aasta partnerlinnaks pidi saama Cēsis. Koroonapandeemia pani plaani pausile ning iga kord, kui tekkis lootus kultuurideülese kontakti taastamiseks, tuli uus viiruspuhang uute piirangutega. Viimaks ometi saime Eesti-Läti ühise luulekava Cēsisis ette kantud 2021. aasta detsembris. Tänavu suvel on plaanis külastada nii 2022. aasta Euroopa kultuuripealinna Kaunast kui UNESCO kirjanduslinna Vilniust.

Esinejate poolest on Prima Vista algusest peale olnud rahvusvaheline festival. Nii publikumenult kui meediahuvi poolest on festivali senine kõrgpunkt kindlasti Umberto Eco külaskäik 2009. aastal. Ent mainekaid autoreid on olnud teisigi – nimetagem siin sakslasi Sten Nadolnyt (2005), Wolf Biermanni



Tundeline teekond Raadi kalmistul (2017).
Foto: Prima Vista arhiiv



Nora Ikstena raamatuesitlus (2018). Foto: Uku Peterson

(2012), Klaus-Peter Wolfi (2014) ja Ralf Rothmanni (2018), mõjukat briti-ameerika popkultuuri-teoreetikut Simon Reynoldsit (2012) ja USA küberpungiklassikut Bruce Sterlingit (2013), soome-rootslast Kjell Westöt (2015), iisraeli kirjanikku Etgar Keretit (2021) ... Festival on võõrustanud arvukalt Läti, Soome, Ungari kirjanduse tippe, aga ka külalisi Prantsusmaalt, Hispaaniast, isegi Jaapanist ja Indiast.

Mõne Prima Vistale tulnud autori suuremad saavutused olid veel ees – nii osales juba 2004. aasta programmis Sofi Oksanen, 2013. aastal aga Poola hilisem nobelist Olga Tokarczuk. Oma suure tagasituleku alguses oli Prima Vistat 2011. aastal väisanud briti punkpoeet John Cooper Clarke, kes Tartus tutvus nii Grigori Lotmani ja ta kaasas-kantava pillipargiga kui „Mood-Perfomance-Tantsu“ noorte moekunstnike ja modellidega. Provokatiivse *avant-pop*-duo The KLF üks osapool Bill Drummond käis 2005. aasta festivalil jutustamise kõrvale lausa suppi keetmas. Sõnakunsti ja muusikat on Ühendkuningriigist ühendamas käinud ajakirja Wire esindus (2010) ning Sarah Angliss ja Stephen Hiscock (2015), Prantsusmaalt ansambel Varsovie (2012); alternatiivkultuuri, ühiskonna-

kriitika ja okultismigagi on kava võrtsitanud kirjastuse Repeater Books esindajad (2020 ja 2021). Kirjanduslinnade võrgustikku kuulumine tõi Tartusse ka mitmeid välisautoreid kuudeks resideeruma – eriti ereda jälje on jätnud Ameerika biitpoeet Ron Whitehead, kes 2019. aastal Ristikivi majas viibides suisa Tartu-teemalise raamatu kirjutas ning korraldas festivalil ööpäevaringse „Insomniakatoni“, mis liitis eri riikide luuletajad-muusikud ühistesse jämmidesse.

Eriiline tähendus on Prima Vistal olnud aga venekeelsel programmil. Kes võinuks arvata, et see täna tabuks on osutunud? Ometi on meie missioon olnud tuua siinse venekeelse publiku ja teistegi huviliste ette just demokraatia toetajaid, Venemaad valitseva režiimi silmis dissidente, kellest paljud juba paguluses elavad. Ljudmila Ulitskaja (2008), Dmitri Bõkov (2010), Dina Rubina (2011), Jevgeni Griškovets (2012), Andrei Makarevitš (2015), Viktor Šenderovitš (2021) ja paljud teised on siin leidnud tänuliku publiku ja kuulajate maailmapilti karmide tõdedega avardanud.

Suurtele kirjandusfestivalidele on tehtud etteheiteid, et Eesti oma kirjanikud jäävad väliskülaste


varju. Prima Vista see kindlasti nii ei ole. Patrooni institutsioon seab just omamaise autori rambi- valgusse – patroon mõtestab festivali iga-aastast teemat ning on oma loomeõhtu ja teistegi sünd- mustega programmi kaaskorraldajaks. Kui esimesel kahel aastal täitis seda rolli Rein Veidemann, siis hiljem on patroonistaatus olnud roteeruv – nii on Prima Vista huvifookuses olnud Indrek Hirv, Arvo Valton, Doris Kareva, Andres Ehin, Hannes Varblane, Rein Raud, Mihkel Mutt, Leelo Tungal, Kristiina Ehin, Valdur Mikita, Lauri Sommer, Hasso Krull, Toomas Kall, Viivi Luik ja Øyvind Rangøy, tänavuseks patrooniks on Urmas Vadi. 2016. aasta festivalil, mille teema oli „Müstifikatsioon“, oli ka patroon salapärane varjukuju; nüüd vist pole enam saladuseks, et maski taga olid Maarja Kangro, Jüri Kolk ja Paavo Matsin. Samuti on aktiivseiks kaasa- loojaiks olnud kõik senised Tartu linnakirjanikud. Teisalt aga on meie kavas noorte autorite ühisõhtud ning 2007. aastast anname Tartu Kultuurkapitali abiga välja auhinda „[Esimene samm](#)“ parima ilu- kirjandusliku debüüdi eest perioodikas – laureaatide seas on olnud Anti Saar, Berit Kaschan, Silvia Urgas, Hannelele Kaldmaa ja Berit Petolai. Preemia antakse üle festivali traditsioonilisel eelsündmusel, raamatu ja roosi päeval 23. aprillil.

Prima Vista on kasvanud kunstideüleseid sidemeid luues, uusi põnevaid partnereid otsides ja seniseid partnereid hoides. MTÜ Kirjandusfestival Prima Vista on juba ise kirjandusasutusi liitev konglo- meraat, mille moodustasid linna suured raamatu- kogud, Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakond; see, et osalistel on nii oma ruumid, tehniline baas kui palgalised töökohad, on olnud festivali kestmise aluseks ka majanduslikel või muudel kriisiaegadel. Ent pikaaegne partnerlus seob meid veel Elektriteatriga, mis lisaks välikinole pakub oma saalis kirjandusfilmide programmi; Pallase kõrgema kunstikooliga, mis aastast aastasse loob festivalile tiheda näitustekava; linnamuuseumi ja Oskar Lutsu majamuuseumiga; Alexela Loomelavaga ja paljude teistegagi. Oleme teinud ühis- projekte teiste festivalidega, näiteks Mailaulu, tARTuFFi, Mood-Performance-Tantsu ja Psühho- disko Konverentsiga, samuti Supilinna päevadega.

2011. aasta festivalil teemaga „Kursimuutus“ maalis Edward von Lõnguse juhitud Stencibility tiim Tartu Kirjanduse Maja müürile tänavakunsteitose, mis aitas tublisti värskendada nii keerulise ajalooga hoone kui kogu Vanemuise kultuuritänava identiteeti.

Nende aastate kestel on Tartu Ülikooli raamatu- kogu olnud festivali südameks ja keskseks baasiks. Pikka aega oli festivali esinaiseks Ilona Smuškina, kes töötas aastakümneid raamatukogus ja kes nüüd korraldab festivali sotsiaalprojekte – heategevus- likke raamatujagamisi. 2020. aastal täitis festivali juhi kohuseid Annika Aas linnaraamatukogust, kuid tänaseks on festivali ja Tartu Ülikooli raamatukogu juhi positsioonid Krista Aru isikus jällegi ühendatud. Mitut puhku on raamatukogu olnud mu lavastatud avaetenduste toimumiskohaks – lisaks konverentsi- saalile on ühel või teisel viisil kandunud ava- etenduste tegevus ka treppidele, avasaali, isegi kõige sügavamale maa-alusele korrusele, kus sai filmitud 2012. aasta avamise teemaklipp. Nii võib öelda, et ülikooli raamatukogu on olnud Prima Vista juures „kogu ihu ja hingega“ – ning kui pikal remondiperioodil kippus see side tahaplaanile jääma, andis see tunda nii korralduses kui tiimi meeleolus. Nüüd kuulume õigusega taas kokku.

Mis ootab ees? 2022. aasta festival tuleb taas mais, vähemalt ülevaate kirjutamise hetkel mõtleme nii. Ometi segased ajad kestavad ja on palju ümberplaneerimist. Koroonaaeg pärandas meile suurema teadlikkuse ja oskustepagasi, kuidas korraldada festivalisündmuste veebiülekandeid ja teha salvestusi. Kuid festivali põhiolemus on ju see, et kirjandussõbrad tahavad ja julgevad tulla päriselt kokku, sõnast vallatud linnas liikuda ja luua. On eriline õnn ja privileeg, et meil on selline linn ja ühiskond. 2024. aastal, mil Euroopa kultuuri- pealinna raames toimub eriprogramm „[Paremad ja halvemad tulevikud](#)“, on Prima Vista loodetavasti tõepoolest suurem ja rahvusvahelisem kui eales – see unistus aitab meid läbi raskeimatest päevadest. Jäägem koos kirjandusega kestma!



Raamatukogu
täna ja
tunnustab

Tunnustamine aastatel 2010–2021

Tartu Ülikooli raamatukogu tunnustab



2010

Kärt Miil – veebipõhise infopädevuse kursuse väljatöötamise, rakendamise ja edasiarendamise eest

Vilve Seiler – veebipõhise infopädevuse kursuse väljatöötamise, rakendamise ja edasiarendamise eest

Tiiu Tarkpea – silmapaistva töö eest Eesti Märksõnastiku loomisel

Sirje Nilbe (Eesti Rahvusraamatukogu normandmete osakonna juhataja-peaspetsialist) – silmapaistva töö eest Eesti Märksõnastiku loomisel

Kertu Uri – kauaaegse tulemusliku töö eest kogude arendamisel

2011

Avo Kartul – pikaajalise pühendunud töö eest helisalvestite kogu komplekteerimisel

2012

Elsa Loorits – pikaajalise tulemusliku ja pühendunud töö eest kataloogidega ning kataloogimisalase töö korraldamisel TÜ raamatukogus

Marika Meltsas – pikaajalise ja tulemusliku töö eest e-teadusinformatsiooni hankimisel TÜ raamatukogus ja Eestis tervikuna

Udo Otsus – pikaajalise pühendunud ja tulemusliku töö eest perioodika kataloogimisel ja selle töö korraldamisel TÜ raamatukogus

2013

Kristina Pai – Euroopa Teadusraamatukogude Ühenduse (LIBER) 41. aastakonverentsi eduka korraldamise eest

2014

Kersti Jalas – pikaajalise ja pühendunud töö eest kogude säilitamisel

Niina Vorobjova – raamatukogus leiduvate post-inkunaablite väljaselgitamise ning esialgse teadusliku kirjeldamise eest

2015

Heiki Epner – pikaajalise ja pühendunud tegevuse eest raamatukogu arendamisel digitaalselt kättesaadavate ressursside valdkonnas

2016

Tiiu Täpsi – pikaajalise ja pühendunud töö eest vanaraamatuga

2017

Liisi Lembinen – TÜ raamatukogu arendamise eest direktori kohusetäitjana 2013–2016

Asta Kuha – pikaajalise pühendunud töö eest Eesti perioodika komplekteerimisel

2018

Tatjana Šahhovskaja – pikaajalise pühendunud ja silmapaistva töö eest TÜ raamatukogus oleva varase vene raamatu ning käsikirjakogudega

Tiiu Sade – pikaajalise pühendunud töö eest kogude arvestuse valdkonnas

Taimo Saan (Tartu Ülikooli finantsdirektor) – TÜ raamatukogu arengukavade elluviimisele kaasaitamise eest

2019

Kadri Tammur – vanaraamatu kogude silmapaistva tundmise ja tutvustamise eest

2020

Kalju Kill Kask – pikaajalise ja professionaalse tegevuse eest TÜ raamatukogu kohtvõrgu ja internetiühenduse rajamisel ning raamatukogule läbi aegade oluliste rakenduste INGRID, ESTER, DSpace, DataDOI haldamisel

Maria Luštšik – pikaajalise ja pühendunud töö eest raamatukogudevahelise laenutuse juurutamisel, juhtimisel ja koordineerimisel

2021

Malle Ernits – poole sajandi pikkuse sisuka töö eest raamatukogu fondide, kojulaenutuse ja lugemissaalide korraldamisel

Piret Zettur – mitmekülgse ja tulemusrikka töö eest raamatukogu kui kaasaegse, uuendusmeelse ja sõbraliku keskkonna arendamisel

• Raamatukogu aastapreemiad •

2010

Leo Puusepp – pühendunud ja asjatundliku tegevuse eest raamatukogu renoveerimisel

2011

Marje Burenkov ja Siiri Reinola – varukogu vanema osa läbitöötamise lõpetamise eest

2012

Aastapreemiat välja ei antud

2013

LIBERi korraldustoimkond – Eesti ajaloos suurima raamatukogundusliku ürituse eduka läbiviimise eest

2014

Margit Leesik ja Malle Ernits – tubli töö eest lugemissaalide avakogude remondijärgsel kujundamisel

2015

Külli Moont ja Piret Zettur – suurepärase töö eest Tartu andmebaasi ettevalmistamisel ESTERi Tartu ja Tallinna andmebaaside liitmisel

2016

Tiiu Tarkpea – sihikindla ja tulemusliku töö eest raamatukogu uue suuna, teadusandmete haldamise teemal

Kristhel Haak – suurepärase ja tulemusliku töö eest raamatukogu kogude täiendamisel



2017

Raamatukogu kogu kollektiiv – panuse eest RFID süsteemi juurutamisel ning kogude kolimisel

2018

Kertu Uri – silmapaistva ja pühendunud töö eest remondiaegses raamatukogus kogude kolimisel ja ümberpaigutamisel

Piret Zettur – silmapaistva ja efektiivse töö eest uute infotehnoloogiliste lahenduste juurutamisel taasavatud raamatukogus

2019

Katrin Kärgenberg, Tiiu Täpsi ja Anu Rjabinin – silmapaistva ja pühendunud töö eest kogude tagasipaigutamisel hoidlas

2020

Tiiu Tarkpea – 2020. aastal e-kursuse kvaliteedimärgi saanud kursuse „Teadusandmete haldus ja publitseerimine“ väljatöötamise eest

2021

Moonika Teemus – Karl Morgensterni 250. sünniaastapäevale pühendatud aasta juhtimise eest



Tartu Ülikool
tunnustab

Tartu Ülikooli aumärk

2012 **Ilona Smuškina,**
Tiiu Täpsi

2013 **Malle Ermel**

2014 **Udo Otsus,**
Kaarin Viirsalu

2015 **Elsa Loorits**

2019 **Liisi Lembinen**

2021 **Svea Pärsimägi**

Carl Schmidt
teaduspreemia

2013 **Mare Rand**

2017 **Arvo Tering**

Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -institutsioonide Liit (IFLA) tunnustab

2013

TÜ raamatukogu pälvis projekti „Rääkivad õpikud“ eest IFLA turundus-
auhinna. Projekti eesmärk oli abistada pimedaid ja vaegnägijaid tudengeid
õppematerjalide kasutamisel ja eksamiteks valmistumisel. Projekt nägi ette
raamatute sisselugemist ja salvestamist audiofailidena ning õppematerjalide
digitaliseerimist.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing tunnustab

• Bibliograafia auhind •

2010–2011 ilmunud tööd

Anneli Sepp – bibliograafia koostamise eest

Uku Masing 100 : bibliograafia 1923–2009 / [koostanud Anneli Sepp ; toime-
tanud Mart Orav ja Mari-Liis Tammiste]. Tartu : Ilmamaa, 2010. 380 lk.

2020–2021 ilmunud tööd

Anneli Sepp – bibliograafia toimetamise eest

Ankruketi lõpp on bibliograafia algus : Ilmar Laabani tegude loend = The
end of the anchor chain is the beginning of the bibliography : list of Ilmar
Laaban's works / [koostajad Aino Tamjärv, Jaan Malin ; toimetaja Anneli Sepp].
[Tartu] : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2021. 333, [1] lk.

• Teadusraamatukogu aasta tegu •

2009

Eesti märksõnastik

Töörühma juhid: Sirje Nilbe (RR), **Tiiu Tarkpea** (TÜR); tarkvaraarendajad:
Ehtel Taevere, Jüri Tarkpea; toimetajad: Urve Erm, Ellen Kiloman, Karin
Kangur (RR), **Helgi Laanes**, **Elo Tõnisoo**, **Ivika Pall** (TÜR); kujundaja Andrus
Igalan (RR); serveriküsimused **Kill Kalju Kask** (ELNET); dokumentatsioon
Riin Olonen (ELNET)

2015

Tartu Ülikooli Raamatukogu alustas esimese teadusraamatukoguna Eestis
ja kogu Ida-Euroopas teadusandmete registreerimise teenuse osutamist
teadlastele

2018

Tartu Ülikooli raamatukogu uuenemine

2019

Tiiu Tarkpea – teadust ja teadusandmete haldamist käsitleva e-kursuse
„Teadusandmete haldus ja publitseerimine“ loomise eest Tartu Ülikooli
raamatukogus

Friedrich Puksoo päev 18.10.2019

Kell 12

- Avasõnad. **Krista Aru**
- Tervitussõnad. Tartu Ülikooli rektor **Toomas Asser**.
- Friedrich Puksoo 2019. a. auhinna kätteandmine. Auhinna annab üle EV kultuuriminister **Tõnis Lukas**.

Ettekanded:

- „Selle kõige järele soovin ainult ühte, et meie ülikooli raamatukogul ei tarvitseks häbeneda ...“ Friedrich Puksoo aeg TÜ raamatukogus. **Malle Ermel, TUR**
- Eesti vöörkeelne raamat 1508-1830. Autoritest ja teostest, probleemidest ja valikutest. **Tiiu Reimo, Tallinna Ülikool**
- Friedrich Puksoo - klassikaline filoloog, filoloog kui klassik. **Janika Päll, Tartu Ülikool**

Vaheaeg, kohvipaus

Kell 14

- Teadusraamatukogud läbi aegade. **Jüri Engelbrecht, Eesti Teaduste Akadeemia**
- Au ja häbi, Juri Lotmani viimane soov. **Joonas Hellema, Eesti Rahvusringhääling**
- Lahing müraga on võidetav. **Kaarel Tarand, ajaleht Sirp**

Konverentssaali ees saab vaadata Friedrich Puksoole pühendatud näitust, mille hoostas Aili Bernotas.



Friedrich Puksoo auhind 2011–2021

Allikas: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing

Alates Friedrich Puksoo 100. sünniaastapäevast, 23. jaanuarist 1990, annab Tartu Ülikooli raamatukogu koostöös Eesti Raamatukoguhoidjate Ühinguga välja Friedrich Puksoo auhinda. Sellega tunnustatakse ühe silmapaistva raamatuloo-, raamatukogundus- või bibliograafiaalase väljaande autorit.

2011 – Piret Lotman

[Heinrich Stahli pastoraalne tegevus Rootsi Lääne-mere provintsidel 17. sajandi esimesel poolel](#) / Piret Lotman ; juhendaja: Riho Altnurme. Tartu : Tartu Ülikooli kirjastus, 2010. 180 lk. (Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis ; 20).

Heinrich Stahli (1600?–1657) eesti- ja saksakeelsete paralleeltekstidega neljaosaline „Käsi- ja koduraamat“ ning jutlustekogu rajasid aluse eesti kirjakeele järjepidevale arengule. Eesti kirjakeele täiustumise ja rahvusliku eneseteadvuse kasvuga kujunenud kriitiline hoiak Stahli sõnaloo suhtes on paraku kandunud üle ka tema isikule ja kogu tegevusele. Võõramaalastest pastoritele suunatud eestikeelsed tekstid olid talle aga pelgalt abivahendiks luterlike usutõdede õpetamisel sõdadest räsitud maa poolpaganlikule põliselanikkonnale.

Käeolevas uurimuses püütakse vaadelda Heinrich Stahli tegevust tema Rostocki ja Wittenbergi ülikoolidest pärit luterlike vaadete, samuti Rootsi kirikupoliitika kontekstis. Haritud ja kohusetundliku vaimuliku edasiliikumine ametiredelil oli toonastes Eestimaal oludes ootuspärane – maapastorina alustanud Stahlist sai juba neljakümnendate eluaastate hakul Ingerimaa kirikupea. Kuid mida kaalukamad olid tema kohustused, seda enam põrkus tema tegevus nii nende piirkondade ajaloolisest traditsioonist kui Rootsi kirikupoliitika ebajärjekindlusest tulenevatele vastuoludele. Stahli kiiret ja edukat karjääri Eestimaal toetas tema kohalike

olude ja keelte hea tundmine, Ingerimaa kirikuorganisatsiooni rajamisel sai ta omakorda rakedada Eestimaal kogemust. Kuid oma põhiülesande täitmiseks – Ingerimaa soomeugrilastest põliselanike luterlusse konverteerimiseks – puudus tal kogemus, keelteoskus ning eelteadmised. Veel enam – eesmärk ise oli ebareaalne. Elanike keelelist identiteeti tähtsustav luterlik käsitlus alahindas vene õigeusklike usulise identiteedi tugevust, mis üksnes ei ühendanud erineva etnilise ja sotsiaalse päritoluga inimesi – linna- ja maaelanikke, talupoegi ja aadlikke, vadjalasi, venelasi ja isureid –, vaid ületas isegi riigipiiri. Ingerimaa luterlik kirik seevastu oli killustunud erineva keelelise, sotsiaalse ja korporatiivse identiteediga kogukondadeks, mille konfliktid nii üksteise kui kirikupeaga raskendasid ühtse kirikuorganisatsiooni loomist ja takistasid oluliselt konverteerimistööd. Ingerimaal õnnestus Stahli luterliku kirikuorganisatsiooni rajamine, kuid püsivat jälge Rootsi kirik sellesse piirkonda ei jätnud – erinevalt Eestimaast, kus Heinrich Stahli panus eestlaste kristlike väärtushinnangute ja läänelike haridusideaalide kujundamisse polnud vähem oluline kui kirjakeele arendamisse.

Vello Paatsit tunnustati uurimuste eest, mis käsitlevad eestikeelsete raamatute levikut 19. sajandil, ja [Ene-Lille Jaanson](#)i trükkal Johann Christian Schünmanni tegevust käsitleva uurimuse eest.

2013 – Kaarel Vanamölder

Kommunikatsiooniväli Rootsi Läänmere-provintsi-des 17. sajandi lõpul – Reval(i)sche Post-Zeitung varauusaegse informatsioonikandjana / Kaarel Vanamölder ; juhendaja: dotsent Enn Küng. Tartu : Tartu Ülikooli kirjastus, 2012. 220, [1] lk., ill. (Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis ; 27).

Väitekirjas käsitletakse Rootsi aja lõpul (u 1689–1710) Tallinnas perioodiliselt ilmunud trükitud ajalehte Reval(i)sche Post-Zeitung. Senises historiograafias on lehte vaadeldud omaette institutsioonina, kuid väitekirjas muudeti ainesele lähenemisel kontseptsiooni, käsitledes seda laiemalt varauusaegse Rootsi suurriigi ja Euroopa pressiajaloo kontekstis. Väitekirjaks koondatud artiklid avavad uurimisobjekti erinevaid tahke. Perioodiliselt ilmunud (Tallinna) ajalehte vaadeldakse esmalt koos teiste varauusaegsete infokandjatega (lendlehtede jms) kui tollase publitsistika ning ajalookirjutuse üht võimalikku allikat. Seejärel keskendutakse Reval(i)sche Post-Zeitungi trükkali isikule ja tema muudele igapäevastele tegevustele. Ajalehe väljaandmine polnud trükkalile asi iseeneses või eraldi ülesanne, vaid üks tahk informatsiooni edastamise ja uudiskandjate reprodutseerimises. Eraldi käsitletakse ajalehes avaldatud reklaam- ning muid teateid. Metodoloogilise uuendusena vaadeldi Reval(i)sche Post-Zeitungit esmakordselt paralleelselt Liivimaa kindralkubermangus välja antud ajalehtedega Rigische Montags (Donnerstags) Ordinari Post Zeitung (1680–1681), Rigische Novellen (1681–1710) ning teiste Saksamaa ajalehtedega, näiteks Königbergis ja Hamburgis ilmunutega. Võrdluse tulemusena selgus, et Reval(i)sche Post-Zeitungi näol on tegemist Riias ilmunud ajalehe lühendatud ümbertrükiga. See teadmine sunnib revideerima Balti varauusaegse pressi ajaloo seniseid seisukohti. Eesti- ja Liivimaa kubermangukeskuste ajalehtede väljaandmist tuleb vaadelda ühtse protsessina, mida initsieeris keskvõimu tahe kontrollida avalikkusele suunatud info edastamise viise ja kanaleid.

Indrek Operit tunnustati publikatsiooni „Eesti köitemärgised 1840–1940“ (Tallinn, 2012) eest.

2015 – Jürgen Beyer

Puksoo auhinna pälviv PhD Jürgen Beyer, rahvusvahelise haardega väga produktiivne raamatu-teadlane, oma 2013.–2014. aastal ilmunud Eesti ja Baltikumi raamatulugu käsitlevate seitsme eesti- ja võõrkeelse artikli eest. Kõrge reitinguga rahvusvahelise levikuga teadusajakirjades avaldatud publikatsioonid annavad tunnistust tema olulisest panusest rahvusvahelisse raamatuloolisse uurimistöösse.

Artiklites ilmneb autori eruditsioon väga selgelt: tegemist on ülimalt korrektse ja täpse raamatuloolasega, kes esitab väga üksikasjalikke andmeid varauusaegsete (peamiselt) saksa ja Baltimaade trükiste leidumuse ja provenientsi kohta erinevates Euroopa raamatukogudes. Arvestades tema publikatsioonide hulka, temaatilist haaret ning rahvusvahelist levikut, on tema panus Eesti raamatuloo uurimisse olnud märkimisväärne.

Printed autobiographies from the sixteenth and seventeenth centuries / Jürgen Beyer, Leigh T. I Penman. // Documenting the early modern book world: inventories and catalogues in manuscript and print / Ed. Malcolm Walsby, Natasha Constantinidou. Leyden, Boston : BRILL Academic Publishers. (Library of the written word ; 31. The handpress world ; 23). Pp. 161–184.

Die Legende vom Ewigen Juden in einer Übersetzung des Jahres 1663 / Ingrid Maier, Jürgen Beyer, Stepan Šamin. // Slovo : Journal of Slavic Languages and Literatures, 2013, No. 54, pp. 49–73.

Beyer, Jürgen. Mereröövli te panus Johann Fischeri kirjastustegevusse varauusaegses jututraditsioonis. // Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2012. Tartu : Õpetatud Eesti Selts, 2013. Lk. 181–195.

Beyer, Jürgen. Die Autobiographic des Pastors Friedrich Lowenstein aus Pemau (Livland). *Wolfenbüttler Notizen zur Buchgeschichte*, 2013, H. 1/2 (38), S. 23–47.

Beyer, Jürgen. Pietist Tractats in Swedish, Printed in Reval/Tallinn in the Early Eighteenth Century: Background and Bibliographical Career. *Ajalooline Ajakiri*, 2014, nr. 1 (147), lk. 115–135.

1715. aasta tallinnakeelne Uus Testament uues valguses / Jürgen Beyer, Kristiina Ross. // *Ajalooline Ajakiri*, 2013, nr. 4 (146), lk. 465–485.

Beyer, Jürgen. Undeutsche Bibeln für Deutsche? Zur Benutzung der ersten lettischen, dörpt-estnischen und revalestnischen Bibeldrucke (1685-1715). // *The German Book in Wolfenbüttel and abroad : Studies presented to Ulrich Kopp in his retirement*. Tartu : University of Tartu Press, 2014. Lk. 35–82.

2017 – Mare Rand

Rand, Mare. Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus / Mare Rand ; [toimetanud: Malle Ermel, Rein Saukas ; kokkuvõtte tõlkinud inglise k. Sulo Lembinen, saksa k. Mare Rand ; järelsõna: Malle Ermel ; kujundanud Eve Valper]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015. 156 lk. : ill., portr.

Raamat annab haarava ülevaate 16. sajandi Šveitsi universaalõpetlase Konrad Gessneri unikaalse taimejoonistuste kogu saamisloost ja edasisest saatusest. Lugejale tutvustatakse nii sõnas kui ka pildis materjali, mis jõudis 1804. aastal Tartu Ülikooli raamatukogu omandusse. Teadusmaailma jaoks on see veel suuresti avastamata aare.

Konrad Gessner oli silmapaistev botaanik, zooloog, teoloog, filoloog-leksikograaf, bibliograaf ja kollektsionäär.

Tunnustuse pälvisid kolm tööd

Einasto, Olga. Academic Library E-service Quality and Working User : Conceptual Model. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016. 185, [1] lk., ill.

(Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis ; 28).

Autor käsitleb oma uurimuses kaasaegse ülikooliraamatukogu e-teenuse kvaliteedi kontseptuaalset mudelit ja analüüsib kasutaja osaluse mõju e-teenuse protsessile ja tulemusele. Töötav kasutaja, kes eduka e-teenuse saamiseks rakendab oma kognitiivset ja emotsionaalset potentsiaali, on uus fenomen ülikooliraamatukogudes. Ülikooliraamatukogud on edukalt teostanud info- ja digipöörde, kuid kommunikatiivne pööre on veel kujunemas.

Ilomets, Tullio. William Henry Fox Talboti fotode ja fotogravüüride kollektsoon Tartu Ülikooli Raamatukogus. Tallinn : Aasta Raamat OÜ, 2016. 71, [1] lk. : ill.

Raamat tutvustab rahvusvaheliseltki huvipakkuvat fotokollektsiooni Tartu Ülikooli raamatukogus ning annab selle taustal ülevaate fotograafia ajaloost ning W. H. F. Talboti pärandi uurimisest meil ja mujal.

Volkonski, Immanuel. Tartu antikvariaat bibliofiilse trükise ringluses : lõputöö / juhendaja: Ilmar Vaaro. Tartu : Tartu Ülikool, 2016. 182 l.

Autor kirjeldab bibliofiilse trükise levikut ja raamatu-antikvariaatide tegevust Tartus, rõhuasetusega 1960.–1980. aastatel. Tegemist on suhteliselt tagasihoidlikult uuritud valdkonnaga meie raamatukultuuris.

2019 – Piret Lotman

Lotman, Piret. Eesti Rahvusraamatukogu 1918–2018 / [toimetanud Tiiu Reimo ; kujundanud Piret Niinepuu-Kiik]. Tallinn : Eesti Rahvusraamatukogu, 2018. 333 lk., ill., portr.

„Eesti Rahvusraamatukogu 1918–2018“ on arhiiviallikatel põhinev monograafia. See ei ole pelgalt ühe raamatukogu ajalugu, vaid tegemist on

raamatukogundusalast maailmapilti avardava teosega. Peale Eesti Rahvusraamatukogu ja raamatukogunduse ajaloo räägib see teos Eesti ajaloost laiemalt, on kultuuri- ja ühiskonnalooliselt oluline teetähis. Monograafia igas peatükis on näha autori asjatundlikku lähenemist ainesele ning samas ühe või teise ajastuloolise tegevuse mõistmist, säilitades raamatukoguhoidjate väärikuse.

Eesti Rahvusraamatukogu asutati 21. detsembril 1918 Eesti Vabariigi Riigiraamatukoguna. Ühegi teise Eesti raamatukogu ajalugu ei ole sedavõrd põimunud Eesti poliitilise ajalooga kui toonase riigiraamatukogu, tänase rahvusraamatukogu oma. Selle raamatukogu ajalugu on meie mälu ja selle katkestuste lugu. Eesti Rahvusraamatukogu ajalugu kõneleb informatsioonist, mida on levitatud või siis varjatud riiklikul tasandil, millist teadmist on väärtustatud, mida eiratud, mida hävitada püütud.

Ülevaade on jagatud kolme perioodi. Esiteks Eesti Vabariigi Raamatukogu 1918–1940 – riigiraamatukogu asutamine, vastuolu raamatukogu staatuse ja ühiskondliku nõudmise vahel, parlamendiraamatukogust vabariigi keskseks raamatukoguks. Teiseks vaadeldakse Riigiraamatukogu olukorda okupeeritud Eestis. Kolmas osa räägib tänasest Eesti Rahvusraamatukogust.

Tunnustati [Kaspar Kolki](#), tema faktitäpseid ja allikakriitilisi uurimusi „„Vana Tallinna raamatukogu“ kolm allikat: komplekteerimisest 16. sajandil“ (2017) ja „Dissemination and Survival of a Book Printed in 17th-century Tartu: The Case of Johannes Gezelius' Lexicon Graeco-Latinum (1649)“, kogumikus „Hellenostephanos. Humanist Greek in Early Modern Europe : Learned Communities between Antiquity and Contemporary Culture“. (Acta Societatis Morgensterniana ; VI–VII) (2018).

Ära märgiti ka kolmas nominent, kirjandus- ja kultuurilooline andmebaas-veebileht „[Tartu ilukirjanduses](#)“ (teele.luts.ee) ning selle põhjal valminud teejuhid.

2021 – Ülle Mölder, Janika Päll, Kaspar Kolk

[Töö ja püsivusega \[Võrguteavik\]: 500 aastat Madalmaade kuulsaima trükkali Christophe Plantini sünnist: näitus Tartu ülikooli raamatukogu 2020. aastal : kataloog / koostaja: Ülle Mölder ; toimetaja: Kaspar Kolk ; tekstide autorid: Ülle Mölder, Janika Päll, Kaspar Kolk ; kujundaja: Lilian Mengel ; fotode autor: Moonika Teemus. Tartu : Tartu Ülikooli Raamatukogu, 2020. Võrguväljaanne pdf. 90 lk. : ill., portr.](#)

Tegemist on väga põhjalikult koostatud kultuurilooliselt olulise ülevaatega, mille kokku panemine on nõudnud sügavaid teadmisi klassikalisest filoloogias ja varauusaegsest kirjakultuurist. Töö tutvustab Antwerpenis 1555. aastal loodud trükikoda, mis kuulus Christophe Plantinile. Nii hakati seal trükitud väljaandeid nimetama plantiinideks. Kolme sajandi jooksul andis Plantini kirjastus välja eelkõige religioosset ja humanistlikku kirjandust, kuid samuti antiikautorite teoseid. Kataloog tutvustab ja kirjeldab erilise üksikasjalikkusega trükikoja väljaandeid, mille originaaleksemplarid on olemas ka Tartu Ülikooli raamatukogus.

[Kaarina Reinu](#) tunnustati 2019.–2020. aastal avaldatud artiklite eest, mille kirjutamise aluseks on ladinakeelsed tekstid, mis kirjeldavad varauusaegseid arusaamu looma- ja taimeriigist ning meditsiinist.

The background of the entire page is a repeating pattern of botanical line drawings. These drawings show various parts of a plant, including long, thin, blade-like leaves, fibrous root systems, and clusters of small, rounded fruits or seed pods. Some drawings show the plants in a more upright, growing posture, while others focus on specific parts like the roots or the fruit clusters. The style is that of a scientific botanical illustration, using fine lines to define the structure of the plant parts.

Meie inimesi

Ilmar Vene 70

Ilmar Vene sündis 13. augustil 1951. aastal Peipsi ääres Kasepää külas. Õppis 1970–1975 Tartu Riiklikus Ülikoolis saksa keelt ja kirjandust. Tartu Ülikooli raamatukokku tuli Ilmar Vene tööle 1979. aastal – tuli, et jääda. Nüüdseks on ta raamatukogus töötanud üle 40 aasta – esialgu rekataloogimise osakonnas vanu raamatuid märksõnastades ning seejärel juba tõeliste rariteetide seltsis käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas.

Igapäevatöö kõrval on Ilmar tuntud viljaka esseisti ning tõlkijana. 1978. aastast alates on ta avaldanud ajalehtedes ja ajakirjades rohkelt esseesid, lisaks tõlkeid ning luuletusi. Trükidebüüdina ilmunud tõlke avaread Lev Tolstoilt saavad teatud määral prohvetlikeks: „Teadmiste puhul pole tähtis mitte teadmiste hulk, isegi mitte täpsus (sest täiesti täpseid teadmisi ei ole ega saa kunagi olema), vaid nende mõistus-pärane omavaheline seos: et nad igast küljest heidaksid maailmale valgust“.

Ilmar Vene esseistikas avaneb järjekindlalt ühtne ja terviklik teoloogilis-filosoofiline maailmapilt. Olenemata käsitletavast ajastust, nähtusest või isiksusest, ja seda ka esmapilgul täiesti mitteteoloogilise teema või mittevaimuliku isiksuse puhul, on alati suuremal või vähemal määral ja tihedalt läbipõimituna, esindatud kaks dimensiooni: horisontaalne ehk maine – inimene suhetes kaasinimestega, inimese osa kultuuri loos, ja vertikaalne ehk igavikuline – inimese suhe Jumala ja igavikuga, Jumala ja jumalamõiste osa kultuuriloos. Ehk, kui püüda väljenduda veidi ilmarvenelikult, kuidas saakski ammendavalt kõnelda vaimuloost, vaimsusest ja seda kandvatest suurvaimudest, jättes kõrvale ülima Vaimu, „kelle päralt on kõik ja kelle läbi on kõik“ (Hb 2:10). Tema mõttekäikudes kohtame ikka ja jälle märksõnu nagu *inimene* ja *Jumal*, *siinpoolsus* ja *sealpoolsus*, *põrmlane*, *vaim* ja *vaimsus*, *nähtav* ja *nähtamatu*, *ülim väärtus*, *üldistamine*, *lähenematu*, *ilmalikustumine*. Ette tuleb ka Ilmari enda loodud uudissõnu, näiteks *pahustumine*. Märksõnade kordumine ei tähenda kuidagi, et autor ennast kordaks. Ilmar Vene arutluskäigud on alati värsked ning originaalsed, ainulaadselt isikupärased ja kaasahaaravad. Sealjuures on käsitlus äärmiselt põhjalik, nii lähemat kui kaugemat konteksti avav ja tervikpilti loov.

Ilmari oskusest mõtestada inimesi, aega ja olusid on sündinud tema monograafiad Uku Masingust, Friedrich Reinhold Kreutzwaldist, Hando Runnelist ja Karl Ristikivist. Ilmar Vene esseistika teemade ring küünib antiik- ja keskaja kristlikust kultuurist meie ajani välja, lummates autori erakordse võimega erinevatesse ajastutesse ja ajalooliste isiksuste rolli sisse elada. Tõeliselt põnevaid seisukohti saab lugeda tema raamatutest „Pahustumine ehk Uusaja olemus“ (2002) ja „Ristiusu mõistatus“ (2009). Essee-kogumik „Vahemere tuuled Hüperboreas“ (1997) sisaldab vaid pisukese osa tema ajakirjanduses ilmunud esseistikast, loodetavasti saavad ka ülejäänud peagi raamatukaante vahele koondatud.

Ilmar on eestindanud suurte filosoofide, kirjanike ja kunstiteadlaste – nagu Cicero, Seneca, Augustinus, Bacon, Goethe, Keyserling ja Burckhardt – loomingut.

Otse loomulikult on tõlked varustatud rikkalike asjakohaste kommentaaride ning konteksti selgitavate järelsõnadega.

Igati intrigeeriv lugemine on ka kunstnik Jüri Arraku ja Ilmar Vene kirjavahetus aastatel 1994–2017 kolmes soliidses köites, mille kohta Marju Lepajõe on märkinud, et „kirjavahetus on huvitavamaid ajastudokumente Eesti vaimuloos viimasest veerandsajandist“.

Ilmari suhe kunsti on distantseeritum. Mingitel aegadel on teda köitnud joonistamine ja maalimine, aga nagu Ilmar endast rääkides alati, nii jääb ta ka oma kunstitegemise teemal ülimalt tagasihoidlikuks. Tunnistades oma kunagist suurt huvi kunsti ja kunstitegemise vastu, väidab ta, et see on raugenud, sest „võimed puuduvad“. Koolipõlves olevat ta alatasa „sirgeldanud“ ja noorest peast enda joonistamise alastest saavutustest ka rõõmu tundnud, kuid ajapikku, kui kirjatähed kujutistest paremini sõna kuulasid, hiilis ligi pettumus. Tema jaoks jäi skits või joonistus või isegi maal eelkõige „talletiseks, millekski dateeritud lausete sarnaseks“. Ometi paistab sellest vähesest, mida kõrvalisel vaatajal on olnud võimalik näha, et tegemist on vägagi huvitavate töödega.

Ilmari töid on tunnustatud erinevate preemiatega, nagu Eesti Vabariigi kultuuripremia (1994), Valgetähe V klassi teenetemärk (2001), Tartu Kultuurkapitali aastapremia (2003), Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapremia (2013), lisaks mitmeid teisi.

Ilmar Vene mõtleb ja kirjutab – teda kihutab tagant kirglik huvi inimese mõttemaailma vastu. Ehk Ilmari enda sõnadega: „Algusest peale on mulle selge olnud, et lahendamatu küsimustega tegelemine kuhugi ei vii, aga niisama kaheldamatult peab paika, et ainsana need lahendamatused jäävad mind elu lõpuni huvitama“.

*Marianne Marlene Tiik
Sulo Lembinen*

Kadri Tammur 70

2021. aasta maikuus väarikat juubelit tähistanud Kadri on meie hea ja abivalmis kolleeg juba üle kolme aastakümne. Tartu Ülikooli raamatukokku tuli ajaloolase diplomiga Kadri 1989. aastal Eesti Rahva Muuseumist. Etnograafiaalane muuseumitöö ja uurimused Tartu linna korterioludest ja Tartu elanikkonna etnilisest struktuurist aastail 1920–1940 ning uurimused mari rahva pulmakommetest ja -söökidest asendusid raamatukogutööga käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas.

Oma osakonnas on Kadri peaaegu kõikide tööloikudega kursis: ta on korrastanud ülikooli õppejõudude ja teadlaste isikuarhiive (P. Nurmekund, J. Konks, H. Mürk, H. Moosberg jt), uurinud ja kirjeldanud haruldasi trükiseid, eriti ajaloolisi köiteid, ning ta tunneb hästi raamatukogu väärtuslikku kunsti- ja fotokogu. Kadri on tänuväärne



perenaine osakonna hoidlas, sest aastate kogemusele tuginedes leiab ta justkui pimesi vajamineva rariteedi üles ja on nii mõnigi kord sellega kolleege hädast välja aidanud.

Kadri on raamatukogu haruldaste käsikirjade ja trükiste tutvustamisel teinud paljude tööaastate jooksul suurt ja tähelepanuväärset tööd. Ta on korraldanud erinevaid näitusi ja olnud abiks nende koostamisel, nagu „Rara ethnographica“ (1990), „Ameerika 500“ (1992), „Auaadresse Tartu Ülikooli raamatukogust 1852–1932“ (1995), „Dürer ja saksa renessanss“ (1996), „Eestikeelne teatmekirjandus“ (2000), „Rara italica“ (2004), „Academia Dorpatensis – vaimuelu kandja Eesti- ja Liivimaa 17. sajandil“ (2007), „1. detsember 1919“ (2019) jt. Kadri on avaldanud artikleid ja näitusekatalooge, on koostanud raamatukogu seinakalendreid siin leiduvatest 15.–19. sajandi haruldastest köidetest, ülikoolile kingitud auaadressidest, 16.–18. sajandi rariteetsetest kaartidest, köidet kaunistavast marmoreeritud paberist ja on olnud väärtuslik nõuandja teistelegi kalendri koostajatele.

Tähelepanuväärsed on olnud Kadri ettekanded konverentsidel ja seminaridel nii Eestis kui välismaal, kus ta on tutvustanud eelkõige ajaloolisi köiteid, neis leiduvaid omanikumärke ja sümboolikat, samuti meie raamatukogu esimest direktorit Karl Morgensterni tema kaasaegsete mälestustes.

Rikkalikke teadmisi köite ajaloost ja kujundusest ning raamatukogus säilitatavatest hinnalistest varadest on Kadri jaganud oma loengutel erinevate erialade tudengitele ja paljudele raamatu-, kunsti- ja kultuurihuvilistele. Omaendagi erialaseid teadmisi on ta täiendanud erinevatel koolitustel ja seminaridel. 1990. aastate lõpus käis Kadri Põhjamaade Ministeeriumi Nõukogu stipendiaadina mitmenädalasel seminaril Helsingi ülikoolis, kus ta tutvus köite ajaloo kaasaegsete käsitluste ja uuema köitealase kirjandusega.

Kadri on Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu vanaraamatu toimkonna liige ja olnud mitmeid aastaid selle eestvedaja. Pikka aega kuulus ta Eesti Muuseumiühingusse ning nüüdseks oma tegevuse lõpetanud Akadeemilise Baltisaksa Kultuuri Seltsi juhatusse. Kadri igapäevatööle pühendumus on leidnud tunnustust ja tähelepanu nii raamatukogu kolleegide kui ülikooli poolt. 2019. aastal pälvis Kadri vanaraamatu kogude silmapaistva tundmise ja tutvustamise eest ülikooli teenetemärgi. Huvitav ja armastatud töö ei ole kindlasti ainus asi siin maa peal, mis inimese hinge toidab. Loodus ja loomad, aeg-ajalt mõni hea teatri- või raamatuelamus, rõõmu ja silmailu pakkuv näputöö, nokitsemine rahulikus Karlova koduaias, aga samuti oodatud ja oluliseks traditsiooniks saanud kohvikukohtingud endiste klassikaaslaste või muidu heade tuttavate mõnuses seltskonnas – kõik see pakub Kadriale meie heitlikus maailmas sisemist rahu ja tasakaalu.

Kolleegide nimel
Aili Bernotas

Avo Kartul 70

2020. aasta 4. veebruaril tähistas Avo Kartul oma 70. sünnipäeva. Avo on töötanud Tartu Ülikooli raamatukogu „uues“ majas direktor Laine Peebu kutsel juba alates 1983. aastast. Ikka tuleb meenutada ja korrata direktor Peebu veendumust, et ühes korralikus raamatukogus peab kindlasti olema fonoteek. Selle loomise eestvedajaks Avo kutsutigi ja ta on fonoteeki kõik need aastakümned vapralt ja sihikindlalt vedanud, olles mõnigi kord silmitsi seisnud raskete olukordadega. Kui algul oli raamatukogu plaadikogu napp sadakond nimetust, siis alates 2018. aasta sügisest saab raamatukogu uhke olla oma suurepärase muusikasaali üle, kus muusikahuvilised saavad isepäinis toimetada. Seda muusikasaali võib nimetada Avo aastatepikkuse kogumistöö krooniks – nii plaatide kui mõtete kogumine, kuidas üks hea muusikasaal võiks välja näha. Veel viimase hetke veenmine enne avamist, et saalis peab kindlasti olema klaver ja tore vanaaegne grammofon, pädiski nende ostuloaga ning seda ei ole tulnud hetkekski kahetseda. Ka plaadikogumise kohta võib ju arvata, et mis seal siis ikka, ole aga mees, mine poodi ja osta! Nii lihtne see kogumistöö siiski ei ole, kui eesmärgiks seada kvaliteet ja hea maitse – on ju vastutus, mida oma kogu kasutajatele kuulamiseks pakud. Tuleb muusikamaailmas toimuvaga kursis olla ja teada, milliseid esitusi maailmas hinnatakse, et ikka õige valik teha. Samuti tuleb kõik need plaadid õigesti ära kataloogida, mis on vaat et veel kõige suurem töö. Aga kõige olulisem on ikkagi sügav huvi ja lugupidamine muusika vastu! Üks märkimisväärsem huvisuund on juubilaril olnud pärimusmuusika, mille ajel ta viimasel aastakümnel on väisanud iga-aastaselt eri paigus toimuvaid maailmamuusika üritusi WOMEX, kust ta naaseb raamatukokku alati suure hulga väljaräägitud plaatidega. Iga plaadi saamisele eelneb enda ja meie raamatukogu tutvustus. Samuti on ta staažikas Viljandi pärimusmuusika festivalil käija, festivalipass on tal alati aegsasti soetatud. Ka džäss ja keskaja muusika kuuluvad Avo eelistuste hulka. Avo on igas oma ettevõtmises põhjalik. Olgu tööalane käik või perekondlik reisiuvi, alati tehakse abikaasa Kristina Paiga põhjalik plaan, mis põhineb kindlal soovil näha oma silmaga ja kogeda kohti maailmas, millest varem ainult teati. Vaatamata sellele, et Avo lapsed elavad välismaal, on suvised ühised matkad – loomulikult telkimisega mööda Eestit – oodatud ja põnev sündmus tervele „pesakonnale“, nagu ta neid nimetab.

Avol on maailmaasjust väga laiad teadmised, eriti ajaloost, mida ta omal ajal ülikooliski tudeeris. Tema kodus raamatukogus ja arhiivis on palju raamatuid ja muid materjale – nii kodulinna Tartu kui ka sünni- ja lapsepõlvkodu Mõisaküla kohta. Avolt saab alati nõu küsida või talle muresid kurta ning muusikaküsimuste kõrval maailmaasju arutada. Parafraseerides omaaegset sketši, siis Avoga võib kindlasti luurele minna.

Svea Pärsimägi



Lilia Külv 70

Lilia Külv, neiuna Rakko, sündis 19. oktoobril 1951. aastal Elvas. Lapsepõlve esimesed seitse koolieelset aastat möödusid suuresti Põlvamaal Kaagveres vanaema juures. Ehk just sealt, kohalikust külaraamatukogust, kus tädimees raamatukoguhoidjana töötas, saigi alguse Lilia huvi raamatute maailma vastu.

Kooliteed alustas Lilia Elvas, kus lõpetas 1969. aastal kirjandusklassi õpilasena keskkooli. 1970. aasta sügisel algasid õpingud Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse erialal. Esimesed kaks aastat käis ta päevases õppes ja pärast abiellumist 1973. aastal jätkas kaugõppes, mille lõpetas aastal 1976.

1973. aasta 1. septembril asus Lilia tööle Tartu Ülikooli raamatukogu ajaloolises Toomemäe hoones. Töökoha valikul sai määravaks seal veedetud praktika-aeg, mille kestel sai ta tuttavaks ülikooli raamatukogu kõigi huvitavate valdkondadega, selle ajaloolise maja kultuuriõhustiku ning põnevate inimestega. Kataloogimisosakonnas oli õnneliku juhusena tekkinud vaba töökoht ja parasjagu veel kaugõppes õppiv Lilia oli sellele tööle oodatud. Tema esimeseks tökohustuseks sai venekeelsete raamatute kataloogimine.

Samas osakonnas jätkas Lilia veel mõnda aega ka 1982. aastal valminud uues, Struve tänava majas. Struktuurimuudatuse tulemusel hakkas Lilia peagi juhtima kohaviidastamise sektorit. Lisandus töö raamatukogu filiaalide ja erialaraamatukogudega – Lilia korraldas raamatute saatmist ja kataloogide varustamist kataloogikaartidega.

Järgmiste suurte struktuurimuudatuste järel 1999. aastal likvideeriti kataloogimisosakond ja Lilia asus tööle vastloodud väliskirjanduse osakonda, kus tema tööülesanneteks said võõrkeelse kirjanduse kataloogimine ja põhjalikum töö erialakogudega.

1999. aastal, samaaegselt üleminekuga ühtsele infosüsteemile INNOPAC, moodustati erinevatest teaduskondade, instituutide ja õppetoolide juures asuvatest raamatukogudest Tartu Ülikooli raamatukogu erialakogude võrk. Aegade jooksul on sinna kuulunud kuni 42, praegusel hetkel 29 erialaraamatukogu. Sel ajal muutus erialakogude töötajate juhendamine eriti oluliseks, kuna nad hakkasid oma kogudesse saavutat uute väärtuslikku erialakirjandust ise kataloogima ja märksõnastama.

Kogu õpetamise ja juhendamise töö jäi Liliale, seda tööd teeb ta suure pühendumusega tänaseni – õpetab välja erialakogude uusi töötajaid ja on neile kõigile igal ajal kompetentseks ja sõbralikuks toeks. Keeruliste probleemide lahendamiseks ei pea Lilia paljaks ka ise erialakogusse kohale minna, asugu see siis Tartus, Pärnus või Narvas.

Et tagada kvaliteetne ja vigadeta kataloogimine, koostas Lilia erialaraamatukogude



töötajatele juba 2002. aastal peaaegu 100-leheküljelise juhendmaterjali „Monograafia kirjeldamine MARC 21s“. Kataloogimisreeglid on juhendis kirjeldatud rohkete näidete ja erijuhtudega ning seda on tänaseks täiendustega välja antud kaheksa korda. See abimaterjal on tänuväärseks toeks meie raamatukogu peamajas töötavatele kataloogijatele, eriti neile, kes teevad kataloogimisel esimesi samme.

Ka väljaspool töiseid tegemisi on Lilia elu samuti põnev ja mitmekesine. Tema igapäevaellu kuuluvad lugemine, teatri- ja kontserdikülastused. Eriti armastab Lilia lõõtspillimuusikat, millele kaasaelamiseks läheb ta abikaasa Velloga kasvõi Eesti teise otsa. Tantsimine on samuti Lilia meelistegevusi – peotantsu kõrval on ta harrastanud line-tantsu. Viimastel aastatel käib Lilia aktiivselt Pilatase treeningutes. Lisaks kõigele on Lilia uudishimu, avatud meele ja liikumisrõõmu tunnistuseks tema arvukad reisirid maailma eri paikadesse. Samavõrd naudib ta koos perega väikesi metsamatku Elva matkaradadel ja juba peaaegu kümme aastat toimetab Lilia oma kaunis maakodus Puurmanis. Lisaks tööle ja hobidele elab Lilia kaasa oma kolme tütre ja seitsme lapselapse rõõmudele ja muredele.

Järgmise aasta 1. septembril täitub Lilial raamatukokku tööle asumisest 50 aastat. Kõigi nende aastate jooksul on ta meie raamatukogule jaganud oma oskusi, teadmisi ja säravat energiat.

Kollegid soovivad Liliale jätkuvat elurõõmu ja tööindu!
Kaja Kruus

Külli Moont 60

Kui keegi meie majast võiks kasutada õigusega pseudonüümi proua MARC, siis on see Külli Moont. Ei ole kedagi teist, kes paremini tunneks temaga umbes-täpselt samas vanuses härra MARCi kõiki põhimõtteid ja iseloomuomadusi, eripärasid ja laiahaardelisust. Samuti tajub ta kõiki härra MARCile olulisi detaile ja nüansse, mida kõrvaltvaataja tähele ei pane, aga mis mängivad temast terviku loomisel olulist rolli. Ta teab, mida härra MARC soovib korrata ja mida mitte, milliseid keeli ta tunneb (nt keelekoodid) ja milline on tema geograafia tundmine (nt maakoodid) jne, jne.

Külli on sündinud Valgamaal Sangastes 2. novembril 1961. aastal, mitte Ameerikas (nagu härra MARC). Päris lähedaseks said nad härra MARCiga 26 aastat tagasi, kui ühele sündinud virtuaalsele ilmakodanikule valiti nimeks ESTER. Sellest alates on nad mõlemad ESTERi hea käekäigu eest hoolt kandnud.

Külli enda lapsepõlvest on meenutada palju head. Tal on vanem vend ja noorem õde, nad kasvasid maamajas, kus olid alati ka koduloomad. Isa oli loomaarst ja tema ema töötas väga erinevatel aladel põllumajanduses ja mujal. Pere kolis enne Külli



kooliminekut Jõgevamaale Laiusele. Esimesed kaheksa klassi käis ta Laiuse koolis. Ta on öelnud kooli ja huvide kohta: „Koolis käimine oli väga mugav, koolimaja oli kohe meie maja kõrval. Sealsamas olid kõik mõnusad sportimise kohad: tiigid uisutamiseks, kelgumägi, staadion. Põhikooli ajal olin erinevatel aladel päris tubli sportlane. Loomulikult meeldis mulle lugeda igasuguseid raamatuid, eriti põnev tundus ajalugu.“

Keskooli lõpetas Külli 1980. aastal Jõgeva Keskooli 32. lennus. Keskkooliaastad olid määrava tähtsusega juba seepärast, et ta käis samas klassis oma tulevase abikaasaga.

Erialavaliku kohta on ta öelnud: „Tõenäoliselt oli esmaseks mõjutuseks see, et lapsepõlves käisin väga tihti kohalikus külaraamatukogus, kus töötas minu naabritädi. Siiani on mees see raamatute lõhn! Praegu, kui kõnnin avahoidlas, mõtlen sageli, et see on täpselt samasugune kui siis.“ Nii õppiski Külli raamatukogundust Tallinna Pedagoogilises Instituudis aastatel 1980–1984 ja läks tööle Jõgeva EPTsse infoinseneriks, sest ülikoolis oli ta spetsialiseerunud tehnikakirjanduse harule. Diplomitöö tegi Külli aga kataloogimisest – valdkonnast, millega ta on meie raamatukogus enamuse aega tegelema. Teemaks oli kirjereeglite rahvusvaheline ühtlustamine.

Tartu Ülikooli raamatukokku asus Külli tööle 1994. aasta oktoobris. Seoses elukoha muutusega soovis ta leida erialast tööd ja otsustas juba praktikaajast tuttava ülikooli raamatukogu kasuks. Esimene töökoht oli toonane perioodikaosakond ja tööülesandeks välisperioodika kirjade koostamine Seriali baasi. Aeg oli murranguline, algas üleminek arvutikataloogile. Külli hakkas tegelema meie perioodikakirjade viimisega MARC-formaati ja ta suunati perioodikaosakonnast tööle infosüsteemide osakonda.

Nüüd töötab Külli Tartu Ülikooli raamatukogus infosüsteemi peaspetsialistina ja on ELNET Konsortsiumi tegemistes aktiivselt kaasa löönud selle algusaegadest alates. Ta on jätkuvalt aktiivne osaleja kõikides kataloogimist korraldavates ja arendavates algatustes. Tema panus on olnud märkimisväärne nii ühise infosüsteemi loomisel ELNETi algusaegadel kui Tartu ja Tallinna ESTERi liitmisel, samuti uute kataloogimispõhimõtete aruteludel ja elluviimisel. Alati on ta seisnud kõikide Tartu raamatukogude eest. Täna on Külli nii kataloogimise ja märksõnastamise kui ka RDA tööühma liige. Samuti vedas ta aastaid Tartu kataloogijate gruppi.

Tema ametiülesanded on olnud mitmekesised, mõni aeg tagasi sai tema ülesandeks tegeleda ka digiteeritavate raamatute autoriõiguse küsimustega.

Küllil on viimastel aastatel Tartu Ülikooli raamatukogu ühe pikaajase ja hinnatuma ürituse – Kirjepäeva – peakorraldaja.

Kui keegi vajab abi või nõu, on Küllil alati abivalmis ja kannatlik koolitaja, tema pilk on peal kõigil Tartu raamatukogudel ja eriti tähelepanelik on ta kõigi Tartu Ülikooli erialaraamatukogude ja ka nende osas, kes liitunud ESTERiga meie raamatukogu kaudu. Tal on alati aega ja jaksu asju rahulikult seletada ja uusi trende ja põhimõtteid põhjalikult uurida.

Auhinna ESTER pälvis Külli 2021. aastal, siis märkisid teiste raamatukogude kolleegid:

Küllil on inimene, keda igapäevaselt eesliinil näha ei ole, tema toimetab vaikselt tagapool ja sellel toimetamisel on meie armsale ESTERile suur positiivne mõju.

Küllil on tõeliselt meeldiv, abivalmis ja igati väärtuslik kolleeg. Tubli tegija juba aastaid! Oluline on tema panus kataloogimisjuhendite koostamisel ja kolleegide nõustamisel!

Küllil Moont väariks veel mitut auhinda oma pikaajalise tulemusliku tegutsemise eest mitmetes töörühmades ja tubli tegevuse eest kataloogimise arendamisel.

Palju-palju õnne ja suur-suur tänu väga meeldiva koostöö eest!

Kolleegide nimel
Anneli Sepp

Kertu Uri 60

3. mail 2020. aastal oma kuuekümnendat sünnipäeva tähistanud Kertu Uri asus ülikooli raamatukokku tööle 1. septembril 1983. Kodust kaasa saadud kirjanduse- ja kultuurihuvi ning ülikoolis omandatud saksa filoloogi diplom on Kertut algusest peale hoidnud raamatute ja nende raamatukokku hankimise juures. Kõigepealt komplekteerimisosakonna välisvahetuse sektoris saksakeelseid raamatuid tellides, Saksamaa, Šveitsi ja Austriaga ning hiljem ka endiste sotsialistlike maadega ülikooli väljaandeid vahetades ning annetusi vastu võttes. Alates 1999. aastast on Kertu erinevaid juhirolli kandes andnud oma panuse raamatukogu komplekteerimisvaldkonna töösse. 1999. aasta 1. jaanuarist sai Kertust komplekteerimisosakonna juhataja. Pärast raamatukogu struktuuri muutumist oli ta 1. juunist 1999 kuni 31. detsembrini 2008 väliskirjanduse osakonna juhataja ja pärast järjekordseid ümberkorraldusi 1. jaanuarist 2009 kuni 1. septembrini 2020 kogude arenduse osakonna juhataja. Olid siis parajasti komplekteerimissummade poolest lahendamad või kiduramad ajad – Kertu on alati andnud parima, et kokkuvõttes ikkagi nappi raha kõige otstarbekamalt ära kasutada. Oma rahulikult ja kindlalt moel on Kertu juhtinud osakonda kaheksa erineva direktori ametisoleku aegadel, läbi keeruliste struktuurireformide ja raskete remondiperioodide, mil lisaks igapäeva-tööle tuli juhendada kolijate brigaadi ja vastutada kogude tagasipaigutamise eest. 2020. aasta sügisest on Kertu raamatukogu rahvustrükiste arhiivkogu kuraator.

Just täpsus ja korrektsus, tasakaalukus, hea töö- ja süvenemisvõime ning see, mis on hea kaaslaste puhul ehk kõige olulisem – südamlikkus ja hoolivus, on need iseloomujooned, mis teevad Kertust väga armsa kolleegi. Ta kuulab ära su mured ja rõõmustab koos sinuga, pakub välja lahendusi ja tirib sabast tagasi, kui millegagi liiga üle võlli kipud minema. Meil on Kertuga tõesti tõsiselt vedanud!

Kolleegide nimel
Kristhel Haak



Marju Butlers 60

Marju Butlers lõpetas 1979. aastal Tartu Tamme Gümnaasiumi (tollal Tartu 5. Keskkool), kus tema lemmikaineteks olid geograafia ning kehaline kasvatus. Kuni kooli lõpetamiseni mängis Marju korvpalli. Koolist kaasa saadud huvi geograafia vastu on säilinud tänaseni.

Raamatukogutööga tegi Marju tutvust juba keskkooli lõpetamise järel, kui töötas õpperaamatukogus (teatud põlvkonnale tuntud kui tuubikum). Marjule on kogu elu meeldinud uute teadmiste omandamine, sellest annab tunnistust 59-aastaselt omandatud raamatupidamisalane kõrgharidus.

Kui meie raamatukogu vajas pärast remonti abikäsi, tuli Marju appi ja aitas puhastada nii lugemissaalide kui käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna kogusid. Mõne aja möödudes avanes Marjul võimalus raamatukokku alaliselt tööle asuda, millest meil kolleegidena on üksnes hea meel. Praegu hoolitseb ta perioodika eest hoidla B-korrusel.

Kuigi Marju pole meie raamatukogus eriti kaua töötanud, oskame teda märksõnastada järgmiselt: töökas, kohusetundlik, põhjalik, täpne. Kui Marju teeb midagi, võib kindel olla, et töö on tehtud korrektselt, täpselt ja põhjalikult ning enne tööle asumist on kõik raamatupidamise täpsusega mõõdetud ja läbi mõeldud. Marju on sõbralik ja heatahtlik, väga meeldiv kolleeg, kes on alati positiivne, rõõmus ja teotaheline.

Marju armastab filmi- ja teatrikunsti, muusikat ja head nalja. Talveõhtutel meeldib Marjule sudokusid lahendada, numbrimäng aitab mõtlemist virgema hoida. Ta on suur loodusesõber. Põlvamaal Pokumaa naabruses on Marju maakodu, kus ta veedab oma suure perega – lapsed, lapselapsed ning taksikoer Friida – võimalusel kõik nädalavahetused. Maakodu aias kasvavad lilled ja köögiviljad ning lähedal asuvas seene- ja marjametsas saab perega jalutada või korjata metsaande. Soovime palju õnne, tervist ja rõõmu 60 aasta juubeli puhul!

Kolleegid teenindusosakonnast

Tiina Tensing 60

Tiina Tensing on sündinud Tartus 18. juulil 1960. aastal. Oma lapsepõlve veetis ta Veerikul, koolis käis Tartu 5. Keskkoolis, mille lõpetas 1978. aastal. Edasi asus Tiina õppima Tartu Riikliku Ülikooli füüsika-keemia teaduskonna keemia osakonda, erialaks orgaaniline keemia. Öpingute aega jäi ka abiellumine 1981. aastal. Peale ülikooli lõpetamist 1983. aastal suunati ta tööle TRÜ raamatukokku hügieeni- ja restaureerimise

osakonda. Tema juhendajaks sai tunnustatud paberi- ja graafikarestaurator Aime Espenberg, kes oli Tiina lõpetajate seast välja valinud. Peale väikeste vaheaegade, 1985. ja 1987. aastal, kui perre sündisid poeg ja tütar, töötas Tiina raamatukogus paberirestauratorina 2004. aastani, mil restaureerimis-osakond lõpetas sellisel kujul oma tegevuse.

Kuigi vahepealsed aastad tegutses Tiina samal erialal, st paberirestauratorina nii osaühingus Mandragora (aastatel 2004–2009) kui ka Rahvusarhiivi säilitusosakonnas konservaatori ja digiteerijana (aastatel 2009–2014), ütleb ta ise, et raamatukokku naasmise üle on tal endal väga hea meel, talle meeldib töötada just siin. Nimelt tuli Tiina 2015. aastal tagasi Tartu Ülikooli raamatukokku ja asus nagu varemgi tööle konservaator-restauratorina, kui majas loodi taas restaureerimisega tegelev osakond – säilitus- ja konserveerimisosakond. Tiina peamine töö on raamatukogu erinevate pabermaterjalide konserveerimine ja enda sõnul naudib ta väga eriliimeliste tellimustööde tegemist.

Tiina ise leiab, et töö, mida ta teeb, on tema jaoks parim: talle meeldib, et oma kätega tehtud töö tulemust on kohe silmaga näha; samas ka huvitav, et töö pakub väljakutset ja nuputamist, kuidas asju praktikas lahendada. Ta arvab, et eeldused selleks ametivalikuks sai ta just kodust, armastuse kunsti vastu ja loomingulise poole sai ta oma kunstnikust isalt ning emalt päris praktilise meelega ja lähenemisviisi – mõlemad vajalikud jooned restauratorile. Ja lisab, et kindlasti aitas käelisele võimekusele kaasa klaverimängu õppimine lapsepõlves.

Tiina tõeline kirk on tantsimine, millega ta alustas juba lapsepõlves: esimene tantsuring oli juba kolmeaastaselt, kooliajal järgnes kümme aastat balletiringis, hiljem ülikoolis osalemine rahvatantsuansambelis TRÜ RKA. Pärast tütre sündi liitus Tiina Luunja rahvatantsu naisrühmaga, kus tantsib siiani. Sama tähtis on tema jaoks emaroll ja nüüd ka vanaemaks olemine kahele lapselapsele. Üleüldse on kodu tema meelispaik, kust ta aga siiski võib teha mõne väikese reisi, et uurida Eesti ilusaid paiku või minna lihtsalt ujuma. Enda sõnul on ta ka tubli tugitoolisportlane, eriti meelsasti jälgib ta erinevate rahvuskoondiste mängu, eelistamata sealjuures kindlat spordiala.

Kolleegide sõnul on Tiina väga delikaatne ja abivalmis nii tööalaselt kui isiklikus plaanis. Tema peale saab kindel olla – ta mõtleb alati kaasa, kui on vaja lahendada tööalane probleem, rakendades sealjuures oma suurepäraselt ratsionaalset poolt ning tundes ennast koduselt ka arvude ja statistika maailmas. Eraldi võiks välja tuua tema imetabast võimet näha inimestes alati head ja mitte valida pooli. Tiina ei unusta kunagi ühtegi sünnipäeva, olles kingitused alati hästi läbi mõelnud, sest ta on väga tähelepanelik ja heas mõttes uudishimulik. Tema tehtud küpsetised on osakonnas alati oodatud, paistab, et ta teab nii mõndagi salanippi, kuidas lihtsalt, aga sealjuures maitsvalt, süüa teha.

Kolleegidega koostöös
Tiia Nurmsalu





Piret Zettur 50

Kelle kõlav elurõõmus naer kostab raamatukogu koridorides kõige kaugemale? Kindlamaid kandidaate selleks on alati heatujuline Piret! Rõõmsaloomuline olek ja avatud suhtlemine iseloomustavad teda samapalju kui asjalikkus ja konkreetsus. Ta teeb oma igapäevast tööd asjatundlikult ja leiab tekkinud probleemidele kiiresti häid lahendusi.

Pireti ametiülesanded alates 1990. aasta algusest, mil ta asus TÜ raamatukokku tööle, on olnud mitmekülgsed. Piret alustas tööd komplekteerimisosakonnas. Üle 10 aasta oli ta hoiuosakonnas (hiljem teenindusosakond), sellest perioodist on pärit Pireti hea fonditöö tundmine. Sealt tuli ta e-kataloogi laenusmooduli peaspetsialisti kohalt 2006. aastal infosüsteemide talitusse (hiljem osakonda) ESTERi halduriks ja edasi juba ELNET Konsortsiumi ESTERi üldhalduriks (2014–2018). Nüüd, infosüsteemide osakonna juhatajana, on ta end taas täielikult pühendanud TÜ raamatukogule. Pireti uus ametikoht on kaasa toonud uued valdkonnad, millega tal on tulnud ennast kurssi viia: juurast (autoriõiguse küsimused) ja avatud teaduse teemadest ekskursini füüsikasse (multispektraalfotograafia labori käivitamine), sinna vahele veel mahukate digiteerimisprojektide ja -tööde vedamine ning kogu raamatukogu IT infrastruktuuri toimimise eest hea seismine.

Piret on Tartu tüdruk – sündis 28. juulil 1970. aastal –, elas ja kasvas Annelinnas. Piretil on noorem vend ja noorem õde. 5–8-aastaselt tegeles ta tõsiselt peotantsuga Edgar Lepiku käe all. Kooliaastad veetis Piret Tartu 12. Keskkoolis (praegune Tartu Hansa Kool), mille lõpetas 1988. aastal, kui sini-must-valged lipud juba lehvisid. Koolis tegeles Piret heal meelel pallimängudega, võrkpallimängu oskus on senini alles.

Erialavalikut mõjutas kindlasti see, et raamatutega on Piret sõber olnud lapsest saadik. Lugema õppis ta 4–5-aastaselt, mil suur- ja väiketähti uurides ning kõrvutades hakkas kirjatähti lugema. Nukkudega ta palju ei mänginud, pigem luges raamatuid. Kunagi tegi Piret väiksema vennaga kokkuleppe, et kirjutavad oma nimed raamatutesse, ideeks oli „kelle nimi sees, selle oma on“ – loomulikult sai suurem ja targem Piret rohkem raamatuid.

Raamatukogundust õppis Piret aastatel 1994–1997, samaaegselt mitmete meie raamatukogu kolleegidega, Viljandi Kultuurikolledžis. Viljandiga on seotud ka Pireti suur huvi folkmuusika vastu. Üle kahekümne aasta on juulikuu neli päeva broneeritud Viljandi pärimusmuusika festivalile, kus on muusikat nautitud päikeses ja paduvihmas, uinutud Untsakate ja ärgatud torupilli saatel.

Pireti teadmisi, töökust ja positiivset energiat hinnatakse üle raamatukogu. Oma elurõõmu on Piret meiega aastaid jaganud UTLIB teatris, kus tema rollid ulatuvad mehelemineku eas preilidest kuni halastussurma pakkuvate vanapiigadeni. Sama usutavalt võib Piret üles astuda ka kaubajuudi rollis!

Oma kahele lapselapsele on Piret super vanaema ja neile parim aardejahi korraldaja! Juba aastaid on tal Tartu külje all suure aiaga majapidamine, kus ta toimetab ja remondib. Aga raamatud on Piretil ikka ja alati tähtsal kohal – raamat on õhtul (öösel) viimane asi, mida ta näeb ja hommikul esimene asi, mille kohvitassi kõrval avab. 2015. aastal pälvis Piret ELNETi aastaauhinna ESTER. Ta juhtis edukalt Tartu raamatukogude koostööd ja korraldas ESTER Tallinn ja ESTER Tartu süsteemide liitmiseks vajalike muudatuste tegemist Tartu kataloogis.

Soovime palju jõudu heade ideede teostamiseks!

Sinu osakonna kolleegide nimel
Anneli Sepp

Kaspar Kolk 50

2021. aasta 24. aprillil oma esimese juubelini jõudnud Kaspar Kolk lõpetas 1989. aastal Miina Härma nimelise Tartu II keskkooli ning alustas samal sügisel õpinguid Tartu Ülikoolis ajaloo erialal. Peagi pälvis tema huvi värskelt taasavatud klassikalise filoloogia eriala. 1992. aastal tuli ta ajaloo osakonnast sinna üle ja lõpetas klassikalise filoloogia I lennu 1996. aastal.

Kui Tartu Ülikooli raamatukogu vajas Mari Murdvee ootamatu lahkumise järel uut klassikalist filoloogi, kutsus Malle Ermel Kaspari tööle raamatukokku. 2008. aasta sügisel alustas Kaspar tööd raamatukoguhoidjana käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas. Tema ülesandeks sai töö käsikirjakoguga, mida ladina sõnade *manu scripta* lühendina tähistab kohaviit Mscr.

Kaspari tähelepanu köitsid hiliskeskaegsete pärgamentkoodeksite fragmendid, mida oli kasutatud täitematerjalina hilisemate trükiste köitmisel. Peagi suunas ta oma tähelepanu jäägitult nendele: selgitas välja, millise teose katkendiga on tegemist, tegeles nende konserveerimise küsimuste ja sellega, kuidas teha need uurijatele kättesaadavaks läbi digitaalse andmebaasi. Tänu Kasparile teame nüüd, et vanimad Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjafragmendid pärinevad 9. sajandist, kuid enamus neist pandi kirja 13.–15. sajandi Saksamaal ja need olid osaks jumalateenistusega seotud või vaimuliku sisuga raamatuist.

Töö käigus avastas Kaspar raamatukogu määramata materjalide hulgas kaks restaureeritud lehte, mis viitasid väga vanale trükisele. Ta määras need osana Prantsuse teoloogi Petrus de Palude jutlusekogumikust, mis trükiti Baselis, Berthold Ruppeli trükikojas 1485. aastal. Nii sai raamatukogu juurde uue inkunaabli (kohaviidaga Ink 49).

2016. aastal alustas Kaspar paralleelselt tööd Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus ja hakkas uurima keskaegseid pärgamentfragmente, mis on hoiul Tallinna



mäluasutustes. Nüüdseks on loodud Eesti pärgamentfragmentide andmebaas *Fragmenta membranea Estoniae*, mis koondab andmeid ligi 200 fragmendi kohta ja kuhu neid lisandub veelgi.

Uurimistöo loomuliku jätkuna kerkisid Kaspari huviorbiiti Eesti ajaloolised raamatukollektsioonid – küsimused nende kujunemisest, koostisest ja raamatute provenientsist. 2019. aastal, kui ERÜ vanaraamatu toimkond tähistas 25. aastapäeva, pidas Kaspar ettekande Eesti kloostiraamatukogude rekonstrueerimisest – kuidas köitetunnuste, kataloogide ja sissekirjutuste põhjal selgitada välja, millist kirjandust need võisid keskajal sisaldada. Alates 2020. aastast on Kaspar Tartu Ülikooli doktoriõppes ja kirjutab uurimust hiliskeskaja Eesti raamatukultuurist. Kaspar on avaldanud artikleid ajakirjades *Vikerkaar* ja *Tuna*, *Scripta Musicalia*, *Morgensterni Seltsi Toimetised*, *Raamatukogu*, *Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised* ja mujal. 2021. aasta sügisest jätkab Kaspar Aira Vösa tööd ERÜ vanaraamatu toimkonna juhina.

Kindlasti tuleks mainida Kaspari pikaajalist tegevust tõlkijana. Ta on teinud kaastöid kaalukatele teostele, milliseid ilmub ehk kord poolsajandis: „Muinasaja seadusekogumike antoloogia“ (2001) ja „Keskaja kirjanduse antoloogia“ (2013). Tema *opus magnum* on aga olnud paljude uute tõlgete võrra rikkam „Rooma kirjanduse antoloogia“ (2010), mille koostaja ja toimetajana töötas ta läbi kogu rooma kirjanduse paremiku: tõlkis, kirjutas saatesõnu ja kommentaare ning toimetas kaasautorite töid.

Niisugune kogemus on temast verminud ka väga hinnatud ja nõutud toimetaja. Kolleeg Ülle Mölder meenutab: „Minu koostöö Kaspariga algas 2015. aastal aldiinide näituse ja kataloogi „A nagu Aldus Manutius“ koostamisega. Võin kinnitada, et toimetajana on ta äärmiselt põhjalik, täpne ning hea keeletunnetusega. Tema tegevus näituste juures ei piirdunud ainult tekstide toimetamisega, vaid klassikalise filoloogina ja erinevate võõrkeelte valdajana ta ka tõlkis ning kirjutas annotatsioone.“ 2020. aastal, kui tähistasime Madalmaade trükkali Christophe Plantini 500. sünniaastapäeva näitusega plantiinidest, toimetas ta üksikasjalikud näituse ja kataloogi tekstid. Neljal aastal on tema nõudlik pilk vaadanud üle raamatukogu kalendralbumite tekstiosa. Vanaraamatu kataloogijatele on ta olnud asendamatu konsultant sajandeid vanade sissekirjutuste osas.

Kaspar on alati olnud vastuvõtlik muusika suhtes, tegelenud nii gregooriuse laulu kui seto meestelauluga. Olen temaga koos laulnud Tartu gregooriuse laulu kooris *Schola Gregoriana Tartuensis* ja ka lühikest aega tegutsenud raamatukogu ansambelis *Conceptio*, milles Geiu Rämmeri juhendamisel lauldi varajast muusikat raamatukogu enda varasalvedest.

Kaspari huvide sfäär ja uurimistegevus seob raamatukogu üleeuroopalise kultuuri-traditsiooniga, tugevdab ja värskendab ajaloomälu, lisab töökultuuri vankumatut filoloogilist täpsust. Olgu see kirjatükk tänuks ja tunnustuseks põhjalikule ja süvenevale, tänuväärselt täpsele, sooja olemisega ja sõbralikule kolleegile.

Jätakuvalt värsket vaimu soovides
Ave Teesalu



In memoriam

TÜ raamatukogu mälestab aastatel 2010–2021 lahkunud kolleege



Ingrid Loosme 14.06.1925–08.02.2010
Aime Espenberg 5.09.1930–28.12.2010
Elga Miil 20.11.1941–11.02.2011
Tiiu-Ruth Pöllumaa 4.02.1932–18.05.2011
Erna Russak 7.10.1923–12.07.2011
Säde Koskel 8.08.1938–19.02.2013
Ene-Lille Jaanson 19.01.1934–23.10.2013
Laine Kilk 22.12.1924–8.12.2013
Linda Poots 25.03.1929–10.07.2015
Häli Turjakas 22.05.1956–21.09.2015
Maare Kümnik 15.03.1936–13.11.2015
Mare-Mai Tensing 3.05.1978–24.11.2015
Helgi Laanes 22.11.1943–7.01.2016
Evelyn Urboja 3.09.1984–1.05.2016
Kärt Miil 14.08.1951–14.09.2016
Aino Sorgsepp 1.07.1930–21.11.2016
Eda Linnumägi 31.03.1959–16.08.2017
Inge Maastik 11.05.1935–24.03.2018
Koidula Piir 26.08.1929–5.11.2018
Heljo Virro 16.08.1935–22.07.2018
Merike Ennok 15.02.1953–5.11.2018
Leida Alver 30.11.1924–6.06.2019
Elju-Roseida Kallas 16.07.1926–16.11.2019
Elna Hansson 5.05.1933–27.07.2020
Linda Visberg 4.04.1926–17.09.2020
Leili Veldi 12.12.1929–10.10.2020
Hilja Käsper 15.03.1935–21.10.2020
Boleslav Tšernjavski 29.03.1954–31.03.2021
Viivi Tarikas 2.12.1937–31.08.2021
Lia Urba 28.05.1931–13.11.2021
Viive Konsin 15.09.1943–19.11.2021
Sirje Tammoja 27.09.1941–20.11.2021
Peeter Olesk 25.12.1953–25.11.2021





Raamatukogu aastapäev (2013).



Homerose eepose "Odüsseia" avalik lugemine (2017).



Publikatsioonid ja ettekanded

Tartu Ülikooli raamatukogu ja töötajate publikatsioonid

Raamatuid 2010–2021

[Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 2006–2009](#) / [koostaja Katriin Kaljovee]. Tartu : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2010. 203 lk. : ill., portr.

Rand, Mare. Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus / Mare Rand ; [toimetanud: Malle Ermel, Rein Saukas ; kokkuvõtte tõlkinud inglise k. Sulo Lembinen, saksa k. Mare Rand ; järelsõna: Malle Ermel ; kujundanud Eve Valper]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015. 156 lk. : ill., portr.

Qui vult, potest : Karl Morgenstern 250 / [koostaja: Jaanika Anderson; toimetanud: Jaanika Anderson, Janika Päll, Moonika Teemus, Ivo Volt; tõlkija: Refiner OÜ; eessõna: Toomas Asser; kujundaja: Peeter Paasmäe; Tartu Ülikooli muuseum; Tartu Ülikooli raamatukogu]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020. 350 lk. : ill., portr.

Hellenostephanos. Humanist Greek in early modern Europe : learned communities between antiquity and contemporary culture / edited [and preface] by **Janika Päll** and Ivo Volt. Tartu : University of Tartu Press, 2018. 468, [3] lk. : ill. (Morgensterni Seltsi toimetised = Acta Societatis Morgensternianae ; 6-7).

Ilmunud ka võrguväljaandena: oapen.org/search?identifier=1000367

[Classical tradition from the 16th century to Nietzsche](#) / edited [and preface] by **Janika Päll**, Ivo Volt and Martin Steinrück, Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010. 202, [4] lk. : ill. (Morgensterni Seltsi toimetised = Acta Societatis Morgensternianae ; 3).

Quattuor Lustra : papers celebrating the 20th anniversary of the re-establishment of classical studies at the University of Tartu / edited [and preface] by Ivo Volt and **Janika Päll**. Tartu : Tartu University Press, 2012. 400, [2] lk. : ill., kaart. (Morgensterni Seltsi toimetised = Acta Societatis Morgensternianae ; 4-5).

Die baltischen Kapitulationen von 1710 : Kontext, Wirkungen, Interpretationen / Karsten Brüggemann, Mati Laur, **Pärtel Piirimäe** (Hg.), Köln [etc.] : Böhlau, 2014. VI, 217 lk. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 0930-9020 ; Bd. 23).

[Baltic regionalism \[Võrguteavik\] = Balti regionalism](#) : [Ajaloolise Ajakirja teemanumber] / Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut = Institute of History and Archaeology, University of Tartu ; koostajad **Pärtel Piirimäe**, Andres Andresen. Tartu : Ajalookirjanduse Sihtasutus Kleio, 2012. (Ajalooline Ajakiri ; 2012, nr. 1/2).

[The University of Tartu in the early modern academic world \[Võrguteavik\] = Tartu Ülikool varauusaja akadeemilises maailmas](#) : [Ajaloolise Ajakirja teemanumber] / Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut = Institute of History and Archaeology, University of Tartu ; koostajad **Pärtel Piirimäe**, Lea Leppik. Tartu : Ajalookirjanduse Sihtasutus Kleio, 2010, 2012 (trükitud). (Ajalooline Ajakiri ; 2010, nr. 3/4).

Kalendrid 2010–2021

Karl August Senff (1770–1838) : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2011 / [koostanud Kristiina Tiideberg ; fotod Jaan Sokk ; kujundanud Eve Valper ; tõlkinud Sulo Lembinen, Ave Paesalu ; toimetanud Mare Rand, Malle Ermel]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2010. [28] lk. koos kaantega : ill.

Olid ajad, olid moed : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2012 / [koostanud Mare Rand, Kristiina Tiideberg ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Mare Rand, Eve Valper ; tõlkinud Sulo Lembinen]. [Tartu] : Tartu Ülikool raamatukogu, 2011. [28] lk. koos kaantega : ill.

Rara chartographica = Kaardiaarded : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2013 / [koostanud Kadri Tammur, Tiia Täpsi ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Kaspar Kolk ; tõlkinud Sulo Lembinen]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2012. [28] lk. koos kaantega : ill.

Ilus raamat : valik raamatuillustratsioone trükikunsti esimesest sajandist Tartu Ülikooli raamatukogust : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2014 / [koostanud Malle Ermel ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Kaspar Kolk ; tõlkinud Sulo Lembinen ; fotod Andres Tennus. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2013. [29] lk. koos kaantega : ill.

Tartu 1860 : [vaateid Louis Höflingeri albumist „Album von Dorpat“] : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2015 / [koostanud Moonika Teemus ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Malle Ermel, Janika Päll ; tõlkinud Sulo Lembinen]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2014. [29] lk. koos kaantega : ill.

Icones stirpium. Konrad Gessner 500 : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2016 / [Tartu Ülikooli raamatukogu ; koostanud Mare Rand, Eve Valper ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Malle Ermel, Rein Saukas ; tõlkinud Sulo Lembinen]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2015. [30] lk. koos kaantega : ill.

Maria Meriani „Metamorfoosid“ : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2017 / [koostanud Moonika Teemus, Eve Valper ; tõlked hollandi keelest Vahur Aabrams ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Janika Päll, Malle Ermel ; tõlge inglise keelde Sulo Lembinen ; konsultant Andro Truuverk]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2016. [29] lk. koos kaantega : ill.

J. W. Goethe „Rooma karneval“ : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2018 / [koostanud Moonika Teemus ; eessõna ja tõlge saksa keelest Ilmar Vene ; kujundanud Eve Valper ; toimetanud Rein Saukas, Malle Ermel ; tõlge inglise keelde Sulo Lembinen]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2017. [29] lk. koos kaantega : ill.

François Levaillant (1753–1824) „Papagoide looduslugu“ : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2019 / [koostanud ja tõlkinud Ave Teesalu ; kujundanud Lilian Mengel ; toimetanud Malle Ermel ; fotod Moonika Teemus ; konsultant Margus Ots]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2017. [29] lk. koos kaantega : ill.

Karl Morgenstern 250 : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2020 / [koostaja Moonika Teemus ; kujundaja Lilian Mengel ; keeleteoimetaja Helika Mäekivi ; tõlkijad Sulo Lembinen, Moonika Teemus ; fotod Andres Tennus]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2019. [29] lk. koos kaantega : ill.

Raamatute imeline marmormuster : Tartu Ülikooli raamatukogu kalender 2021 / [koostajad Kadri Tammur ja Tiia Nurmsalu ; kujundaja Lilian Mengel ; toimetaja Kaspar Kolk ; tõlkija Sulo Lembinen, fotod Andres Tennus]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2020. [29] lk. koos kaantega : ill.

TÜ raamatukogu kalender 2022 : fotod raamatukogust / [koostajad Lilian Mengel ja Herdis Olmaru ; fotod Gabriela Urm ; kujundaja Lilian Mengel ; toimetaja Herdis Olmaru ; tõlkija Laura Loolaid]. [Tartu] : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2021. [28] lk. : ill.

Näituste materjale 2010–2021

Kaardiaarded : näitus Tartu Ülikooli Raamatukogus, 17. juuni – 30. september 2010 / [Tartu Ülikooli Raamatukogu; näituse koostajad: Tiiu Täpsi ja Kadri Tammur, kujundaja: Eve Valper]. [Tartu] : [Tartu Ülikooli raamatukogu], [2010]. 1 voldik (8 lk.) : ill., kaart.

Õilistades ja idealiseerides : klassitsismiidee kandjad Tartus Karl August Senff ja Karl Morgenstern 240 : Tartu Ülikooli Raamatukogu näitus (detsember 2010 – juuni 2011) / [Tartu Ülikooli Raamatukogu; näituse koostasid: Kristiina Tiideberg ja Mare Rand ; kujundas: Eve Valper]. [Tartu] : [Tartu Ülikooli raamatukogu], [2010]. 1 voldik ([8] lk.) : ill., portr.

Βάρβαρος οὐ πέλομαι ... = „I'm not a barbarian ...” : the humanists in and about Greek language : an exhibition dedicated to the reflections of the love for ancient Hellas in old prints from Tartu University Library : catalogue = „Ei ole barbar ma ...” : humanistid kreeka keeles ja keelest : näitus muistse Hellase hurma peegeldavatest Tartu Ülikooli raamatukogu vanatrükistest : kataloog : 6.05-27.06.2014 Tartu / [valik ja tekstid: Janika Päll ; toimetaja Kaspar Kolk, inglise keele toimetaja Raili Marling ; kujundus: Eve Valper] / [valik ja tekstid: Janika Päll ; toimetaja Kaspar Kolk, inglise keele toimetaja Raili Marling ; kujundus: Eve Valper]. Tartu : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2014. 39 lk. koos kaanega : ill.

A nagu Aldus Manutius [Võrguteavik] : Aldus Manutiuse (1449/1450–1515) 500. surma-aastapäevale pühendatud näitus Tartu Ülikooli Raamatukogus leiduvatest aldiinidest : 09.09.2015–09.02.2016 Tartu Ülikooli Raamatukogus toimunud näituse kataloog / koostaja: Ülle Mölder ; toimetaja: Kaspar Kolk ; tekstide autorid: Ülle Mölder, Janika Päll, Kaspar Kolk; tõlkija: Janika Päll ; kujundaja: Eve Valper ; fotode autor: Moonika Teemus. Tartu : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2016. 1 e-raamat (pdf).

Harry Potteri maagiline maailm [Pisitrükised] : näitus Tartu Ülikooli raamatukogus 04.09–29.11.2020 / Tartu Ülikooli raamatukogu, Tartu Kunstikool. Tartu, 2020.

Käsikirjade ristteel = Manuscripts at the crossroad / [koostanud Anu Põldsam, Urmas Nõmmik ; kujundaja Lilian Mengel]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019. [59] lk. : ill., portr.

Töö ja püsivusega [Võrguteavik] : 500 aastat Madalmaade kuulsaima trükkali Christophe Plantini sünnist : näitus Tartu ülikooli raamatukogus 2020. aastal : kataloog / koostaja : Ülle Mölder; toimetaja: Kaspar Kolk; tekstide autorid: Ülle Mölder, Janika Päll, Kaspar Kolk ; kujundaja: Lilian Mengel, fotode autor: Moonika Teemus. Tartu : Tartu Ülikooli raamatukogu, 2020. 1 võrguväljaanne (90 lk., pdf) : ill., portr.

Töötajate artikleid, tõlkeid, kirjatöid 2020–2021

Andreas Arvidi. [Disputatio physica de plantis = Loodusteaduslik disputatsioon taimedest](#) / Andreas Arvidi, Johannes Erici ; tõlkinud **Kaarina Rein**. // Vikerkaar (2020) nr. 7–8, lk. 4–23.

[Ankruketi lõpp on bibliograafia algus](#) : Ilmar Laabani tegude loend = The end of the anchor chain is the beginning of the bibliography : list of Ilmar Laaban's works / [koostajad Aino Tamjärv, Jaan Malin ; toimetaja **Anneli Sepp**. [Tartu] : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2021. 333, [1] lk. : portr. ; 25 cm. Ilmus ka võrguteavikuna.

Aru, Krista. Andres Riigikogus teenimas riiki ja rahvast. // [Andres Ammas : õpetaja. Ajakirjanik. Riigimees](#) / [koostaja ja toimetaja Anu Jõesaar]. Tartu : [Otto Wilhelm], 2020. Lk. 205–213.

Aru, Krista. [Hoidkem ja harigem eesti keelt, osakem leida ühine meel...](#) : Laureaadi kõne pärast Jaan Krossi kirjandusauhinna pälvimist 19. veebruaril 2021. // Sirp (2021) 05.03, lk. 15.

- Aru, Krista.** Inimene ei ela üksnes leivast. // Tartu Postimees (2020) 27.03, lk. 2.
- Aru, Krista.** [Karl August Hermannil oli palju tahtmist, aga vähe aega ja raha. K. A. Hermannil kiri Jaan Tõnissonile 1903. aastal.](#) // Tuna : ajalookultuuri ajakiri (2021) 3, lk. 86–100.
- Aru, Krista.** Kui Jaan Tõnisson asus Postimehe etteotsa. // Tartu Postimees (2021) 14.02, lk. 8.
- Aru, Krista.** [Kultuuriteoline Anton Jürgenstein ja tema kaasteelised.](#) // Keel ja Kirjandus (2020) 12, lk. 1082–1087.
- Aru, Krista.** Marahwa Näddala-Leht avas talupojale uue maailma tema õpetuseks. // Tartu Postimees (2021) 05.01, lk. 6.
- Aru, Krista.** Raamatukogu kui viies võim. // Tartu Postimees (2020) 23.10, lk. 2.
- Aru, Krista.** Rahvas tahtis, et ajakirjandus oleks tubli. // Tartu Postimees (2021) 29.01, lk. 7.
- Aru, Krista.** Seisab vaikiv vahtkond, silmad sündsalt seina poole... // Õpetajate Leht (2020) 22.05, lk. 5.
- Aru, Krista.** Kaasaegsetel oli raske uskuda Eesti iseseisvuse ühe looja Jaan Tõnissoni omakasupüüdmatuse : [intervjuu Krista Aruga, küsitles Tarmo Vahter. // Eesti Ekspress (2021) 23.02, lk. 45–47.
- Aru, Krista.** [Millisena näete ELNET-i tulevikku? I osa](#) : [vastavad **Krista Aru** jt.] // Raamatukogu (2021) 3, lk. 20–25.
- Arust, Evelin.** [Lugu pimedate vanemate nägijast lapsest](#) : [Rasa Bugavičute-Pēce raamatu „Poiss, kes nägi pimeduses“ arvustus]. // Sirp (2021) 26.11, lk. 7.
- Beyer, Jürgen.** Gesundheitspässe und Impfstoffe. // Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. (2021) Mitteilungen 100, S. 21–29.
- Einasto, Olga.** [Kas see on raamatukappide revolutsioon?](#) : [Mihkel Voldile rääkisid raamatukappidest Olga Einasto jt.] // Raamatukogu (2021) nr. 5 lk. 4–11.
- Ermel, Malle.** Karl Morgenstern – keiserliku Tartu ülikooli esimene raamatukoguhoidja 1802–1839 = Karl Morgenstern – the first librarian of the Imperial University of Tartu 1802–1839 // Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020. Lk. 61–79.
- Ermel, Malle.** [Tartu rahuta poleks tänast Tartu Ülikooli raamatukogu ehk kuidas raamatukogu Venemaalt tagasi toodi.](#) // Raamatukogu (2020) nr. 2, lk. 17–23.
- Friedenthal, Meelis.** [Artikkel : Vene kosmism, religioon ja ulme.](#) // Reaktor [ulmeajakiri veebis] (2020) nr. 109 (oktoober).
- Friedenthal, Meelis.** Ees on usupuhastuspüha. // Eesti Kirik (2021) 27.10, lk. 1.
- Friedenthal, Meelis.** [Fändom ja selle juurdumine Eestis.](#) // Keel ja Kirjandus (2021) nr. 5, lk. 456.
- Friedenthal, Meelis.** [Katkust.](#) // Tuna : ajalookultuuri ajakiri (2020) nr. 3, lk. 2–7
- Friedenthal, Meelis.** [Kaua jaksab maastik veel inimest kanda?](#) // Sirp (2021) 15.01, lk. 19.
- Friedenthal, Meelis.** [Kirjanik loeb.](#) // Looming (2021) nr. 10, lk. 1376–378.
- Friedenthal, Meelis.** [Kliimale tuleb kasuks.](#) // Sirp (2020) 27.03, lk. 40.
- Friedenthal, Meelis.** [Kõik äratatakse ellu : jutukogumik](#) / toimetanud Anu Tonts. Tartu : Kirikiri, 2020. 255, [1] lk. : ill. Ilmunud ka võrguväljaandena.
- Friedenthal, Meelis.** [Maailmakirjandus ja soome kirjandus.](#) // Sirp (2020) 27.03, lk. 10–11.
- Friedenthal, Meelis.** Melancholija / iš estų kalbos vertė Viltarė Urbaitė. Vilnius : Aukso žuvys, 2020. 222 lk.
- Friedenthal, Meelis.** [Metafüüsilised novellid.](#) // Looming (2020) nr. 12, lk. 1763–1766.
- Friedenthal, Meelis.** Mida teha siis, kui ajad muutuvad? // Eesti Ekspress (2020) 14.10., lk. 48.

Friedenthal, Meelis. [Taltsutamatud roomlased keskajal](#). // Sirp (2020) 28.02, lk. 6–7.

Friedenthal, Meelis. [Varauusaegsete disputatsioonide läbiviimisest, ülesehitusest ja teemadest](#). // Keel ja Kirjandus (2021) nr. 10, lk. 865.

Goethe, Johann Wolfgang von. Oma elust : luule ja tõde / tõlkinud, [kommentaariid ja järelsõna:]
Ilmar Vene. Tartu : Ilmamaa, 2020. 903 lk.

Haak, Kristhel. [Vigurraamatud kui säilituseksemplarid. Milline on Eesti praktika](#) : [kokkuvõte 22.02 toimunud seminarist ja TÜ raamatukogu praktika tutvustamine]. // Raamatukogu (2020) nr. 4, lk. 11.

The Hellenizing Muse : A European Anthology of Poetry in Ancient Greek from the Renaissance to the Present / edited by Filippomaria Pontani and Stefan Weise. Berlin, Boston : De Gruyter, 2021.

Sisaldab artikleid:

Switzerland / **Janika Päll**, Martin Steinrück. P. 307–357. DOI: [10.1515/9783110652758-008](#).

Nordic Countries / Johanna Akujärvi, Korhonen Tua, **Janika Päll**, Erkki Sironen. P. 723–730. DOI: [10.1515/9783110652758-017](#).

Johan Bergman (1864–1951) / **Janika Päll**. P. 758–759.

Estonia and Latvia (Early Modern Estonia, Livonia and Curonia) / **Janika Päll**. P. 778–790.

Denmark, Norway and Iceland / **Janika Päll**, Johanna Akujärvi, Tua Korhonen. P. 791–793.

Peder Winstrup (1605–1679) / **Janika Päll**. P. 798–799.

Kolk, Kaspar. Teoloogiast astroloogiani. Reformatsioonijärgse kolmveerandsajandi tallinlaste säilinud raamatuid. // Piiri peal. Võim, usk ja kirjasõna siin- ja sealpool Rootsi aega / koostanud Katre Kaju. Tartu : Rahvusarhiiv, 2021. (Rahvusarhiivi toimetised, 4 (35)). Lk. 149–199.

Krista Jaakson ja **Liisi Lembinen** : Kuidas kodukontoris edukalt toime tulla?: [ajajuhtimisest]. // Lõuna-Eesti Postimees (veebis) (2020) 08.04.

Lembinen, Liisi. Improving data management services for researchers at the University of Tartu Library through adopting RDA recommendations / **Liisi Lembinen, Tiiu Tarkpea**. // Research Data Alliance (2020)

Lembinen, Liisi. Innovation in European Academic Libraries – Leadership Perspective. // Journal of Library Administration (2021) no. 61 (8), p. 921–935. DOI: [10.1080/01930826.2021.1984136](#).

Lembinen, Liisi. Teadusandmete Liit ootab liikmeks ka Eesti teadlasi. // UT ajakiri (2020) nr. 3, lk. 44.

[**Neerut, Lilian**]. Eriteenused õppejõule : [teade]. // [UT ajakiri \(2020\) nr. 2](#), lk. 5.

Neerut, Lilian. Juuni lõpuni saab kergemini ligi paljudele andmebaasidele / **Lilian Neerut, Elo Tõnisoo, Vilve Seiler**. // [UT ajakiri \(2020\) nr. 6](#), lk. 18–19.

Pai, Kristina. [Koidutähe valgus Dorpati kohal : filmistsenaarium](#). Film on pühendatud Tartu Ülikooli raamatukogu esimese direktori Johann Karl Simon Morgensterni 250. sünniaastapäevale ja Tartu Ülikooli raamatukogu UTLIB teatri järjepideva tegutsemise 25. aastapäevale. [Tartu] : [UTLIB teater], [2020]. [67] lk. koos kaanega : ill.

Päll, Janika. [Aegumatu Tartu klassik Karl Morgenstern 250](#). // Sirp (2020) 28.08, lk. 6.

Päll, Janika. Alte Sprachen an der Tartuer Universität : vom Anfang bis heute. // Latein und Griechisch im 21. Jahrhundert / Hrg. Angelika Fricke und Manuel Reith unter Mitwirkung von Gregor Vogt-Spira. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2021, lk. 257–268.

Päll, Janika. German Neo-Humanism vs rising professionalism : „Carmina Hellenica Teutonum“ by Braunschweig physician and philhellene Karl Friedrich Arend Scheller. // Meilicha dôra : poems and prose in Greek from Renaissance and early modern Europe / edited by Mika Kajava, Tua Korhonen and Jamie Vesterinen. Helsinki : Societas Scientiarum Fennica, 2020. (Commentationes Humanarum Litterarum; 138). P. 299–332.

Päll, Janika. Greek disputations in German and Swedish Universities and Academic Gymnasia in the 17th and Early 18th Century. // Early Modern Disputations and Dissertations in an Interdisciplinary and European Context /ed. Hanspeter Marti, Robert Seidel, Meelis Friedenthal. Leiden, Boston : Brill. 2020. (Intersections; 71). P. 728–778. DOI: [10.1163/9789004436206_029](https://doi.org/10.1163/9789004436206_029).

Päll, Janika. Karl Morgenstern – a torchbearer of the Halle school of classical philology in Tartu. // Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250 / [koostaja: Jaanika Anderson ; Tartu Ülikooli muuseum ; Tartu Ülikooli raamatukogu]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020. Lk. 37–58.

Päll, Janika. Karl Morgenstern – klassikalise filoloogia Halle koolkonna edasiarendaja Tartus. // Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250 / [koostaja : Jaanika Anderson ; Tartu Ülikooli muuseum ; Tartu Ülikooli raamatukogu]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020. Lk. 37–58.

Päll, Janika. Keeled ja teadused kuu ajaga selgeks ehk paarist kiirõppe meetodite rakendamise näitest varauusaja Eestis. // Kirik, keel ja kool. Haridusideed varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal / koostanud Piret Lotman. Tallinn : Eesti Rahvusraamatukogu, 2021. (Libri et memoria; 6). Lk. 90–116. Ilmunud ka võrguväljaandena.

Päll, Janika. Morgenstern ja tema kaasaeg : nn humanistlikud alusained keiserliku Tartu ülikooli õppe kavas 1803–[18]36. // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi : Morgenstern ja tema aeg (2021) nr. 49, lk. 7–33.

Päll, Janika. Ununevad distsipliinid : sõnakunst kui mõttekunst. Filosoofia valdkondade poeetika ja retoorika sünnist Kreekas ja edasikestmisest mujalgi. // Keel ja Kirjandus (2021) nr. 1–2, lk. 26–50. <https://doi.org/10.54013/kk758a4>

Rein, Kaarina. [Alkeemia kui liitmise ja lahutamise kunst](#). [Johann Wolfgang von Goethe raamatu „Hingesugulased“ eestikeelse tõlke arvustus]. // Vikerkaar (2020) nr. 7–8, lk. 167–171.

Rein, Kaarina. Antiikmaailm eesti keeles : vestlusring antiikkirjanduse tõlkimises / Kaspar Kolk, Maria-Kristiina Lotman, Janika Päll, Kai Tafenau, Ivo Volt ja Kadri Novikov, küsib Kaarina Rein. // Tõlkija hääl : Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat (2021) nr. 9, lk. 9–20.

Rein, Kaarina. Baeri ja Faehlmanni doktoritööde eestindamisest. // Tõlkija hääl : Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat (2021) nr. 9, lk. 83–92.

Rein, Kaarina. Barbareid oodates : [arvustus Albrecht Dihle raamatu „Kreeklased ja võõrad“ eestikeelsele tõlkele.] // Akadeemia (2021) nr. 5, lk. 923–931.

Rein, Kaarina. Dispuut on olnud oluline õppimisvorm. // Postimees (2021) 29.03, lk. 14.

Rein, Kaarina. Johann Brever and Herodotus' „Histories“ in the Disputations of the Riga Academic Gymnasium. // Early modern disputations and dissertations in an interdisciplinary and European context / edited by Meelis Friedenthal, Hanspeter Marti, Robert Seidel. Leiden, Boston : Brill, 2020. (Intersections; 71). P. 814–833.

Rein, Kaarina. Johann Friedrich von Erdmann ja meditsiinitopograafiad Tartu ülikoolis. // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi : Morgenstern ja tema aeg (2021) nr. 49, lk. 75–100.

Rein, Kaarina. Loomad Rootsi-aegse Tartu ülikooli meditsiinitöodes. // Mäetagused (2020) nr. 78, lk. 155–172. DOI: [10.7592/MT2020.78.rein](https://doi.org/10.7592/MT2020.78.rein).

Rein, Kaarina. [Naine paavstikrooniga](#) : [Emmanuel Roidise raamatu „Naispaavst Johanna“ eestikeelse tõlke arvustus.] // Vikerkaar (2020) nr. 12, lk. 114–117.

Rein, Kaarina. [Rootsiaegse Tartu ülikooli disputatsioon „Taimedest“](#). // Vikerkaar (2020) nr. 7–8, lk. 24–26.

Rein, Kaarina. [Solaarne metafüüsika 200aastases Kreekas](#). // Sirp (2021) 16.04, lk. 14–15.

Rein, Kaarina. Varauusaegse meditsiini- ja (al)keemiasõnavara edasiandmine eestikeelses tekstis. // Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas / koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Tallinn : Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020. (Acta Universitatis Tallinnensis. Humaniora). Lk. 30–53.

Ritsos, Jannis. [Kuupaistesonaat](#) / uuskreeka keelest Kaarina Rein. // Looming (2021) nr. 3, lk. 348–355.

Six Recommendations for Implementation of FAIR Practice / Neil Chue Hong, Stefano Cozzini, Françoise Genova, Marta Hoffman-Sommer, Rob Hooft, **Liisi Lembinen**, Juuso Marttila, Marta Teperek (2020). / DOI: [10.5281/ZENODO.3904139](https://doi.org/10.5281/ZENODO.3904139) või zenodo.org/record/4065549#.X8ixy80zaUk

Tammur, Kadri. Karl Morgenstern oma kaasaegste mälestustes = Karl Morgenstern remembered by his contemporaries / Kadri Tammur, Henn Käärrik. // Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250 / [koostaja: Jaanika Anderson ; Tartu Ülikooli muuseum ; Tartu Ülikooli raamatukogu]. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020, lk. 263–279.

Tarkpea, Tiiu. Research Data Management e-course. – OpenAIRE'i blogi.

Tarkpea, Tiiu. Teaching Research Data Management to PhD students at the University of Tartu, Estonia : from skills to ethics. IFLA ARL blog. <https://blogs.ifla.org/arl/2021/03/>

Tarkpea, Tiiu. Teadusandmete haldus ja avaldamine. // UT ajakiri (2020) nr. 3, lk. 44.

Teemus, Moonika. Ühe dilettandist joonistaja harjutuslehed : Karl Morgenstern joonistamisharrastajana = Practice sheets by a dilettante artist : Karl Morgenstern as an amateur draftsman. // Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250 / [koostaja : Jaanika Anderson ; Tartu Ülikooli muuseum ; Tartu Ülikooli raamatukogu. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2020, lk. 99–115.

The 6 Pillars of Engaging Researchers in Research Data Management (RDM) / Thestrup Jesper Boserup, Miriam Braskova, Kirsten Krogh Kruuse, **Liisi Lembinen**. [The Hague : LIBER Research Data Management Working Group], 2020. 10 p.

Vene, Ilmar. [„Dekameroni“ autori kuulsad naised](#). // Sirp (2021) 14.05, lk. 16.

Vene, Ilmar. [Artes liberales : Gregor Reischi „Margarita philosophica“](#) : [TÜR haruldaste raamatute kogusse kuuluvast G. Reischi Baselis 1508. a ilmunud teosest]. // Tuna : ajalookultuuri ajakiri (2021) nr. 1, lk. 145–150.

Vene, Ilmar. [Heitlused sakraalsusega](#). // Sirp (2021) 12.11, lk. 30.

Vene, Ilmar. Iljitsi meenutades. // Postimees, AK (2020) 02.05, lk. 6.

Vene, Ilmar. [Kahekordselt väljendamat](#). // Sirp (2020) 18.12, lk. 13.

Vene, Ilmar. [Kätepesemise eellugu](#). // Sirp (2020) 27.03, lk. 32–33; [03.04, lk. 6–7](#).

Vene, Ilmar. [Selitamatu tagapõhi](#). // Tuna : ajalookultuuri ajakiri (2021) nr. 3, lk. 2–9.

Vene, Ilmar. Suure sajandi lõpetaja : [saatesõna]. // [Inimtüübid, ehk, Meie ajastu kombed](#) / Jean de La Bruyère. Tartu : Ilmamaa, 2020. Lk. 533–567.

Vene, Ilmar. Viimane entsüklopedist : [saatesõna]. // [Valitud kirjad ja tööd](#) / Gottfried Wilhelm Leibniz; prantsuse, ladina, inglise ja saksa keelest tõlkinud [ja järelsõna:] Margus Ott; [koostanud ja saatesõna : Ilmar Vene; toimetanud Katrin Raid]. Tartu : Ilmamaa, 2020. Lk. 11–30.

Töötajate ettekanded 2020–2021

Krista Aru

- Jaan Tõnisson Eesti elu ehitajana. – Jaan Tõnissoni mälestuspäev Tartus, 3.07.2020
- Raamatukogu kui kogukonnakeskus. – Salla raamatupunkti avamine Salla seltsimajas, 18.09.2020
- Nii suurel kui ka väikesel keelel on väärtus tema kõnelejate pärast. – Eduard Ahrensi V konverents Kuusalu pastoraadis, 10.08.2021
- Enam valgust – kõikidele! Rahvaülikooli algusaegadest Eestis. – Eesti rahvaülikoolide juubeliaktus Pärnus, 10.09.2021
- Kui seitung kirjutab, siis nii see ka oli. – Üleriigiliste raamatukogupäevade avamine TÜ raamatukogus, 20.10.2021

Olga Einasto

- Muudatused meie lugejateeninduses : risttagastusprojekt ja töö võlgnikega. – Tartu Ülikooli erialaraamatukogude sügisseminar, 5.11.2020
- Kuidas saada Tartu parimaks teenindajaks. – Tartu Hea teeninduse päev, 5.03.2020
- Raamatukogu ruumi ja kohana. – ERÜ virtuaalne seminar „Raamatukogu ruum kui teenus“, 13.05.2020 (www.youtube.com/watch?v=B2-7pjurkvY&feature=youtu.be)
- Academic Library and Transition to the Post-coronavirus World. – Rahvusvaheline virtuaalne seminar „Discussion on Transition of Libraries“, 16.06.2020
- University of Tartu Library : How We Responded to COVID-19 Pandemic = Опыт работы НБ Тартуского Университета в условиях пандемии. – Rahvusvaheline virtuaalne konverents „LIBWAY 2020 : Science, Technology and Information in Libraries“, 14.–17.09.2020
- 8½ неделю. Продолжение следует? Научная Библиотека Тартуского Университета в период пандемии. – Venemaa Rahvusraamatukogu rahvusvaheline virtuaalne seminar, 12.05.2020
- Kuidas saada Tartu parimaks teenindajaks. – Tartu Parima Teenindaja konkursi infoseminar, 20.02.2021
- Raamatukogud uues reaalsuses ja normaalsuses. – Mäluasutuste virtuaalne talveseminar „Aasta viirusega – mida me õppisime“, 16.03.2021
- Lugejateenindus tänapäeva ülikooliraamatukogus. – Loeng Nižni Novgorodi oblasti Puškini nimelise teadusraamatukogu (Venemaa) virtuaalsel konverentsil „Digiajastu raamatukogu teenused“, 7.04.2021
- Meie kogemused koostöös inkassoga. – Tartu Ülikooli erialaraamatukogude sügisseminar, 14.10.2021

Malle Ermel

- Raamatukogu tagasitoomisest Venemaalt. – Tartu rahu 100. aastapäevale pühendatud ettekandekoosolek „Tartu rahust võrsunud“ TÜ raamatukogus, 31.01.2020
- Tartu rahuta poleks tänast Tartu Ülikooli raamatukogu. – Tartu rahu 100. aastapäevale pühendatud seminar „Tartu rahu kultuurimõjud“ Eesti Rahvusraamatukogus, 6.02.2020
- Tullio Ilomets ja Tartu Ülikooli raamatukogu. – Tullio Ilometsa 100. sünniaastapäevale pühendatud TÜ muuseumi aastakonverents, 18.11.2021

Kristhel Haak

- Eriliste lisadega erilised raamatud – erilised mured : [vigurraamatute säilitamisest Tartu Ülikooli raamatukogus]. – Eesti Rahvusraamatukogu säilitusseminar, 20.02.2020
- Uued „vanad“ kirjed. Retrokataloogimisest Tartu Ülikooli raamatukogus. – TÜ raamatukogu XVI kirjepäev, 30.11.2020
- Ülevaade TÜ raamatukogu säilitamise praktikatest. – Eesti Rahvusraamatukogu veebiseminar „Raamatu teekond : loogeldes loojangu poole“, 6.05.2021

Kalju Kill Kask

- Authentication in ESTER : adding national level services. – Nordic IUG veebiseminar, 8.10.2020

Kaspar Kolk

- Book Acquisitions of a Hinterland Convent as a Response to the Lutheran Reformation : the Case of mid-16th-century Rakvere. – Krakovi ülikooli virtuaalne konverents „The Counter Reformation and the Book”, 17.09.2021

Lilia Külv

- Nimenormide koostamise põhitõed. – Tartu Ülikooli erialaraamatukogude sügiseminar, 5.11.2020
- Kokkuvõtte deponeeritud raamatute inventuurist ja õppejõu laenutusest. – Tartu Ülikooli erialaraamatukogude infotund veebis, 28.04.2021 ja 7.05.2021
- Nimenormide koostamine; SIERRA lisamoodul AACR. – Tartu Ülikooli erialaraamatukogude sügiseminar, 14.10.2021

Liisi Lembinen

- Strategy is the Meeting of Mind. UTLIB Strategy Development 2020. – Vilniuse Ülikooli strateegia konverents, 16.06.2021
- Making of The 6 Pillars of Engaging Researchers in RDM; töötoa läbiviimine: FAIR data enabling through European research libraries. – LIBERi aastakonverents, 25.06.2021 (zenodo.org/record/5054106#.Yff1t-pByUm)
- DataCite Consortium in Estonia. – 2021 DataCite Member Meeting, 22.09.2021

Külli Moont

- Autoriõiguste tuvastamisest TÜ raamatukogus EODOPEN projekti raames. – Mäluasutuste suveseminar Vihulas, 27.08.2020

Jaana Mäesalu, Liisi Tõnisson

- DSpace – embargo, PDFide ümbervahetamisest [TÜ digitaalarhiivis]. – Tartu Ülikooli erialaraamatukogude sügiseminar, 14.10.2021

Lilian Neerut

- Ka pime kana leiab tera. Infopädevuse kursused TÜ raamatukogus. – Humanitaarvaldkonna õppejõudude arutelupäev „Digipädevused humanitaarias : Mis, kuidas ja miks?”, 30.10.2020
- Miks Google`st ei piisa. Infopädevuse koolitused TÜ raamatukogus. – Tartu Gümnaasiumide direktorite ja Tartu LV haridusosakonna esindajatega kohtumine, 21.09.2020

Lilian Neerut, Vilve Seiler

- Miks Google`st ei piisa. Infopädevuse koolitused TÜ raamatukogus. – Hugo Treffneri Gümnaasiumi õpetajatega kohtumine, 27.02.2020

Martin Pajuste

- Topeltkirjete liitmise automatiseerimisest [infosüsteemis ESTER]. – TÜ raamatukogu XVI kirjepäev, 30.11.2020

Janika Päll

- Zielinski revisited : the statistics and functions of ‘resolutions’ of long syllables in the tragedies of Euripides, mainly on the basis of Alcestis and Medea. – Лотмановский семинар 28 февраля – 1 марта 2020. г. Посвящается дню рождения Ю. М. Лотмана (Tartu Ülikool), 28.02.2020
- Antiigiteadused ja klassikalise filoloogia 19. sajandi esimese poole Tartu ülikoolis. – Tartu Ülikooli muuseumi ja raamatukogu aastakonverents „Morgenstern ja tema aeg”, 3.12.2020

- Oratio metrica Graeca for religious festivals. – Tartu Ülikooli virtuaalne konverents „Form and Genre of Humanist Greek. Hellenostephanos II symposion“, 2.06.2021
- Mida võiks võtta (uus)humanistlikust kooliharidusest 21. sajandi eesti keele ja kirjanduse tundi?. – Suvekool: maa sool ja nutipõlvkond: didaktilise pöörde otsinguil (J. Liivi muuseum) 2.–3.07.2021
- La citation dans les paratextes par les éditeurs humanistes (autour de la mer Baltique). – Konverents „Parler avec les mots d’autrui – autour de la citation à la Renaissance“ (Paris/Zoom), 1.07.2021 (eurhum.hypotheses.org/85)
- Formulas on the Way from Homeric Epic to Christian Biblical Epic : Example of Zeus. – 19th International Conference for Ancient East-Mediterranean Studies in Tartu (ICAEM 2021) : Epic, Society and Religion in the Ancient Near Eastern and Mediterranean cultures (Tartu Ülikool/Zoom), 17.07.2021 (caemc.ut.ee/icaem-2021)
- Neuer Humanismus und Karl Morgenstern. – Konverents „Germanistik in der Semiosphäre : Wechselwirkungen zwischen Germanistik und Nachbardisziplinen. VAP-Abschlussstagung“ (Tartu Ülikool/Zoom), 14.10.2021

Kaarina Rein

- Uuskreeka luule 200 aastat. – Vaba Akadeemia videoloeng, 23.05.2020
- Johann Friedrich Erdmann ja meditsiinitopograafiad Tartu Ülikoolis. – Tartu Ülikooli muuseumi ja raamatukogu aastakonverents „Morgenstern ja tema aeg“, 3.12.2020
- Pärvgviiruse kevad Saaremaal. Vaade seestpoolt. – Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna interdistsiplinaarne meditsiiniantropoloogia konverents „MEDICA XIII. Dialogid, adapteerumine ja innovatsioonid“, 8.12.2020
- Rahvused ja keeled Keiserliku Tartu Ülikooli meditsiinitöodes. – Tallinna Ülikool, II rahvusvaheline mitmeteaduslik konverents „Rahvuskeeled teaduses ja kõrghariduses“, 7.–8.10.2021

Anneli Sepp

- EPIK – aega läks, aga asja sai : [rakendusest, mis kuvab e-kataloogi ESTER raamatute kaanepilte]. – TÜ raamatukogu XVI kirjepäev, 30.11.2020
- Avaandmed raamatukogus. – TÜ raamatukogu XVII kirjepäev, 29.11.2021

Tiiu Tarkpea

- E-kursus „Teadusandmete haldus ja publitseerimine“. – E-kursuste kvaliteedimärgi saanud kursuste tutvustusseminar, 28.05.2020
- Teaching research data management and publishing to PhD students. – Virtuaalne konverents „The Impact of Digitisation on Internationalisation – Challenges and Opportunities for the Future of Universities, German Spring in Estonia“, 24.03.2021 (zenodo.org/record/4644369)

Moonika Teemus

- Veel üks [Karl Morgensterni] reis. – Tartu Ülikooli muuseumi ja raamatukogu aastakonverents „Morgenstern ja tema aeg“, 3.12.2020
- Karl Morgensterni vanaisa kell / Moonika Teemus, Lea Leppik ja Tiina Vint. – Tartu Ülikooli muuseumi ja raamatukogu aastakonverents „Morgenstern ja tema aeg“, 3.12.2020
- Karl Morgenstern's First Trip to Tallinn in 1812. – 10. Kotzebue kõnelused, TLÜ Akadeemiline Raamatukogu, 8.10.2021

Silja Tänavots

- Raamatuid pole kunagi piisavalt : [TÜ raamatukogu e-poest]. – TÜ raamatukogu XVII kirjepäev, 29.11.2021



Euroopa teadusraamatukogude ühenduse LIBER 41. aastakonverents (27.–30.06.2012).

TÜ raamatukogu korraldatud üritusi

Euroopa teadusraamatukogude ühenduse LIBER 17. kaardikogude konverents – 17.06.2010

Euroopa teadusraamatukogude ühenduse LIBER 41. aastakonverents – 27.–30.06.2012

Friedrich Puksoo sünniaastapäevadele pühendatud ettekandepäev – jaanuar 2011, 2013, 2015, 2019

Mäluasutuste talveseminar – veebruar–märts 2010–2019, 2021

Kirjepäev – november 2010–2015, 2018, 2020, 2021

Eesti raamatu päev – oktoober 2013, 2014, 2015, 2020, 2021

Avatud juurdepääsu (Open Access) nädal – oktoober 2010–2021

Raamatu ja roosi päev – 23. aprill 2010–2019, 2021


Ööraamatukogu – 2010–2021 (kaks korda aastas)



Eesti, Leedu ja Läti ülikooliraamatukogude seminar (2015).



Pop-up lugemissaalide avamine, J. Liivi 4 (2016).



Raamatukogu arvudes

Raamatukogu arvudes 2010–2021¹

Rahalised vahendid

	2010	2015	2020	2021
Tulud	4 693 000	5 190 000	4 612 000	5 458 000
Kulud	3 720 000	4 546 000	3 733 000	4 453 000
Komplekteerimiskulud kokku	1 380 000	1 255 000	1 189 000	1 215 000
TÜ raamatukogu	1 222 000	1 131 000	1 094 000	1 135 000
TÜ erialaraamatukogud	159 000	1 249 000	959 000	80 000

Lugejad

	2010	2015	2020	2021
Registreeritud lugejad	51 311	50 630	30 078	31 866
Füüsilisi külastusi	208 731	205 021	131 180	122 415
Virtuaalkülastustusi	2 638 947	14 742 315	481 951	3 874 207

Laenutamine

	2010	2015	2020	2021
TÜ raamatukogus	857 366	453 823	217 666	237 649
TÜ erialaraamatukogudes	269 447	174 232	92 380	85 875
Laenutusi kokku	1 126 813	628 055	310 046	323 524

1 Täpsemad andmed aastate lõikes on kättesaadavad [raamatukogu aastaaruannetes](#).

Raamatukogudevaheline laenutus

	2010	2015	2020	2021
Abonentraamatukogude arv	117	89	34	38
RVLiga saadetud kirjandus	971	549	239	265
RVLiga saadud kirjandus	1530	1013	806	710

Kogud

	2010	2015	2020	2021
Eksemplare TÜ raamatukogus	3 767 467	3 805 362	3 762 908	3 772 355
Eksemplare erialaraamatukogudes	283 207	331 019	421 751	426 541
TÜ raamatuvara kokku	4 050 674	4 135 898	4 184 659	4 198 634

Kasutuskogu

	2010	2015	2020	2021
Raamatud	2 435 077	2 545 184	2 582 026	2 594 964
Jadaväljaanded	716 805	757 941	778 472	769 103
Käsikirjad	39 437	42 505	42 506	42 506
Kaarditeavikud	15 081	19 335	21 845	22 180
Noodiväljaanded	7845	11 141	12 763	13 699
Graafikateavikud	68 829	95 004	95 044	95 044
Pisitrükised	117 870	143 960	169 446	173 615
Auvised	33 748	41 907	46 044	47 429
E-teavikud (füüsilisel kandjal)	8076	8887	8650	8885
Mikrovormid	9825	4668	4668	4668
Eksemplarid kokku	3 452 593	3 670 532	3 761 464	3 772 093

Elektrooniline kogu

	2010	2015	2020	2021
Andmebaaside arv	111	107	134	134
E-ajakirjad	20 785	68 014	60 954	60 294
E-raamatud		98 980	210 819	213 922
Digitaalteavikud	26 719	88 882	65 243	118 730
Otsinguid andmebaasides	2 413 371	19 872 303	15 274 011	12 795 770
Allalaaditud sisuüksusi	1 208 362	1 184 401	1 346 214	1 452 892

E-kataloog ESTER

	2010	2015	2020	2021
Nimetusi	1 120 272	1 239 445	1 344 135	1 367 214
Eksemplare	1 966 948	2 254 692	2 415 654	2 452 326
Loodud kirjeid lisandunud teavikutele	43 850	17 618	25 943	26 584

Töötajad

	2010	2015	2020	2021
Töötajaid raamatukogus	172	134	113	113
Täidetud ametikohti	157	120	100	100

Enim laenutatud raamatud 2021. aastal

1. Karistusseadustik : kommenteeritud väljaanne (2021) – 177
2. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat / Edgar Krull (2018) – 173
3. Karistusõigus : üldosa (2018) – 171
4. Immunoloogia : õpik kõrgkoolidele (2015) – 171
5. Lepinguõigus (2017) – 162
6. Õiguse entsüklopeedia : [õigusteaduse õpik, meetodiõpetus] / Raul Narits (2002) – 160
7. Tsiviilõiguse üldosa : [õigusteaduse õpik] (2012) – 154
8. Lepinguvälised võlasuhted / Tambet Tampuu (2017) – 147
9. Võlaõigusseadus. I, Üldosa (§§ 1–207) : kommenteeritud väljaanne (2016) – 139
10. Meditsiiniline mikrobioloogia : üldmikrobioloogia (2017) – 139
11. Psühholoogia / Henry Gleitman (2014) – 128
12. Eripedagoogika (1996) – 122
13. Inimese füsioloogia / Peet-Henn Kingisepp (2006) – 115
14. Inimese füsioloogia / Robert F. Schmidt (1997) – 111
15. Sotsioloogia / Beth B. Hess (2000) – 111
16. Õigus igaühele : teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse (2017) – 109
17. Inimese füsioloogia ja anatoomia (2005) – 104
18. Ühinguõigus. I, Kapitaliühingud (2015) – 101
19. Kriminaalmenetluse seadustik : kommenteeritud väljaanne (2012) – 99
20. Arengupsühholoogia alused / George Butterworth (2002) – 98
21. Võlaõigus. I. Üldosa / Irene Kull (2004) – 98
22. Biokeemia : lühikursus : õpik kõrgkoolidele / John L. Tymoczko (2016) – 96
23. Keemia alused : teekond teadmiste juurde/ Peter Atkins (2012) – 95
24. Karistusseadustik : kommenteeritud väljaanne (2015) – 90
25. Rahvusvaheline õigus / Jan Klabbers (2018) – 90
26. Psühholoogia : raamat juristile / Talis Bachmann (2015) – 89
27. Patoanatomia (2012) – 87
28. Inimkeha põhilised biomolekulid (meditsiiniliselt tähtsamad ülesanded). Inimorganismi metabolism (biokemism ja kliinilised aspektid) (2015) – 86
29. Karistusõiguse kaasuste lahendamise meetodikast / Jaan Sootak (2020) – 85
30. Võlaõigusseadus. II. 2. osa, Võõrandamislepingud (§-d 208–270) ; 3. osa, Kasutuslepingud (§-d 271–421) : kommenteeritud väljaanne (2019) – 84

2021 arvudes

3,7 miljonit teavikut

31 866 lugejat

72 tundi nädalas
lugejatele avatud

8,8 km raamaturiiuleid
lugemissaalides

14 km raamaturiiuleid
avahoidlas

1 367 214 nimetust
e-kataloogis ESTER

4 858 153 faili digitaalarhiivis
DSpace

2512 koolitustel osalenut

1000 lugejakohta

116 jalgrattakohta

Summaries

Foreword

Toomas Asser

Academic library has already for 200 years been inseparable from the teaching and research activities at the University of Tartu. The effect of the library on the university life and work was expressively summarised by Carl Simon Morgenstern, the first librarian and the founder of the Art Museum of the Imperial University of Tartu. He said that as a professor, he would not be able to do as much for the university as a librarian, who can acquire literature on all fields of science and, in such a way, strongly support the university teaching and research.

The classical task of a research library has always been to provide researchers and students with versatile academic literature and information. On the other hand, the library has consistently been developing to become a space where all people can come to study and access knowledge. These opportunities will become even wider and more welcoming with the digitisation of library collections and the making of research data accessible for all.

Our Library and our Yearbook

Krista Aru

University of Tartu Library Yearbook comes out on the 220th anniversary of the Library. During these 220 years, our society has undergone a number of changes which have had their effect on the library as well. The library has always worked, planned and adjusted its activities in consideration of people's educational needs. The university library of today evolves into an integrated environment, carrying forward the cultural memory, building relations across generations and cultures, and strengthening the spiritual backbone of society – the knowledge-based image of the world which respects all humanistic values.

Strategic Objectives of the University of Tartu Library 2021–2025

- Support to and enhancement of teaching at the University
- Welcoming environment and good partnership for R & D
- Developing of the cultural and scientific heritage and providing it with access
- Valued and trustworthy cooperation partner
- Contributing into the growth of cultural awareness and the development of the science-based society
- Inclusive, stimulating and innovative organisation

Becoming a Human

Ilmar Vene

This philosophical reflection, written for the Yearbook, looks into the relations between written words, human beings and the humanistic spirit.

Renewed Library – the Place, the Space, Technology and People

Olga Einasto

In the past decade, the most important event and key word for the user services at our library was, without doubt, the renovation of the library building. Our preparations for the renovation were based on the understanding that the modern university library has to meet the academic needs and reflect the values, missions and objectives of its own and those of the university, as well as to host new knowledge and technology and offer ways for using them. Accordingly, we did not renovate only the building, re-designing the rooms and installing new flooring, shelving and furniture, but we changed some approaches to user services and to the user-library communication. This essay is an attempt to give some philosophical interpretations of these changes and to relate them with the needs of new generations of library users and new aspects of the information society.

A Decade Full of Renovations at the University of Tartu Library

Kristhel Haak, Liisi Lembinen, Kristina Pai, Kertu Uri

The library building, which entered its 40th year of functioning on 22 February 2022, had already for many years been urgently needing renovation. Some partial renovations had been made a few years earlier. In 2012, under the CO2 emissions quotas project, the library ventilation system was renewed, all windows were replaced and the roof and the front of the building were provided with thermal insulation; in 2013, the renovation proceeded to the reading rooms of the humanities and social sciences and a lift was installed in the building. However, because of the poor safety situation of the collections and people and due to the regulations of the Rescue Board, it was necessary to undertake a major renovation of the whole building.

Large-scale preparations for the renovation took several years. The process, planned to be done by stages which should have closed the library for users for only a few months, started in summer 2016. In reality, for different reasons it took two years and it was completed in August 2018. Although we were not able to get everything that we had wanted, for example, the 24/7 area, both the users and the staff members are all very happy with the renewed library.

Changes and Movements in the Development of the University of Tartu Library Collections in 2010–2021

Kristhel Haak, Kertu Uri

Regarding collections development, the years 2010–2021 were characterised by constantly shrinking sums for the acquisition of library materials, leading to the reduction in the number of copies acquired and causing the cancellation of subscriptions, as well as bringing about the reduction in the volume of publications exchange with research libraries in abroad. All in all, the collections development activities were seriously restricted by the scarcity of the acquisitions budget.

Due to the completion of new university buildings and moving of university faculties and institutes to new locations, large amounts of older historical publications, periodicals and students' research papers were handed over to the library. Processing of these materials has been extremely time and labour-consuming, since all the materials need checking against the catalogues and the library's capacity in cleaning these materials and making necessary repairs is lacking. As several major library renovations fell into this period, excessive amounts of time and energy were spent in making all kinds of renovation-related preparations, reorganisations and tidying up.

The University of Tartu Library - the Flag-bearer of Open Science

Tiiu Tarkpea, Liisi Lembinen

Activities of the University of Tartu Library in promoting open science were started with the introduction of the possibilities offered by open access (2009). During the recent decade, the library has become a leading open science activities-related institution in Estonia and a good partner for international organisations and projects. The Library has created a matrix management-based trans-departmental Open Science Work Group, which cooperates with other units within the university (Grant Office, the Centre for Ethics, ETAIS and HPC) and without (Ministry of Education and Research, Estonian Research Council, other universities).

UT Library is a member of a number of international organisations engaged in open science activities, such as DataCite, RDA and COAR; the library is the OpenAIRE Estonian National Open Access Desk (NOAD). The library participates in many international projects (OpenAIRE, EOSC-Nordic, Enlight Rise). The main open science-related activities involve different ways of supporting the UT researchers. The library offers repositories for publishing research data and different publications, an open access publication platform, and possibilities for creating subject databases and using text analysis tools.

Another important area of activities is the teaching of junior researchers and doctoral students. For this purpose, several e-courses on data management were created at the library. The most exhausting course „Research data management and publication” was developed in cooperation with the team of the data management platform PlutoF. This course was awarded the e-course quality label in 2020.

Teaching of researchers is also the objective of international seminars held at the library once or twice a year, inviting best specialists in their field from different areas.

Open science is advertised and marketed via a number of different channels – the UT Library web page, and the DataCite Estonia Consortium’s web page for data centres, researchers and partner universities. The Estonian Open Science policy is still under development, but it would be good if its main information channel were the web page and logo of Open Science. Ideally, it could be the brand for all Estonian open science activities, known and used by all.

From the Library to Science and Researchers

Development and Staff Members of the Department of Subject Librarians

Lilian Neerut, Vilve Seiler, Tiiu Tarkpea

This is an overview of the work of the Department of Subject Librarians at the UT Library and their co-operation with the university in supporting teaching and research.

Among the main tasks of the Department of Subject Librarians have for years been databases-related advisory activities, the selection of packages of databases and digital journals for subscription and the organisation of test periods for the packages. Tasks related to university teaching include the mediation of information about ordering publications, organisation of the deposition of publications to university subunits and the lending of materials to the university teaching staff, and the preparation of reserved course materials packs. Teaching of information literacy to university and gymnasium students is an important area of work. Since 2014, the department has been developing open science-related services, focussing on teaching research data management and consulting about data management plans.

Another important field of activities includes user training and the raising of information knowledge awareness. Staff members developed an e-course for teaching information literacy for students. In co-operation with university institutes, the teaching of information literacy has been integrated into several curricula.

Staff members of the department also participate in the creation of the Estonian Subject Thesaurus.

The E-repository Project Brings the Collections of Estonian Memory Institutions to the Roadmap of Estonian Science

Liisi Lembinen

University of Tartu Library, in cooperation with the ELNET Consortium, Tallinn University Academic Library, the Estonian Literary Museum, the Estonian National Library and the National Archives of Estonia, developed the core infrastructure of the Estonian E-Repository, which has been on the roadmap of the Estonian

research infrastructure since its creation. The official name of the infrastructure is the Estonian E-repository and the preservation of collections (E-varamu). The project of the e-repository has received state funding both in its first (2011–2015) and second (2020–2023) stage; in both stages, the funding exceeded two million euros. The E-repository is a distributed infrastructure, consisting of the following complementary functional components:

- 1) e-repository portal www.e-varamu.ee (ELNET Consortium), created for searching the information resources;
- 2) digitising centre for printed materials (Tallinn University Academic Library);
- 3) digitising centre for audiovisual materials (Estonian Literary Museum);
- 4) an overall solution for long-time preservation of digital objects – the new digital archive [DIGAR](#) (Estonian National Library);
- 5) deacidification centre for materials printed on acidic paper (University of Tartu Library). University of Tartu Library is the leading partner of the project, responsible for its successful completion.

Digitisation Activities at the University of Tartu Library

Piret Zettur

University of Tartu Library, being the oldest and largest research library in Estonia, has paid much attention to the digitisation of its unique collections of diverse materials, starting with rare manuscripts of cultural and scientific historical value, paintings, works of graphic art, photos, maps and historical objects up to dissertations, periodicals and monographs needed for university research and teaching. These collections are unique not only in Estonia but in the wider international context as well.

Digitisation is one of the best and in many cases the only method for guaranteeing that the cultural and scientific heritage will as a whole be preserved in the most suitable format and be accessible to as many target groups as possible. Therefore, the library has prioritised the digitisation of its most used and also most at risk collections. This allows to keep critically damaged valuable materials off circulation and helps to ensure their preservation.

This article tells about different materials, which have been digitised and made digitally accessible at the UT Library, and about Estonian and international projects where the library has participated.

Let's go up the mountains.

Merger of Tartu and Tallinn ESTER and implementing of Sierra software

Anneli Sepp

Due to the joint efforts of the member and partner libraries of the ELNET Consortium, the e-catalogues ESTER Tallinn and ESTER Tartu were brought together in 2014. The common web catalogue was fitted with a new design and the information system applied the new software Sierra.

University of Tartu Library Network 2010–2021

Lilia Külv

University of Tartu Library Network, bringing together the University of Tartu Library and the subject libraries which function as separate units at the university institutes was established in 1999.

By the beginning of 2011, the library e-catalogue included the collections of 42 subject libraries.

The Library of the Narva College moved to its new location in the recently opened new college building in 2012. The Library is located on the highest floor of the building, enjoying an incredible view on the border river and the cities on both riverbanks.

Starting from 2013, the staff members of subject libraries were engaged in a new task of entering student research papers into the UT repository DSpace.

In 2020, the subject libraries joined the pilot project where books borrowed from any of the university library network libraries can also be returned to any of the network libraries, not necessarily to the library they were borrowed from. This „inter-library returns“ project proved to be so popular that it grew into a regular service to library users.

The new university building Delta, housing both the School of Economics and Business Administration and the Institutes of Computer Science and Mathematics and Statistics was opened in 2020. Here, two subject libraries share one and the same library area. The Economics Library and the Mathematics and Computer Science Library, both having their own collections, were located in one and the same library hall, functioning at the same time as separate subject libraries and a unified library.

By 2021, the UT Library Network included 29 subject libraries. The recent years have been quite hard for subject libraries' staff due to COVID-19. However, the challenges have been met and library services have been available for the users. In 2010–2021, staff members of subject libraries also helped the staff of the main library in cleaning books and in the project of pop-up libraries during the main library renovation period, and they also participated in trainings, seminars and study visits.

Academic Library E-service Quality and „Working User“:

Conceptual Model

Summary of the Doctoral Dissertation

Olga Einasto

The doctoral dissertation proposes a conceptual model of the modern university library e-service and analyses the effect of user participation on the process and outcome of e-service. The author applied both qualitative and quantitative methods; empirical material was gathered at the University of Tartu Library. The dissertation is based on four interrelated studies which focus on the library service quality and the problems of library communication and its transformation. The thesis points out that traditio-

nally, the library's communication with its users was based on power relations, which found expression in disciplining both the knowledge and the users, and in expertise and taxonomy. These power relations exist even today, but they are changing due to the effect of information society – this transformation is in this dissertation called the communicative turn. Relocation of the services into the web environment increases the share of self-service and the role of the user. This dissertation is based on a theoretical supposition that in conceptualising the quality of the university library e-service it is essential to take into account user participation and to understand the effect it can have on the result of the service. The thesis introduces the notion of „working user“ into the librarianship. The working user, who with certain intensity contributes their cognitive and emotional potential to the successful result of e-service, is a new actor in the university librarianship. The author explains that libraries have successfully passed the informational and digital turns, but the communicative turn is still under progress – although library users are actively involved in self-service processes, libraries are still not yet ready to abandon their rigid taxonomic systems and to delegate the control over the system to the users by offering them relevant e-services. The dissertation points out that, on the one hand, it guarantees the quality of the service, but on the other hand, it can be seen as the implicit attempt of the library system to ensure its power over its users and over the knowledge.

History of Estonian Newspapers as Seen on the Front Pages

Roosmarii Kurvits

This article is based on the materials of the exhibition „Life on the Front Page“, shown at the UT Library from 12 October 2021 to 13 February 2022. The exhibition was put together of 231 front pages of newspapers published in Estonia, Russia, the USA, Sweden and Australia in 1821–2020. The article examines how the front page changed through time and analyses the emergence and development of newspapers as a media in Estonia. Changes in the front page are observed chronologically, starting from the page design and noting its components – texts, different types of advertisements and images. Ultimately, we can see a spiral revealing in the changes in the front page (and in the newspaper as a whole). During the two centuries, the front page of Estonian newspapers has evolved in a winding circle. At the beginning, its design looked like a page of a book, showing only text; it evolved into a newspaper-specific arena for news, displaying both texts and images; it regressed for a while during the Soviet occupation; it continued its arrested development in the 1990s and it is by now incorporating the visual features of a magazine, an advertisement and a poster.

Research Projects at the University of Tartu Library in 2010–2021

The statutory objectives of the library include the scientific research of the university history, book history, cultural and science history, librarianship and information sciences, and the publication of research results. In 2006, the library established the Research Centre. Its staff has through the years been international and several major projects have been carried out. Librarians from the Department of Manuscripts and Rare Books have also participated in research projects dealing with book history.

A separate grant-financed research group of science history and the history of ideas has been working since 2008. This article gives information about research carried out in 2010–2021.

Wall Calendars Published by the University of Tartu Library in 2002–2022

Ave Teesalu

UT Library has since 2002 regularly published wall calendars, which have an important role in introducing to the public the valuable collections of the library. For this reason, we will this year, when the library celebrates its 220th anniversary, discuss the calendars more thoroughly and give an exhausting overview of the themes and the accompanying research of the calendars. The calendars made at the library have also an educational role, helping to introduce and study the treasures held in library collections.

The Year of Karl Morgenstern 2020

Moonika Teemus

The year 2020 was in the library called the Year of Morgenstern, as the 250th anniversary of the first library director, professor Karl Morgenstern (1770–1852), was celebrated by a number of events and activities. This was a continuation of a tradition – events and exhibitions were held and publications were issued 50 years ago, in 1970, and 25 years ago, in 1995. As Morgenstern was also the creator and first director of the university art museum, the anniversary events were held in close cooperation with the UT Museum as well as the Department of Classical Studies.

The central celebratory event held at the library was the exhibition „The Classic of Tartu. Karl Morgenstern 250“. The main event of the Year of Morgenstern was the joint conference of the library and the museum on 3 December, „Morgenstern and his Time“. To mark the event, a collection of materials in Estonian and English, *Qui vult, potest. Karl Morgenstern 250*, was published (edited by Jaanika Anderson).

Return of Exhibitions

Marianne Marlene Tiik

After the end of the long-running renovations, the library resumed its normal daily routine, a natural part of which is the creation of exhibitions. Exhibitions have been shown at the library already since the 1920s. It is known that even at the time of the Imperial University, when the library did not yet organise exhibitions, some materials were specially lent for exhibiting at other locations. Our collections contain plenty of various materials worth displaying – in addition to books, also small prints, manuscripts, photos, maps, works of art – which would help to explain the meaning and background of different people and events to library visitors.

Jaan Tooming 75

Marianne Marlene Tiik

Stage director and actor Jaan Tooming was the initiator and figurehead of the Estonian theatre innovation which started in the end of the 1960s. Theatre had an exceptionally important role in society during the Soviet occupation, when the freedom of speech was severely restricted, because the language of theatre was difficult to censor. His rich in symbols productions with philosophical, but at the same time affectionate and warm-hearted messages enjoyed exceptional success and were talked about long after their run had ended. The exhibition devoted to Tooming's 75th birthday offered diverse insights into his creative life, showing programmes, posters, published criticism and reviews of the performances and productions, papers by theatre historians and overviews of theatre history.

Memoirs of the Former Librarian of the University of Tartu Library

Emil Anders

Malle Ermel

The first volume in the series of memoirs published by the Tartu City Museum introduces the memoirs of the former librarian of the UT Library Emil Anders. Anders was born in 1806 in the family of the inspector of Tartu County schools. By his father's wish, he studied law at the University of Tartu and after graduation, he worked at the UT Library from 1826 to 1871. He wrote his memoirs as an old man and because of his death in 1887, it remained unfinished.

Anders was characterised by his deep interest in culture and his wide circle of friends, including F. R. Faehlmann, Carl von Liphardt and other well-known people of Tartu.

UTLIB Theatre keeps alive the theatre tradition at the library

Anneli Sepp

UT Library has a long-standing tradition of staging plays, started already in 1995. The UTLIB Theatre assembles for only one performance once a year. The Theatre has staged tragedies, comedies, crime and suspense plays, farces, less-known Estonian plays and well-known world classics. Plays are selected on the principle that as many as possible colleagues could take part in them. Spice is added to the texts with hints on topical issues related with everyday politics and library life. During these years, more than 100 colleagues from all library departments have acted in the UTLIB Theatre productions.


Prima Vista's Art of Survival

Berk Vaher

Literature festival Prima Vista is one of the oldest continuously held cultural events in Tartu. Although Tartu is Prima Vista's home, we have always wanted to be the festival for the whole Estonia and several events take place in other cities. Guests of Prima Vista have, from the very first festival, come from many countries. Umberto Eco's visit in 2009 has so far been the undisputable culmination of the festival history regarding both the interest of the audience and the attention of the media. Other authors of great renown have visited the festival, such as Sten Nadolny (2005), Wolf Biermann (2012), Klaus-Peter Wolf (2014) from Germany, the influential British-American theoretician of pop culture Simon Reynolds (2012) and the American classic of cyberpunk Bruce Sterling (2013), the Finnish-Swede Kjell Westö (2015), Etkar Kerett (2021) from Israel and many others. The festival has welcomed numerous top writers from Latvia, Finland and Hungary, and guests from France, Spain, Japan and India.

The Russian-language programme has had a special meaning for Prima Vista. Our mission has been to invite and introduce to the Russian-language public the supporters of democracy and writers who are dissidents in the eyes of the Russian governing regime, many of whom have to live in exile.

In 2024, when Tartu will be the cultural capital of Europe, we will present a special programme The Better and Worse Futures and we hope that the Prima Vista of that year will be a greater and more international event than ever before.



Parrot ütles ükskord, et peab
enda ametit koolikomisjoni liikmena
tähtsamaks oma professorist.
Siis ütlen mina: pean oma ametit
raamatukogu esimese direktorina
tähtsamaks. Mida oleksin ma võinud
siin saavutada filoloogiprofessorina?
Peale väheste, enamasti kehvalt
ettevalmistatute õpetamise kõige
rohkem paar vanade autorite
head väljaannet ja kommentaari
avaldada. Ülikooli esimese
raamatukoguhoidjana lõin ma
aga sellele kõigil aladel valitud
raamatukogu, mõjutasin raamatute
valikuga osaliselt selle paiga
kultuuri, kus ma elasin.

Karl Morgenstern

